

51292

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Ana Bilim Dalı

QARAÇAY HALQNI

EL BERGEN COMAQLARI

(Giriş, Transkripsiyon, Türkiye Türkçesine Aktarma,
Sonuç, İndeks)

İbrahim ŞAHİN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

T. 51292

DANIŞMAN

Yrd.Doç.Dr. İsmail DOĞAN

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

MALATYA

NİSAN 1995

**QARAÇAY HALQNI
EL BERGEN COMAQLARI**

(Giriş,Transkripsiyon,Türkiye Türkçesine Aktarma,
Sonuç,İndeks)

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne

İşbu çalışma, Jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: .....

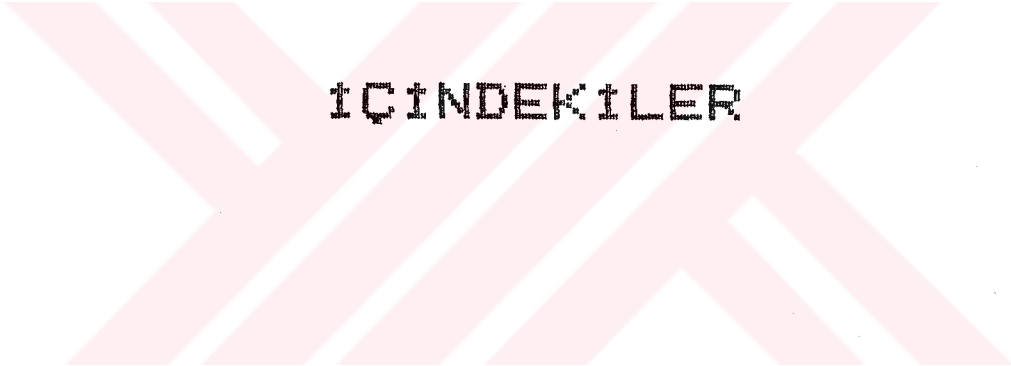
Uye : .....

Uye : .....

Onay :

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

../../1995

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER

İçindekiler.....	I-VI
Önsöz.....	VII-IX
Transkripsiyon işaretleri.....	X-XI
Kısaltmalar.....	XII-XIII

A

GİRİŞ

I.Bilmece Nedir?.....	1- 2
II.Bilmecenin Doğusu	2-21
III.Bilmecenin Söylenişi.....	21-23
IV.Türk Halklarında Bilmece Mefhumu Yerine Kullanılan Kelimeler.....	24-25
V.Bilmecelerin Tasnifi Meselesi.....	26-30
VI.Karaçay ve Türkiye Türklerindeki Ortak Bilmeceler	31-48

B.

METİN TRANSKRİPSİYON

VE

TÜRKİYE TÜRKÇESİ'NE AKTARIMI

Bağalı Oquwçu! (Kıymetli Okuyucu).....	49-66
El Bergen Comaqla(El veren bilmeceler).....	66-126
Adam, Çaşav, Ölüm (İnsan, Hayat, Ölüm)	
Adam (İnsan).....	127-146
Çaşav(Hayat).....	146-150
Ölüm(ölüm).....	150-152

Urunuw

(Çalışma)

İş-qulluq (İş-Vazife).....	153-154
Malçılıq (Malçılık).....	155-156
Çerçilik (Çiftçilik).....	157-160
Balçılıq (Arıcılık).....	159-162
Uwçuluq (Avcılık).....	161-164
Çabaq Tutuw (Balık Tutmak).....	163-164

Aşarıq-ıçerik

(Yiyecek-ıcecek)

Aşaw-ıçiw.....	165-166
Aş-xant (Aş-Yemek).....	165-182
Aq-qatıq (Süt Mamülleri).....	181-186
Azıq (Azık).....	185-186
ıçgi (ıçki).....	185-188
Tütün (Tütün).....	187-190
Çayır (Sakız çiğnemek).....	189-190

Uy Rısxı

(Ev Zenginliği)

Uy Kerek (Ev Aletleri).....	191-208
Uy Sawut (Kap-kacak).....	207-222
Uy Xapçük (Ev Pılı-Pırtısı).....	221-226

Kiyimle Bla Casawla

(Giyimler ile Süsler)

Kiyimle (Giyimler).....	227-236
Çasawla (Süsler).....	235-240

Mekyamla Bla Mekyam Kerekle

(Barınak ile Barınak Gereçleri)

Cemagat Mekyamla (Umumi Mekanlar).....	239-240
Adam Mekyamla (insan Mekanları).....	241-246
Hayvan Mekyamla (Hayvan Mekanları).....	247-248
Uwaq Mekyamla (Ufak Mekanlar).....	247-248
Mekyam Kerekle (Alet-Edavat Mekanları).....	249-250
Arbaz-Stawat (Avlu-Çiftlik).....	251-254

Ot Bla Çarıq

(Ateş ile Işık)

Ot (Ateş)	253-270
Çarıq (Işık).....	269-274

Oquw-Bilim Bla Oquw Kerekle

(Eğitim-İlim ile Okul İhtiyaçları)

Okuw-bilim (Eğitim-İlim).....	275-280
Okuw-kerekle(Okul ihtiyaçları).....	281-282

Toy-Oyun Bla Toy-Oyun Kerekle

(Düğün-Oyun ile ihtiyaçları)

Toy-Oyun (Düğün-Oyun).....	283-284
Toy-Oyun Kerekle(Toy-Oyun ihtiyaçları).....	285-286

Sabiy Oyunla Bla Oyunçaqla

(Düğün-Oyun ile ihtiyaçları)

Sabiy Oyunla (Çocuk Oyunları).....	287-288
Oyunçaqla(Oyuncaklar).....	287-290

Taşw Bla Colowçuluq

(Taşıt ile Yolculuk)

Öküz-Arba (Öküz-arabası).....	289-294
Ulow(Ulaştırma).....	293-296

Köpür (Köprü).....299-300

Cük (Yük).....301-302

Texnika Bla İş Kerekle
(Teknik ile İş Aletleri)

Transport Texnica Bla Kerekle

(Ulaştırma Tekniği ile Araçları).....303-306

Qurulus-Texnika Bla Kerekle

(İnşaat-Tekniği ile Araçları).....305-311

Çaşaw-Turmuş Texnika Bla Kerekle

(Gündelik Hayatta Kullanılan Aletler).....311-318

Elmülk Texnika Bla Kerekle

(Ziraat Aletleri).....317-326

Asker Texnika Bla Kerekle

(Askeri Alet-Edavat).....325-330

Çan Kerekle Kezlik(Hayati İhtiyaçlar).....331-332

Duniya

(Dünya)

Alam (Alem).....333-346

Tabiğat (Tabiat).....345-358

Zaman (Zaman).....357-362

Çer Baylıq

(Yer Zenginliği)

Çer Xaznala (Maden Zenginliği).....363-366

Taw Magadanla (Dağ Madenleri).....367-370

Bitimle

(Ürünler)

Saban Bitimle (Tarla Ürünleri).....369-374

Baçxa Bitimle(Bahçe Ürünleri).....373-376

Ösümle

(Ağaçgiller)

Terekle (Ağaçlar).....375-386

Hansla (Otlar).....385-396

Gögetle

(Terekle)

Terek Kögetle (Ağaç Meyveleri).....395-400

Taxta Kögetle (Sebzeler).....401-408

Hayıwanla

(Hayvanlar)

Üy Xayıwanla (Ev Hayvanları).....409-416

Kiyik Xayıwanla (Yabani Hayvanlar).....417-420

Canıwarla

(Canlılar)

Üy Canıwarla (Evcil Hayvanlar) 419-420

Kiyik Canıwarla (Yabani Hayvanlar).....421-424

Suw Canıwarla (Suda Yaşayan Canlılar).....425-426

Süyreliwçü Canıwarla (Sürüngenler).....425-428

Uwaq Canıwarla (Ufak Canlılar).....427-434

Qanatlıla

(Kanatlılar)

Üy Qanatlıla(Evcil Kanatlılar).....435-438

Kiyik Qanatlıla(Yabani Kanatlılar).....437-446

Eskilik

(Atalet)

Mecisuwluq-çaxillik (Putperestlik-Cahillik).....447-450

Bay-çanlı (Zengin-Yoksul).....449-450

Soruw Comaqla (Soru Bilmeceleri) 451-460

Cam <u>Comaqla</u> (Saka Bilmeceleeri)	461-464
Eseb <u>Comaqla</u> (Hesap Bilmeceleeri)	463-468
Xapar <u>Comaqla</u> (Haber Bilmeceleeri)	469-478
Esgertivle (Notlar).....	479-486
<u>Cangi Comaqlada</u> Kimle Qaysılanı	
Qurganları (Yeni Bilmeceleerden Kimler	
Hangilerini Kurmuşlar).....	478-488
<u>Comaq Aytıxanlanı</u> Tizimi (Bilmece Söyleyenlerin	
Dizimi).....	489-494
<u>Hayırlandırılğan Literaturā</u> (Faydalanılan Kaynaklar)	495-498

C.

SONUÇ

Sekil.....	499-510
Konu.....	510-526
Üslûp.....	527-537

D.

İNDEKS

İndeks.....	538-559
-------------	---------

E.

BİBLİYOGRAFYA

Bibliyografya.....	560-561
--------------------	---------

ÖNSÖZ

Yüksek Lisans Tezi olarak almış olduğumuz, Karaçay El Bergen Çomakları, bilmece kültürünün aydınlatılmasında ve Türk Dünyasındaki bilmecelerin mukayesesine az da olsa ışık tutacağı kanaatindeyiz.

Ulu çınar Türk Milleti'nin bir budacı olan Karaçay-Malkar Türklerinin asıl yurtları, Kuzey Kafkasya'dır. Ancak, Türkiye başta olmak üzere Dünya'nın muhtelif yerlerine göç etmişlerdir. Kuzey Kafkasya'da, Karaçay Türkleri arasında yaşayan bilmeceleri, Aliyhanı Soltan 1984 yılında, Karaçay-Çerkesk Özerek Bölgesi'nin Çerkesk şehrinde, Karaçay Halkını El Bergen Çomakları, adı altında neşretmiştir.

Bu eserin 34 sayfalık girişinde Aliyhanı Soltan bilmece hakkında oldukça güzel bir tahlil yaparak, geniş açıklamalar getirmiştir. Türkiye'de, bilmece hakkında yapılan çalışmalarda, bu kadar geniş bilgiye rastlamadık. Dolayısıyla eserin bu bölümünün de Türkiye Türkçesi'ne aktarılmasıyla Türkoloji çalışmalarına ayrı bir katkı sağladığımıza inanıyoruz.

Eseri önce Kiril alfabesinden Latin alfabesine transkribe ettik. Lâkin bazı Kiril harflerini karşılayacak Latin harfleri bulunmadığından, bu tür harfleri, latin alfabesini esas almak üzere muhtelif işaretlerle karşıladık. Bunları transkripsiyon işaretleri bahsinde verdik.

Transkribe edilen metni bilahâre Türkiye Türkçesine aktardık. Ancak bazen Karaçay Türkçesi'nde geçen kelimelerin veya terimlerin Türkiye Türkçesine tam karşılığını bulamadık. Böyle durumlarda o kelimeyi aynen aldık.

Daha sonra esere metinden hareketle bir giriş bölümü hazırladık. Giriş bahsinde ulaşabildiğimiz kaynaklar çerçevesinde; Bilmece Nedir?, Bilmecelerin Doğuşu, Bilmecelerin Söylenişi, Türk Halklarında Bilmece Mefhumu Yerinde Kullanılan Kelimeler, Bilmecelerin Tasnifi Meselesi, konularına açıklık getirmeye çalıştık. Ayrıca metinden hareketle Karacay ve Türkiye Türklerindeki ortak bilmeceyi tesbit ettik.

Bütün bunların neticesinde, Sonuç Bölümü'nde ulaştığımız kanaati verirken, Karacay Bilmecelerini, şekil, konu ve üslup bakımından inceledik.

Okuyucunun eseri rahatça kullanabilmesi için bilmece cevaplarının alfabetik bir indeksini de verdik. Taraması kolay olması açısından indeksi Türkiye Türkçesi'ni ve Latin alfabesini esas olarak yaptık.

Bibliyografya bahsinde çalışmamızda, gördüğümüz ve istifade ettiğimiz kaynakları verdik.

Dipnotlarda farklı iki şekil görülecektir. Birisi birden başlayıp devam eden 96'ya kadar devam eden sayılardır. Diğer, yıldızlarla belirtilenlerdir. Rakamlar bizzat tarafımızdan verilenler olup, yıldızlar eserin orjinalinde verilenlerdir.

Yüksek Lisans Tezi çerçevesinde yapmış olduğumuz bu çalışmada bazı eksikliklerin ve yanlışlıkların olması muhtemeldir. Ancak, edebî bir mahsül olan bilmeceyi Türkiye Türkçesi'ne aktarılmasındaki güçlükler aşikârdır. Olabilecek bu eksiklikler ve yanlışlıkların hoşgörüle karşılanacağını umuyoruz.

Böyle bir konuda bana çalışma imkânı veren başta Yrd.Doç.Dr.Gürer Gülsevin olmak üzere; konunun tesbiti, Türkiye Türkçesi'ne aktırımı ve metot konusundaki yardımları için danışman hocam Yrd.Doç.Dr. İsmail Doğan'a; bilmecelelerin incelenmesi konusunda yardımlarını esirgemyen Yrd.Doç.Dr. Esmâ Şimşek'e ve değişik zamanlarda her konuda yardımcı olan Yrd.Doç.Dr. Zeki Kaymaz'a ve de değişik vesilelerle emeği geçenlere teşekkür etmeyi burada zevkli bir vazife addediyorum.

Eserin başta Türk Halk Edebiyatı olmak üzere, Türkoloji çalışmalarına bir katkı de olsa faydalı olmasını diliyoruz

TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ

<u>Kıril Alfabeti</u>	<u>Latin Alfabeti</u>	<u>Kıril Alfabeti</u>	<u>Latin Alfabeti</u>
А а	A a	О о	O o
Б б	B b	П п	P p
В в	V v	Р р	R r
Г г	G g	С с	S s
Гь гь	G̃ g̃	Т т	T t
Д д	D d	У у	U u W w
Дж дж	C c	Ф ф	F f
Е е	E e	Х х	X x
Е̃ е̃	Ö ö	Ц ц	St st
Ж ж	J j	Ч ч	Ç ç
З з	Z z	Ш ш	Ş ş
И и	İ i	Щ щ	Şt şt
Й й	Y y	Ы ы	I ı
К к	K k	Э э	E e
Кь кь	Q q	Ю ю	Yu yu-Yü yü
Л л	L l	Я я	Ya ya
М м	M m		
Н н	N n		
Нь нь	Ñ ñ		

Not: " Ъ " Karacayca kelimelerde; " b " Rusca kelimelerde görülen sertlik ve yumusaklık işaretidir.

KISALTMALAR

- T.F.A. : Türk Folklor Araştırmaları
a.g.e. : Adı geçen eser
a.g.m. : Adı geçen makale
Ansk : Ansiklopedi
Tk : Türkiye
Sh. : Sayfa
v.s. : Ve sair
D.Y. : Derlenilen Yer
Yay. : Yayınlar
Y. : Yıl

A
G I R L S

I. BİLMECE NEDİR?

Sükrü Elçin bilmeceyi: "Bilmeceler, tabiat unsurları ile bu unsurlara bağlı hadiseleri; insan, hayvan ve bitki gibi canlıları; eşyayı; akıl zekâ veya güzellik nevinde mücerret kavramlarla dini konu ve motifleri vb. kapalı bir şekilde, yakın-uzak münasebetleri ve çağrışımlarla düşünce, muhakeme ve dikkatimize aksettirerek bulmayı hedef tutan kalıplaşmış sözlerdir" diye tarif eder(1).

Bilmece üzerine çalışanlar, aşağı yukarı benzer tanımlar yaparlar. Bu tanım bilmecelerin çoğunluğu esas alındığında doğru kabul edilebilir; lakin diğer Türk halkları bilmecelerinin toplandığı kitaplara baktığımızda, yukarıdaki izahların bilmeceyi tam olarak karşılamadığını söyleyebiliriz.

"Kalıplaşmış sözler" olarak izah edilen bilmecelerin bazı şekillerinde, bu hiç de böyle değildir.

Üzerinde çalıştığımız Karaçay Halkının Bilmeceleri adlı kitapta: Soru Bilmeceleri, Şaka bilmeceleri, Hesap Bilmeceleri, Haber Bilmeceleri başlıkları altında, alışılmışın dışında bilmeceler toplanmıştır(2).

İlhan Başgöz'ün iki cilt olarak bastırdığı Türk Bilmeceleri adlı kitabında yeralan III. Bölüm (Bilgi Ölçen Bilmeceler) ve IV-V. Bölümde geçen bazı bilmecelerde de kalıp görülmemektedir(3).

1) Elçin, Sükrü, Türk Bilmeceleri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1983, sh. VII.

2) Soltan, Aliyana, Karaçay Halkını Elbergen Comakla, Cerkessk, 1984.

3) Başgöz, İlhan, Türk Bilmeceleri, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1993, sh. 665-685.

Buna bağlı olarak bilmeceyi Şu Şekilde tarif etmenin daha uygun olacağını dŐŐŐnŐyoruz:

Bilmeceler, insan aklının ilgi duyduğu mŐcerret ve mŐŐŐhhas varlık ve eylemleri konu edinen, eğlendirmeyi, eğlendirirken sinamayı, sinarken ۆğretmeyi hedefleyen pek çoğu kalıplaşmış, hepsi de edebî bir ۆzellik taşıyan "O nedir ?" sorusunun geniş tarifi niteliğindeki sorulardır.

II. BİLMECELERİN DOğUŞU

TŐrkiye'de bilmece ۆzerine yapılan çalıŐmaların hemen hemen hepsi derlemeye yۆneliktir. Tahlile dayalı çalışmanın yapılmadığını sۆyleyebiliriz. Bilmece geleneği hakkında bilgi veren ansiklopedi ve kitaplarda da bu konuda, fazla bir bilgiye rastlamıyoruz.

Bu konuda çalışma yapan araştırmacılar bilmecenin çok eski çağlara dayandığını sۆylerler(4) ve mitoloji ile bağlantısını kurarlar.

Bunlardan biri Andreas Tietze'dir. Çok cevaplı, daha ziyade dۆrt mısralı bilmecelerde kendini gۆsteren ve bilmecenin ilk iki mısrasında kalıp olarak kullanılan;

"Dağda dalıman

Suda Sۆleyman"

mısraları ۆzerinde durur. Tietze, bu mısralarla başlayan, MŐslŐman-TŐrk halklarındaki bilmecelerin tŐm varyantlarını tesbit eder. Burada geçen "Sۆleyman" kelimesinin Islāmî olmasından yola çıkarak TŐrklerin Islāmîyeti kabul etmelerine kadar bilmeceyi gۆtőrőr.

4) Soltan Aliyları, a.g.e., sh.11.

Daha sonra Müslüman olmayan Hakas, Tuva, Yakut, Alay ve Karagas gibi, eski Türk inançların hâlâ hakim olduğu, Türk halklarının edebiyatlarında da aynı tip bilmecenin varyantlarını gören Tietze; bilmecenin mitolojiyle alakasını kurar. Yukarıda zikrettiğimiz halkların inançlarında geçen ve hepsinde ayrı ayrı isimlendirilen fakat hepsinde "Dağın Efendisi", "Suyun Efendisi" manasına gelen "Dağ ve Su Perileri"nin bilmecelerde sorulan, balık, ayı, geyik.. vs.gibi kelimelerle sembolize edildikleri kanaatine varır.

Tietze'ye göre Müslüman olan Türkler'de bu tür bilmeceler, ilk mitolojik manasını yitirmiştir(5).

Hakikaten suyun kutsal kabul edildiği(6), Gök Tanrı inanç sisteminin merkezinde Tengri bulunmaktadır. Tengri'nin etrafını yardımcı ve koruyucu iyeler, gök ve yer iyeleri, kara iyeleri ve de ata ruhu sarar(7).

Tietze'nin ifadesinde geçen "Dağın ve Suyun Efendisi" ifadesi yukarıda geçen dinin bir parçasıdır. Gök Tanrı, inanç sistemi içinde geçen yer iyelerinden, Dağ iyesi ve Su iyesidir(8).

Yine bilmecelerin efsanelerle alâkalı olduğunu gösteren örneklerden biri de:

Sabah dört ayaklı,

öğle iki ayaklı,

Akşam üç ayaklı.

Tk.

(Emekliyen çocuk, delikanlı, bastonlu ihtiyar.)

5) Tietze Andreas, Çok Cevaplı, Bir Türk Bilmecesinin Tahlili. (Terc.D.Yıldırım), T.F.A. Ankara, sh.90.

6) Tanyu, Hikmet, Türklerin Dinî Tarihçesi, Türk Kültür Yayını, Beyazıt-Istanbul, sh. 23.

7) Kalafat Yaşar, Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri, Ankara, 1990 sh.11.

8) Kalafat Yaşar, a.g.e., sh.33-43.

bilmecesidir. Bütün Türk dili sahasında son derece yaygın ve çok yakın ses benzerliği ile yaşayan bu bilmece, Yunan Mitolojisinde bir efsaneye bağlı olarak anlatılan "Sfenks" bilmecesi ile aynıdır.(9) Nureddin Seyidov'un değişik bir varyantını zikrettiği(10) efsane Yunan mitolojisinde şu şekilde geçer.

"Tifon ile yılan Ehidua'nın kızı Sfenks, Theba yakınlarında bir dağda veya pazar meydanında bir sütun üzerinde oturur.Sorduğu bilmeceyi bilemeyen de öldürür. Bilmecesi sudur: Yeryüzünde iki ayaklı, üç ayaklı, dört ayaklı bir canlı vardır.Bu,bir tek canlı olmasına rağmen şekli değişmektedir.En çok ayağa sahip olup hareket ettiği zaman,hızı en az olmaktadır.

Odipus, bunun 'insan' olduğunu bildiğinde Sfenks kayalardan aşağı yuvarlanır"(11).

Bütün Türk boylarında çok canlı bir biçimde söylenen bu bilmecenin Yunan mitolojisinde de geçiyor olmasına değişen Thalhammer, bilmecenin aitliği meselesinde şunu der: "Sfenks bilmecesi ortak bir diller ötesi bilmece geleneğinin ifade edilmesi sırasında ilginç olabilir. Ancak, bunun özellikle Türkçe ve ortak Türk bilmecesi geleneği olup olmadığı hususunda ölçü alınamaz". der ve ekler: "Düşünceler uluslararası dildir ve Türk bilmecelerinin düşünceleri de çevredeki milletlerin bilmecelerinde olduğu gibi aynı çerçevede bulunmaktadır"(12).

9)Thalhammer Ingeborg,Bütün Türklere Arasında Ortak Bilmece Var mıdır?(Çev:Yrd.Doç.Dr.NevzatGözaydın)

10)Seyidov, Nureddin, Azerbaycan Tapmacaları, Prof.Dr. Saim Sakaoglu, Yrd.Doç.Dr.Ali Berat Alptekin, Yrd.Doç.Dr. Esmâ Şimşek. Elazığ, 1992, sh. 1-2.

11)Thalhammer Ingeborg, a.g.ö., (Aktaranın Notu) sh.112.

12)Thalhammer Ingeborg, a.g.ö., sh. 113.

Efsânelerle alâkalı olan bilmeceler elbette bunlardan ibaret değildir. Meselâ Karacay efsanelerinde, beş veya dokuz başlı olarak görülen bir dev vardır. Adı Emegen'dir. Karacaylılar bu devin, büyük ırmakların yeryüzüne çıktıkları yerlerde olduklarına inanırlar ve isterlerse onların, suyun akışını engelleyebileceklerine inanırlar. Bu sebeple, efsanelerdeki bu devlere "Suvnu basın kesgen emegen"(Suyun başını kesen dev) derler(13).

Olağan üstü kudrete sahip olan halk kültüründeki bu "Emegen inancı", Karacaylıların bilmecelerinde de kendini gösterir.

Çalışmamıza esas teşkil eden kitabın, "Çaşav-Turmus Texnika Bla Kerekle" bölümünde geçen 768 numaralı bilmece şöyledir:

El aşağın Emegen (Celimawuz)(14)

Değirmen için söylenen bu bilmecede, Emegen'in bir memketi, bir bölgeyi yiyebilecek kudrete sahip olduğu düşüncesi vardır.

Eski Türklerin dinî inançları üzerinde çalışmanın zorluğunu, bu sahada çalışan âlimler sıkça dile getirirler. Bunun sebebi olarak da tarihî seyir içinde Türklerin yaşadıkları bölgedeki, Zerdüştlük, Budizm, Hıristiyanlık, Taoizm, Maniheizm, Yahudilik gibi dinlerin propogandasının yapılmış olmasını ve bu dinlerin kimi zaman iktidarlar, kimi zaman da halk tarafından belirli dönemlerde kabul görmesini gösterirler(15).

13) Tavkul Ufuk, Kafkasya Dağlarında Hayat ve Kültür, Ötüken, Ankara, 1993, sh. 226.

14) Soltan Aliyları, a.g.e., sh.124.

15) Tanyu Hikmet, a.g.e., sh. 21-22.

Böylesine değişik inançların zaman zaman Türklerin yaşadığı bölgelerde görülmesi Türk halk edebiyatını da etkilemiştir. Bu sebeptendir ki, Türk mitolojisinde çok değişik inançları, anlayışları bulabilmekteyiz.

Azerbaycan'da söylenilen şu bilmece, yukarıda bahsettiğimiz mitolojik zenginliği göstermesi bakımından önemlidir.

O, nedi ki, gap gaya,
Köyden endi sen çaya,
Savuştursun belanı,
Yalvardım gümüş aya.

(Cevap: Veba hastalığı)(16)

insanların eski devirlerde, gök cisimlerini canlı kabul ederek, yer yüzündeki iyilik, kötülük, hastalık ölüm gibi hadiselerin tabiat kuvvetleriyle alakası olduğuna inanırlardı. Tanrılar hiddetlendiklerinde, insanlara çeşitli hastalık musallat ederler, insanlar da bu hastalıktan kurtulmak için Tanrı'ya yalvarırlardı(17).

Unlü Yunan tarihçisi Homeros'un eserlerinde hiddetlenen Apollo'nun Yunan ordusunun üzerine "Tayn" hastalığı getiren oklar attığı anlatılır. Hastalık ve ölümden kurtulmak için dua ve kurbanlarla Tanrı'nın kızgınlığının giderilmesi gerekir(18).

Bilmeceye yer alan düşünce ile bu düşünce arasında yakın bir alaka olduğu görülür.

Burada birkaçını vermekle yetindiğim mitolojiyle il-

16) Seyidov Nureddin, a.g.e., sh. 2.

17) a.g.e., sh. 3.

18) a.g.e., sh. 3.

Kızılбекler, Karaçay'dan mal ve insan toplayarak Sahavat suyu boyunda geçerek Ay ışığında dinlenmek için dururlar. Peşlerinden takip eden Tatarhan gece ortasında, kaya üzerinde bunları seyreder. Kızılбекler kendi çokluklarını saçlarını işaret ederek ona anlatırlar. Tatarhan da ona kendi gücünü sakalını işaret ederek anlatır(21).

Bu tür hikâye-bilmecelerin tek başlarına söylendikleri gibi, destanlar ve masallar içinde söylenildiklerine rastlanır.

Eski zamanlarda genç kız ve erkeklere zor ve anlaşılması güç bilmeceler sorarlar, sorulan bu bilmecelerle onların hayat, aile, sevgi, meslek, sanat hakkındaki bilgi, becerisi ve görüşleri yoklanırmış. Bu bilmecelere doğru cevap verenler, istedikleri kızın gözünde itibar kazanarak, onlarla evlenme hakkına sahip olurlarmış. Bu adetlerin görüldüğü, "İlyas", "Daşdemir", "Padşah ve Gızı", "Üç Bacı", "Üç Gardaş" ve "Üç şehzade" gibi Azerî matalları da bulunmaktadır(22).

Bilmecelerin doğuşunda etkili olan bir başka unsur da şudur: Çok eski devirlerde insanlar, tabiatın her hadisesini olağan üstü olarak değerlendirdiklerinden, bu hadiselerle ilgili inançlar üretiyorlardı. Onlara göre, tabiatta meydana gelen her hadisenin (yıldırım çakması, gök gürültüsü, yağmur, dolu, sel vs.) mutlak bir sahibi vardı ve tabiatta var olan (canlı ve cansız) her şeyin de kendilerine göre bir dili vardı. Konuşulan her şeyi onlar da senin benim gibi anlı-

---

21) a.g.e., sh.14.

22) Seyidov Nureddin, a.g.e., sh.6.

yorlardı. Bu sebeple, o devrin insanları, kendileri için zararlı gördükleri her varlığın adını söylemekten imtina ediyorlardı. Bu inanç çerçevesinde insanlar kendi aralarında konuşurlarken bazı zararlıların isimlerini söylemeyerek yerine farklı isimler kullanıyorlardı(23).

Bugün Anadolu'nun değişik bölgelerinde görülen bu inanç, Karaçay halkı arasında da görülmektedir. Meselâ Karaçaylılarda, Börü yerine; Dik kulak, kızıl göz, canlı; Domuz Yerine, Yamçı kulak, başı aşağıda; Ayı yerine, Büyük-taban, tabanını yalayan abur; Tilki yerine, Kurnaz, tavukçu, uzun kuyruk; Gelincik Yerine, Akdös, Su samuru yerine, Kötüdiş, sarı ayak; Porsuk yerine, Domuz yavrusu, kuyruklu gibi isimleri takmışlardır(24).

Söylediklerini işitip, söylediklerine göre kötü düşünmesinler, servetini dağıtmasınlar diye, zararlı hayvanların isimlerini söylemeyen bu insanlar, korkularında ileri giderek ev hayvanlarının isimlerini de söylemekten imtina etmişlerdir. Meselâ, Ineğe, çuh çuh, illeziy; koyuna, allezin; eşeğe, uzunkulak isimlerini takmışlardı. Hatta tüfeğin bile ismini söylemiyerek tüfeğin özelliğine göre, sırmalı, altınlı, kanlı gibi isimler kullanmayı tercih etmişlerdir(25).

"Yerin kulağı vardır" şeklinde kendini Anadolu'da da gösteren bu inanç çerçevesinde kendi konuşmalarını dinleyen hayvan ve diğer canlıları aldatmak için insanları, bu varlıkların anlayamayacağı şekilde yukarıdaki isim ve daha

23) Soltan Aliyânı, a.g.e., sh.13.

24) Tavkul Ufuk, a.g.e., sh.267-268.

25) Soltan Aliyânı, a.g.e., sh.13.

başka isimlerle ilk sırlı konuşmalar meydana getirmişler, bu husus az da olsa bilmecelelerin doğmasına da etki etmiştir(26).

Meselâ:Karaçay halkı arasında yaşayan şu bilmecelelerin bu inancın etkisiyle meydana gelmiş olması muhtemeldir.

Ullu golda-ullutaban.

(Ayı)

Bir kızım bardı da,

iyneli çepken kiedi.

(Kirpi)

(Karaçaylılar kirpi yerine "iyneli" derlerdi)(27)

Kesi xıyla-quyruğu sırma.

(Tükkü)

Sirtında aylangan qızılköz.

(Börü)(28)

Bilmecelelerin doğuşunda etkili olan daha başka adet ve inançlar da vardır.

Doğu Türklerinde ve Kırgız-Kazaklar arasında hâlâ canlı bir şekilde yaşayan(29). Anadolu'nun değişik yerlerinde görülebilen âdet gereğince, eve gelin gelen kız, kaynanası ve kayınbabası tarafından olan bütün akrabalarının yalnız adını değil, bu adlara benzeyen bütün kelimeleri söyleyemezdi. Meselâ,kocasının akrabasından birinin adı Aydemir olursa, gelin ay ve demir kelimelerini söyleyemezdi. Halbuki bu ve buna benzer kelimeler Türkler ara-

26) Seyidov Nureddin, a.g.e., sh.9

27) Soltan Aliylanı, a.g.e., sh.13.

28) a.g.e., sh.176.

29) Samoylovic A., Altay Türklerinde Kadınlar Diline Mahsus Sözler, Makaleler ve İncelemeler, A.Inan, Ankara, 1987, sh.359.

sında çok yaygındı. Dolayısıyla bazı gelinlere balta, bıçak, koyun, kılınc, doğan... vs. gibi günlük hayatta söylenmesine ihtiyaç duyulan kelimeler yasak oluyordu. Gelin bu durumda o kelimenin yerine düşüncesini anlatabilecek farklı bir kelime kullanıyordu. Meselâ, ay yerine yanık, demir yerine pulat, balta yerine çabat, bıçak yerine keser, koyun yerine manrama, at yerine ulak yahut binit, kılıç yerine karu veya bunlara benzeyen bir söz kullanırdı(30).

Yine Müslüman Türk halkları ve müslüman olmayan Altay Türkleri arasında(31) görülen adet gereğince, kişi ana-babası yanında saygıdan dolayı çocuklarının ismini söyleyemezdi.

Bütün âdetlerin bilmecelelerin meydana gelmesinde etkili olduğunu düşünüyoruz. Meselâ, Kırgız, Altay ve Sagay Türklerinde ufak değişikliklerle anlatılan bir fıkra var. Bu fıkra şu şekilde anlatılır.

"Kurt, koyun, tüfek, ırmak, orman, bıçak kelimelerini söylememesi gereken bir kadın, umak yanında bir kurdun koyunlardan birini yakaladığını görmüş. Bunun üzerine, ırmağın öteki, ormanın bu yanında kurt koyunu yakalamış. Tüfekte bıçağı getiriniz demek için: "Sarkımanın öteki, gölgelinin bu yanında uluma, manramayı yakalamış. Tars eden keseri getiriniz!" demiş(32).

Bilmece şeklinde sorulup sorulmadığını bilmediğimiz fakat neredeyse bilmece şekline gelmiş bu gibi fıkraların

30) Samoylovic A., a.g.m., sh.359.

31) Arsal, Sadri Maksüdi, Türk Tarihi ve Hukuk, İstanbul Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Yay, İstanbul, 1947, sh.150.

32) Samoylovic A. a.g.e., sh.359.

cokça anlatıldığını(33) biliyoruz.

Bugün Karaçay Türkleri arasında;

"Eki örele,

Bir çörele,

Tört dıbrtdıw,

Bir may."

şeklinde söylenen(cevabı: Koyunun iki budu, bir dili, dört ayağı, bir de kuyruğu) bilmece,kayınları yanında,saygısından konuşamayan bir gelin kızın, misafirle gizli konuşmasını anlatır(34).

Yukarıda bahsettiğimiz hadiseler neticesinde kendiliğinden oluşan ilk bilmece örnekleri ortaya çıkmış ve insanlar içerisinde söylenerek yayılmıştır.

Bilmecelerin ortaya çıkmasına kaynaklık eden, ikinci önemli unsur, insanların, düşüncelerini, akıllarını geliştirmek gayesiyle kurmuş oldukları bilmecelelerdir(35). Bunlar daha ziyade, dinin, mitolojinin, örf-âdet ve geleneğin tesiriyle meydana gelmiş bilmecelelerin halk içinde yaygınlaşması ve kabul görmesinden sonra, bilmece hazinesinin geliştirilmesi ve zenginleştirilmesinde besleyici bir rol oynamıştır.

Bilmece hazinesini besleyici özelliğe sahip bu kaynakla ortaya çıkan bilmeceleler, iş aletleri, ev ihtiyaçları, meyveler, sebzeler... vs gibi insanların hergün gördüğü, günlük hayatında kullandığı, fazlaca özelliği olmayan konular üzerinde kurulmuştur.

33) Samoylovic A. a.g.e., sh.360.

34) Soltan Aliyları, a.g.e., sh.16.

Bu tür bilmecelerin oluşmasında ve çeşitlenmesinde halkın yaşayışının önemli rolü vardır. Meselâ, hayvancılıkla uğraşan halkın ilgisi, hayvanların beslenmeleri, hayatları, üremeleri vb. gibi konular üzerinde olduğundan, bu konularda kurulan bilmeceler onların aralarında daha yaygın olur. Avcılıkla yaşayan halkın ağzında avcılıkla ilgili, ziraatla yaşayan halkın ağzında ziraatla ve ticaretle yaşayan halkın arasında da ticaretle alakalı bilmeceler ağırlığı teşkil eder.

Halkın yaşayışı ve ilgisiyle yakın alakalı olan bu bilmecelerin çok olmasında biraz da bilmecenin halk içinde yayılması ve kabul görmesinin etkisi olmuştur. Boş zamanlarda eğlence vasıtası ve beyin jimnastiği olarak görülen bilmeceler üzerine, artık herkes kafa yormuş ve çocuğuyla, yaşlısıyla, genciyle, bilmece kurmada yeteneği olan herkes ilgisini çeken konular üzerine bilmece düzmüştür. Bu bilmeceler, gerek konu gerekse şekil bakımından bir hayli çeşitlilik gösterir.

Kesi kesine qabır kim işleyeli?

(Çille qurt/ipekböceği)(36)

gibi düz, soru olarak sorulan ve Karacay bölgesinde yaygın olarak görülen "Soru bilmeceleri"(37) daha çok insanların bilgilerini ölçmek gayesiyle sorulan bilmecelerdir.

İnsanları düşündürmek ve onların matematik bilgisini ölçmek maksadıyla sorulan "hesap bilmeceleri"(38), insan-

35) Soltan Aliylanı, a.g.e., sh.16.

36) Soltan Aliylanı a.g.e., sh.185.

37) a.g.e., sh.195-199.

38) a.g.e., sh.202-204.

ları eğlendirmek maksadıyla sorulan "Şaka Bilmeceleri"(39),

Kandilde var,

Dilde yok,

Mendilde var,

Culda yok.

(Dil)(40)

gibi insanları yanıltmak gayesiyle sorulan bilmeceler.

Istanbul'da bir tane,

Izmir'de iki tane,

Filistin'de üç tane.

("i" harfi)(41)

gibi dikkate dayalı harflerle ilgili bilmeceler, karşılıklı konuşmalar şeklinde fıkralaştırılmış, daha çok insanlara ders vermek ya da kıssadan hisse düşüncesinden hareketle kurulmuş, konuşmalı bilmeceler ve daha başka bilmeceler bu çeşit bilmecelerdendir.

Bilmece hazinesinin doğmasında rolü olan, üçüncü önemli unsur "ferdî eserler"(42) dir. Halk Edebiyatı ve yazılı edebiyatın birbirini etkilemeye başlamalarından sonra belli şair ve yazarların meydana getirmiş oldukları, bilmece ismi taşımasalar bile bilmece hususiyeti gösteren eserlerdir.

Halk aşıklarının meydana getirdikleri ferdî eserler içerisinde en dikkat çekici olanı Azerbaycanda bağlama(43) olarak bilinen türdür. Hece vezniyle dörtlükler halinde

39) a.g.e., sh.200-201.

40) Başgöz İlhan, Türk Bilmeceleri, Ankara, 1993, sh.670.

41) a.g.e.,

42) Elçin Şükrü, a.g.e., sh.XIII.

43) Seyidov Nureddin, a.g.e., sh.21.

iki aşıktan birinin sorması diğ erinin cevaplama sıyla orta-
ya çıkarlar. Genellikle her dizede bir şey sorulur. Ceva-
bında ise sırayla, her sorulan şeyin cevabı verilir.

Soru: O kimdi ki, otuzunda cavandı,

On beşinde çoh büyükdü, ulludu?

O nedi ki, dili iki, sözü bir?

O hansı deryadı, her deryadan doludu?

Cevap: O aydı ki, otuzunda cavandı,

On beşinde ullulardan ulludu,

O gelmedi dili iki, gözü bir,

Elm deryası, her deryadan doludu(44).

Bağlamaların sahibi genellikle bellidir.

Halk aşıklarının hece vezniyle kurdukları bilmecele-
r dışında Divân edebiyatı şairlerinin Aruz vezniyle kurmuş
oldukları "muammâ" ve "Lügâz"lar, ferdî bilmecele-
rin en meşhur türleridir.Okumuş muhitlerde söylenen ve yayılan bu
bilmecele-
rin bir kısmı, halk şairlerinin seyyahların, okul-
ların, meddahların, mânicilerin, masalcıların ... vs. tesiri-
le yaygınlaşması neticesinde folklor eserleri haline dönüş-
müştür.Folklor ürünü olan bilmecele-
rin aynı yollarla ferdî
eserler haline gelmesi de mümkündür(45). Folklor araştır-
macısı Salih San'ın Besni(Adıyaman)' den derlemiş olduğu,
aslı Divân edebiyatı şairlerinden Nâbî'ye ait olan muamma
buna güzel bir örnektir.

44) a.g.e., sh.209.

45) a.g.e., sh.XIV.

Sende yok sabrı şükun,
 Bende vefâdan zerre,
 İki yoktan ne çıkar,
 Fikredelim bir kerre!

(Nâbf) (46)

Orjinal şeklinde, "sende" ve "bende" kelimelerinin yer değişmesiyle ayrılan, bu bilmececin dışında bu çeşit daha pek çok bilmece bulunmaktadır(47).

"Arapça körletmek, gizli ve güç anlaşılır söz manalarına gelen muamma, bir isme⁴⁶delâlet eden mısra söz veya beyit demektir." şeklinde tarif edilen muamma tarzında gerek halk aşıkları,gerekse divan şairleri pek çok eserler vermişler ve bilmecelelerin meydana çıkmasında, besleyici bu kaynak rolü üstlenmişlerdir.

Arap harflerinin yazılışlarına göre meydana gelen muammalardan birkaç örnek verelim.

Dedim adın nedir tebessüm edip
 Dedi bir nokta ile zahir olur.

(Cevap: Tâhir) (48)

Bir katre mâ düşünce gülün kalb-i gökine
 İsmim çıkar hemân varak-ı tâb-nâkine.

(Cevap: Kemâl)

Arapça'da bilmece manasına gelen lügâzlar, "Herhangi bir nesnenin ya da varlığın özellikleri anlatılarak yazılan bilmecelelerdir"(49). Bir gazelle yazılabildikleri gibi

46) Başgöz İlhan, a.g.e., sh.673.

47) a.g.e., sh.673.

48) Dilçin, Cem, Türk Şiir Bilgisi, Ankara, 1992, sh.489-490.

49) a.g.e., sh.490.

bir beyitten de meydana gelebilirler.

Ol nedir hercâî şimin beden

Mahvolur ellerle ülfet etmeden

(Cevap: Sabun) (50)

Bir gümüşten kala gördüm hapsolunmuş anda âb

Attı zerrin topunu feth etti ânı aftâb

(Cevap: Buz, Güneş) (51)

Yukardaki örneklerde görüldüğü gibi cevap bulmaya yarayacak açıklama, bilmeceenin kendi içindedir.

Divân edebiyatı şairlerinin ve halk şairlerinin muam-
mâ ve lügâz dışında bilmece özelliği taşıyan başka edebî
türlerle de eserler meydana getirdikleri görülür.

Cinas sanatlarıyla meydana getirilen eserler de bil-
mece hazinesinin zenginleşmesinde pay sahibi olmuştur.

Her nefeste işledim ben bir günâh

Bir günâh için demedim bir gün âh

(Günâh: 1.günah/2.gün âh)

Süleyman Çelebi'ye ait, cinasın, cinas-ı mefrûk
şekliyle yazılan yukardaki beyitle(52), Lütfullah Sami
Akalın'ın Erzurum'dan derlemiş olduğu,

Aşık der: gardaşıdih

Zemheride gar daşıdih

Anamın öz oğlu idik

Babamınan gardaşıdih.

(Gardaşıdih: 1.Gardaşıdih/2.Kar taşıdık)

50) Elçin Sükrü, a.g.e., sh.XVI.

51) a.g.e., sh. XVI

52) Cem Dilçin, a.g.e., sh.467.

gar daşıdıh bilmeceşinin(53) aynı türden eser olduğunu söylemek zor olmayacaktır.

"Ol nedir?" veya "nedir?" gibi sorular sorulmaksızın bilmece olarak kabul görmüş ve halkın ağzında dolışmakta olan yukardaki bilmece türü daha çok yazılı edebiyatta görülmekle birlikte(54) sözlü edebiyatta da görülmektedir(55).

Divân edebiyatı şairleri "türlü yönlerden bir şeye benzeyen harfleri birleştirerek, anlamı o durumla ilgili olan bir sözcük meydana getirecek biçimde"(56) harflerle oyunlar yapardı.

Ey boyu servim elif gibi yolunda doğruyam

Râ kaşınla dâl zülfün etmesinler beni red

(re + dal = red) (57)

Kaş râ kad elif dehân ise mim

Kıldın ey mâh halkı emrine râm

(re + elif + mim = râm)

Yüksek bir edebî bilgi ve beceri isteyen; harflerle yapılan yukardaki oyunların halkın arasında aynı düzeyde bulunduğunu görememekle birlikte biraz basit de olsa bu oyunların halk bilmecelerinde var olduğunu görüyoruz. Arap alfabesiyle yazılışa bağılı olarak noktayla(.) ilgili ve Latin alfabesinden (ş) hârfiyle ilgili şu örnekler bu tür bilmecelerin güzel örneklerindedir.

53) Başgöz İlhan, a.g.e., sh. 676.

54) Dilçin Cem, a.g.e., sh.467-480 arası.

55) Başgöz İlhan, a.g.e., sh. 675, 676,677.

56) Dilçin Cem, a.g.e., sh. 491.

57) a.g.e., sh. 491.

Benim gülüm gül açar,
 Gülünü müşkül açar,
 Senede bir, ayda iki,
 Haftada üç gül açar.

(nokta) (58)

Sende yok, bende yok,
 Cümle âlemde yok;
 Şam'da buldum bir tane.

(S) (59)

Divân edebiyatçıları'nın üzerinde çok durdukları ve "ebced hesabına göre yaptıkları tarih düşürme"(60) yine ferdi bilmece kabul edebileceğimiz türlerdendir.

Feth-i Bağdâd'ı târih oldı "gazâm"

IV.Murad'a ait bu dizede tarihin saklı olduğu kelime "gazâm" kelimesidir. Gayın, zel, elif ve mim harflerinin toplam değeri 1048 tarihini gösterir.

Ebced harflerinin kullanımıyla ilgili bilmece örneklerine sözlü halk bilmecelerinde de rastlıyoruz.

Ben bir nesne gördüm, anın ismi bellidir:

Başı seki, karnı altmış, ayakları ellidir.

(Hasan)

Ebced hesabına göre, Ha: 8, sin:80, nun: 50'dir(61).

Tadeusz Kowalski'nın İzmit bölgesinden derlediği bu bilmece(62) Divan edebiyatı sair ve yazarlarının ilgilendiği "tarih düşürme" sanatıyla halkın da yakından ilgilendiğini gösterir.

58) Başgöz İlhan, a.g.e., sh.669

59) a.g.e., sh. 670.

60) Dilçin Cem, a.g.e., sh. 502.

61) a.g.e., sh. 502.

62) Başgöz İlhan, a.g.e., sh.673.

Divân Edebiyatı şairlerinin "eş sesli" kelimeleri kullanarak yapmış oldukları, tevsîye ve îham sanatlı beyitler, ferdî bilmeceenin bir başka türü olarak karşımıza çıkar.

Güzellerde vefâ olmaz demek yanlıştır ey Bâkî
Olur vallâhi bi'llâhi hemen yalvarı görsünler.

(Yalvarı görsünler: 1.Yalvarsınlar
2. Yalvar: Eski İran parası)(63)

Neyimiş dinle dem-' Hazret-i molla Gâlib
Vardı Mi'râc'a yakın şöhret-i efsâne-i ney

(Neyimiş: 1.Ney çalgısı imişi/2.Ne imiş)(64)

Bu tür bilmeceelerin halk arasında bir çok örneğini bulmaktayız.

Ne yerededir, ne gökte: kandildedir kandilde(65).

Beyaz koyundan kara süt sağdım.

Kara(Kar/Siyah)(66)

Başı yok arı.

Yokarı (yok arı/yukarı)(67)

Bütün bu saydıklarımızın dışında Karacay'da ferdî bilmeceeler meydana getiren hikâyeler ve gezetecilere rastlıyoruz. Aliylanı Soltan, bunların pek çok olduğunu söyler ve bunların meydana getirmiş oldukları bilmeceelerin diğer bilmeceelerden az olmadığını söyler(68).

Hubiylanı Osman'ın televizyon için kurmuş olduğu "Mavimsi ayna çok şeyi gösterir"(69) bilmeceesi bu tür bil-

63) Dilçin Cem, a.g.e., sh.422..

64) a.g.e., sh. 424.

65) Başgöz İlhan, sh.676.

66) a.g.e.,sh.676.

67) a.g.e.,sh.678.

68) Soltan Aliylanı, a.g.e., sh.30.

69) a.g.e., sh.123.

mecelerdendir. Bu bilmecelerin daha çok çağımıza ait araç ve gereçler için kurulduğu görülmektedir.

Netice olarak bilmecelerin doğuşuyla ilgili kısaca sunu söyleyebiliriz. Çok eski devirlerde dinî anlayışın ve hûrafelerin etkisiyle başlayan ilk gizli ve dolaylı konuşmaların yanı sıra, bazı tarihi ve de insanlar tarafından karışık bulunan olayların tesiriyle ilk bilmece örnekleri vücuda gelmiş, bu ilk örneklerinin halk tarafından korunması, sonraki nesillerin ilgisini çekerek onu, değişik şekillerde beslemelerine yöl açmış, nihayet yazılı edebiyatın meydana gelmesi ve yazılı-sözlü edebiyatın yakınlaşması neticesinde ferdî eserlerle de zenginleşerek günümüze ulaşmışlardır.

III. BİLMECELERİN SÖYLENİŞİ:

Bilmecelerde esas olan iki bölüm vardır. İlk bölüm sorulacak nesne ya da başka şeyin tarifi; ikinci bölüm ise sorulan şeyin cevabıdır.

Hâl böyle olunca, bu halk edebiyatı ürününün söylenbilmesi için en az iki kişiye ihtiyaç vardır. Fakat, bilmeceler genellikle kalabalığın olduğu yerlerde birbiriyle samimî kişiler ya da gruplar arasında söylenir.

Bilmece söyleşmek için ille de belli bir mekânın olması şart değildir. Kişilerin kendilerini rahat, huzurlu hissettikleri her yerde bilmeceler söylenir. Bununla birlikte Anadolumuzun çeşitli yerlerinde eskiden ve hatta bugün de görmekteyiz ki, bilmeceler genellikle kış aylarında ve çocukların fazlaça bulunduğu ortamlarda söylenmektedir.

Özellikle son yıllarda teknolojik gelişmelerin bilmece söyleşme geleneğine büyük darbe vurduğu da artık herkesçe kabul edilen bir gerçektir.

Radyo, televizyon ve video gibi cihazların olmadığı zamanlarda, birbirlerine misafirlığe giden, çeşitli sebeplerle bir araya toplanan insanlar, vakitlerini eğlenerek geçirmek, biraz da bilgilerini sınamak ve topluluk içinde itibar kazanmak için, bilmece söyleşmeyi neredeyse bir alışkanlık haline getirmişlerdi. Hatta, aynı çatı altında sürekli birarada bulunan insanlar bile, zaman zaman bilmece söyleşirlerdi.

Radyonun evlere girmeye başlamasıyla etkinliğini az da olsa kaybeden bu gelenek; radyonun, televizyon gibi insanların bütün dikkatini toplamaması sebebiyle kendini büyük ölçüde korudu. Daha sonraları televizyonun yaygınlaşması, bilmece söyleşme geleneğine asıl darbeyi vuran etken oldu. Karşısına oturan insanların hem gözlerini, hem kulaklarını, hem bedenlerini hem de beyinlerini tahakkümü altına alan televizyon artık insanların kendi hallerine eğlenmesini istemiyordu. Bugün artık, aynı ailenin fertleri, değil bilmece söyleyecek zaman, birbirlerine konuşacak zaman bile ayırmaz olmuşlardır. Aileler arası ziyaret maksatlı gidış-gelişler büyük ölçüde ortadan kalkarken, hasbel kader biraraya gelen insanların bilmece söyleşmeye ayıracakları zamanlarınının olmadığı görülmektedir.

Günümüzde daha çok yaşlıların hafızasında olan bilmececeler, zaman zaman yaşlılarla küçük çocuklar arasında geçen sohbetlerde, kendini göstermektedir.

Anadolu'da ve diğer Türk halklarının kaynaklarında "Eskiden.." diye başlayan ve izah edilen bilmece söyleşme geleneğinin de kendine göre bir adabı vardı:

Samimî bir ortamda bir araya gelen insanlar, ya iki gruba ayrılırlar; içlerinden birer temsilci seçerlerdi, ya da bir kişi, topluluğa yönelik bilmece sorardı. Şayet bilmece söyleşenler topluluk değil de iki kişi ise bunlar da birbirlerine sırayla sorarlardı.

Bilmecenin yöneltildiği taraf cevabı biliyorsa söyler, bilmiyorsa ip uçları isterdi. Bu onun tabî hakkıdır. Bilmeceyi soran kişi bu ipucu isteğine kısa cevaplarla karşılık verirdi. Bu ip uçlarından yararlanarak kişi bilmecenin doğru cevabını bulamazsa, kişi ya da kişiler artık pazarlık yapmaya başarlardı. Bilmeceyi bilemeyen kişi bilmecenin cevabını almak için çoğu zaman bir köy, kasaba veya il verir, bunları vermezse, değerli bir eşyasını ya da başka bir şeyini verirdi. Bilinemeyen zor bir bilmecenin cevabını küçük bir şey vererek öğrenme, bilmeceyi bilemeyen kişi ya da taraf açısından eğlence olduğu gibi karşı tarafın bilemediği kolay bir bilmece karşısında çok kıymetli bir şey ya da memleket almayı başaran, kişi veya taraf açısından da bu durum aynı bir eğlence olurdu.

Yarışma bu şekilde tatlı bir havada devam ettirilir. Yarışma sonunda, en fazla memleket ve başka kıymetli şeyler kazanan kişi ya da taraf 1. ilan edilir, seyirciler tarafından iltifat gösterilirdi.

IV. TÜRK HALKLARINDA BİLMECE MEFHUMU YERİNE KULLANILAN KELİMELER

Türk halkları arasında tap-(bil-bul-) fiilinden türeyen çeşitli isimlerle ifade edilen "bilmece", geniş bir coğrafyada çok sayıda isimle karşımıza çıkar.

XI.yy' da yazılan Divânü Lügati't-Türk'te bilmece mefhumunu ve ona yakın onunla ilişkili mefhumları ifade eden "tap-" fiil kökünden türetilmiş tabuz-, tabuzgu neng, tabuzguk, tabzuğ, tabuzgu, tabuzguk kelimelerinin geçtiğini biliyoruz(70). O günden bu güne daha da geniş bir coğrafyaya yayılan Türkler arasında "bilmece" mefhumunu karşılayan kelimelerle anlatılarak günümüze ulaşmıştır.

Anadolu'da yaygın ifâdesini bilmece kelimesinde bulan edebî kültür, diğer Türk halklarında da genellikle bir veya iki kelime ile yaygın olarak ifade edilir. Fakat Anadolu'da olduğu gibi diğer Türk halkları arasında da yaygın ifâdenin yanında daha pek çok bilmeceyi karşılayan kelimeler bulunur. Meselâ, Türkiye'de bu kültür için yaygın ifade " bilmece"dir, ama bunun yanında mesel, metel, masal, tapmaca, bulmaca, hikâye, söz, dele, fıçık, gazelleme, tanımaca, bilmeli matal terimleri de kullanılmaktadır(71).

Bugün bizim, Altay Türkleri adını verdiğimiz, Altay Dağları bölgesinde yaşayan, içinde farklı Türk boylarından guruplar da bulunduran Türkler arasında bilmece mefhumunu karşılayan Tabıskale, Tabkak, tabıskak, taptıruv, taptırgıs,

70) a.g.e., sh.432.

71) Koz, M. Sabri, Türk Dili ve Edebiyat Ansk., Bilmece maddesi, sh.432.

tabıſka, tabıſak, taptırgıç, tapkıſ, tavıſak, tapkır, takpır, tavusak ve tavıskak kelimeleri kullanılır. Bunlar içerisinden "Tabıſkak", resmî Altay Türkçesi'nde yaygın ifâde olarak kullanılır(72).

Bugün devlet sahibi olan Türk halklarının dillerini ele aldığımızda yaygın olarak, bilmece kültürünün karşılığı olan ſu kelimelerin kullanıldığını görürüz.

Türkiye Türkçesi: Bilmece

Azerbaycan Türkçesi: Bilmece, Tapmaca

Baſkurt Türkçesi: Yomaĸ, tabıſmak

Kazak Türkçesi: Jumbak

Kırgız Türkçesi: Tabıſmak

Özbek Türkçesi: Tabıſmaq

Tatar Türkçesi: Tabıſmak, baſvatkıç, sir

Türkmen Türkçesi: Matal, tapmaça

Uygur Türkçesi: Tepiſmak(73)

Bunlar dıſında Saha(Yakut)Türkçesi'nde, "taabırın"(74) Karaçay-Malkar Türkçesi'nde " Comaq, el bergen comak"(75) kelimeleri kullanılmaktadır.

72) Ergun Metin, Altay Türklerinin Bilmeceleeri, Prof. Dr. Saime Sakaoglu'na 55. Yıl Armağanı, sh. 212-213, Kayseri, 1994

73) Karşılaſtırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, Kültür Bakanlığı Yayınları, sh. 70-71, Ankara, 1992.

74) Ergun Metin, a.g.m., sh. 213.

75) Soltan Aliyev, a.g.e.

V. BİLMECELERİN TASNİFİ - MESELESİ -

Bilmecelerin tasnifi meselesi henüz halledilebilmiş değildir. Araştırmacıların pek çoğu bilmecelerin şekil ve muhteva yönünden tasnif edilmesi gerektiği noktasından hareketle kendilerine göre bir tasnif metodu geliştirirler. bununla birlikte, bütün araştırmacıların üzerinde mutabık oldukları tam bir tasnif biçimi yoktur.

Anadolu bilmeceleri üzerine çalışan: Şükrü Elçin(76), M.Sabri KOZ(77); Azerbaycan bilmeceleri üzerine çalışan: Nureddin Seyidov(78); Karacay bilmeceleri üzerine çalışan Aliyhanı Soltan(79) ve Altay bilmeceleri üzerine çalışan araştırmacılar(80) bilmeceleri şekil bakımından;

1- Mensur bilmeceler,

2- Manzum bilmeceler

olmak üzere ikiye ayırırlar. Bu araştırmacılardan bazıları (Nureddin Seyidov ve M.Sabri Koz gibi) Manzum bilmeceleri de kendi içinde;

a) İki mısralı bilmeceler,

b) Üç mısralı bilmeceler,

c) Dört mısralı bilmeceler,

d) Mısra sayısı dörtten fazla olan bilmeceler şeklinde tasnif ederler.

Manzum bilmeceler konusunu ele alan araştırmacılar,

---

76) Elçin Şükrü, a.g.e. sh. VIII.

77) Koz M.Sabri, a.g.e., sh.433.

78) Seyidov Nureddin, a.g.e. sh.18.

79) Soltan Aliyhanı, a.g.e. sh.

80) Ergun Metin, a.g.e., sh.215.

bütün bilmecelerin kâfiyeli ve ölçülü oldukları üzerinde dururlar. Aliylanı Soltan bunların aksine Karaçay'da " el bergem comak" diye bilinen bilmecelerden, manzum olarak kurulanlardan bir kısmının ölçülü olmadığını, daha çok ölçüsüz olarak kurulduklarını söyler(81).

Bu adını zikrettiğimiz araştırmacılar bilmecelerin tasnifiyle alâkalı olarak üzerinde durdukları bir başka konu da bilmecelerin muhtevasına göre tasnifi meselesidir.

Şükrü Elçin, bilmeceleri konusuna göre:

- 1.Tabiat ve tabiat hâdiseleriyle ilgili bilmeceler,
- 2.Bitkiler ve onların mahsülleri ile ilgili bilme-
celer,
- 3.Hayvanlar ve onların mahsülleriyle ilgili bilme-
celer,
- 4.Insan ve insan uzvularıyla ilgili bilmeceler,
- 5.Eşya ile ilgili bilmeceler,
- 6.Mânevî-dîni unsurlarla ve diğer konularla ilgili
bilmece olmak üzere altı anabasılık altında toplar(82)Altay
Türkleri'nin bilmeceleri üzerine çalışan araştırmacılar da
Şükrü Elçin'inkine yakın bir tasnif yaparlar. Onlar,

1. Tabiat ve tabiat hadiseleriyle ilgili bilmeceler,
2. Bitkilerle ilgili bilmeceler,
3. Hayvanlarla ilgili bilmeceler,
4. İnsanla ilgili bilmeceler,
5. Ev, yurt-çadır vb. yapılarla ilgili bilmeceler,
6. Günlük hayatla ilgili bilmeceler,

81) Soltan Aliylanı, a.g.e., sh.26.

82) Elçin Şükrü, a.g.e., sh.III.

seklinde bilmeceleeri konularına göre tasnif ederler(83).

M.Sabri Koz da bilmeceleeri konularına göre Sükrü Elçin gibi tasnif eder(84). Bunların dışında konularına göre bilmeceleeri: İlhan Başgöz, 62 anabaşlık altında(85); Nureddin Seyidov, 17 anabaşlık altında(86) ve Aliyhanı Soltan, 19 anabaşlık altında(87) tasnif etmişlerdir. Bu anabaşlıklar haricinde pek çok alt başlığa da ayrılmıştır.

Bütün bu bilmece tasniflerinden farklı olarak M.Sabri Koz bilmeceleeri üslup yönünden de tasnif eder. O "Ayrı ayrı milletlerde ortaya çıkan ayrı ayrı ortamlarda gelişen, yaşayan yok olan bilmeceleer arasında bir çok bakımdan yakınlıklar görülmesi bilmece araştırmalarında dört ana inceleme öbeği meydana getirilmesini gerektiriyor. Fonksiyon, Üslup, yapı, yayılma" der(88). M.Sabri Koz üsluplarına göre bilmeceleeri şu şekilde tasnif eder:

I.Kalıplı bilmeceleer

A.Başlangıç kalıplı bilmeceleer

- a."Metel, metel...", "masal, masal...", "bilmece bildirmece", "taptap tapmaca..." kalıplarıyla başlayan bilmeceleer,
- b."Bir acaib nesne gördüm.." ve "Ol nedir kim.." kalıplarıyla başlayan bilmeceleer,
- c."Benim bir (...m) var", ... vs. kalıplarıyla başlayan bilmeceleer.

83) Ergun Metin, a.g.e., sh.216

84) Koz M.Sabri, a.g.e., sh.438.

85) Başgöz İlhan, a.g.e., sh.715-724.

86) Seyidov Nureddin, a.g.e., sh.17.

87) Soltan Aliyhanı, a.g.e., sh.215-216

88) Koz M.Sabri, a.g.e., sh.433.

B.Bitişik kalıplı bilmeceler

"Ya bunu bilin, ya bu gece ölürsün", " Bunu bilmeyen ahmak", "Bunu bilmeyen eşek sıpası" gibi kalıplarla son bulan bilmeceler.

II.Ses taklidine dayanan bilmeceler

Bunlar varlıklardan çıkan seslerin anlamlı ya da anlamsız, genellikle anlamsız birtakım sözlerle bilmecelere aktarılması esasına dayanır.

III.Harf, hece ve kelime oyunlarına dayanan bilmeceler.

a.Harf oyunlarına dayananlar.

- 1.İslâmî harflere dayanan bilmeceler,
- 2.Latin harflerine dayanan bilmeceler,
3. Hem eski, hem yeni harflere dayanan bilmeceler

b.Hece oyunlarına dayanan bilmeceler.

c.Kelime oyunlarına dayanan bilmeceler.

- 1.Karşılıkları içinde bulunan bilmeceler,
- 2.Tarif edilenin kendisinden gelen iki anlamlılık sebebiyle ilk anda söylenmesi hoş olmayan ayıp bir söz gibi görünen bilmeceler,
- 3.Türlü yollarla bir kelimenin bulunmasını gerekli kılan bilmeceler,
- 4.Bir kelimenin, bir varlığın kendisini ya da hareketini tasvir etmek için her mısranın belli yerinde tekrarlanması esasına dayanan bilmeceler(89).

Bu yer verdiğimiz tasnifler dışında bilmece cevaplarının alfabetik olarak sıralanmasıyla meydana getirilmiş

89) Koz M.Sabri, a.g.e..., sh.335-338.

tasnifler de bulunmaktadır.

Bütün bu tasnif şekilleri dışında İlhan Başgöz bilme-
celerin şeklini, konusunu ve üslûbunu göz önüne alarak çok
geniş manada,

I.Tek karşılığı olan bilmeceleler,

II.Karşılıkları birden çok olan bilmeceleler,

III.Bilgi ölçen bilmeceleler,

IV.Sözcüğünün parçaları üzerine kurulan bilmeceleler,

V.Şaka, alay bilmeceleleri

şeklinde bir tasnifte bulunmaktadır.

VI.KARAÇAY VE TÜRKİYE TÜRKLERİNDEKİ ORTAK BİLMECELER

A.KISA AÇIKLAMA

Çalışmamızın bu bölümünde Karaçay'da ve Türkiye'de söylenen bilmecelelerin ortak olanlarını tesbit ettik. Bu tesbiti yaparken de, Türkiye'den, içinde en fazla bilmece ihtiva eden İlhan Başgöz'ün, Türk Bilmeceleleri, isimli iki ciltlik eseri (90) ile Karaçay'dan Aliylanı Soltan'ın Karaçay Halkını El Bergen Çomakları(91) isimli eserini esas aldık.

Ortak bilmeceleleri tesbit ederken bilmecelelerin, başta cevaplarının ortak olmasına sonra şekil ve düşünce benzerliğinin ortak olmasına dikkat ettik. Şayet iki bilmece şekil ve düşünce yönünden birbirine benzer; fakat cevapları birbirinden farklı ise, bu tür bilmeceleleri ortak bilmece olarak değerlendirmedik.

Bu noktadan hareketle Karaçay ve Türkiye Türkleri arasında 59 bilmece tesbit ettik. Ortak bilmecelelerin yalnızca bunlardan ibaret olmadığı kanaatini taşıyoruz.

Aliylanı Soltan, yukarda adını zikrettiğimiz kitabı, Karaçay halk bilmecelelerinin birinci cildi olarak hazırladığını söyler(92). İkinci cilt hakkında herhangi bir bilgi vermez; ama biz, Aliylanı Soltan'ın: "Karaçaylar arasında söylenen el veren bilmecelelerin sayısı oldukça çoktur. Bu kitaba alınanlar onların bir kısmıdır. Derlenmemiş olan diğer bilmeceleleri bulup bunları neşre hazırlamak bizim

90) Başgöz İlhan, a.g.e.

91) Soltan Aliylanı, a.g.e.

92) a.g.e., sh.4.

manevî bir borc umuzdur."(93) Sözlerinden 1984'e kadar derlenmiş bilmecelerin hepsinin bu kitapta yer aldığını anlıyoruz. Bununla birlikte,yayın edebine uymadığı gerekcesiyle müstehcen kabul edilebilecek bilmeceleri kitaba almadığını ifade eder(94).

Müstehcen bilmecelerin haricinde,dinî hayatla ilgili bilmecelerin kitaba alınmadığını, ancak islâmî unsurlarla alakalı menfî birkaç bilmecenin "Eskilik" başlığı altında yer aldığını görürüz(95). Halbuki "müstehcenlik" ve "dinî hayat" hakkında kurulan bilmeceler,bilmece hazinesi içinde önemli bir yer tutar.

Müstehcen bilmecelerin, dinle ilgili bilmecelerin ve henüz derlenmemiş bilmecelerin değerlendirmeye alınmasıyla,şimdi tesbit ettiğimiz 59 bilmecenin daha da artacağı kanaatindeyiz.

Aslında değişik bir yaklaşımla Karaçay ve Türkiye Türklerinin ortak bilmece adedini 59'dan daha fazlaya çıkarmak mümkün.Biz şekil yönünden aynı olsa bile,bilmeceler şayet aynı konu üzerinde söylenmemişse bunları ortak bilmeceler arasına almadık. Meselâ, hem Türkiye'de hem de Karaçay'da Aıtımata, değdi koşana, suda balığa, yerde ceylana" şeklinde söylenen bilmece Karaçay'da "zehir" için söylenirken, Türkiye' de "dolu" ve "kasırğa" (96) için söylenmektedir.

Bu iki halkın bilmecelerinde oldukça fazla ortak

---

93) a.g.e., sh.6.

94) a.g.e., sh.6.

95) a.g.e., sh.193.

96) Başgöz İlhan, a.g.e., sh.183.

denkleştirmelerin bulunduğunu tesbit ettik. Meselâ, evin içindeki bir eşyanın, kızla ya da gelinle denkleştirilmesi; yenecek türden bir nesnenin öküzle, inekle denkleştirilmesi; Gökyüzü, gece, bulut gibi mefhumların, yorganla, örtüyle, keçeyle denkleştirilmesi.... v.s. Biz bu türden ortak denkleştirmelerin bulunduğu bilmeceleleri de bu kategoriye sokmadık.

Ortak olarak tesbit ettiğimiz 59 bilmededen beş tanesi (6., 15., 18., 41., 42. sıradaki bilmeceleler Mollova ve Nemeth tarafından Bulgaristan'da derlenmiş, buradaki Türklere ait bilmecelelerdir.

1. Ertidenbla törtayaqlanıp cürüydü,
Künortada ekayaqlanıb cürüydü,
Irgirde wa üçayaqlanıp cürüydü.

(Adam; sabiy, ulu, qart.)1.

Sabahleyin dört ayaklı,
Öyleyin iki ayaklı,
Akşam üç ayaklı.

(Insan: Emekliyen çocuk, Delikanlı,
Bastonlu ihtiyar)

(D.Y: Antalya, Ordu, Salihli)934.e

2. Çıqır-çıqır cıqırdawuq,
Anı içmede-maqırdawuq,
Eki tuluq azıgı,
Ortasında-süek qazıgı.

(Beşik, sabi, emçekle, sıpga.)22.

Takur tukur takraba,
 içindedir akraba,
 iki tulum azığı,
 Arkasında kazığı.

(Beşik, çocuk, meme sübek)

(D.Y: Antakya)987.1

3. Bir serekni üstünde/iki basxa turadı/
 iki basxanı üsünde üsünde/Tögerek xarbız bardı/
 Ol xarbızni allında/Gırıldawçusu bardı/
 Anı tüz başçığında/Eki tēreze bardı/
 Tüz alanı başında/Eki teng çegetçik bardı/
 Alandan örgerekde/Bir sıydam tala turadı/
 Talaçıqni baş canı/Qara çeget ulludu/
 Cengil- cengil çırmasang/ösüb gıngır bollukdu.

(Adam, qolla, baş,awuz,közle,qaşla,
 mangılay, çaç)24.

Tap tapılyanık tapılayık/Tapılayığın üstünde muşulayık/
 Muşulayığın üstünde ısılayık/Isılayığın üstünde kolancık
 Kolancığın üstünde alancık/Alancığın üstüde ormancık/
 Ormancığın içinde bir güdük domuz.

(Cevap: Ağız, burun, gözler, kaşlar,
 alın, saç, bit)

(D.Y: İçel, Besni)926.12-b

4. Bir töbede- ceti teşik.

(Baş.) 26-a

Bir kütügüm var, yedi delikli.

(Baş)

(D.Y. Erzurum) 81-i

5. "Açıl"-deseng, açıla,

"Çabıl"-deseng, çabıla.

(Awuz:) 29.

Ana derem, değmez,

Baba derem, değer.

(Ağız:Dudakların teması)

(D.Y:Erzurum) 1702-S

6. Bobxaq, çıraq, çıçxaq.

(Awuz, köz, burun) 31.

İki tak-tak, iki mış-mış, iki bak-bak.

(Çeneler, burun deliği, gözler)

(D.Y: Bulgaristan) 926.5

7. Bir terekde-beş butaq,

Beş butaqda-beş çapraq.

(Barmaqla, tırnaqla) 43.

Bir saksım var beş budadı var, baş çiçeği var.

(Barmaklar ve Tırnaklar)

(D.Y:Salihli) 933.

8. Çalman tolu aq qozu.

(Tişle) 51,a

Bir gom dolu beyaz koyun.

(Disler)

(D.Y: Malatya) 253.11

9. Bir qayada-eki bal gıbt.

(Emçekle) 55.

Bir duvarda iki dümbek asılı.

(Memeler)

(D.Y: Antalya) 599.2

10. Ertiden bla ertde turdum,

Kök ulaqni çerge urdum.

(Burun kir) 58.

Sabahdan gahdım, beyaz oqlanı çaldım yere.

(Sümük)

(D.Y:Erzurum) 749.10-a

11. Çol üstünde-kiritli kübür.

(Qabır) 90.

Yol üstünde/kitli sandık.

(Mezar)

(D.Y:Ankara, Ordu...vs.)608.4-1

12. Ullu tüzde qar çawar.

(Elek bla un elegen) 97.

Alçacık ovadan/kar yağar.

(Elek)

(D.Y:Kastamonu) 287.8-f

13. Arı çanı-aq qaya,

Beri çanı-aq qaya,

Ortasında-sarı maya.

(Gakkı) 153.

O yanı kaya,

Bu yanı kaya,

İçinde sarı maya.

(Yumurta)

(D.Y:Trabzon) 859.1

14. Aq qalada-sarı biyçe.

(Gakkını sarısı) 161.

Ak sarayda,

Sarı sultan oturur.

(Yumurta)

(D.Y.Akseki, İzmit... vs.)859.46

15. Suwda tuwar,

Suwdan qorqar.

(Xırs tuz) 192.

Suda doğmuştur, sudan korkar.

(Tuz)

(D.Y.Bulgaristan)820.4

16. Başı-teşik,

Tübü-teşik,

Ortasında-ot bla suw.

(Samavar) 365.

Üstü açık, altı açık, içinde su, ateş var.

(Semaver)

(D.Y.Bulgaristan, Trabzon)717.3

17. Bir kelinim bardı da,

Çetgen anı quçaqlaydı.

(Çan çawluq) 390.

Bir kızım var, gelen öper, giden öper.

(Havlu)

(D.Y. ?) 376.2

18. Bir qızım bardı da,

Anga qaramağan çoqdu.

(Küzgü) 397.

Bir kızım var, köşeden köseye gezer.

(Ayna)

(D.Y.Bulgaristan)59.10

19. Tört kişini-bir börkü.

(Stol) 403.

Üç kardeş bir takke giyer.

(Masa)

(D.Y.istanbul) 592.4

20. Kündüz arı-beri çabadıla,

Keçe çulğanıb çatadıla.

(Çabarla) 439.

Gündüz bütün gün gezer, gece boynunu eğer.

(Çizme)

(D.Y.Urfa) 203.6

21. It tuldü-ürmeydi,

Adamnı üyge iymeydi.

(Kirit) 474.

Kapıda kara köpek yatar,

Ne bağırır, ne ısırır,

Ne içeri birini sokar.

(Kilit)

(D.Y: Kastamonu)518.10

22. Bir ögüzüm bardı da,

Ol çatxan çerge tük çıqmaydı.

(Ot) 537.

Bir öküzüm var,
Yattığı yerde ot bitmez.

(Ateş)

(D.Y: Balıkesir)50.21-J

23. Qızıl ögüz cerde cata,
Köksül ögüz kökge tarta.

(Ot bla tütün) 551.

Kırmızı öküz yatar,
Siyah öküz kalkar.

(Ateş,Dumañ)

(D.Y:Ordu) 945.2-8

24. Qolu çoq,
Ayagı çoq,
Kökge erler.

(Tütün) 563.

Elsiz ayaksız, göge çıkar.

(Duman)

(D.Y:Erzurum)267.14-b

25. Dorbun tolu-qarabaş qozu.

(Sernekle) 575.

Bir ağıl koyunum var, hep boynu kara.

(Kibrit)

(D.Y: Samsun)517.3

26. Peç' başında-qazan,
Qazannı içinde-suw,
Suw içinde- cılan,
Cılan başı- canngan cılduz.

(Lampa) 597.

Kuyu,

Kuyunun içinde suyu,

Suyun içinde yılan,

Yılanın ağzında mercan.

(Lamba)

(D.Y:Trabzon)568.26

27. Qalaw-qalaw töşekle,

Anı bilmegen-eşekle.

(Kitabla) 615.

Kat kat döşek,

Bunu bilmeyen eşek.

(Kitap)

(D.Y:Erzurum)524.7

28. Çegetge bara üyge qaraydı,

Üyge bara çegetge qaraydı.

(Arabanı artı) 662.

Dağa gider, eve bakar,

Eve gider, dağa bakar.

(Araba kuyruğu)

(D.Y: Balıkesir) 32.a

29. Tört çolowçu xar zamanda,

Bir-biri ızından baradıla,

Bir-birlerin çetalmayın,

Alay çürüb turadıla.

(Orus arbanı çarxları) 672.

Dört kardeş koşarlar, koşarlar,

Birbirini tutamazlar.

(Araba tekerlekleri)
(D.Y:Adapazarı) 33.2

30. Bir cibim vardı da,

Saylab ucun cıyalmayma.

(Çol) '696.

Bir ipliğim var,

Sararım, sararım tükenmez.

(Yol)

(D.Y: Rize) 854.21-b.

31. Tawdan-miyik, xansdan-alaşa.

(Taw col) 700.

Dağdan büyük,

Ottan alçak.

(Yol)

(D.Y.Trabzon) 854.5

32. Çangız közlü qara cılan.

(Çib) 711.

Bel üstünde kara yılan.

(Kemer)

(D.Y.Erzurum) 493.1

33. Tört dünyanı koyduradı da,

Kesi açlay qaladı.

(Tirmen) 766.

Dünyayı doyrurur,

Kendi doymaz.

(Değirmen)

(D.Y.Samsun) 225.29

34. İppil appaq çacır.

(Uzga) 774.

Fır fır uçar,

Ak pak saçar.

(El değirmeni)

(D.Y: Yozgat) 225.19-k

35.a)Men teregem-teregem,

Xar nege da keregem,

Adam urdu da catdırdı,

Meni baguşxa batdırdı.

(Ağaç kürek) 778.

Ne idim ne idim,

Dağ başında bey idim,

Felek beni şasırdı,

Sığır tersine düşürdü.

(Tahta küreği)

(D.Y. Isparta) 504.

36. Gitçe bala çer qaza.

(Getmen) 781.

Benim bir dedem var,

Her yeri kazar.

(Kazma)

(D.Y: Besni) 480.2

37. Qobağ başında tabağ çaw.

(Ay) 838.

Ev üstünde,

Gümüş tabak.

(Ay)

(D.Y: Giresun) 53.25

38. Uwuçum bla bir şeker-
Sawlay duniyağa ceter.

(Ay) 839

On paralık nişadır,
Dünyayı kuşatır.

(Ay)

(D.Y.Balıkesir)53.19

39. b)Üy başında- cartı gırçın.

(Tolmağan ay) 842.

Fırın üstünde,
Yarım çörek.

(Ay)

(D.Y:Ankara, Bulgaristan)53.10-g

40. Bir qaşık sarı çawum bardı da,
Bütew düniyağa boyaw boladı.

(Kün) 849.

Benim bir kaşık boyam var,
Dünyayı boyar.

(Günes)

(D.Y:İçel, Besni) 355.3-b

41. Qangasız-çüysüz köpür işledim.

(Buz) 897.

Taşsız, tahtasız köprü yapar.

(Buz)

(D.Y.Bulgaristan)130.8

42. Otda canmaydı,

Suwda batmaydı.

(Buz) 898.

Onu ateş yakmaz,

Suya düşse batmaz.

(Buz)

(D.Y: Bulgaristan) 130.12

43. Çay kiyinir,

Qıs tesinir.

(Terek) 1049. 2

Yazın giyinir,

Kışın soyunur.

(Ağaç)

(D.Y: Beşikdüzü)7.5-a

44. Bir irkim bardı da:

Bawğa urdum da,

Quyruğu qaldı.

(Kertme) 1122.

Benim bir ineğim var,

Boynuzunu kırmadan dama girmez.

(Armut)

(D.Y. izmit) 41.9

45. Çer túbünde-qızıl kösew.

(Bıxı) 1143.

Yer altında, kızıl değnek.

(Havuç)

(D.Y.Trabzon)378.7-c

46. Cetmiş qat kiyimim,

Suuuq kelse, buzlayma.

(Soxan) 1153.

Üçyüz gocuk giyer, gene üsür.

(Soğan)

(D.Y: Beşikdüzü) 735.27

47. Tışı-köm-kök, alamat,

İçi-qızıl qanawat.

(Xarbiz) 1159.b

Dışı gön gibi,

İçi kan gibi.

(Karpuz)

(D.Y: Kastamonu, Çankırı) 459.4

48. Col üstünde- cawlu goppan.

(At ilker) 1170.

Yol üstünde bir sahan dolma.

(At gübresi)

(D.Y:) 48.

49. Tört adam bir uruğa sıyına.

(İyneli emçekleri bla celek) 1175.

Dört tatar,

Bir kuyuya taş atar.

(Inek memesi)

(D.Y: İçel, Cire ... vs.)412.5

50. Ertiden ketib,

ingir kelgen allezin,

Kök cibekden,

Tüyme tüygen allezin.

(Qoy) 1181.

Sabah gider ellezi,
 Akşam gelir ellezi,
 Türlü türlü ipekten,
 Dügme yapar ellezi.

(Koyun)

(D.Y: Ankara) 534.3

51. Çol üstünde-çawlu qayıs.

(Cılan) (1244.

Yol üstünde-yağlı kayıs.

(Yılan)

(D.Y:Erzurum, Reşadiye...vs.)851.8-a

52. Başı-taş,
 Tübü-taş,
 Ortasında baş.

(Taş maqa) 1271.

Altı mermer,
 Üstü mermer,
 İçinde buruşuk ömer.

(Kaplumbağa)

(D.Y: Adapazarı, Bulgaristan)447.15

53. Bir qızım bardı da,
 Kölge kirse, suw qonmaydı.

(Babuş) 1279.

Suya girer, ıslanmaz.

(ördek)

(D.Y. Urfa) 653.5

54. Başı-taraq,

Quyruğu-oraq.

(Gugurukku) 1281.

Başı tarak,

Kuyruğu orak.

(Horoz)

(D.Y: Izmit, Beşikdüzü) 391.5

55. Bir qızım bardı da,

Cel ursa-üsü açıladi.

(Tawuq) 1290.

Esmer, kaçar,

Tüyünü yel açar.

(Tavuk)

(D.Y: Sarkısla, Geverek, Çengi) 782.16

56. Canlıdan- cansız tuwa,

Cansızdan- canlı tuwa.

(Tawuq bla gakkı) 1292.

Karşıdan gelir fil,

Başında kırmızı gül,

Canlıdan cansız doğar,

Cansızdan canlı çıkar,

Bunun mânasını bil!

(Tavuk)

(D.Y: ?) 787.14

57. Düniyada balası bolmağan nedi ?

(Qadır) 1387.

Kendi doğar anadan,

Kıyamette doğurmaz.

(Katır)

(D.Y: Bulgaristan) 465.3

58. Dünyada em awur ne zatdı?

(Ot) 1399.

Bir ufacık fil dişi,

Kaldıramaz bin kişi.

(Ateş)

(D.Y: Beşikdüzü)50.6

59. Üyü birgesine cürügen kimdi?

(Tekelemüyüz) 1408.

Evi sırtında,

Ayağı karnında,

Gözü boynuz,

izi yaldız.

(Salyangoz)

(D.Y: Besni) 704.20

B

METİN TRANKRİPSİYON

VE

TÜRKİYE TÜRKÇESİ'NE AKTARIMI

BAGALI OQUWCU

Patçaxlıqını zamanında qaraçay xalqğa millet erkinlik berilmegeni sebebli, anga kesi tilinde oqur-çazar madar da tabılmağandı. Awuzda çürügen halq çığarmaları çıyıp, çarışdırıb, basmağa urğan oğay eseng, alanı qol bla qağıtxa tüşürürge cazma da bolmağandı. Qaraçaynı awuz çığarmasına es bölgen M. Aleynikov*, N.I. Kiriçenko** degença orus ustazla, A.N.D'yaçkov-Tarasov***, B.Pröle**** degença orus emda tış qralçı alimle çazgan işlerin kesle-rini ana tillerinde çazğandıla.

Köb ömürleri uzağına paxmulu qaraçay xalqını qurağan awuzda çığarmaları qayda unutulma, qayda da awuzdan awuzğa köçe, tas bolub qalmay, naqut-nalmaz bürtükleça çiltıray, bizni awuzğa çetgendile.

Ullu Oktyabr' sostialist revolüstiya, patçaxlıqını uwatıb, burun unuğub turgan taw milletlege baş erkinlik bergeninde wa, qaraçay xalqğa da kesini tilinde oquwcaziw qurarğa, awuzda çığarmasın çıyıp basmalarğa keng çol açıladı.

Proletariatnı vojdu V.I. Lenin urunğan xalqını awuz çığarmalarına ullu es bölgendi. 1918 çıl grajdan qazawat da qızıwda bara turganlay, bir awuzda çığarmalaga qaray kelib: "... ma tamam xalq çığarma, munu barına da qarab, barını üsünden da tıyınslı tintiw iş çazarğa kerekdi. Bu köb ömürleri çıyılğan xalq çığarma xalqını dünyalıkğa

---

* M.Aleynikov. Karaçaevskie skazaniya. Tiflis, 1883.

** N.I.Kiriçenko. Russko-karaçaevskiy slovar'. Tiflis 1897.

*** A.N.D'yaçkov-Tarasov. Zametki o Karaçae i karaçaevtsax Tiflis 1898.

**** V.Prele. Kavkazskie etüdi. Budapeşt, 1909.

KIYMETLİ OKUYUCU

Padışahlık zamanında Karaçay halkına millet şurunun verilmeyişinin sebebi: Onun kendi dilinde okuma yazmaya çare bulunmayışındandı. Ağızdan ağıza söylene gelen halk deyişlerini derleyip, düzenleyip neşretmek bir yana, onları el yazısıyla bir kağıda kaydeden dahi yoktu. Karaçay halk edebiyatıyla ilgilenen, Aleynikov*, N.I. Kiricenko** denilen Rus alimler A.N. Diyackov-Tarasov***, B. Pröle**** denilen Rus ve yabancı alimler neşriyatlarını kendi ana dillerinde yazmışlardır.

Asırlar öncesine dayanan manalı, Karaçay halkına ait halk edebiyatı mahsulleri, bazen unutulmuş bazen de ağızdan ağıza geçerken, tam olarak korunamamış, kalanlar da çeşitli yollarla bizim zamanımıza kadar ulaşmışlardır.

Büyük, Ekim Bolşevik ihtilali, padışahlığı parçalayıp ezilen dağlı milletlere hürriyet verdi ve Karaçay halkı da kendi dilinde okuyup-yazmaya, halk edebiyatı mahsullerini derleyip neşretmeye başladı.

Proleteryanın rehberi V.I.Lenin, ezilen halkların halk edebiyatına büyük önem vermişti. 1918 yılında halk savaşı ve karışıklığı devam etmekteydi. Bunlarla da ilgili halk edebiyatı mahsullerine bakarak "İste tamam halk edebiyatı mahsulleri, bunların hepsine bakıp, hepsi hakkında, sağlıklı ve dikkat çekici şeylerin yazılması ihtiyacı. Bu uzun yıllar derlenen halk edebiyatı mahsulleri, halkın

* M.Aleynikov. Karaçaevskie skazaniya. Tiflis, 1883.

** N.I.Kiricenko. Russko-Karaçaevskiy Slovarı. Tiflis, 1897.

*** A.N.Diyackov-Tarasov. Zametki o Karaçaei karaçaevtsax. Tiflis, 1898.

**** V.Prele. Kavkazskie etüdi. Budapest, 1909.

qaysı zamanda qallay köz qaramı bolğanın körgüzedi."* degendi. Alimleden, Politika deyatelleden, çazıwçuladan awuz çığarmaları çıyarlardı, süzerlerin, çazarların izlegendi.

Çıyırmançı çıllada, oquw-çazma quralğan bla birgeley, qaraçay şkolğa birinci oquw kitabları qurağan avtorla** keslerini kitablarına az-az tawruxla, xaparla, nart sözle, el bergen çomaqla da salıb başlaydı.

Otuzunçu çıllada wa awuz çığarmaları çıyıw, basmalaw iş ullu költürülümge çıladı.

1934 çıl 17 Avgustda sovet çazıwçuları birinci Bütew-söz s'ezdlerinde söleşe kelib, belgili proletar çazıwçu M.Gor'kiy:"Em ullu literatüra çığarmaları çığıwuna taymazdan tiyişi bolub kelgen xalqı awuz çığarmasın (Tawruxun, çırın, çomağın)bilmey, urunğan xalqı kerti tarixin bilirge bolluq tüldü ***...degendi. Bu körgüzüm bütew çığarmaçı kollektivlege, ilmu uçreçenielege çangı qanat bitdiredi. Xalq çığarmaları süzüw, çangı sovet literatüranı ösdürüwde alanı xayırlandıırıw sawlay qralda çangıradı. Qaraçayda da 1935 çıl quralğan ilmu-izlem institut awuz çığarmaları çıyıwnu qolğa aladı. 1940 çıl ol çıgarğan birinci fol'qlor kitabxa **** köb tawrux, nart söz, 52 el bergen çomaq çıyıdıradı.

1941-1956 çıllada Qaraçayda awuz çığarmaları işi bla küreşirge ong kelmeydi... 1957 çıldan başlab a, literatu-

* Z.D.Boñç-Brueviç. Vospominaniya o Lenine. Moskva, 1965, 390-391 betle.

** Aliyları Umar. Çangı qaraçay elible. Moskva, 1923. Aqbayları İsmail. Ana til. Batalpaşinsk, 1924. Biciları Asxat. Bilim Moskva, 1926.

*** M.Gorkiy. O literatura. Moskva, 1955. 738 bet.

**** Karaçaevskiy fol'qlor. Mikoyan-Şaxar, 1940. 236-237 betle

dünyaya bakışını da göstermektedir."* Demişti. Alimlerden, politikacılardan, edebiyatçılardan, halk-edebiyatı mahsullerinin derlenip, değerlendirilmesini takip etmişti.

Yirmili yıllarda okuma-yazmayla birlikte Karaçay okullarında ilk defa Karaçay kitaplarını yazan bu müellifler** bu kitaplara az da olsa destanlar, atasözleri ve bilmece koymaya başlamışlardı.

Otuzlu yıllarda ise halk edebiyatı mahsullerini derleyip neşretme işi epeyce çoğalmıştı.

17 Ağustos 1934 yılında Sovyet Yazarları Birliği 1. Kongresinde kararlaştırılan, tanınmış halk yazarı M.Gorki: "En büyük edebi eserler, halk edebiyatı mahsullerine dayalıdır. (Destan, türkü, bilmece, bilmece,) Halk edebiyatının esaslarını bilmeyen, halkın esas tarihini de bilmez"*** demişti. Bu görüş, bütün nâşirleri birlikteliğe yeni bir yön, ilmi araştırmalara da yeni bir tarz getirmişti. Halk edebiyatı mahsulleri değerlendirilip yeni Sovyet edebiyatının geliştirilmesinde onlardan istifade etmeyi, devlet, prensip edinmişti. Karaçay bölgesinde de 1935 yılında kurulan ilmi araştırmalar enstitüsü, halk edebiyatı mahsullerinin derlenmesi meselesini ele aldı. 1940 yılında çıkan birinci folklor kitabına**** çok miktar da hikâye, atasözü, 52 bilmece alınmıştı.

1941-56 yıllarında Karaçay bölgesinde halk edebiyatıyla uğraşmak kolay değildi. 1957 yılından itibaren

* Z.D.Bonç-Buruevic. Vospominaniya o Lenine Moskova, 1965, 390-391 betle.

** Aliyları Umar. Cangu qaraçay elible. Moskva, 1923. Aqbayları İsmail. Ana til. Batalpaşinsk, 1924. Biçiları Asxat. Bilim. Moskva, 1926.

*** M.Gorkiy. O literature, Moskva, 1955. 738 bet.

**** Karaçaevskiy fol'klor, Mikoyan-Saxar, 1940, 236-237 betle.

rani ösümü alğa uradı, awuz çığarmaları çiyıw, xayırlandıırıw da çangı atlam aladı. Tawruxla, çırla, nart sözle, alaça el bergeni çomaqla da şollanı oquw kitablarına, ilmu işlege* uwaq-uwaq tüşe tebreydile.

Başında sağınilğan kitablğa tüşe kelgen kesekleden sora Qaraçaynı el bergeni çomaqları, aslam çiyılıb, busagatxa deri kesleri ençi kitab bolmağandıla. Siz allıgızğa alğan kitab qaraçay xalqını çomaqlarını birinçi çiyımı bolub çıgadı. Minga 1350 çaqılı el bergeni, 68 soruw, 5 çam, 12 eseb, 12 xapar çomaq kiredi. Alanı içlerinde, ertdegile bla birgeley, endi quralğan da biraz çangı çomaq baradı.

Qaçan ese da orus tilden köçürülüb, qaraçay tilge teren singngen: "Kiyimi çüz qat-olturadı bir qart, acımsızdı çıları-kim teşindirse anı" (Soxan)-degença 3-4 çomaq bü-günge deri çürütülgenleriča qaraçay çomaqlada qaladıla. "Bir küçügüm bardı da: qabmaydı, çabmaydı, üyge adam iymeydi" (Kirit)-degença allından qaysı tilde quralğanları ajımsız belgili bolmağan, bir talay tilde da birça orun-laşxan, qaraçay tilde ertdeden kesinikiça çürügen talay çomaq qalğan qaraçay xalq çomaqladan ayırılmaydıla.

El bergeni çomaqlada, nart sözge burulub, çomaqlıqların tas etgenle kitabxa kirmeydile. "Barlı üyde çıltırawuq, çarlı üyde-qaltırawuq" (Qız)-denença nart sözge burul-

---

* A.I. Karaeva, o fol'klornom nasledii karaçaevo-balkarskogo naroda. Çerkessk, 1961, 24 bet. Ş.H. Akbaev. fonetika dialektov karaçaevo-balkarskogo yazıka. Çerkessk, 1962. 145-147, 155-156 betle.

edebiyatın geliştirilmesi ön plana çıkmıştı. Halk edebiyatı mahsüllerini derlemek, onlardan yararlanmak ise yeni bir adımdı. Destanlar, türküler, atasözleri gibi bilmece de okul kitaplarına ilmi araştırmalara* yavaş yavaş girmeye başlamıştı.

İlk başlarda kitaplara kaydedilen bölümlerden başka, Karaçay bilmeceeleri esaslı olarak derlenip şimdiye kadar tek bir kitap olarak neşredilmediler. Sizin elinizdeki kitap, Karaçay bilmeceelerinin 1. cildi olarak neşredildi. Buna 1350 dolayında el veren, 68 soru, 5 şakayla ilgili 12 hesap, 12 haber bilmeceesi alınmıştır. Onların içinde umumiyetle birçoğu eskilerden gelenlerdir. Birazı da yeni kurulmuş bilmeceelerdir.

Her nasılsa Rusça'dan tercüme yoluyla Karaçay Türkçesi'ne girmiş olan "Elbisesi yüz kat, oturuyor bir kart üzüntüsüz ağlatır kim deşerse onu" (Soğan) gibi üç dört bilmece de bugüne kadar yaşaya gelip Karaçay bilmeceesi gibi bilinmektedir. "Bir itim var, kapmıyor, kaçmıyor; eve de adam sokmuyor" (Kilit) gibi, hangi dilden alındığı bilinmeyen bir çok dilde de var olan ve Karaçayda da eskiden beri bulunan birçok bilmece bulunmakta ve bunlarıda Karaçay halk bilmeceelerinden ayırt etmek oldukça güçtür.

Aslında, bilmece olup fakat atasözü gibi söylenip, bilmece özelliğini kaybedenler kitaba alınmamıştır. "Zengin evinde güzel, fakir evinde çirkin" (Kız) gibi atasözü hususiyeti kazanıp fakat hâlâ bilmece özelliğini

* A.İ. Karavea, O fol'klornom nasledii karaçaevo-balkarskogo naroda. Çerkessk, 1961, 24 bet.

Ş.H. Akbaev, fonetika dialektov karaçaevo-balkarskogoyazıka. Çerkessk, 1962, 145-147, 155-156 betle.

ğanlıqğa, alqın, çomaqlıqların tas etmegenle kitabda çomaqça saqlandıla.

Busağatha deri ençi kitablardı bola kelib, aladan ülgü alırça bolmağanı sebebli, el bergen çomaqları kitabxa çarasdırıwda sinamıbiz azdı. 1940 cıl çıqğan "Qaraçay fol'klor" kitabda çomaqla alfavit bla tizilgendile, oquw kitablağa kirgen çomaqla wa oquwnu programmasına köre temalağa bölünngendile. Bu kitab, tablıgına köre, tematika çoruqnu da, alfavit çoruqnu da birden xayırlandırıp çarasdırılğandı.

Kitabxa kirgen çomaqla, keslerini tematika mağanalarına köre, 25 üllu bölümge üleşinedile, ala da, kesleriça, 65 uwaq bölümçükge çacıladıla: Söz üçün, "Qanatlıla"-üy qanatlıla bla kiyik qanatlılağa. "Ösümle"-terekle bla hans-laga, d.a.bla. ösüb kelgen ças tölüge burun mecisuw emda din küçlegen zamanlada adamları duniyalıqğa qallay köz qaramları bolğanı, türlü-türlü klassları bir-birine ne közden qarağanları angılaşınır üçün, mağanaları bugünge kelışmegen bir bölek çomaq kitabını artı süremde "Eskilik" degen bölümge çiyılğandı, alanı xar birine "eski" deb körgü-züledi. Söz üçün: "Bazıq bla çazıq" (eski).

Çomaqlada elekge da, sincırğa da "Bir qalada-ming teşik" degença -eki zatxa birça aytılınğanla, biri üçün biri buzulmay, tıyınslı bölümlerinde orun aladıla.

Bir talay zatxa da birge quralğan çiyımdıq çomaqla bölümlege çuablarını mağanalarına köre salınadıla. Söz üçün: toxun bla kegeyleni üsünden "Oneki balası-qara qatın

kaybetmemiş olanlar kitapta bilmeceymiş gibi kaydedilmiştir.

Şimdiye kadar bu tür eserlerin yayınlanmayışının sebebi ise bilmeceleri bir kitaba toplayarak nesretme tecrübemizin azlığıdır. 1940 yılında çıkmış olan "Karaçay Folkloru" isimli kitaba giren bilmeceler, alfabetik sıraya göre dizilmiştir. Okul kitaplarına giren bilmeceler ise eğitim programlarının konuları esas alınarak tasnif edilmiştir. Elinizde bulunan bu eserdeki bilmeceler hem temâlarına, hem kendi içerisinde alfabetik sıraya göre dizilmiştir.

Kitapta bulunan bilmeceler manalarına göre 25 büyük başlığa ayrılmıştır. Onları da kendi içlerinde 65 alt başlık altında toplanmıştır. Meselâ "kanatlılar"- evcil kanatlılar ile yabancı kanatlılar. "ağaçgiller"-ağaçlar ile otlar vs. yetişip gelen genç nesil, eski mecûsilik ve dinin güçlenmeye başladığı zamandaki insanların dünyaya bakışlarını muhtelif açılardan, birbirlerini değerlendirmişlerini anlamak için manaları bugüne kadar ulaşmayan bir bölüm bilmece de, kitabın arka kısmında "eskilik" başlığı altında verilmiştir. Onların her biri "eski" diye gösterilmiştir. Meselâ: "şişman ile zayıf"(eski).

Bilmecelerde elek gibi, zincir gibi "Bir kalede bin delik" gibi iki nesnenin bir bilmece içinde söylendiği; biri için bir diğerrinin bozulmadan sağlıklı şekilde bulunduğu durumlarda vardır.

Birden fazla nesnelere bir bilmecede söylendiği durumda ise cevaplarının manalarına göre sıralanmıştır. Meselâ: kasnak ile tığ hakkındaki oniki çocuklu kara

anası" degen çomak, toxun bla kegeyle bir-birleri bla qısxax baylamlı bolğanları sebebli, quru "Taşıw bla çolowculuq" bölümge kiredi, qısxax bla gosuknu üsünden "Abu qısxan taş kördüm, künde bişgen aş kördüm" degen çomaq a, qısxax bla gosuk bir-birleri bla baylamsız bolğan sebebli, "Üy rısxı" bla "ösümle" bölümlerde qaytarıladi.

Çomaqları içlerinde san-san bir zatını üsünden, maganaları da uşax bolub, bir el bergen bla bir soruw çomoq çürügeni da tübeydi. Söz üçün: "Kesini terisi-kesine çay" (Tülkü), "Neni terisi başına çawdı?" (Tülkünü). Bıllayla, bir-birine tıyğıç bolmay, kerekli bölümlerinde ötedile.

Kitabda çomaqla allından başlab artına deri, üzümey, nomerle salınıb tiziledile.

Qaraçay xalq art ömürlede bir talay özenge bölünüb çasağanı sebebli, özen-özenni elleri, orus guberniyaladaça, kesleri başxa variantla çığarğanı da çoluğadı çomaqqa. Bütün bizni, bir özende çürügen variantını ammanğa sanab, atıb, bir özende çürügen variantını igige sanab alırğa işibiz çoqdu. Ala barı da, orus çomaqları variantlarıça, teng erkinlik bla kitabxa kiredile. Alay a, xar variantxa ençi nomer berilmey, em baş variant nomer bla ötüb, qalğanları bir nomerni tübünde a, b, v, g deb harifle bla ayırıldı, qaysı özende quralğanları çertiledi. Söz üçün, qıcxaxnı

kadın annesi" gibi bilmede kasnak ile tığın bir biriyle yakın alâkalı olması sebebiyle, "Taşıma ve Yolculuk" hakkındaki bölüme girmiştir. Kelpeten ile yabancı otlar hakkında "işte kızan taş gördüm, günde pişen aş gördüm" denilen bilmece gibi kelpeten ile yabancı otlar birbirinden farklı olduğu için biri "Ev aletleri" bölümüne diğeri "Yiyecekler" bölümüne alınmıştır.

Bilmeceler içinde zaman zaman bir şey hakkındaki manalar birbirlerine yakın olabilmekte; bir el veren bilmeceyle, soru bilmeceşinin manası aynı olabilmektedir. Meselâ: " Kendinin derisi kendisine düşmandır." (Tilki) " Neyin derisi kendisine düşmandır?" (Tilkinin) Böyleleri bir biriyle zıt olmayacak şekilde gerekli bölümde söylenmiştir.

Kitapta bilmeceler başından sonuna kadar numaralanarak sıralanmıştır.

Karaçay halkı son zamanlarda muhtelif vadilere ayrılarak yaşamasından dolayı, vadi vadi, boy memleketleriyle, Rus yerleşim bölgelerindekiler ile kendileri de aynı bilmecelerin muhtelif varyantlarını çıkarmışlardır. Bugün bir bölgede söylenilen bilmeceşin manası kötü sanılarak atılmış, diğeri bölgelerde ise aynı bilmeceşin iyi manaya geldiği düşünülerek söylenilmekte olduğu görülmektedir. Bunların çoğu Rus bilmecelerin varyantları gibi eş tutulup kitaba girmiştir. Bu tür bilmecelerin her varyantına ayrı bir numara verilmemiş; ilk varyant numaralandırılmıştır. Diğeri aynı numaranın altında (a,b,c) diye alt başlıklar altında sıralanmıştır. Bu varyantların hangi vadide

üsünden çomaqı variantları:

294. Burma butlu biy Xasan. Qaraçay, Dawut özenlede.
a) Burma butlu, beder Xasan. Sxawat özende.
b) Burma butlu, biy sıfatlı. Teberli özende.
v) Burma butlu, biy sanlı. Cögetey özende.
g) Burma butlu, buruş sırtlı. Mara özende.

Art sözleri eki türlü ayılınğan çomaqlada söznü ekinçi türlü çomaqğa az da çangı mağna bermalmay ese, çangız söz amaltın bir çomaqna eki variant etib salmaz üçün, ekinçi skobkalada beriledi. Söz üçün: örtenni çomağında " Çolga deri tirile, colğa cetse, tigile"(tirele).

Basmağa çarışmağan talay tiersiz çomaq kitabxa qoşulmağandı. Anı tısında da çomaq kesi çarawlu bolub, içinde bir-eki tizgini uşağıwsuz bolgan çerlede, tizginle qarattılıb, orunlarına köb toçka salınadı. Çomaqı içinde, sözle barı da uşağıwlu bolub, çangız bir söz uçxararaq bolğan çerde, ol söz atılıb, ornu başxa subay söz bla almasıdırıladı.

Çomaqları içlerinde qaran, palpuç degença, busağatdağılağa igi angılaşınmağan eski sözle, çulduzçuq bla belgilenib, xar betni ayağında esgertiw bla angılatıladı.

Sovet awuqda çangı quralğan, bizni tilge başxa tilleden kirgen, nart sözde da çürügen, sawdan da igi angılaşınmağan çomaqlağa kitabı ayağında esgertiwle beriledile.

Kitabı allında el bergen çomaqları quralıwlarını, mağanalarını emda çürütülüwlerini üsünden "El bergen çomaqla" atlı stat'ya baradı.

söylendiği de karşısına yazılmıştır:

294. Burma ayaklı bey Hasan Karaçay,	Davut bölgeleri.
a) Burma ayaklı yeder Hasan	Shawat bölgesi,
b) Burma ayaklı bey sıfatlı	Teberdi bölgesi,
c) Burma ayaklı bey sanlı	Cögetey bölgesi,
d) Burma ayaklı yanık sırtlı	Mara bölgesi.

Son sözleri iki manalı söylenen bilmeceelerde sözün ikinci manası bilmeceye az da olsa yeni bir mana vermiyorsa sadece o sözden dolayı bilmecenin ikinci manasını vermek gayesiyle alt başlık-olarak verilir. Mesela: "Yola kadar dirilir; yola ulaşsa dikilir." (Tirele)

Yayın edebine uymayan bir çok bilmece kitaba alınmamıştır. Bunun dışında orjinal bulunan fakat içinde edebe aykırı bir çok söz bulunan bilmeceelerde bu sözlerin geçtiği yere birkaç nokta konmuştur. Bilmece içerisinde geçen argo kelime bir tek ise ve onun yerini tutabilecek bir kelime bulunmuşsa değiştirilerek konulmuştur.

Bilmeceler içerisinde bugün manası bilinmeyen kelimeler üzerine yıldız işareti konularak dipnot verilmiş ve manası dipnotta açıklanmıştır.

Sovyet döneminde yeni kurulmuş başka dillerden alıntı olarak dilimize geçen atasözlerinde yer alan mana itibarıyla de iyi anlaşılmayan bilmeceeler hakkındaki izâhlar dipnotta verilmiştir.

Kitabın başında il veren bilmeceelerin kuruluşları, manaları ve kullanışları hakkında "El bergem comakla" başlıklı bir açıklama vardır.

Çomaqla 1943-1983 çıllada Orta Aziyada, Qaraçay - Cerkes avtonom oblastda köb adamnı awuzundan çazılğandıla. Ol adamlanı tizmesin oquwçu kitabnı ayağında körlükdü.

Qaraçay xalqda çürügen el bergen çomaqlanı sanı esesiz köbdü. Bu kitabxa kirgenle anı quru bir kesegidile. Çıyılmay qalğan çomaqlanı tabıw, basmağa tüşürüw bizge sıylı borçdu. Ala milletı bizni burunngu çasaw turmusun közübüzge tutarıqdıla, anı duniyalıqğa ol zamanng', köz qaramın açıqlarıqdıla; bugünlükde tilini baylığın ösdür- lükdüle; çarıqlığın költürlükdüle. "Kesigizni awuz çığar- mağızni çıyığız, andan ürenigiz, çaraşdırığız anı. Biz ozğan zamannı ne qadar igi bilsek, busağatda çığara turğan zatlarıbızni ullanı mağanasın ol qadar tınc, ol qadar teren emda quwançlı angılarıqız " * - deb anı üçün aytxandı M. Gor'kiy.

Bagalı oquwçu, çarıwsuzğa sanagan çomaqlarınğ üçün mennge ayıb etme. Saw xalqnı kesi çaratılğan künden bugünge deri bağalatıb çürütgen awuz çığarmasın tüzeteme deb, men kesimça paralarğa fol'kloristikanı çoruğu ekinlik bermeydi. "Bu kerekdi, bu kerek tüldü", -deb, xalqnı awuz çığarmasına kesin ie etib, gakkıda tük izlegen oquwçuga men alğıntından belgili orus fol'klorist V.I.D al'nı sözleri bla çuwab bereme: "Kto dal tebe pravo vıbirat'i brakovat'?. Ved' tı nabıraeş' ne stvetnik, a sbornik" **.

Kitab çaraşdırılğan közüwde xayırlı kengeşleri bla

---

* A.M.Gor'kiy. o literature. Moskva, 1937, 481 bet.

** V.I. Dal'. Poslovitsı russkogo naroda. Moskva 1957 bet.

Bilmeceler 1943 - 83 yılları arasında Ortaasya ve Karaçay-Çerkez Otonom bölgesindeki birçok kaynak kişinin ağzından tesbit edilmiştir. O kaynak kişilerin dizini de kitap sonunda verilmiştir.

Karaçaylar arasında söylenen el veren bilmecelerin sayısı oldukça çoktur. Bu kitaba alınanlar onların bir kısmıdır. Derlenmemiş olan diğer bilmeceleri bulup bunları neşre hazırlamak bizim manevi bir borcumuzdur. Onlar milletimizin önceki hayatını bize göstermektedir. Onlar, o zamanki dünyaya bakmışımızf,bugünkü dilimizin zenginliğini besleyen parlaklığın sebebidirler. " Kendinizin halk edebiyatı mahsüllerini derleyin, onlardan ders alınız. Biz geçmiş zamanı ne kadar iyi bilirsek günümüzdeki ananelerimizin büyük manasını o kadar sağlıklı, o kadar derin, o kadar kıvançla anlarız."* Gorki böyle söylemiştir.

Kıymetli okuyucu iyi bulmadığınız bilmeceler için beni ayıplamayın. Yaşayan halkın kendisinin dünden bugüne kadar kıymet verip yaşattığı halk edebiyatı mahsüllerini doğrusu şudur diye kendimin karar vermesi mümkün değildir. Çünkü bunların içinden hangisinin gerekli, hangisinin gerekli olmadığına halk edebiyatı mahsülü olarak halkın kendisi karar verir. Bu konuda meşhur Rus folklorist V.i. Dal'nin sözleriyle cevap vermek istiyorum: Kto dal tebe pravo vıbirat'i brakovat'?. Ved' tı nabira eş' ne tsvetnik a sbornik"**.

Kitabın neşredilmesi sırasında yararlı fikirleri ile

* A.M.Gor'kiy. o literature. Moskva, 1937, 481 bet.

** V.i.Dal'. Poslovitsı Russkogo Naroda.Moskva 1957 bet.

boluŝxan alimlege,caziwçulaga:Xubiyłanı Osmannga, Qaralanı Asiyatxa, Bilcilanı Canafiyge, Süyünçlanı Azamatxa, Bayçoralanı Soslannga, Laypanlanı Qaziyge, Samanlanı İbragimge, ubiyłanı Magometge cürek razılıgımı bildireme.

Billay kitab birinçi çıqgan sebebli,kemlikleri bolmaz dey coqdu. Alay a, alamat bolmasa da, Qaraçay xalqını el bergen comaqlarını birinçi kitabına tergelse, muratım tolgannga sanarıqma.

Kitabda eslemegen comagın oquwçu menge ierin tileyme.

Meni adresim:

Kislovodsk, Ermolova,
69, Alievu Sultanu
Çornaeviču.

yardımları olan alimlere ve yazıcılara: Hubiylanı Osman'a, Garalanı Asiyat'a, Bilcılanı Canafiy'e, Süyünçlanı Azamat'a, Bayçoralanı Soslan'a, Laypanlanı Gazi'ye, Şamanlanı İbragim'e, Hubiylanı Magomet'e gönülden teşekkür ederim.

Bu sahada çıkan ilk kitap olması sebebiyle hata ve eksiklerimiz çoktur. Bununla birlikte el veren bilmeceler adıyla Karaçay halkının kitapları arasında bir yer tutması bizim muradımıza ermemiz demektir.

Kitapta geçmeyen bilmecelerin bana gönderilmesini okuyuculardan rica ediyorum.

Benim adresim

Kislovodsk,
Ermoloxa,
69, Alievu Sultanu
Çornaeviçu.

EL BERGEN COMAQLA

COMAQNI JANRI

El bergen comaq deb, bir zatnı neda bir işni atların bile-bile çasırıp, alanı baş şartların ucu til bla qısx, tab suratlawğa ayıladı.

El bergen comaqni quralğanı eki bölümdendi: biri-comaq kesi, biri da-çuwabı.

El bergen comaq xalq suratlaw çığarmacılıqni bir qawum uwaq türüsüdü. Ol, awuz çığarmalanı qalğan janrlarından ayrılıb, kesi başxa ençi çoruq bla çürüydü. Tawruxça, sozulub ayılmaydı ol, nart sözça, söleşinngen söznü içinde kelmeydi, qısx soruw xalda ayıladı.

El bergen comaq köbüsüne burdurğan til bla quraladı. Birinçi bolub anı bizni çıl sanawğa deri IV ömürde grek filosof Aristotel' esgergendi. Ol çert genge köre, "Comaq tab caraşxan metaforadı"*.

Comaqda bilinnik zat, kesi belgilenmey, burdurğan tilde beriledi anı xalı. Kerti türsünü, körümü tasada qalıb, bir başxa zatxa uşatıladı ol. Söz üçün, kemişni üsünden comaq: "Bir qızım bardı da, ayağın suwdan almaydı". Bılayda qamış qız bla tengleşdiriledi.

El bergen comaq quru da burdurğan til bla quralıb da barmaydı. Bir-birde ol commaqğa salınğan zatnı qıydırıwsuz tuwra suratlab da qoyadı. Anı üçün çürüydü xalqda comaqni kesini üsünden bılay comaq: "Men aytama şartın, sen aytasa atın".

Comaq talay türlüge üleşinedi: el bergen comaqla, soruw comaqla, çam comaqla, eseb comaqla, xapar comaqla.

* Aristotel'. Ob iskusstve poezii. M., 1957, 114 bet.

EL VEREN BİLMECELER

BİLMECENİN İZAHI

El veren bilmece, bir şeyin ya da bir isin cevabını bile bile şasıdır bunların belli başlı hususiyetlerini dil ile kısaca, şahısların yüzüne söylenmesidir.

El veren bilmece iki bölümden oluşur. Birincisi, bilmeceenin kendisi, diğeri de cevabıdır. El veren bilmece halk edebiyatı mahsulünün bir çeşididir. O diğeri halk edebiyatı mahsullerinden tarz olarak farklı şekilde izah edilmektedir. Destan ya da bir atasözü gibi uzunca söylenmeyip kısaca ve soru şeklinde söylenmektedir.

El veren bilmecelerin tamamı dil mahsulleridir. Bunlar hakkındaki ilk bilgiler IV. asırda Aristo tarafından verilir. O, bilmeceyi: "Mecazî izâh" diye tanımlar.*

Bilmecede bilinilmesi istenilen şeyin kendisi belirtilmez fakat onun hâli başka yolla anlatılır. Kendisinin görüntüsü ve şekli geride kalır. Ancak bir başka şeye benzetilir. Meselâ: "kamış hakkında bir bilmece: "Bir kızım var, ayağını sudan çıkarmıyor". Burada kamış kız ile eşleştirilmektedir. El veren bilmecede sadece bilmeceenin sorulması, cevabın verilmesi yeterli olmamaktadır. Bir de bu bilmeceye bağlı olarak konulan şart vardır. Onun için halk arasında bu tür bilmece söylenirken şu şekilde izah edilir: "Ben söylersem senin şartın, sen söylersen senin şartın."

Bilmeceer farklı konulara bölünür. El veren bilmeceer, soru bilmeceer, Şakayla ilgili bilmeceer, Hesapla ilgili bilmeceer ve Haberle ilgili bilmeceer.

* Aristotel'. Ob iskusst ve Poesii. M., 1957, 114 bet.

COMAQNİ AYTLIWU:

Birey bireyge bir comaqnı aytıb, tingılağan adam anı bilalmasa, aytıxan adamğa el neda tiyre berib, cıvabın alay aytadıradı. Söz üçün:

- El aşığan emegen. Bilçi, ne zatlı?

- Börü bolurmu?

- Oğay.

- Ayü bolurmu?

- Oğay.

- Sarıwbek bolurmu?

- Oğay.

- Sora bilmeyme, kesing ayt.

- El berseng- aytırma.

- Qaysı elni bereyim?

- Süygen elingi ber.

- Uçkulannı bereme.

- Uçkulannı da igiligi-aşxılıǵı-Meni, amanlıǵı-taşdan-tawdan keri, ol da nedi deseng: tirmen!

Comaǵı bilinmegen adam, sen bergen elni alıb goymay, kesi saylab, usatıxan elin alırǵa erkindi. Alay a, başdan-başxa izlegen elin kesi açıq dawlamay, sen elleni bere kelib, anı güregindegin saǵınǵınçı saqlaydı. Söz üçün:

- Allı-burǵuç, artı-qurǵuç. Ne zatdı? Bil.

- Kombayn?

- Oğay.

- Traktor?

- Oğay.

- Sora bilmeyme, kesing ayt.

BİLMECELERİN SÖYLENİŞİ

Biri birisine bir bilmeceyi söylediğinde, dinleyen adam onu bilmezse, soran adama el, ya da başka ne istiyorsa vererek, cevabını öylece söyler. Mesela:

- Memleket yutan canavar. Bil bakalım nedir ?

- Kurt mu?

- Hayır.

- Ayı mı?

- Hayır.

- Ejderha olur mu?

- Hayır.

- Bilemedin kendin söyle.

- El verirsen- söylerim.

- Hangi eli vereyim?

- Sevdiğin eli ver.

- Uçkulan'ı vereyim.

- Uçkulan'ın iyiliği -güzelliği- benim olsun kötülüğü taştan-dagdan uzak olsun o da nedir dersen: Değirmen.

Bilmeceyi bilemeyen adam senin verdiğin eli alıp bırakmıyor. Kendisinin düşündüğü, benzettiği eli de almak istiyor. Onları baştan başa izleyen elin kendisine alıp onun yüreğindeki düşüncesini saklıyor. Mesela:

- Önü- burulmuş, arkası-kurulmuş. Ne Bil.

- Kamyon mu?

- Hayır.

- Traktör mü?

- Hayır.

- Bilemiyorum. kendin söyle.

- El ber, aytayım.
- Kaysı elni bereyim?
- Bir maçal elni bermeseng, aytırıq tülme.
- Çazlıqni bereme.
- Çolu amandı.
- Çögeteyni bereme.
- Suwu qobadı da adam eltedi.
- Taşköpürnü bereme.
- Tikdi, kesingi bolsun
- Alay ese, Xurzuknu bereme.

- Allax- allax, qoyçu çaşları, toyçu qızları, ne söz bardı! Xurzuknu da igiligi-aşxılığ-ı-meni, amanlığı-Taşdan-tawdan keri, ol da nedi-deseng: süt mensa!

Comaqni comaqlığına köre, comaqçı comağına talay el dawlarğa erkin bolğandı. Bek bağalı comaq a, aslamısına, anga nença el berilligi içinde belgili bolub quraladı. Söz üçün: "Mingcasar xannı qızıma-ming el bermey aytmazma" (Taw)

Burun qaracayda elleni sanı quru eki-üç bolğan zamanda, el bereme deb, comaqqa tiyreleni bergendile. Bayçoralanı bereme, Bicilanı bereme, degendile. XVIII-XIX ömürlede Duwut, Çazlıq, Sxawat degença çangı elle çığıb, elleni sanı köbeygeninde, tiyre bergença, ullu elleni da berib başlağandıla.

Comaq aytışxan közüwde bir el qaytarılıb eki kere berilmegendi. Xar bilinmegen comaqqa çangı el berilgendi.

Comaq aytıw ne tamadadan, neda közüw sanab, çıyırmanı kim alga aytsa, andan başlanğandı. Comaq aytırıq adam kim bolsa da, comaq aytırın çing alğa adamnı üsünden comaqlardan başlab, axırın taşla-tawla bla bosğandı. Aytılğan

- El ver, söyliyeyim.
- Hangi eli vereyim?
- Bir güzel eli vermezsen, söylemem.
- Cazlık'ı vereyim.
- Yolu kötüdür.
- Cögetey'i vereyim.
- Suyu kötüdür. Yaramaz.
- Taşköprüyü vereyim.
- İstemem senin olsun.
- Öyleyse Hurzuk'u veririm.

- Allah Allah yiğit gençleri, güzel kızları vardır, ne söyleyebilirim. Huzuk'un iyiliği-hoşluğu benim, kötülüğü dağdan-taştan uzak olsun: Süt makinası.

Bilmecenin bilmeceliğine göre, bilmeceyi soran bilmececiye göre memleket ister. En kıymetli bilmece daha çok ona ne ilin verileceği belli olan bilmecedir. Mesela: "Bin yaşar hanlı kızına bin el vermezsen söylemem" (Dağ)

Eskiden Karacay'da yerleşim yeri azdı. El veririm denildiği zaman bilmecede istenilen el verilirdi. Bayçoralanı veririm, Bicilanı veririm derlerdir. XVIII-XIX. yüzyıllarda Dawut, Cazlık, Shawat gibi yeni eller kuruldu. İl sayısı çoğalınca büyük eller de verilmeye başlandı.

Bilmece söylendiğinde daha önce verilen el tekrar verilmez. Her bilinmeyen bilmeceye yeni bir el verilir. Bilmece söylemeye ne büyükten ne de küçükten başlanır. Kim yirmiye kadar önce sayarsa, ondan başlanır. Bilmece söylemeye başlayan kim olursa olsun, önce insanlarla ilgili bilmecelerden başlar. Sonunu dağ-taş ile bitirir. Söylenen

çomaqı kim alğa bilse, çomaq aytıwnu erkinliğı anga köçgendi. Çomaqı qayda eki adam bir-biri bla, qayda da eki qawum adam, eki canlı bolub, erişib aytışxandıla. Bir-birde ulluda aytıb, sabiyle tingılagandıla, neda ustala çengişib, qalğanla qaraxandıla. Ala oyunnu başlardan alğa, saw Qaraçaynı ellerin ekige "bölüb", xar kim elni kesini erkinligine çetgenden bergendi.

Çıyılğan çerde çomaq aytıw elleni sanları boşalğanğa köre toxtağandı. Kim elleni başdan ayaq qolğa çıysa, ol sanalğandı xorlağanğa. El, tiyre qoymay, alıb boşab, Aliylanı Matçica, Xasanlanı Appiyca, neciksiz, bütew Qaraçaynı uwuçuma çıydımmı deyallıq ustala tabılğandıla.

Ullu Oktyabr' revolütsiyanı kücü bla çıyırmançı çıllada qaraçay xalq, tüz çerlege çıgıb, kesini ellerini sanına Elqus, Kici-Balıq, Tereze degença köb el qoşulğanında, çomaqçılarnı "xalqların" tabdırırğa elleni sanı azlıq etmegendi. Özgeni qoy, 1927 çıl Qaraçayğa cangı saxar işlenngeninden sora, çomaqğa el, tiyre bergen bla birgeley, saxar bergen adet da çıqğandı. 30-çu çıllada caş tölünü çomaq aytxanına tingılasang, el-mel kibikleni bergenligin-ge, aytallıq tülme, Mikoyan-Saxarnı bermeseng, deb sildegenleni kesing qulağing bla eşitirik eding.

Soruw, çam, eseb, xapar çomaqlağa el bergen adet asırı çürümegendi. "Üç söz sorayım da, alağa tüz çuwab etala eseng, omu-bumu bereme" deb, öc salınıb aytılğandı. Öcge tüşgen adam qayda atın, qayda qızın, qayda üyün bergendi.

bilmeceyi önce kim bilirse, bilmece söyleme sırası ona geçer. Bilmece de kaide iki kişi birbirine ya da iki gurup olup karşılıklı sormaktır. Bir de büyükler söyler küçükler dinler. Neticede ustalar çekişip diğerleri bakarlar. Onlar oyunun başında mevcut bulunan Karacay memleketini kiye bölüp paylaşırlar ve o eller onların olur.

Toplanılan yerde bilmece söylenip ellerin sayısı bittiğinde oyun da durur. Kim elleri baştan sona kendi eline geçirirse o yenmiş olur. Memleketler, bilmece sonunda tamamen bitince neticede Aliylanı Matçıca, Hasanlanı Appiyca eksiksiz bütün Karacay'ı avucuma aldım diyerek usta bulunur.

Büyük Ekim Devrimi gücüyle, yirmili yıllarda Karacay halkı düz yerlere yerleştirildi. Kendi ellerinin yanına Elkus, Kicibalık, Tereze gibi bir çok el katıldı. Bilmece-lerin halka bulduracağı el sayısı, az değildi. Özgen'i bir tarafa bırakırsak 1927 yılında Karacay'da yeni şehirler kurulmasından sonra bilmecelede elle birlikte şehir verme âdeti de çıktı. Otuzlu yıllarda yeni ananeye göre bilmece söyleyeni dinleyenler el verilmediği taktirde dinlemezler ve Mikoyan-Şahar'ı vermezsen gibi muhtelif şehirleri isteyerek el verilmediği taktirde dinlemeyeceklerini söylerlerdi.

Soru, şaka, hesap, haber bilmeceleleri, el veren bilmeceleleri gibi kurulmaz. "Üç söz sorayım da doğru cevap verirsen sunu, bunu vereyim" diye şart konulup söylenilir. Mükafatı hak eden kişiye at, kız, ev verilirdi.

COMAQNİ CÜRÜTÜLÜWÜ

Adam ulunu duniyağa köz qaramı öse kelgenge köre, XVIII ömürden başlab, közbaw zatları emda uçutaxsa til bla çıqan comaqları birinçi mağanaları tübelek tayıladı, ala, çarawsuz bolub, çotdan çıqadıla. K.Marks bla F.Engel's, xalqı çarawlu çiqarmasına ulu bağa bergen bla birgeley, kereksiz zatxa iynanngandan çıqan çarawsuz çiqarmaların qabil körmegendile. Xalqda kereksiz adetleri tanıtxan "mağanasız zatla xalqğa çayılmaz kerekdile"*,- degendile ala. Bılay bla el bergen comaqla burdurğan atxa, uçu sözge çürüwlerin toxtatıp, adamnı angın, esin, sezimin östürüwge, közün açıwğa buruladıla.

Comaq çangı mağana algandan sora, anı aytıw çoruğu da türleנגendi. Tıyınsılı zamanında, tıyınsılı çerinde kimde da erkin cürütülgeni ol.

Cılını çaz,say,küz degença is qatı közüwlerinde comaq aytırğa çaramağandı. Sabiy aytama deseda, ullula erkinlik bermegendile. El işge çıqıp, çaz saban sürgen,qoy qozlağan közüwde,artıqsız da musulmança bayram künlede,comaq aytıxan ırısxa tergelgeni. Qarañğı anglawğa köre, işni üsünde comaq aytsang, saban qaran qalırğa, mal çarpırğa, qos çarsırğa bolluq bolğandı.

Comaq aytısıw sabanla orulub, biçenle çıyılıb, mal bawğa çaraşxandan sora, qaç başında başlanngandı.

Comaq aytırğa em tab zamanğa kün qorgazınge tüşgen bla qış çille çıqğannı arasın saylağandıla. Keçe bolmasa, kündüz comaqnı atın da sağınmağandıla. Kündüz comaq aytıxan

---

* K.Marksı F.Engel's. Ob iskwstve. M.,1976, t.II,566 bet.

BİLMECENİN YAŞAYIŞI

İnsanın yaratılışından bu yana, özellikle 18.yy'dan itibaren bilmecelelere rastlanmaktadır. Bunlar ilk etapta şimdiki gibi düzenli değillerdi. Karl Marks ile Engels halkın içinden çıkan eserlere büyük kıymet vermekteydiler. Fakat boş inanışlara dayalı edebî mahsüller ise değer görmüyordu. Halka gereksiz adetleri tanıtan "manasız seyleri halka öğretmek gereksiz" diyerek, lüzumsuzluğunu dile getirmişlerdir.* Böylelikle el veren bilmecelerin çeşitlenmesi durdu. İnsanların aklını, düşüncesini gözünü açan bilmeceleler çoğaldı.

Bilmece yeni bir mana kazandıktan sonra onu söyleyiş şekli de değişti, rahat zamanda, rahat yerlerde söylenelemeye başlandı.

Yılın yaz, ilkbahar, güzünde işlerin yoğun olduğu zamanda bilmece söylemek uygun olmadı. Cocuğuma söylüyorum dese de büyükler izin vermediler. Halk ise çıkıp saban sürdüğünde bilmecenin yeri yoktur. Müslümanlar gibi bayram günlerinde bilmece söylemek, kazanca engel olduğu için terkedildi Eski anlayışa göre iş üzerindeyken bilmece söylersem mal çok olur, saban bereketli olur, hayvanlar besili olur derlerdi.

Bilmece söyleme zamanı harman yapılıp ot biçildiğinde, mal ahıra girdikten sonra, güz başında söylenilirdi.

Bilmece söylenme zamanı güneşin batmasıyla kışın sona ermesi arasındaki vakittir. Gece olmasa gündüz bilmecelelerin adı bile söylenmezdi. Gündüz bilmece söyleyen elbisesiz

* K.Marksî,F.Engel's. Obiskusst ve. M.,1976, t.II,566 bet.

könçeksiz qaladı deb, ullu çarlaşandıla anga qartla. Keçe da, uşxuwur tinnginçı, guzaba bolmağandıla, aytıwnu ullusu uşxuwurdan sora kelgendi. Kesleri da otçağada çıyılıb aytırğa öç bolğandıla.

Comaq aytıw malçı qoşlada, ıstım toylada, türlü-türlü köz açxan ingirliklede çürügendi.

Comaq, bütün da bek soruw comaq, adamnı paxmusun sınaıda em baş amallanı biri bolğandı. Tayaq qarnasını, çangı çuwuqnu, çangı xonsunu, çol nögerin anı bla tenglik, soxluq çürütürden alğa türlü-türlü soruwla bla duniyadan, çaşawdan, isden angılamaqlıqın süzgendile. Soruwlağa çuwab etalğanına-qalğanına köre adamnı adamlıqına бага biçgendile. Çaratsala, nögerge qoşxandıla, tab, çuwuqluqğa tartxandıla.

kalır diyerek yaşlılar çok kızarlardı. Gece de yemek vakti olduğu için söyleyenin ustası yemekten sonra gelir. Kendileri de ateşin etrafına toplanıp beklerlerdi.

Bilmeceler, çobanların hayvan otlattıkları yerlerde, gizli yerlerde ve gecelerde söylenirdi.

Bilmece, özellikle soru türündeki bilmece insanların bilgisin ölçmede önemli bir ölçüdür. Asker arkadaşı, yeni akrabası, yeni komşusu, yol arkadaşı ile sohbet ederken onu türlü türlü sorularla dünyadan, hayattan, işten ne anladığını sorular sorarak ölçerdi. Sorulara cevap alışına göre adamın kültürünü ölçerlerdi. Eğer uygun görürlerse arkadaş olurlar, onunla yakınlılığa başlarlardı.

COMMAQNI TUWGANI

El bergen comaqlanı cıng alrı burun duniyağa çıgıb başlağanları taxsa saqlawnu, uçu til bla söleşiwnü üsü bladı. Ala tabiğatnı bolumun suratlawda, zararlı canıwarları atlarından ırıslawda, kazawatda caw cawğa túbün-taşasın bermewde, üy caşawnu eski adetlerinde cürügendile.

Burun meçisuw zamanda caxil xalq tabiğatnı xar zatına qıngır közden qarağandı. Anı xar türleñiwün, buzuluwun: qar cawğannı, buz urgannı, kök çartlağannı, Ay, Kün tutulğannı, cel qobxannı, kim bolsa da bir iewi bolub, adamğa cawluq etib ie turğança körgendi. Közge körünngen ağaçnı, taşnı, suwnu, köknü adamdan taşa allax bergen birer küçleri, bütew canıwarları da keslerine köre birer ençi tilleri bardı, aytxanıngı ala da seniça angılaydıla deb, alay kelgendi ol zamanngı adamnı kölüne. Zaraldan, çirmawdan qorqub, ol zamannı adamı içgi sözün, cüreginde biçimin da bayamlarğa izlemegendi. Bir iş bla colga tebrese da, sorgannga tuwrasın aytmağandı. Aytxanımwı eşitib, sözlerin etgenge körmesinle, cawlab, dert tutmasınla, öcügüb, malımwı çarpıtmasınla deb, zararlı canıwarları atların aytırğa da ırıslağandı. Qorquwsuzluğğa, alanı tüz atlarından canlab, kesleri angılamazça burdurgan atla atağandı. Söz üçün: börüğe-canlı, örequlaq qızılköz; ayügeullutaban, tabanın calawçu, muxar; sülew-sünnge-amantiş, sarayaq, kistik soqmaq; bursuqğa-çocxaquyruq, pıq-pıq; kirpige-iyneli, çıganaqtük; tülküğe-xıylacı, tawuqçu, uzunquyruq; ağazğa-aqtös; cumuşaq tülküğe-qızılçayaq; tonguzğa-camçıqulaq, baştöben d.a.k.

BİLMECENİN DOĞUŞU

El veren bilmeceleer dünyanın ilk zamanlarında konuşmanın başlamasıyla birlikte başlar. Onlar, tabiatda gördükleri, zararlı hayvanların isimlerinden, savaşta düşman düşmana rastladığında, kin duygularından, ev hayatından, eski adetlerinden istifade ettiler.

Eski ateşperestlik zamanında cahil halk tabiatın her hadisesini olağan üstü olarak görüyordu. Onun her fonksiyonunu; buzun, şimşegini kar ve yağmur, gök gürültüsünün, Ay, Güneş tutulmasının, fırtınanın mutlaka ve mutlaka bir sahibi olduğu bu sahibinin de insana kötülük edebileceğine inanırlardı. Göze görülen ağacın, taşın, suyun, gökyüzünün insandan taşa Allah'ın verdiği bir gücü, bütün canavarların da kendine göre bir dili vardı. Söylenen her şeyi onlar da senin gibi anlıyor diyorlardı. Böyle düşünüyordu o zamanın insanları. Zarardan, kötülüklerden korkup, içindeki, yüreğindeki sözü, düşünceleri olduğu gibi söyleyemiyorlar. Herhangi bir iş için yola çıksa sorana doğrusunu söylemi-söylemiyordu. Söylediklerimi işitip, sözlerime göre kötü düşünmesinler, malımı dağıtmasınlar diye zararlı hayvanların isimlerini söylemiyorlardı. Zarar görmekten korktukları için onların doğru isimlerini söylemeyip, onların anlamıyacağı isimler vermişlerdi. Meselâ: " Kurda - canlı, dik kulak, kızıl göz; Ayıya-büyük ayak, tabanı geniş, muhar; Vaşak-kötü diş, sarı ayak, kistik sokmak; Porsuğa-kısa kuyruk, pık pık; Kirpiye-iğneli, çiganak tüy; Tilkiye-hileci, tavukçu, uzun kuyruk; Gelinciğe-ak dös, Yumuşak tilkiye-kızılca ayak; Domuza-yamçu kulak, başdöven gibi.

Atları ayılmawçuladan bir çanıwarnı atın üydegide çasdan-quşdan birew, esgermey, söz arasında aytıb çiberse, qartla: "Sen, xayırsölemez, esleb söleşe bilmeymise, awuzung qurusun dege em, dağında çazıqsa ansı", -deb çarlab qıcı-rağandıla, sağınilğan çerden allax keri etsin, usxuwur artında aytılsın atı, başı otda bılay küysün", -deb, otxa cöb atxandıla. Xatağa sağıytabız deb qorqub, çırtıxıç çanıwarlanı ayaq izların körgen çerlerinde burunngu adamla qollarında üy xayıwanlanı atların aytırğa da süymegendile. Kerti atların çasırib iynekge-çux-çux, illeziy, qoyga-allezin, atxa-tüşe, eşekge -uzunqulaq degendile.

Çanıwarlanı burunngu burdurğan atları tilden tübelek qurumay, bugün da xalqı awuzunda saklanadıla. Alanı birazın biz eski xalq çomaqlada tababız. Söz üçün: "Sırtda aylanğan qızılköz" (Börü), "Taş arada-aqtös küçük" (Ağaz); "Ullu qolda-ullutaban" (Ayü). Üy xayıwanlanı burdurğan erke atları da çomaqlada alğın tumalanmağandıla. Ülgüğe iynek bla qoynu çomaqların keltireyik: "Ertiden keter illeziy, ingir kelib illeziy, aq xalıdan çibek ier illeziy"; "Ertiden ketib, ingur kelgen allezin, kök çibekden tüyme tüygen allezin".

Ucu til, burun milletle bir-birine çabıb, bir-birinden mal sürgen, adam urlağan zamanda taxsanı saqlarğa artıq da bek çarağandı. Minga sağıatlıqğa Tatarqannı çırın alayıq. Qızılbeke Qaraçaydan malnı, adamnı da sürüb bara, Sxawat suwnu boynunda keçe ay çarıqda solurğa toxtaydıla. Izla-

İsimleri söylenmeyen bir canavarın adını evdeki gençlerden biri yanlışlıkla ya da düşünmeden söz arasında söyleyiverse, yaşlılar "Sen hayırlı söz söylemesini bilmez misin diye kızarak ağzın kurusun, yazıklar olsun" diye sinirlenip kızarlar. Düşünülen yerden Allah uzak etsin, adı ölü yemeğinden sonra anılsın, başı ateşte böyle yansın diyerek ateşe çöp atarlar. Hataya düştük diye korkup, yırtıcı hayvanların ayak izlerini gören önceki adamlar ellerindeki ev hayvanlarının isimlerini bile söyleyemezlerdi. Esas isimlerini şaşırıp ineğe çuh çuh, illeziy; koyuna allezin; ata, tüşe; eşeğe, uzun kulak dediler.

Canavarların evvelki söylenen isimleri birden bire yok olmayarak bugün de halkın arasında hâlâ bulunmaktadır. Onların bir kısmını biz eski halk bilmecelerinde buluruz. Meselâ : "Sırtta gezen kızıl göz." "Börü", "Taş arasında akdöş küçük " " Başak " , "Büyük elde büyük taban" "Ayı". Ev hayvanlarıyla ilgili önceki söylenen isimler de bilmecelerde önceki manalarıyla yaşaya gelmiştir. Örnek olarak inek ve koyunla ilgili bilmeceleri gösterebiliriz: Tan vakti gider illeziy, gece gelir illeziy, ak halıdan ipek gönderir illeziy"; "Tan vakti gidip, gece gelen allezin, mavi ipekten düğme tüyler allezin."

Eskiden milletler birbirleriyle çarpışıp, birbirlerinden mal yağmaladıkları, adam alıp köle yaptıkları zamanları anlatmak için de sırları saklamaya yarardı. Buna örnek olarak Tatarhan adlı hikaye bilmeceyi örnek verebiliriz. " Kızıl bekler Karacay'dan malı, adamı alarak Shawat suyu boyundan geçerek Ay ışığında dinlemek için durdular. Peşle-

rından süre barıb, Tatarqan keçe ortada qayadan üslerine qaraydı. Sürülüb barğan emçek anası, anı ölüüne qorqub, anga qızılbecleni köblüklerin çacı bla sezdirgendi. Tatarqan da anga çıyınıını aslamlığın saqalı bla bildirgendi.

Andan da seyirdi essiz erkişi bla esli tisiriwnu üslerinden "Andızda-duppuq balta, otcağada-qara bilew"degen comağnı quralğan xaparı. Xalqda aytıwğa köre, ertdeertde Qaraçaynı tamadası Qırımsawxallanı İslam, çası da birgesine, bir iş bla Qaraçaynı çeginden çığıb, ketib barğanlay, Qırım xannı askerlerini qoluna tüşgendi. Askerçile munu da, çasın da eltib, gözenge urğandı. Xan erley öltürürge buyurğandı alanı. Qırımsawxal ulu, özge amaldı qurub, öltürürge çığarğan askerçilege, saw qoysala, mal berirge cürüklennendi. Askerçile da anga: "Kesingi boşlarga bolmaybız, keltirtib zatingı çasinga ayt, çasingı on kün bolcal bla ieyik", - degendile. Qırımsawxal ulu alanı allarında çasına: "Bar, andızda duppuq baltanı al da, otcağanda qara bilewge tut, anı bla ur da, üynü ara bağanasın tübü bla iydir, alaydan çığğan 100 müyüzlü, 200 da tumaq qoynu sür da bu üç mirtazaqğa keltip ", - degendi.

Ças, Qaraçayğa ne kelalğanın kelib, çuwuqqa-tengnge xaparların guzaba çomaqlağandı. Bütew Qaraçayğa quwğun bolub, aqıllasıwğa Qırımsawxallağa köb adam çıyılğandı. Ne arı-beri awdursala da, qalğanla tüzetalmay, uçu til bla aytılğannı taşasın qırımsawxal ulunu kelini açxandı. Qırım-

rinden takip eden Tatarhan gece ortasında, kayanın üzerinden, bunları Esirlerin anası ona Kızılбекler'in çokluğunu saçı ile işaret ederek anlattı. Tatarhan da ona kendi gücünün büyüklüğünü sakalı ile bildirdi.

Ayrıca, akılsız erkek ile akıllı karısı hakkında söylenen bir hikâye bilmeceyi de örnek verebiliriz. Bunun Karaçay Türkçesi'ndeki bilinen adı ise "Andızda duppuk balta, otçağada-kara bilew"dir. Bu hikâye, bilmececinin ana temâsı halk arasında söylendiğine göre Karaçay valisi Kırımşahal İslâm birkeresinde oğluyla birlikte bir iş için Karaçay ilinin sınırı dışına çıktığı vakit Kırımhanının askerlerinin eline düşer. Askerler bunu da oğlunu da götürüp hapse atar. Han bunların sabah erkenden öldürülmelerini emreder. Kırımşahal bir plan kurar. Bunları öldürmeye götüren askerlere, eğer kendilerini sağ bırakırsa büyük mal vereceğini söyler. Askerler de ona, "Seni bırakmayız fakat getireceğin şeyleri oğluna söyle, oğluna on gün süre, mallar geldiğinde sizi göndeririz." dediler. Kırımşahal onların karşısında oğluna: "Git ahırda kör balta var, onu al, ocağın yanında kara bilev taşına tut, onunla evin orta direğinin dibine vur, ordan çıkan yüz boynuzlu, ikiyüz de boynuzsuz besili hayvanı sür de buraya doğru getir" dedi.

Genç, Karaçay'a geldiğinde yakınlarına, arkadaşlarına getirdiği bu haberi söyledi. Bütün Karaçay eline haber salındı. Kırımşahal'ın evine fikirleşmek için toplandı. Birçok fikir ileri sürüldü fakat hiç birisi bu söylenenlerin ne manaya geldiğini tam olarak bilemedi. Yalnız

sawxal ulu "andızda duppuq balta" dep- çasına, "otcağanda qara bilew" dep-kelinine, "üynü ara bağanası" deb-kesine, "100 müyüzlü qoy" deb-100 atlı askerge, "200 tumaq qoy"deb da-200 çayaw askerge aytxandı. Anı mağanasıcaşı kelini bla tiyişib, 300 adamdan asker qurab, Qırım xannı gözeninden Qırımsawxal ulunu saw-salamat qutxarırğa kerek bolğandıla.

Andan kem çırtıda tuldü "Bardım çağıra, turdu kelirge, keldi da kelmedi, kelmese wa, kellik edi" degen çomaqı xaparını quçurluğu. Xalqda aytıwğa köre burun çascıǵı sürüw qıyırından urlanıb ketgen bir qaraçaylı, anı izley bardı, Malqarda qonaqbayğa tüsgendi. Keçesinde ol qonaqbaydan alanı qatlarında bir qabartı biyde bir bassız çascıq çumuşçu bolub turğanın esitgendi. Ertidenblasında wa, kesi biyni arbazına basarğa qorqub, çascıqı çasırtın bir köralsam dep, qonaqbaynı qatının anı çağırta iygendi.

Qatın sımarlay barıb, biy üyünde çoq sagatda çascıqı turğuzub tebretgendi beri. Amma ne kelsin, ala arbazdan çıqǵınçı, biy arbazğa kiredi da, çascıq qatın bla kelmezça boladı da qaladı. Qatın, kesi üyüne qayta kelib, qonaǵını üsüne xoşkeldige köb adam çıyılğanın esleydi da, anga col ızın bassız angılatıb üçün, "Men bardım çağıra, çascıq da turdu kelirge, biy keldi da, çascıq kelmedi, biy kelmese wa, çascıq kellik edi" derigin burdurub, qışhası bla bılay aytadı: Bardım çağıra, turdu kelirge keldi da-kelmedi,

Kırımşahhal'ın büyük gelini bu sözün manasını açıkladı. Kırımşahhal "andızda duppuk balta"diyerek oğlunu,"otcağanda kara bilew" diye gelinine; "üynü ara baganası" diyerek de kendisini anlattığını söyler. "Yüz boynuzlu koyun" diye kastettiğini yüz atlı asker,"ikiyüz boynuzsuz koyunun" ise ikiyüz piyade asker olduğunu söyler.Bunun manasını öğrenen oğlu,geliniyle yardımlaşır.Üçyüz adamdan oluşan bir askerî birlikle Kırım Hanı'nın hapishanesinden Kırımşahhal'ı sağ salım kurtarmak gerektiğini olduğunu anlar.

Hikaye-bilmeceler sadece bunlardan ibaret değildir. "Yardım çağırmaya, gelmeye kalktı, geleyim dedi gelmedi, gelmese de gelmeliydi" diye anılan hikaye-bilmecenin ana teması ise halk arasında söylendiğine göre eski zamanlarda bir genç çocuk çobanlık yaparken gizlice kaçıp gider. Bir Karaçaylı onu takip ederken Malkar'a gider ve misafir olur.O gece evde kalan misafirden orda bulunan bir Kabartı beyi ile kel bir emir yumuşcu olduğunu isitir.Sabah erkenden kendisinin beyin ahırına atılacağından korkarak genç çocuktan gizlice evin hanımı,misafiri görmek için çağırdı.

Kadın gizlice varıp bey evinde hiç olmadık bir saatte genç çocuğu kaldırıp uyandırdı. Ama bu arada onlar ahırdan çıkmak üzereyken bey ahıra girdi. Genç çocuk evin kadını ile gelemeden kaldı. Kadın kendi evine dönüp geldi. Misafire hoşgeldin demek için gelen bir çok adamın toplandığını görerek; ona olanları gizlice anlatmak için: " Ben çağırmaya vardım, çocuk gelmek için kalktı, bey geldi, çocuk gelmedi, bey gelmeseydi, çocuk gelecekti" demek için kısaca: "Yardım çağırmaya durdu gelmeye, geldi de,gelmedi,

kelmese wa, kellik edi". Çaqrıǵan bla çaqrılǵannı üsünden bu çomaq ol zamandan beri çürüydü.

Qaraçaylıla keslerini üy çasawlarında da til tutarga, at casırırǵa, çuǵnu bassız aytırǵa öç bolǵandıla. Eütün da bek kelin adam, köb zatnı atların aytırǵa qayınlarından uyalǵandı. Ol alaǵa, kesini amalıça, birer usaǵan at atab sölesgendi. Eñlay zatlardan da köb ciǵǵandı çomaq. Mınga begimge xalqda uytıwnu keltireyik.

Burun bir tiyreden bir tiyrege erge ketgen bir qıznı kelini andan hapar alırǵa ızından bargandı. Otowda, qayın qızcıǵı qatından taymaǵan sebebli, andan kerekli xaparıñ alalmay, entda kirirme dep qısxa çerde ata üyüne ketgendi. Anı çengil ayaqlı bolurun bilmey, qıznı qayın üyü, qonaqlıq etib, xantdan otowǵa ülüs iygendi, alay a qatıncıqnı çoqlu- gu belgili bolǵanında, tepesi ızına qaytxandı. Qatıncıq, çangıdan beri kelib, açıq sölesirge biyaǵı qızcıqdan amal tabmaǵanında: "Meni çoqladılarnı qayınlarınǵ?"-deb bassız- tübsüz uçı til bla sorgandı. Qız da anga: "Seni çoqlab, mal da kesdile",-deb, boynun qolu bla tartıp körgüzgendi. Biyaǵı qatıncıq: "Menge ülüsge ne keltirgen edile?"-deb, awuzun sölesdirmey, qolu bla tüb izlegendi. Qız da anga çuwabxa: "Eki örele, bir çörele, tört dıbırtıw, bir may",-degendi. Ala qoynu eki çayaǵına, quyruq uçusuna, dört ayasına, tiline ayılǵandıla. Bu çomaq bugün da unutulmay çürüydü.

Qaraçaylıla, aşda - suwda erkişini qusça çutxanın tirilikge sanasala da, tişiriwnu hızewün saylaǵandıla.

gelmese de gelmeliydi" Çağırana ile çağrılan arasındaki bu hikaye-bilmece o günden bu güne söylene gelmektedir.

Karaçayların ev yaşantılarında da dil tutma âdeti vardır. Bir şeyin adını söylemeden onu tanıtmada mahirdirler. Evdeki gelin çok şeyin ismini söyleyemez, kayınlarından utanırdı. O, onlara kendi isteğini anlatmak için birbirine benzeyen şeyler söylerdi. Bu tür hadiselerde de epey bilmece doğmuştur. Buna da şu hikâye-bilmeceyi örnek verebiliriz:

Eski zamanlarda bir yerden bir başka yere gelin gider. Ondan haber almak için bir ziyaretçi gider. Odada kız kayınları yanında konuşamadığı için gerekli haberi alamaz. Sonunda: "Ben istirahate gidiyorum" diye odaya çekilir. Gelin kızın kayını misafire hürmet için yiyeceklerden odasına birşeyler gönderir. O da,evin büyük kadınının yokluğunu fırsat bilerek tepsinin peşinde döner. O misafir kadın, yeniden gelinin yanına gidip az evvel konu şamadığını söyleyerek:"Kayınların beni denediler mi?"diye sorar. Gelin kız sessizce dil ucuyla "seni yoklayıp mal da kestiler" bunu da, elini boynuna götürüp işaret ederek ifade eder. Öbür kadın "benim payıma ne getirdin?" diye sorar. Ama konuşmadan eliyle sorar.Gelin kız da ona cevap olarak: "Eki örele, bir çörele dört dıbrıtdıw, bir may"-der: Bunun manası ise koyunun iki budu, bir dili, dört ayağı, bir de kuyruğunun verildiği demektir. Bu hikayebilmece de bugün hâlâ yaşamaktadır.

Karaçaylılar erkeğin çok yemesini güçlülüğe yorarlar, kadın da ise iyi saymazlar. Onlar gelinin oburluğunu sına-

Qolu-ayağı boş bolub, kesi aşarık ete tebreginci, qayın anala, otowğa xan kesleri qolları bla iyib, kelinni muxarlığın xızewlüğün sınağandıla. Billay zatnı üsü bla çıqqan da bir çomaq aytayıq. Xalqda aytıla kelgenge köre, burun bir kelinni qayın qızı, otowğa xant eltib, ızına ullu üyge tepsı tübnü alıb qaytxannında, üyde tıs adamları esleb, söznü barına da açıqlamay, kelinni aşığan zatların anasına burdurub taraqlağandı : " Aşıqlısın, tesiklisin, kökge batxanın, çerge çatxanın" deb. Ala qoynu aşıqiligine, çan süegine, çayağına, iegilerine aytıladıla.

Çomaqları ikinci quralıb başlağanları adamnı esin, sezimin, angısın ösdürür üçündü. Burun birinci quralğan çomaqla, baş bolub, közbaw zatları, çanıwarları üslerinden edile ese, artıda çıqqanla wa üy rısxını, iş kerekleni, dağıda, anga uşas, adam keçe-kün xayırlandırğan zatları xaqındandıla.

Çasawuna kerek bolğanğa köre, qaraçaylı, el bergen çomaqladan sora da, qayda soruw çomaq, qayda eseb çomaq çarasdıra da qosa, ala bla ças tölünü ürete gelgendi. Sabiy "Ne zat qaydan çıqğandı?", "Ne zat neden etiledi?" "Ne zat nege uşaydı?" degen soruwlağa çuwab esite, közge körünngen, qolga ilinngen zatları tıs şartların, iç işlenmekliklerin azbar bilirge tırmasxandı.

mak için, kaynana; gelinin bulunduğu odaya kendi eliyle, yenecek bol miktarda et getirir ve gelini bu yolla sınarlar. Yeni gelinin denenmesi hususunda da bilmece çıkarılmıştır. Bu konudaki bir bilmeceyi kaydetmek istiyoruz: Halk arasında söylendiğine göre eski zamanlarda, bir gelinin odasına görüncesi bir yiyecek götürür, sonra tepsiyi geri almak için eve girdiğinde, evde bulunan diğer yabancı insanları da düşünerek sözünü açıkça söylemez. Fakat, gelinin yediği şeyleri de annesine bildirmek ister. Bunu da: "Aşıklısın, teşiklisin, kökge bathanın, cerge cathanın" diyerek gelinin etin nerelerini yediğini açıklamış olur. Bununla Koyunun aşık iliğini, budunu, kaburgasını ve semiz yerlerini yediğini anlatmaktadır.

Bilmecelerin mense'i olarak ikincisi, insanların akıllarını düşüncelerini geliştirmek içindir. İlk önceki bilmeceler, bir çeşit sihirbazlıklar ya da canavarlar hakkında kurulmuştu. Daha sonraki bilmeceler ise ev ihtiyaçlarını, iş aletlerini ve buna benzer şeyler hakkında, ayrıca insanlar ve geceyle-gündüzle alakalı olan şeyler hakkında olmuştur.

Yaşamaya gerekli olan şeylere göre Karaçaylı, elveren bilmecelerden sonra soru, hesap ve buna benzer konuları ihtiva eden bilmecelerde üretmiştir. Çocuk, "hangi şey nerden çıkmıştır? hangi şey neden yapılmıştır? Hangi şey neye benziyordu?" diye sorduğu sorulara göre cevap alırdı. Bu cevap ise gözle görülen, elle tutulan şeylerin dış görünüşleri ile muhtevalarını öğrenmeye yarardı.

Eseb da bek kerekli bolğandı malçı xalqğa. Xar tawlu üy rısxısın, qoş baylığın zaran tüşürmey tutarğa süygendi. Ança-mınça malğa nença sürüwçü, nellay bir biçen kerekdi, çılqını nença acir ülüşge bölürge, qırqıllıq qoylanı nença sürüwge ayırırğa, ortağğa berilgen tuwarlanı qalay üleşirge kerekdi degen qayğıla awuz tergewnü köb türlüşün tuwdurğandıla. Tab tergewleni artları eseb çomaqğa burulğandı. Üccıyırma ögüznü 9 bawğa parasız çıy, 40 gebenni 7 mal nögerge teng üleş deb, -mabıllayla bolğandıla burun qaracaylını çaşaw tuwdurğan eseb çomaqları.

Sabıylıktan çaş tölüğe bu tuqum bilim aldırıw bugünngü oquwnu bir ısanın tutxandı.

Çomaq qurawğa qart-çaş da, erkisi-tişirıw da qatışxandı. Çırdaça, xapardaça, tawruhdaca, çomaq caraşdırıwda, çomaq aytıwda da ayırılıb ustalaçemerle çıgğandıla. Allayladan bugünge atları unutulmay saqlanğanla ekewlendile: biri -XVIII ömürde çaşagan Aliylanı Matçı, ekinçisi-XIX ömürde çaşagan Xasanlanı Appiy.

Zamanın üyde köb aşırğan sebebli, sabıyleni çomaqğa üretiwde erkisiden tişirıwnu qıyını qobdü deb, alimle alay begtedile. Kertisi da alay bolub, nek deseng, bugün da çomaqlanı aslam bilgen qart qatınladıla.

Hayvancılıkta uğraşan halka hesap da lazım idi. Her dağlı, ev ihtiyacını ve refahına zarar getirmeyecek şeyi sever. Orada burada mal süren çobanın nasıl biri olacağına ve bu sürüye nasıl bir ot gerektiğini, yalkının nasıl tesnif edileceğine, kırkılacak koyunun sürüden nasıl ayrılacağını, ortağa verilecek davarın nasıl üleşileceğini hesabının da yapılması gerekirdi. Bunlardan dolayı hesapla ilgili bilmeceleler de ortaya çıkmıştır. Altmış öküzü dokuz ağıla yığ. Kırk ot yığınınını yedi mal çobanına eşit olarak paylaşır gibi eski çağlarda Karaçay halkının hayatıyla ilgili hesap bilmeceleleri olurdu.

Çocukluktan gençliğe geçiş de bir inceleme konusu olarak bugünkü okuyuculara bir ışık tutar.

Bilmecelelerin kuruluşunda yaşlı genç, erkek kadın da konu olabilir. Türkü gibi, destan gibi, atasözü gibi bilmece söylemek, bilmece yakıştırmakta da ustalar, çıraklar çıkmıştır. Bunlardan bugüne kadar isimleri unutulmadan anılan iki kişi vardır. Birisi XIII. asırda yaşayan Aliylanı Matçi, diğeri ise XIX. asırda yaşayan Hasanlanı Appiy'dir.

Çocukların zamanın çoğunu evlerinde geçirmelerinden dolayı, yaşlı kadınlar ve erkeklerden ziyade bilmecelelerin üretilmesinde payları daha fazladır. Bu hüküm bilmece üzerinde çalışan bilim adamlarınca verilmiştir. Daha sonra da böyle gelişmiştir. Fakat bugün bilmeceleleri daha çok yaşlı kadınlar bilmektedir.

COMAGNI TEMATİKASI

El bergen comağnı tematikası sıyımsız kengdi. Közge ilinngen, qolğa tutulğan zat bolub, comağı bolmağan tabiğat-nı bir zata comağcadı. Xalp, adamnı kesinden başlab, canı bolğan zatlada qurtxa-qumursxaga deri, canı bolmağan zatlada da kökden-ğerden tebreb, çöbgesalamğa deri, xar bir zatxa, gitçe-ullu demey, comağ qurağandı.

Urrungan xalq burun qala-peladan beri kelgen kesini uzaq çaşaw çolunda qaysı zatlanı köb çürütgeni, nege bek es bölgeni comağlardan belgilidi. " Comağlanı mağanaları, -deydi belgili alim Qaralanı Asiyat, -tawlunu mülkü, çaşawu, urunuwu bla baylamlıdı". Üy rışını üsünden comağla aslamdıla. Anı alay boluruna da ne söz bardı?! Adam xar künde qoluna alğan üy keregin, üy sawutun, keçekün kiygen üs kiyimin, keçe tübüne salğan ornun kesini çığarmasına erkin salğandı. Söz üçün : "Quyruğu uzun qara tawuq" (Arawun.); "Başına kün tie, içine qar çawa" (Ayran çakkır); "Qolu-ayağı çok-kölek kie" (Çastıq); "Törtew örge tura, ekew kengeş qura" (Orunduq).

Aşarıqnı-içerikni üsünden ayılğan comağla da çeti-simdile. Çaşawunu uzağına xalq qallay as-suw çigara, ete, çürüte kelgen ese da, anı ızı comağlada çabılmağandı. Bütün biz burun qaraçay xalq qaraçay özende arpa bitdirib, ençi mülk bla çaşagan taqır zamanlada çürügen pilewden, begeneden, bilyamuqdan, kül gircından başlab, bu sağatxa pirinç baştağa, şeker xalıwağa, buday qalaçxa, aq ötmekge deri barın comağda tababız. Söz üçün: "Qaynamaz bla çaynamaz" (Begene.); "Qum tübünde-quba ögüz" (Ot gırcın); "Köpcegi çoq, kegeyi çoq, bazarda çarx satıla" (Qalaç.).

BİLMECELERİN TEMÂSİ

El veren bilmecelelerin temâsı oldukça genistir. Gözle görülen elle tutulan herşey bilmecelelerin temâsıdır. Tabiatın kendisi de bir bilmece gibidir. Halk, kendisinden başlayarak canı olan şeylere kurda, karıncaya kadar; canı olmayan şeye de gökten yere kadar, çürü-çöpü, büyüğü-küçüğü konu alan bilmeceleler mevcuttur.

Gal ü bela'dan beri halkın eski yaşantısında kullandığı herşeyi bilmecelelerden tesbit etmek mümkündür. Bilmecelelerin manası hakkında ilim adamı Karalamı Asiyat, "Dağlının mülkü, hayatı, geçimi ile bilmece iç içedir" der. Ev ihtiyacı hakkındaki bilmece daha çoktur. Bunun böyle olmasının sebebi ise tabiki insanın hergün eline aldığı ev ihtiyacını, ev aletini, gece gündüz giydiği elbisesini, yattığı yatağını tanımlamadaki rahatlığı diye izah edebiliriz. Meselâ: "Kuyruğu uzun kara tavuk." (Tava), "Başına gün değer içine kar yağar." (Yayık), "Kolu ayağı yok, gömlek giyer." (Yastık), "Dördü ayakta durur ikisi sohbet eder." (Karyola).

Yiyecekler ve içecekler hakkında söylenen bilmeceleler de epey vardır. Et, yiyecek, su halkın hayatıyla iç içedir. Bunun için de bilmecelelerde görmek mümkündür. Bugün biz eski Karacay halkının vadilerde arpa yetiştirdiğini, şimdi hala yaşayan eski zamanlardan gelme pilavı, begeneyi, un çorbasını, tandır ekmeğini, yine bugün yapılan pirinç lapasını, seker helvasını, buğday ekmeğini, ak ekmeğe kadar hepsini bilmecelelerde bulabiliriz. Meselâ: "Kaynamaz ile çaynamaz." (begeneyi); "Kum dibinde sarı öküz." (Ot böreği); "Tekerek değil, para değil pazarda çark satılır." (Tandır ekmeği)

Duniyanı üsünden çomaqla da ulla orun aladıla kitabda. Adamnı ayığı tiygen barmaq taşladan başlab, başı bulutlağa tirelgen miyik tawlağa deri, qara suw çıqğan gitçe közlew-cükleden köz çetmegen ulla tengizlege deri, uwaq culluz-ladan ulla Ayğa, Künge deri-barı esge alınngandıla. Söz üçün: "Ming-ming el bermey aytmazma, mingcaşar xannı qızıma" (Taw.); "Atı-qara, kesi-kök" (Qara suw); "Quyuluwu çalmağan, quyula tursa, tolmağan" (Tengiz); "Uwuçum bla bir şeker, saw duniyağa ceter" (Ay.) " Bir altın cüzügüm bardı da, saw duniyanı çarıtadı" (Kün.) ~ ~

Texnika bla iş kerekleni üslerinden da melxumsuz tüldü çomaq Migidawdan-seyalkağa, saban ağaçdan-qala-cükge, ağaç ayırdan-temir senekge, ındır ağaçdan-molotil-kağa, uzğadan-suw tirmenng e deri - barı da halqı çomağında sincırça tizilgendile. Söz üçün: "Tübü bir, başı eki, başındağı eçkiniki" (Ağaç ayrı); "Ağaç sanlı, temir tişli" (Temir senek).

Adamnı kesini emda çaşawunu üsünden çomaqla da tul-tubandıla. Tırnağını uçundan başlab, başda çaxxa deri çomaqğa kiredile. Alanı köbüsü da başnı kollanı üslerinden-dile. Söz üçün: "Bir töbede- çeti teşik" (Baş); Eki stawatım, on atım" (Qolla).

Çaşawnu tuturuğu iş bolğanı sebebli, urrunğan xalq kesini çomaqlarında anı da unutmağandı. Beri kirmegen ne malçılıq, ne çerçilik, ne balçılıq, ne uwçuluq qalmağandı. Söz üçün: "Ekew birden şok ata" (Iynek sawğan); "Tüzde at çabdı da, ayaq ızı qaldı" (Traktornu barazası).

Saban bitimleden da, bacxa bitimleden da çomaqlada

Kitapta yer alan bilmecelerin bir çoğu da dünya hakkındadır. İnsanın ayağının değdiği taşlardan başlayıp başının bulutlara değdiği büyük dağlara kadar, pınarların çıktığı kaynaklardan gözün göremediği denizlere kadar, ufak yıldızlardan büyük Ay'a-Güneş'e kadar hemen hepsi aklın sınırı içindedir. Meselâ: "Bin bin el vermezsen söylemem bin yaşayan han kazıma." (Dağ); "İsmi kara kendisi gök". (Kara-su); "Kuyular dolusu doldursan dolmayan." (Deniz); "Avucum dolusu şeker, say ki dünyaya yeter." (Ay); "Bir altın yüzüğüm var, Danya'yı aydınlatır." (Güneş).

Teknolojiyle ilgili iş aletleriyle ilgili bilmeceler de az değildir. Elbruz Dağı'ndan ot serme makinasına, sabandan krasabana ağaç yabandan demir yabaya, soku tokmağından, yarma makinasına, yel değirmeninden su değirmenine kadar bunların hepsi sırasıyla halk bilmecelerinde dizilmiştir. "Dibi bir başı iki, başındaki keçi boynuzu." (Ağaç yaba); "Ağaç saplı demir dişli." (Demir yaba).

İnsanların kendileri ve hayatları hakkındaki bilmeceler de oldukça fazladır. Tırnağın ucunda başlayıp bastaki saça kadar hepsi bilmeceye girmiştir. Bunların çoğu baş ve el hakkındadır. Meselâ: "Bir tepede yedi teşik." (Baş); "Eski köyüm on atım." (Parmaklar).

Yaşamaları için yapmış olduğu işlerin hepsine halk yer vermiştir. Bunlara girmeyen, ne hayvancılık, ne çiftçilik, ne arıcılık, ne avcılık kalmamıştır. Meselâ: "İkisi birden tüfek atar." (inek sağan); "Düz yolda at kostu, ayak izi kaldı." (Traktör izi).

Ekin biçimi ya da başka şeylerin biçimi, bunların

esgerilmegen sığar biri coqdu. Arpamı deyse, budaymı deyse, prinçmi deyse, gardoşmu deyse, -barı da sağıniladı. Alay a burun qaraçaylıla arpa bla köb küreşgenleri sebebli, arpa-dan macal coqlanğan, ešta, bolmaz. Söz üçün: "Mijegeli miyik taw" (Arpa antaw); " Cüz kişini bir beli bawu" (Arpa kütle).

Burun, Qaraçaynı kesini içinde mekyam işlewçüle bolmağan zamanda, biçimli üyle etilmegendile. Xar kim kesini qarıwuna köre, kesini kücü bla carılmağan tögerek ağaçlardan bir töngertke üy süeb, kirgendi. Anı ortasında bagana urulub, bagananı üsü bla üynü uzununa arqaw salın-gandı, arqawğa da cırmıçnı tıyarga arabla qablanngandıla. Eşikni túbün begitirge da bir uzun taş bosğağa awdurul-gandı, bir sıydım taş da otçağada tıbrğa ornatılğandı. Üynü içinde bir qabırğasına xapçük cıyargı cıyğıc, bir qabırğasına da sawut cıyargı ağaç tapxa qurulğandı. Üynü üsünden xalq comaqla bu zatla bla tolu baylanıbdıla. Söz üçün: "Bir kelinim bardı da, ömürü olturğannı bilmeydi" (Bağana); "Anaları ölüb cata, balaları basıb cata" (Arqaw bla arabla); Akka üyge kirmeydi, amma eşikge çıqmaydı " (Bosağa bla tıbr taş) d.a.k. catma, qasbaq baw degença mal mekyamla, xamam, caxtana, tawuq orun degença, üy tögeregindegi çalğan mekyamla aytılıb kerekli qalmaydıla, artıq da bek üy allı arbaz, qoş allı, stawat tögeregi küzü bolub süeledile. Süyseng, üynü arbazını eşik qılıçını, çardağğa miniwçu uzun bacxıçnı, süyseng, qosnu allında at tağıwçu ilkiçni, et tağıwçu bıqını, qoy kesiwçü taşnı, oğay deseng, baw allında boqlawuçnu, kiyiz qarançxanı

çıkışı da bilmeceelerde yerini almıştır. Arpa mı dersin, buğday mı dersin, pirinç mi dersin, patates mi dersin bunların hepsi de mevcuttur. Çok eskiden Karacaylılar arpayla çok uğraşmışlardır. Bundan dolayı arpadan istifade ederek bir çok yerde kullanmışlardır. Meselâ: "İhtiyat için büyük dağ." (Arpa yığını); "Yüz kişinin bel bağı." (Arpa sapından bağ).

Eskiden Karacay'ın kendi içerisinde mühendislik olmadığı için planlı ev yapılmamıştı. Herkes kendi gücüne göre, kendi imkanlarıyla, kolay yarılmayan yuvarlak ağaçlardan istifade ederek bir ahşap ev yaparak içine girerdi. Onun ortasında bagana yani mertek dikilip, mertegin yüksekliği ile evin uzunluğuna çatı konulurdu. Çatı da ahşap mimariye uygun olurdu. Kapı eşiğini kapatmak için ise ağır ve uzun bir taş konulur, bir de ocağın bulunmuş olduğu yerde tıbr taş bulunurdu. Evin içindeki duvarların birine, eşyaları yığmak için bir dolap, bir diğerine kap-kacak yığmak için terek yapılırdı. Ev hakkındaki bilmeceelerde halk bu şeylerden istifade edebilirdi. Meselâ: "Bir gelinim var, ömrü boyunca oturmak bilmez." (Mertek); "Anaları ölüp yatar çocukları basıp basıp yatar." (Kirişler ile döşeme); "Baba eve girmiyor ana eşikten çıkmıyor." (Eşik taşıyla ocak taşı) gibi. Çardak ya da ağıl gibi, hayvanların kaldığı yerler, hamam, yatak odası, tavuk kümesi gibi evin etrafındaki diğer mekanlar da bilmeceelerde geçer. Ayrıca evin önü, arkası, ahır ve ağılın etrafı, köyün etrafı hepsi anılır. İsterseniz evi, ahırını, eşiği, pervazı, ağıllı, ağıl önündeki ata binme taşını, et tahtasını, koyun kesme taşını;

çomaqların oquruqsa.

Ot bla çarıqı üsünden çomaqla eski qaracay üynü qallay ocoğı bolğanından ocaqğa qallay sincir tagılğanından, üy ne zat bla çılıtılğanından, ne zat bla çarıtılğanından bizni tolu xaparlı etedile. "Sirt üsünde-aq biyçe" (Ocaq); "Taw artında- çiltinli qulaq" (Ot quwuş); "Xatasızğa tiymegen, xatalını iymegen" (Düger); " Bir terekde-çüz teşik" (Ağac sincir); "Mından atdım Maxarğa, burunduğu şaxarğa" (Çongurçxa) degen çomaqları oquwsang, ocaqı çıbıqdan eşilib, tıtır bla aqlanğanına, bilek ağac bla otnu ortasında sabiy oltururça bir quwuş çarasdırılğanına, ocaqğa sincirni çiy ağaçdan uwadıx etilib tagılğanına, otnu köbüsüne ağaçdan etilgenine, çiltinle ot tüşürmez üçün, ocaqğa çiltin tıyıwçu salınğanına tamam tikiräl bolasa.

Burun, Qaracayda pategen lampala çürümegen zamanlarda bir közüwde qaracaylıla ağaçdan bir töngekni ocaq çanına süeb, başında çıraç congurçxalanı çandırğandıla. Ol zat bu çomaqdan tanıladı: " Taw başında çulduzm çana" (Çiraxtan). Bir közüwde da balawuz çıraçğa aylanğandıla. Ma begimi : "Bir müyüşde olturur, üynü sawlay tolturur" (Balawuz çıraç). Tura-turub çaw çıraçğa köçedile. Bu çomaq anı bildiredi: "Öretinley künü ketgen, tögerekley çanıb ketgen" (Çaw çıraç). Zaman öte, çasaw türlene kelgeniça, XIX. ömürde üynü çarıtıwnu çolları da türlenedile. Çiraxtanı, balawuz çıraçnı, çaw çıraçnı orunlarına qalay, çez, miyala lampala çayıladıla. Şıbla çıraç çığadı. Ma sağatlıqğa qara: "Tögeregi sarı ay, xar kim anga qaray" (Lampa): "Aq qaptallı, ay başlı (Qalay Lampa); "Buwun-buwun buwulub, içine zem-zem suw quyulub" (Miyala lampa); Kömürü-calını bolmaz, çanarından qalmaz" (Şıbla çıraç).

hayır dersenez ağıl önünde duran gübre çukurunu, kilimdeki deseni bilmeceleerde okursunuz.

Ateş ile alev hakkında da bilmeceleer mevcuttur. Eski Karaçay evinde bulunan ocaktaki ateş ve bu ateşi yakmakta kullanılan çalı-çırpı, ocağı yakmakta kullanılan aletleer hakkında bir çok bilmeceleer mevcuttur. "Sırt üstünde ak prenses."(Ocak); "Dağ ardında ateşli kulak." (Ateş alevi); "Hatasıza değemeyen, hatalıyı bırakmayan."(Dülger); "Bir ağaçta yüz deşi." (Ağaç); "Burdan attım Mahara, bir önceki şehire." (Kıymık); gibi bilmeceleeri okuduğumuzda, ocağa konan odun, onun ortasına konulan yakmak için kullanılan yapı malzemesi kısacası ocakla ilgili her şey bilmeceleerde görülür.

Eskiden Karaçay'da lambaların henüz kullanılmadığı zamanlarda ağaçtan yapılmış bir çeşit meşale ocağın yanında yakılırdı. "Dağ başında yıldız yanar." (Meşale) bilmecele de bununla ilgilidir. Tabi bu meşale bir odada yanar ve bunun ışığı da diğere taraflara vurur."Bir kösele oturur evi tamamen doldurur." (Meşale).Bu bilmece de yine çırayla ilgilidir. Daha sonra yağlı çıra devri başlar. "Ayak üstü, geceleyin, etraflıca yanar gider." (Yağlı çıra). Zamanla hayat içerisinde evi aydınlatma yöntemleeri, özellikle XIX.yy'da çoğalmıştır. Daha sonra yağ çırası yerine kalay, bakır ve diğere türdeki lambalar ortaya çıkar. "Etrafı sarı ay, herkes ona bakar." (Lamba); "Ak elbiseli aybaşı." (Kalay lamba); "Borum borum burulmuş içine zezem suyu konulmuş." (Cam lamba); "Kömürü işi olmaz, yanısı kalmaz." (Şimşek).

Malçılıp bla kelgen qaraçay xalq kesini allında erkeletib ösdürgen üy xayıwanların bütün da bağalatıb salğandı comağğa. Mızang qozu, cümel ulaq, kamsık tay, mangıramaz qoçxar, azmanteke, sawulğan iynek, at, qatır, eşek-biri da ıçınmağandı comaqsız.

Xalqını comaqlarında oquw kerekle, sabiy oyunçaqla, kögetle, canıwarla, qanatlıla-barı birça orunludula. ilmunu, bilimni, carıqlıqını xaqından da bardı biraz comağ.

Comağnı azlığı cer xaznala bla taw mağadanladadı.

COMAQNİ MAĞANASI

"Comağ, -deydi ayılğan orus fol'klorist M.A.Rıbnikova, -ayırıp bir zatnı alıb, anı qaydan çıqğanın, nege caraghanın, caşawda dialektikasın belgileydi"*

Burun al quralğan klassız camagatnı zamanında el bergen comaqla, taşxa-ağaçxa, cerge-suwga etilgen bolmasa, klass ayrılıq bla ne az da baylamlı bolmağandıla.

Burun klassız comagatnı ornuna artda klasslı camagat quralğanında, omaqla, keslerini mağanalarına köre, eki canlı bolub tebregendile. Biylik etgen qawumla kesleriča- bir türlü biylik çekgen qawumla da bir türlü-xarkim kesine carawlu, bir birine qarşçı comaqla tuwdurğandıla. Alanı xar biri kesini cüregine tüyrelgen zatnı kesini comaqlarında

---

* M.A.Rıbnikova. Zagadki. M., 1932, 22 bet.

Hayvancılıkla yaşayan Karacay halkı kendisini besleyen ev hayvanları hakkında da bilmeceler söylemişlerdir. Kuzu, oğlak, tay, koç, teke, inek, at, katır, eşek gibi muhtelif hayvanların yaş ve özelliklerine göre de değişik isimler alır ve bunlar da bilmecelerde geçer.

Halk bilmecelerinde, çocuk oyuncakları, canavarlar, masal kahramanları, kanatlı hayvanların hepsinin yer aldığını görürüz. İlim, ilmi araştırmalar ve aydınlar kesim hakkında da bilmeceler vardır.

Bilmeceler küçük yer tutar fakat manası dağlar kadar büyüktür.

BİLMECELERİN MANASI

Bilmece hakkında Rus folklorist M.A.Rıbnikova şöyle der:" Her hangi bir şeyin nasıl meydana geldiğinin neye yaradığının hayattaki göstergesidir" der.*

Çok önceleri belirli bir inanca ve teşkilata mensup olmayan topluluklar tasa, ağaca, suya inanırlar ve bu inançlarda elveren bilmecelerde yer alırdı. İnanç ve teşkilatlanmayla birlikte biraz ayrılık olsa da yine bağımlılıkları sürmektedir.

Önceleri inançsız ve teşkilatsız toplulukların yerine sonraları daha inançlı ve teşkilatlı topluluklar kurulmuştur. Bilmeceler de kendi manalarına göre her iki devreyi de anlatır. Beylik eden kavimler kendilerince, tâbi olan kavim kendince, herkes kendisine göre bir birine karşı manada olabilen bilmeceler türetmişlerdir. Bunların her biri

* M.A. Rıbnikova. Zagadki. M., 1932, 22 bet.

sın taşca ornatxandı. Bu zətni üsüden Plexanownu marksçı körgözümü fol'kloristikağa bek mağanalıdı. Ol: "Xar camağatlı klassnı kesini ençi poeziyası bardı, ol anı içine kesine kerekli mağananı saladı", -değendi.*

Qısxaca aytsaq, klasslı camağatda, awuz çığarmalanı qalğan türlüleriça, el bergən comaqlanı da klass mağanaları bolğandı. Ala cərilgenle bla cəgilmeğenleni, xaqları asalğanla bla xaq asağanlanı, zorluq cətirgenle bla zorluq kötürgeni bir-birlerine ne közden qağanların, bir-birin ne betden körgenlerin körgüzedile. -Anga sağatlıq bu comaqla etedile: "Bazıq bla cazıq" (Bay bla carlı); "El içinde börü bla tülkü" (Biy bla biyce); "Keçesi-börü, kündüzü-it" (Calcı).

Başxa awuz çığarmalaca, el bergən . . . comaqlanı da bas bolub qurağan urunğan halq kesidi. Awuz çığarmalanı xalqniqına A.M.Gor'kiy da sanaydı kesini cəzğanlarında, alanı quralıwlarında klass betlilikni da esge ala.** Urunğan qara xalqı awuz çığarmasın, kulturasını V.I. Lenin adam cəgiwçüleni kul'turasından ese onluğa, başxa körgendi, camağatnı ösümün alğa bardırıwda ulla küçge tergeğendi.

Duniyanı qıyınlıqın cəkgen, işni awurluğun költürgen işçi xalq kesi bolğan sebebli, tabiğatda anı cəşawu bla baylanmağan zat çoqdu. Tögerekni qursalağan tabiğatnı xar bir zətni munu comaqlarında kesine anı üçün orun tabxandı.

---

* G.V. Plehanov. Iskusstvo i literatura. M., 1948, 483 bet.

** V.E. Gusev. Marksizm i russkaya fol'kloristika, M., 1961, 108 bet.

kendi gönüllerinden geçen şeyler kendi bilmecelerinde yer vermişlerdir. Marksist folklorist Plehanov bu konuda şöyle der: "Her milletin kendi inancı ve bu inancını ifade eden destanları vardır. O destanların içerisinde kendisine gerekli manaları koyar" der.*

Kısaca söylersek, inançlı cemaatte halk edebiyatı mahsullerinden kalan muhtelif türler içinde el veren bilmeceler de bulunur. Onlar ortadan kaybolup çekilmemişlerdir. Hak yiyen ve hakları yenenler, zalim ile mazlumlara, birbirlerine hangi gözle bakıyorlarsa onları hangi sıfatla görüyorlarsa, onların bu görüşleri bilmecelere yansır" "Şişman ile zayıf" (Zengin ile fakir) "Memleket içinde kurt ile tilki" (Bey ile sultan) "Geceleyin kurt, gündüzleyin it" (Çiftçi).

Diğer halk edebiyatı mahsulleri gibi el veren bilmeceler de bizzat halkın kendisinden çıkmıştır. Halk edebiyatı mahsulleri hakkındaki bu görüşü A.M. Gorkiy'de kabul edilir. Kendi yazılarında onların kuruluşlarını inançla alakalarını kayda düşer.** V.İ.Lenin ise cahil halkın, halk edebiyatı mahsullerini kültürlü seçkin halkın diğer faaliyetleri ve mahsüllerine göre çok daha güçlü görür.

Dünyanın zahmetini çeken, işin ağırlığını kaldıran işçi halkın kendisi olduğu için tabiatta onun yaşantısıyla ilgili şeyler çoktur. Etrafını saran tabiatın her bir şeyi bilmecelerde kendisine göre bir yer bulur. Bilmecelerde halkın dünyadan, hayattan ne anladığı görülür.

* G.V.Plehanov. Iskusstvo i literatura. M., 1948, 483 bet.

** V.E. Gusev. Marksizmirusskaya fol'kloristika, M., 1961, 108 bet.

Comaqlada xalqı duniyadan, casawdan qallay angılamaqlığı bolğanı eslenedi. Leninni aytıwu bla "xalqı köb öbürlük cıgarmaları anı türlü-türlü awuqlada duniyalıqğa köz qaramın suratlaydıla "*"

COMAQNİ QURALIWU

El bergen comaqlanı quralıwları başxa awuz cıgarmalardan ese nart sözlege, aytıwlağa bek cuwuqdu. Bir qawum cerlede alanı nart sözleden, aytıwıdan quru awazıngı cıqqanı ayıradı. Söz üçün : "Kel-kele deseng, kelmeyle, kelme deseng, keledile" (Erinle).

Comaq köbüsüne zatnı kesin uturulamay, anı başxa canı bla bildirib, metafora bla quraladı. Söz üçün: "Qolsuz-ayaqsız eşik açar" (Cel).

Comaqlada tengleşdiriwe bek köbdüle:öre zat taw bla, qatı zat taş bla, aq zat qar bla, tatlı zat bal bla, cumuşaq zat mamuq bla, ariw-subay zat qız bla, d.a.k Bilinir zatnı tengleşgen zatxa ne uzunluğı, ne miyikligi, ne sıfatı degença bir-eki baş zatı uşaydı. Canlı cansız bla, cansız da canlı bla, ullu gitçe bla, gitçe da ullu bla tengleşdirilib keledi. Bir qarasang, tırnaqı qarasıça bir burxu zat allıngda mazallı taw bolub süelir, bir qarasang, köker barmaw taşça bir adargı türsün alır, bir eslerse cansız zatxa can kirib, bir eslerse canlı zatnı canı ketib, bir körürse aynı bir uwuç şeker bolub, bir körürse suw börekni Ay bolub, bir türülürse Künnü bir qasıq sarı caw bolğanına, bir coluğursa qolğa salınğan altın cüzüknü Kün bolub tiygenine, qayda aşarıq zat taş bolub cıgar, qayda taş aşarıq zatxa burulub, bir-birde adamnı qolu bla

Lenin'in söylediği gibi halkın uzun yıllar sonunda ortaya koyduğu türlü türlü halk edebiyatı mahsülleri onun dünyayı nasıl gördüğünün suretidir.*

BİLMECELERİN KURULUŞU

El veren bilmecelelerin kuruluşları diğer Halk edebiyatı mahsüllerinden atasözlerine benzer. Söylenişleri bir birine pek yakındır. Bazen onları bir birinden ayırt etmek ancak vurgu ve tonlamayla belli olur. Meselâ: "Gel gel desen gelmezler, gelme desen gelirler" (Dudaklar).

Bilmecenin tamamında kendisini açıklayan kelimelerden başka, mecazî mana verilerek de kurulur. Meselâ: "Kolsuz ayaksız kapı acar" (Yel).

Bilmecelelerde denkleştirme de çoktur. Yükseklik dağ ile, katılık taş ile, aklık kar ile, tatlılık bal ile, yumuşaklık pamuk ile, güzellik genç kızlık ile vb. bilinmesi istenilen şeyin denkleştirdikleri şeye, uzunluğu büyüklüğü ya da herhangi bir sıfatı benzer. Canlı cansız ile, cansız canlı ile, büyük küçük ile, küçük de büyük ile denkleştirilebilir. Bir bakarsın tırnak, tırnak makası karşısında dağ olarak görülür, bir bakarsın; gök-yer, parmak büyüklüğünde tase benzetilir. Bir bakarsınız cansız şeye can girmiş ya da canlının canı gitmiş veya bir avuç şeker olmuş. "Su böreği ay olur, Güneş bir kaşık sarı yağ olur, ya da parmağa takılmış altın yüzük olur" Gün ışığında büyüyen yiyecekler taş olur çıkar, taş da yiyecek olur. Ya da insan eliyle yapılmış bir is tabiat hadisesi haline gelir.

* V.D. Bont-Brueviç, V.I. Lenin ob ustnom narodnom

etilgen bir iş tabiğatını türlewiüça ayılır, bir-birde tabiğatını türlewiü adamını işiça körünür.

Tengleşdiriwnü quru qaracay-malqar comaqlada crügen da bir seyir türlüsü bardı. Bilinnik zat nege ayıla ese, comağ aytxan adam anı kesilendirib, kesini atından bir olum bardı da, deb, allın alay başlaydı da, artdan a bilinnik zatı şartların açıklaydı. Söz üçün: "Bir irkim bardı da, bawğa urdum da, quyruğu qaldı (Kertme); "Bir atım bardı da, boynun burmay, suw içmeydi"(Qumğan).

Birinci comağda kertme kesini tatımlılığ, dobarlığı bla soğumğa asıralğan atawul irkge tengleşdiriledi da, artdan a anı awuzğa asalğanı irkni bawğa urulğanına uşatılardı. Ekinçi comağda wa qumğan kesini tingisızlığı bla atxa tengleşdirilede da, anga suw quyulğanı kesice başxa belgilenedi.

Tengleşdiriliwleni köbüsü qızını atı bla baylanıbdıla. Comaqlada qız kirmegen türsün çoqdu. Ol temirden iyne bolub da kiyim tigatedi, cegetde terek bolub da süeledi, o çağda tütün bolub da sozuladı, baçxada nartux bolub da qın saladı, köget bolub da terekden salınadı, babuş bolub da cüzedi, urçuq bolub da buruladı, küzğü bolub da qarataadı, saba bolub cün da çağadı, tawuq bolub, qanat da qağadı, kökde canqılıç bolub da çasnaydı, tüzde altın tawuq bolub da ciltıraydı. Söz üçün : "Bir qızım bardı da, xalğnı kiyindiredi da kesi qımjalay qaladı" (Iyne); "Bir qızım bardı da, cıl sayın çaçı tüşedi" (Terek); "Bir qızım bardı da, başı kökge cetedi" (Tütün); "Bir qızım bardı da, cılına ceti çepken kiedi" (Nartux): "Bir qızım bardı da, mincaqların költüralmaydı" (Cüzüm terek) d.a.k.

Tersi yani tabiat hadisesi de insan eliyle yapılmış bir iş gibi görülür.

Karaçay - Malkar bilmecelerindeki denkleştirmelerde bir çok çeşit vardır. Bilinmesi istenilerek sorulan şey, bilmece soran tarafından sahiplenerek kendi adıyla bir oğlum ya da bir şeyim vardı diyerek söze başlar ve bilinmesi gereken şeyin özelliklerini açıklar. Meselâ: "Bir koyunum var bağa saldım kuyruğu kaldı." (Armut). " Bir atım var boynunu sallamıyor su içmiyor." (İbrik).

Birinci bilmecede armut kendisinin tadımlığı ve dolgunluğunun şekliyle besili koç ile denkleştirilmektedir. Ardından koçun bağa girip de yayılırken dış görünüşü benzetilmiştir. İkinci bilmecede ise ibrik şekli olarak atla benzetilmiştir ve onun içine su konulması da bir başka işaret olarak benzetilmiştir.

Denkleştirmelerin bir çoğunda kız ile bağlantılar vardır. Bilmecelerde kızın girmediği bir tür yoktur. O, iğne olup elbise diker, ormanda ağaç olup salınır. Ocakta duman olup süzülür. Bahçede mısır dalı olup kılıç gibi sallanır, meyve olup ağaçtan sallanır, ördek olup yüzer, kirmen olup burulur. Ayna olup bakılır, yün cubuğu olup yün çırpar, tavuk olup kanat açar, gökte kırlangıç olup uçar, düz ovada altın tavuk gibi parıldar. Meselâ: "Bir kızım var halkı giyindirir kendisi çıplak kalır. (İğne) "Bir kızım var yılda bir saçı dökülür." (Ağaç) "Bir kızım var başı göğe yetisir"(Duman) "Bir kızım var da yılda yedi cepken giyer (Mısır) "Bir kızım var boncuklarını kaldıramıyor" (Üzüm ağacı) vb.

Comaqlada caşırılğan zat, cuq bla tengleşdirilmey, anı keşini tış qaramı suratlanıb qalğanı da boladı. Söz üçün: "Allı burğuc, artı qurğuc" (Süt meşna).

Bilinnik zatnı şartları comaqda ne qadar teren surat-lansala, neda anı tengleşdiriw nellay bir kengden tutu-lunsa, anı ne bolğanın biliw da allay bir qıyn tiedi. Birew comaqnı aytxan sağatda birew da, anı cuwabın tabar üçün, talay zamanni teren sağısxa keteredi, cüregin ming türlü zatnı da suwda izleydi. "Tawdan qızıl itni ölüğü kelir" degen comaqnı sibiji bolğanın tabar üçün, adamağa nellay bir sağıs kerekdi. Munu bilginçi, köb zatnı esge tüşürese, olmu bolur, bumu bolur deb, köb çayxalasa. arnaw bolasa. Qosdan ayran quyulub keliwçü qızıl boyalğan qıbit, uwçula öltürüb keltiriwçü qasbar tülkü, sürüwde tas tiyib ölgen qızıl eçkini millığı-barı közüngä körünüb ötedile. Anı kibik, "Bir qızım bardı da, caçı kökge cetedi" degen comaqnı wa ne bolğanın bir izleb körüğüz. Cıng algı burun munu subay terekge usatabız, ekinçi arbazda bıqıga kelış-direse, üçüncü-baw qatında miyik biçen tişde toxtaysa. Alay a, comaqnı iesi alanı üçüsün da istemase. sen dagıda aladan da uzunuraq bir subay zat izleyse. Ol a, ocaqdan cıgıb bulutlağa tayanğan tütün boladı. Baş cülügen cülgüç-nü comağında tengleşdiriw da adamnı şaşdırlıqdı: "Ay taycıqğa mineyim, köb cılqını süreyim". Bılayda citi cülgüçnü suw-suw deb barğanı kamsik taynı cıngağanına,

Bilmecelerde sasirtılan sey, yakın bir seyle benzes-
tirilmiyor; onun kendi dış görünüşü şekillenir veya bir
başka hâli tasvir edilebilir. Meselâ: " Öndü burgulu arkası
kurgulu"(Süt makinası).

Bilinmesi istenilen seylelerin şartları bilmede ne
kadar derin tutulursa veya ona denkleştirilen sey ne kadar
geniş tutulursa bilmece bulmak da o kadar zor olur. Bir
kisi bilmeceyi sorarken bir diğeri aynı anda bilmeden
cevabını bulmak için uzun bir süre düşünür. Düşünebildiği
ölçüde geniş yerlere yayılır.Hafızasında çok sey canlandı-
rır, gönlünden bin türlü seyin halini düşünür. Meselâ:
" Dağdan kızıl itin ölüsü gelir" diye sorulduğunda bilme-
cenin cevabının "hırs" olduğunu bilmek için insanın ne
kadar düşünmesi gerektiği ortadadır. Kişi bunu bilmek için
bir çok seyi akla getirir; O olur mu? Bu olur? diye çaba-
lar ve şaşırır."Süzülen ayran koyulur,kızıl renkli tuluk,
avcıların vurup getirdikleri gaspar tilki, sürüde tas
değip ölen kızıl keçinin leşi, hepsi de gözünün önünden
geçer ve söyler." Bunun gibi "Bir kızım var saçı göge
değer"denilen bilmeden ne olduğunu takip ederek görürüz:
Çok eski vakitlerde bunu tek bir ağaca benzetiriz. İkinci-
sinde: ağıl gibi düşünürüz, üçüncüsü: bağ içinde büyük ot
diye düşünülür. Böyle olduğunda bilmeceyi soran onu da
kabul etmezse; sen daha da uzunca olan tek başına bir sey
istersin.

O, ocaktan çıkıp bulutlara dayanan duman olur. Sac
tıras eden ustura ile bilmede denkleştirildiğinde insanı
şaşırtır. " Küçük taya bineyim çok yilkıyı süreyim" Bunda

cülgücnü allında tükleni ürülüb barganları da cılıqını quwulğanına bek kengden usatıla.

Eski xalq comaqlada caşırılğan zat adam at bla almasdırılıb quralğanı da tübeydi. Söz üçün: " O Paçaxan-Paçaxan, awuzun kökge açaxan" (Ocaq); "Uzunquyruq Dawusxan-qazandagin tawusxan" (Ağac colpu).

Comaqlada bilinnik zatnı ornuna anı bir şartından quralğan bir söz at bolub da keledi. Söz üçün: "O mingellek-mingellek, mingellekni qızıma, ming el bermey aytmazma" (Aslıq gön).

Comaq aytxan adam kim bolsa da birew bla betleşib söleşgeni da boladı comaqda. Söz üçün: "Bicenlikde küçlü qatın, bilçi anı tüz atın" (Zıka).

Comaq aytxan adam, ayırıp bir adamğa qaramay, xalqqa bütew aylanğanı da boladı. Söz üçün: "Aq qalada-mukkur qatın, kim biledi anı tüz atın?" (Suw ağac).

Eki zatnı bir-biri bla söleşdirib da quraladı comaq. Alanı sözleri dialogla bolub keledile. Söz üçün:

- Qıncır-mıncır, qayrı barasa?
- Mukkur-cukkur, nek sorasa? (Sıncır bla tütün).

Comaq bilinnik zatnı kesin bir qıyınlıqğa tüşürüb da söleşdiredi. Söz üçün: "Menнге çabdı, meni qabdı, eşigimi çabdı" (Ot bla qıcxac).

Comaqda bilinnik zat költürülüb, cökürülüb da aytıladı. Söz üçün: "Atdan-miyik, itden-alasa" (At cer): "Tawdan-miyik, xansdan-alasa" (Taw col).

ise keskin usturanın, cız cız diye gidişi genç tayın yürüyüşüne, usturanın yüzdeki tüyleri kesışı ise yilkının koşmasına oldukça uzaktan benzetilmektedir.

Eski halk bilmecelelerinde bilmece olarak sorulanların insan ve at gibi şeylere benzetilerek sorulduğu da görülmektedir. Meselâ: " O paşahan paşahan ağzını göge açagan" (Ocak)"Uzun kuyruk davushan,kazandaki davushan"(Ağaçkazık).

Bilmecelelerde bilinmesi istenilen şeyin yerine onun vasıflarından birisi adı verilir. Meselâ: " O mingellek mingellek, mingelleği kızıma bin elvermezsen söylemem." (Aşlık gön)

Bilmece söyleyen kişi kim olursa olsun,bilmece içerisinde mutlaka karşılıklı bir konuşma olur. Meselâ: " Ot içinde güçlü kadın, bilin onun doğru adın" (Hardal).

Bilmece soran kimse sadece bir kimseye hitab etmez, halkın tamamına hitab eder. Meselâ: " Ak kalede kambur kadın, kim bilir bunun doğru adın." (Su ağacı).

İki şeyi bir biriyle konuşturarak kurulan bilmecelelerde vardır. Onların söylenişi konuşma şeklindedir. Meselâ:

- Tıngır-mıngır nereye gidersin?

- Şakır-şukur ne sorarsın? (Zincir ile duman).

Bilmecelede bilinmesi istenilen şey bazen kendisine yapılan eziyet örnek verilerek konuşturulur. Meselâ: "Bana çarptı beni aldı, kapımı yaptı"(Ateş ile maşa).

Bilmecelelerde bilinmesi istenilen şey yükseltilerek ya da alçaltılarak mukayese edildiği de olur.Meselâ:"Attan büyük, itten küçük" (Eyer) "Dağdan büyük ottan küçük" (Dağ yolu).

Zatnı küçük, carawun demengili angılatır üçün, comağda suratlaw esesiz ullulanıb da keledi. Söz üçün: "Duniyanı bacxıçı, kökleni açxıçı" (film).

Adamnı begirek sağıyıtıb üçün, comağda bir aytım eki kere qaytarılıb, xawanı türleñiwü, neda başxa bir iş tamaşaqun xalğa keltiriledi. Söz üçün: "Taw tartıla, taw tartıla" (Kök caşnağan); "Malla ürke, malla ürke" (Buz cawğan)

Qarağan közge kertige uşamağança körünüb, mağanası közbaw xalda taşatın kelgen comağla da coluğadıla. Söz üçün: Közüm qısılsa-köreme, közüm açılma-körmeyme" (Tüş).

Comağlanı bir-birde quru atdan quralıb qalğanları da boladı. Söz üçün: "Bobxaq, cıraq, cıçxaq" (Awuz, köz, burun).

Çazma literaturada nazmuça, awuzda cürügenni zatnı şartın küçlendiredi, adamğa ayawsuz ötdüredi. Söz üçün: "Çaynalama - çaynalama - ezilmeyme, tartılama - tartılama - üzilmeyme" (Awuzluq).

El bergen comağla awuz poeziyağa kiredile. Ala, biri qalmağança, nazmu xalda quraladı. Söz üçün: "Başı-taraq, quyruğu-oraq" (Gugurukku); "Tışı-qaya, içi-zaya" (Gakkı).

Çazma literaturada nazmuça, awuzda cürügen el bergen comağla nazmu coruğğa tolusu bla sıyınmaydı. Alada ne tizginleni ulluluqları-git celikleri, ne açıq tawuşlanı sanları, neda söznü basımlı emda basımsız kesekleri quru da biça saqlanmaydı. Ala aslamısına ölçesiz nazmu bolub

Istenilen şeyin küçük olması fakat yaradığı işin büyüklüğünü göstermek için abartmalı kullanışlar da mevcuttur. Meselâ: "Dünyanın gözlüğü, gök yüzünün anahtarı" (İlim).

İnsanı pekiştirmek düşüncesini sağlamlaştırmak gayesiyle bilmeceelerde ikilemelerin ya da bir sözün iki defa kullanıldığı türler de mevcuttur. Veya bir işi göstermek ve anlatmak gayesiyle halka örnek de verilir. Meselâ: "Dağ tartılır, dağ tartılır" (Gök gürlemesi) "Hayvanlar ürker, hayvanlar ürker" (Dolu).

İnsanın gözle göremediği fakat, mevcut olan mücerret mefhumlarda bilmeceelerde kullanılır. Meselâ: "Gözüm kapansa görürüm, gözüm açılrsa göremem" (Rüya).

Bilmecelerin bir de doğrudan doğruya bir kelimeyle anlatıldığı da olur. Meselâ: "Bobhak, cıracak, çıçhak" (Ağız, göz, burun).

Edebî literatürdeki nazım türlerinin halk edebiyatı şekillerini söyleyiş olarak güçlendirdiği de görülür. Meselâ: "Eziyorum eziyorum, ezilmiyor; çekiyorum çekiyorum yırtılmıyor" (Gem)

El veren bilmeceler halk edebiyatı mahsülleri içine girer. Bunlardan bir tanesi nazım haliyle bulunarak kurulur. Meselâ: "Başı tarak, kuyruğu orak" (Horoz) "Dışı kaya, içi maya" (Yumurta).

Edebî literatürde bulunan nazım türleri arasında halk edebiyatı mahsüllerinden el veren bilmecelerin nazım şekilleri tam manasıyla bulunmaz. Onların ölçüleri, büyüklükleri küçüklükleri ne açıkça bahsedilen isimleri, ne de kelimenin başka manaları veya başka hususiyetleri bulun-

keledile. Söz üçün:

"Ming atlı-

Ming atlını qırıp ketdi bir atlı"
(Çaç bla cülgüc)

Çazma literaturada nazmulça, rifmaları bolmağan cerlede da çomaqla ritmala bla quraladıla. Söz üçün:

Qazandan qara

Qardan aq,

Oraqdan mukkur,

Oqdan tüz.

(Çaqıncık).

Qaraçay tilde malla, xansla, kögetle degença bütew atxa çomaq xazna atalmaydı. Ögüz, baldırğan, alma degença xar bir zatnı kesi başına ençi çomağı boladı.

Talay zatxa birge quralğan çıyımdıq çomaqla asırı köb bolmaydıla. Bar keseginde da quru 2-3 zatdan köbge türtülmeysel. Söz üçün: "Abu qıçxan taş kördüm, künde bişgen as kördüm" (Qıçxaç, gosuk).

El bergen çomaqlanı usta quralmaqlıqları qaraçay xalqnı aqılını terenliğin, paxmusunu tübsüzlüğün, sincılığını çeksizliğin, angısını kengliğin, esini ongluluğun, sezimini ulluluğun, ilxamını ozğunluğun körgüzedile.

maz. Onlar daha çok ölçüsüz bir nazım biçimidirler. Meselâ:

"Bin atlı-

Bin atlıyı kırıp geçti bir atlı"

(Saç ile ustura)

Edebî literatürdeki nazımlar gibi kafiyeleri olmayan yerde, bilmece kelime ritmiyle kurulur. Meselâ:

"Kazandan kara,

Kardan ak,

Oraktan kambur,

Oktan düz."

(Saksağan)

Karaçay dilinde, hayvanlar, yiyecekler, bitkiler gibi bütün her şey bilmece hazinesinden ayrı bir isim almaz. Öküz, baldıran, elma gibi her şeyin kendi başına bir bilmececi vardır.

Bir çok şeye hitap eden bilmece pek fazla olmaz. Olan bir kaç bilmece de iki-üç adetten fazla değildir. Meselâ: "İste kızan taş gördüm, günde pişen aş gördüm" (Kelpeten ve gosuk otu).

El veren bilmececiğin kuruluşundaki bu ustalıklar Karaçay halkının zeka derinliğini, fehminin sınırsızlığını, genişliğini, hafızasının şuurulluğunu, sezgisinin yüceliğini, ilhamının kaynağını gösterir.

COMAQNİ SURATLANIWU

Qaraçay xalqını el bergen çomaqları suratlav canı bla tamam seyir-tamaşadıla. Alanı tilleri, başxa awuz çıgar malanı tilleriça, kesgindi, tabdı, sıydandı. Nənça omaq, nənça qıydırma söz körebiz biz alada. Zatnı şartın suratlarga milletni kemsiz çemerligi bu çomaqladan belgilidi: Çalman tolu aq qozu" (Tışle): "Qaya artında-buruş terek" (Çaç eşme); "Saban tüzde-sırgalı tawuq"(Zınthı).

Es bölünnük zatnı şartın, bolumun usta suratlav bla begirek költürtür üçün, çomaqlada epitet köb xayırlandırıladı. Ma ala billayladıla: "Qara çeget", "teren qol", "bela at", "sarı biyce", "quba ögüz", "pelyam alaşa", "sarı maya ", " darı aş ", d.a.k.

BİLMECENİN ŞEKİLENİŞİ

Karacay halkının el veren bilmeceleri şekil yönü itibariyle de tamamen ayrı bir gösteriş mahsülüdür. Onların dilleri, başka dillerin halk edebiyatı mahsülleri gibi keskin, görülebilen saydamlıktadır. Bunlarda çok süslü ve gösterişli kelimeler görebiliriz. Bilmecelerde bulunması istenilen şeyin vasıfları arasında milletin hayat tarzını bulabiliriz. "Çalman dolu ak kuzu" (Dişler) "Kaya arasında kavrulmuş ağaç" (Saç örgüsü) "Tarla içinde küpeli tavuk" (Yulaf).

Akla gelmesi için bilmecenin şeklinde, geliştirme gayesiyle kelimelerin lakaplarından da istifâde edilir. Şu örneklerde olduğu gibi: "Kara orman", "derin kol", "bela at", "Sarı prenses", "kuba öküz", "pelyam alaşa", "sarı maya", "darı aş" vb.

COMAQNİ BAŞXA AWUZ ÇİĞARMALA BLA BAYLAMLILIĞI

El bergen comağ boylanıs bolmağan awuz çığarmalanı cangız bir türlüsü çoqdu. Nart sözlede da bar ala, xalq çırlada da cürüy eski xaparlada da tübey, tawruxlada da çoluğa.

Xaparlağa, tawruxlağa qarasang, alada xalq kesini comaqların burun nege çarata kelgeni küzğüdeça açıq körünedi. Qayda erkişi tişiriwnu, qayda tişiriw erkişini ala bla esin-angısın tintedi, qayda birew kesini paxmusu bla tabılmaz rısxını tabadı, alınmaz ülüşnü aladı.

Bir eski qaraçay tawruxda aytilğanğa köre ertde-ertde bir esli kişi, qatınını aqılın ne bla sınarğa bilmey, anga amalğa eki tab soruw tabadı. Biri-Üyge rısxı kim keltiredi? Ekinçisi-Üyge kelbet kim saladı? Qatın alanı biri erkişige, biri da tişiriwğa aytilğanın angılab, erine tüz çuwab, qaytaralmağandı. Kişi ya: "Da sora, aqılını çetgen çeri ol ese, men seni bla başıma çasaw etallıq tülme, süygen çeringe bar" deb, qatınını qıstar iyğendi.

Tawruxlanı birinde küyöwlükünü sınarğa bir qız billay üç soruwnu beredi: "Duniyada em semiz ne zatdı?", "Duniyada em cürük ne zatdı?", "Duniyada em ariw ne zatdı?" Küewlük alanı biri-Çer, biri-çürek, biri-çürek süygen deb, çuwab taba biledi. Tamam seyiri comaqnı Örüzmek degen tawruxdadı. Mında amalçı Örüzmek, uwğa barğan çerinde emegenleni qollarına tüşedi da, kesi bir comağ qurab, kesini başın açaldan qaldıradı.

BİLMECELERİN DİĞER HALK EDEBİYATI MAHSÜLLERİYLE ALAKASI

El veren bilmeceleer halk edebiyatı mahsüllerinden bir tek şununla alakalıdır diyemeyiz. Atasözleri halk edebiyatında hala yaşayan destanlar halk türküleri gibi mahsuller de bilmeceleer alakalıdır.

Destanlara, efsanelere bakarsan onlarda halk kendi bilmeceleerinin nerden geldiğini bir ayna gibi görür. Nerede, erkek kadını, nerede kadın erkeği aklına getirirse, nerede bir kişi kendi aklıyla bulamayacağı rızkını bulursa bunlardan payını alır.

Bir eski Karacay efsanesinde söylendiğine göre eski zamanda akıllı bir kişi kadının aklıyla ne yapacağını bilemez. Onu demek için iki soru bulur. Birincisi: "Eve rızkı kim getirir?" ikincisi ise: "Evin sağlamlığını kim sağlar?" Kadın, birincisini erkeğin, ikincisini kadının yapabileceğini söyler. Kadın kocasına doğru cevap verememişti bunun üzerine erkek: "Senin aklın neye yetiyorsa ben bilmem ama, ben hayatımı seninle geçirecek değilim. Sen de beğendiğin yere git" diye kadını kovar.

Efsanelerin birinde bir gelin kız, güveyi denemek için üç soru sorar: "Dünyada en güzel şey nedir?"; "Dünyada en gösterişli şey nedir?", "Dünyada en soylu nedir?" Güvey ona şöyle cevap verir: "Biri yer, biri yürek, biri de aşktır." der ve cevabını bilir. Özümek adıyla anılan bir destan-hikayede ava giden birisi Emegenlerin eline düşer. Kendisini kurtarmak için bir bilmece hazırlar ve ondan kurtulur.

COMAQNİ TÜRLENİWÜ

Zamannı xar cangı ömürü kesine köre cangı comaqla caratadı. Duniyada zaman öte kelgeniça, bir qawum ertdegili comaq da, atılıb qalmay, bir awuqdan bir awuqğa burunngu turmuşu bla köçedi. Anı üsünden F.Engels "xar bir awuq alanı cuqların türlemdirmey, kesine küclerge bolluqdu" * degendi. Söz üçün: "İçine ot cıyıwcu, cawnu allın tıyıwcu" (Xazır). Bu comaq bir ömürden bir ömürge köçgen sagatda tış qaramın türlemdirmegendi. Kesi allına cangı ömürge cararça bolub qalğandı. Burun Qaraçayda qoldan etilgen caqma şoklanı zamanlarında xazırla şok otnu canda xazırlay cürütürge carasdırılğandıla. Artda, cangı ömürde, texnikanı ösüme alğa urub, caqma şokla unutulğanlarında wa, kiyimni casagandan sora, xazırlağa başxa iş qalmağandı.

Bir ömürden bir ömürge köçe turub, bir qawum comaq kesini temasında türlemdiredi. Söz üçün: burun XVII ömürde qaraçay xalq başxa mürzew bitmegen taşlı özende quru arpa sürüb küreşgendi. Xalq orulğan arpasın basıb bürtüğün alırğa xar elde bir degença ındır orun bolğandı, ındırda da uzun sıydam terekden etilgen ındır ağaç başı elge körüne süelgendi. Alay bla zamanında kimge da belgili bolğandı anı atı. Belgililigine köre, comaq da quralğandı anga "El içinde-belgili", -deb.

XVIII ömürnü ekinçi carımında Qaraçayğa islam dini kirgeninde, kesini belgililigi bla mejgit ındır ağaçnı xorlab, anı comağın da, bir sözün türlemdirmey, turğanıça

---

* G.Fridlender. K.Marks i F. Engel's i voprosı literaturı. M., 1968, 500 bet.

BİLMECENİN TÜRLERİ

Her devirde, kendine göre yeni bir bilmece türü görülür. Dünyada zaman geçip gittikçe her devirde yaşayan insanlar, o devrin, o zamanın hususiyetlerini ve o zamandan önceki devrin özelliklerini bilmeceelerde söylerler. Bu konuda F.Engels: "Her bir devir onları türlendirmez, onlar her devirde kendilerine bir güç bulur" der.* Meselâ:"İçine ateş doldurulan düşmanın karşısında duran (Dolma tüfek). Bu bilmece bir devirden, bir başka devire geçişte, şekil itibariyle bilmeceeleri türlendirmez. Kendisinin karşısında yeni bir devirde, yararlı bir şekilde kullanılır. Eski zamanda Karaçay'da elle yapılan çakmaklı tüfekler zamanında, tüfek ateşi ve onu atışa hazırlamak önemliydi. Daha sonraki zamanlarda teknolojinin ilerlemesiyle çakmaklı tüfekler unutulmuş, dolayısıyla bununla ilgili terimler unutulmaya başlamış, bu konuda bilmeceelere de ihtiyaç kalmamıştır.

Bir devirden bir başka devre geçişte o halkın bilmeceelerindeki temâda gelişir. Meselâ: " Önceleri 17. asırda Karaçay ilinde tahıl olarak arpadan başka bir şey yetişmiyordu. Halk yetişen arpanın tanesini alırdı. Her köyde de bir harman yeri olurdu. Bu harman yerinde uzun ağaçlardan oluşan harman ağacı bulunurdu. İşte böyle bir zamanda herkes için belli olan bu ağaç hususiyetine göre bilmeceelerde de geçer, ona "El içinde bilinir" denirdi.

18. asrın 2. yarısında Karaçay'a İslâmiyet girdiği zaman, islâmiyetin özelliği olan cami, harman ağacının

* G.Fridlender. K.Marks i F. Engel's i voprosi literaturı.M., 1968, 500 bet.

kesine sıyradı. Eki cüz cılını ındır ağaçxa, cüz bla
carım cılını da mejgitge aytilib turganlıqqa, bürünlükde
 ol comağ ekisine da kelışmeydi. Bügün "El içinde-belgili"
 deseng, ne klubxa, ne şkolğa angılaşınadı.

Ertde zamannı comağı endiği zamanğa kelışmey, maganası
 ekili angılaşınnganı da boladı. Söz üçün: "Cay esinge
 tüşmegen, qış üsüngden tüşmegen" degen comağ burun Qaraçayda
 palton cürümege zamanda tonnga quralğandı. Endi tonnu
cürüwü azğa aylanıb, anı ornun palton küçlegeninde wa, ol
comağ ekisini qaysına barğanın angılağan qıyındı. Anıcadı
 "Canı çoq-kesi cürüy" degen comağ da. Ertdereklede, qaraçay
 başxa meşna körmegen zamanda, ol poezdge aytilğandı.
 Busağatda wa meşnanı cüz türlüşü bardı. Alanı qaysısına
 aytırğa bolluğdu munu?

yerini almıştır. Bu yer alış, halk içinde bilinirlikle ölçülür. Dolayısıyla harman ağacına söylenen bilmece cami için söylenmeye başlanmıştır. Bu bilmece iki yüzyıl harman ağacına, 150 yıldır da cami için söylenmektedir. Bugün bu bilmece aslında her ikisini de karşılamamaktadır. Çünkü "El içinde bilinen?" diye sordüğümüzde okul ya da klüp anlaşılır.

Eski zaman bilmeceleeri arasında mana itibariyle bugün anlaşılmayanlar da mevcuttur. Meselâ: " Yazın akla gelmeyen, kışın üstten düşmeyen" diye söylenen bilmecenin cevabını eskiden, Karaçay'da palto kullanılmayan vakitte, elbisedir. Şimdi ise bunun cevabı, elbiseden ziyade palto olarak güçlenmiştir. Şimdi bu bilmece her ikisini de karşılamakta, doğrudan hangisini karşıladığı bilinmemektedir. Onun gibi; "Canı yok kendi kendine yürür" diye söylenen bilmece önce-leri Karaçay'da tren karşılığı olarak kullanılırdı. Çünkü Karaçay'lı trenden başka bir makina görmemişti. Bugün ise canı olmadan yürüyen yüz türlü makina vardır. Bu bilmeceyi bunlardan hangisine söyleyebiliriz?

COMAQNİ BUSAĞATXI XALI

Busağatda comağ aytırğa alğınça ayırılıb belgili zaman çoqdu. Comağaytıwda ırısxa tergelgen közüwle ertde unutul-gandıla, alanı ısanları qartlanı eslerinde saqlansala da, ças tölü anga qullap tikmeydi. Süyseng, keçe ayt, süyseng, kündüz ayt, süyseng, çay, süyseng, qış ayt-birine da çoqdu tıygıç.

El bergen comağ ullu adamlanı ortasında endi asırı cürümeydi. Ol ulluladan sabiylege köçüb boşağandı. Bardıla anda-mında eski ellede qartla, artıqsız da qart qatınla, az-az comağ aytıxan. Ala da bir-birlerine aytmaydıla, sabiylege aytadıla. Ala, keslerini burunngu adetlerıça, entda keslerini comağları bla sabiyleni sezimli, angılı eter canından köreşedile.

Şkollada, detplotsadkalada, başxa sabiy ucrejdenielede comağ eskilenmey qızıwda cürüydü. Sabiyle qayda ulluladan eşitgenlerin, qayda da kesleri qurab aytadıla. Tengçikle bir-biri üyünde çıyılıb aytışxanları, quraşdırğanları da boladı. Alanı qarıwsuzları, köb çaşamay qısxa unutuladıla. Maçalları wa xalq awuzuna tüşedile, awuz çığarmağa buruladıla.

Duniyada bizni tögeregibizni qurşalağan zatlardan sabiyleni xaparlı etiwde comağ bugün da awuz çığarmaları içinde keng orun aladı.

Belgili orus fol'klorist V.V. Mitrofanova begitgenge köre, endigi çaşawda cürüwleri: toxtağan zatlalı comağları da unutuwlá-unutuwlá tas boladıla, alanı orunlarına çaşaw cangı tuwdurğan zatlağa quraladı comağ. Bir zamanda comağ

BİLMECELERİN BUGÜNKÜ DURUMU

Şimdi bilmece söylemek için ayrılan bir zaman yoktur. Bilmece söylendiğinde, rızkla ilgili kelimeler göz önünde olmadığı için unutulmuş, onların işaretleri yaşlıların hafızalarında saklanmışsa da gençler pek kulak vermezler. İster gece, ister gündüz söyle, ister yaz, ister kış, hangi vakitte söylersen söyle bilmece için vakit yoktur.

El veren bilmececi artık yaşlı, büyük insanlar arasında da pek söylenmiyor. Bu anane büyüklerden çocuklara geçmiş durumdadır. Gerçi şurada burda eski yerleşim yerlerinde az da olsa yaşlılar, yaşlı kadınlar bilmece söylemektedirler. Onlar da birbirlerine değil çocuklara söylüyorlar. Onlar, kendilerinin eski âdetlerini çocukların hafızalarına sokmak için bilmececi kullanmaya gayret ediyorlar. Okullarda, oyun yerlerinde, başka çocuk eğitim yerlerinde bilmece hâlâ yaşamaktadır. Çocuklar bazen yaşlılardan işittiklerini, bazen de kendilerinin yakıştırdıklarını söylerler. Yasdaşlar, birbirlerinin evlerine toplanıp karşılıklı bilmececi söylerler. Onların bu kendi yakıştırdıkları, güçsüzlükleri sebebiyle, halk arasında yayılmadan halk edebiyatı mahsülleri arasına girmeden fazla yaşamaz ve kısa sürede unutulur. gider.

Fakat, buna rağmen dünyada bizim etrafımızı saran çocuklarla ilgili bir çok hadise de bugün halk edebiyatı mahsülleri arasında geniş yer tutar.

Meşhur Rus folklorist V.V. Mitrofanova'ya göre: Şu anda yaşayan bilmececi, geçmiş zamana ait bilmececi, olduğu yerde kalmasından dolayı unutulmuş ve kaybolmuştur.

ögüz arbağa, çanağa, qobuzğa etilgen ese, busağatda samoletxa, tramvayğa, avtobusxa, radioğa, televizorğa, sputnikge, dağıda anıça çangi çıqğan texnikağa quraladı.

Çomaqlanı çazıwcula, poetle, jurnalistle, ustazla da çaraşdıradıla. Bu zatxa köb qıyın koşxanla: Biçilani Asxat, Botaşlanı Abidat, Aliylanı Soltan, Süyünçlanı Azamat, Xubiylanı Magomet, Özenlanı Xamzat, Çawbalanı Xusey, Bayramqullanı Fatima, Açılanı Zuxra, Sılpağarlanı Kulina dağıda başxaladıla. Ala çuraşdırğan literaturada çomaqladan, sabiyleni awuzlarında begib, eski xalq çığarmaça çürügenle da az tuldüle.

Onların yerine geçen hayattaki yeni şeyler, bilmecelelerin yeni konusu olmuştur. Bir zamanlar bilmeceleler; öküz arabasına, çanağa, kopuza söyleniyorsa; bugün uçak, tranvay, otobüs, radyo, televizyon gibi yeni çıkmış teknolojik ürünler hakkında söylenmektedir.

Başlıca bilmece yazıcılarını ise: Hikâyeciler, gazeteciler, gibi üstatlar oluşturur. Bu sahada çok çalışanların belli başlıcaları olarak şunları sayabiliriz: Bicilani Ashat, Botaşlanı Abidat, Aliylanı Soltan, Süyişlanı Azamat, Hubiylanı Magomet, Özdenlanı Hamzat, Javbalanı Husey, Bayramkullanı Fatima, Ajilanı Zuhra, Sılpagarlanı Kulina vs. Onların bilmece literatürüne katmış oldukları bilmeceleler, çocukların ağzından derlenen veya eski halk edebiyatı mahsüllerinden kalanlardan az değildir.

ADAM. CAŞAW. ÖLÜM

ADAM

1. Ertidenbla törtayaqlanıp cürüydü,
Künortada ekayaqlanıb cürüydü,
İngirde wa üçayaqlanıp cürüydü,

(Adam: sabiy, ullan, qart)

Buwunumda çez tüymem,
Çerge tüsse, tabılmaz.

(Can)

3. İesi-men,

Çürütgen-el.

(Adam at)

4. Qaq-dedim, qamiş-dedim,
Künbaxarda kümüş-dedim,
Ne bezdirgen keltirir,
Ne bazarda tabılır.

(At atağan)

5. Mağrif bla Maşrifni ortasında
Bir zat lüy-lüy etedi,
Singar bir sağatxa
Saw duniyağa çetedi.

(Cürek)

6. Az cetdi deb kişi öpkelemegen.

(Aqıl)

7. Bağasına bağa çetmegen,
Ömüründe sıyı ketmegen.

(Aqıl)

ADAM.HAYAT.ÖLÜM

ADAM

1. Sabahleyin dört ayakla yürür,
Gün ortasında iki ayakla yürür,
Aksam da üç ayakla yürür.

(İnsan: çocukluk, büyüklük, yaşlılık)

2. Bileğimde bakır düğmem,
Cere düşse, bulunmaz.

(Can)

3. Sahibi-ben,
Yaşatan-el.

(İnsan adı)

4. Kak-dedim, kamış-dedim,
Bahar gününde gümüş-dedim,
Ne tüccar getirir.
Ne pazarda bulunur.

(İsim veren)

5. Batı ile doğu ortasında,
Bir sey güp güp ederdi,
Kırılır bir saatte,
Sağlığı dünyaya yeterdi.

(Yürek)

6. Onda az olan kişi öfkelenmez.

(Akıl)

7. Kıymetine paha biçilmeyen.
Ömründe itibarı kaybolmayan.

(Akıl)

8. Bir zatım bardı da,
Ne üleşeme da,
Halqğa teng cetdiralmayma.

(Aqıl.)

9. Andızda-duppuq balta,
Otçağada-qara bilew.

(Essiz er bla esli qatın)

10. Ot çanında-igi xırşı,
Eşik artında-aman balta.

(Aqılsız er bla aqıllı qatın)

11. Otçağada-xımil kistik.

(Amma)

12. Sen aman bolsang-
Buşuwdan tolğan,
Sen igi bolsang-
Quwançlı bolğan.

(Ana)

13. Kübür içinde-kübürçek,
Anı içinde-tüyümçek.

(Buwaz qatın.)

14. Şıb-şıb eter,
Şıbdada qonar,
Biba biy başlı,
Altın çacılı.

(Kelin.)

15. Barlı üyde-çiltırawuq;
Çarlı üyde-galtırawuq.

(qız)

8. Bir şeyim vardı da,
Nasıl üleştirsem de
Halka eşit dağıtamıyorum.

(Akıl)

9. Andızda-kör balta,
Ocakta-kara bileği taşı.

(Akılsız er ile Zeki kadın)

10. Ateş yanında-iyi bileği taşı,
Eşik ardında-kötü balta.

(Akılsız erkek ile zeki kadın)

11. Ocakta-çapaklı kedi.

(Nine)

12. Sen kötü olsan-
Kederden dolan,
Sen iyi olsan-
Kıvançlı olan.

(Ana)

13. Sandık içinde, cevahir kutucuk,
Onun içinde-paketçik.

(Hamile kadın)

14. Sıp-sıp eder,
Sıpbada konar,
Süslü bey başlı,
Altın saçlı.

(Gelin)

15. Zengin evde-gösterişlü.
Yoksul evde-zavallı.

(Kız)

16. Bir eçkim bardı da:

Xar kim anga qaraydı,

Xar kim anı maraydı.

(qız)

17. Kiyiz qabda-altınlı şkok.

(qız)

18. Kelmey da bolmaz,

Ketmey da qalmaz.

(qonaq)

19. Uy túbünde ağaç sibirtki.

(Sabiy)

20. Qırıqda-qıçırırq,

(Beşikde sabiy)

21. Eki tuluq azıǵı,

Bir da sıydam qazıǵı,

Qıçıradı, sarnaydı,

Tögeregin qarmaydı.

(Beşikde sabiy)

22. Çıqır-çıqır çıqırdawuq,

Anı içinde-maqırdawuq,

Eki tuluq azıǵı,

Ortasında-süek qazıǵı.

(Beşik, sabi, emçekle, sıppa)

23. Ulluluǵu-xarbiz çaqlı,

Sıyınnganı-çer çaqlı.

(Adam baş.)

16. Benim bir keçim var,

Kim ona baksa,

Gönlünden onu geçirir.

(Kız)

17. Keçe kılıfta-yaldızlı tüfek.

(Kız)

18. Gelmemesi de olmaz,

Geldiği yerde kalması da olmaz.

(Misafir)

19. Ev dibinde ağaç süpürge.

(Çocuk)

20. Tahta olukt-çığırtı.

(Beşikte çocuk)

21. İki tuluk azığı,

Bir de düz kazığı,

Bağırıp, çığırtıyordu.

Etrafını tırmalıyordu.

(Beşikte çocuk)

22. Çıgır çıgır çıkırdayan,

Onun içinde mırıldayan,

iki tuluk azığı

Ortasında-kemik kazığı.

(Beşik, çocuk, memeler, beşik kazığı)

23. Büyüklüğü-karpuz kadar

Sığıdığı yer-dünya kadar.

(İnsan başı)

24. Bir senekni üsünde
 Eki basxa turadı,
 Eki basxanı üsünde
 Tögerek xarbız bardı.
 Ol xarbızını allında
 Gırıldawçusu bardı,
 Anı tüz başçığında
 Eki tereze bardı.
 Tüz alanı başında
 Eki teng çegetçik bardı,
 Alandan örgerekde
 Bir sıydam tala turadı,
 Talacıqını baş canı
 Qara çeget ulludu,
 Çengil-çengil qırmasang.
 Ösüb gıngır bollukdu.

(Adam, qolla, baş, awuz, közle,
 qaşla, mañılay, çaç.)

25. Çıng túbünde-çıkkaçıq,
 Anı başında-el aşagan emegen,
 Anı başında-eki muş-muş toqlu,
 Anı başında-eki çanngan culduz,
 Anı başında-eki qara qündüz,
 Anı başında-deppan talacıq,
 Anı başında-qalın biçenlik...

(Sağal, awuz, burun, közle,
 qaşla, mañılay, çaç)

24. Bir yaba üstünde,
 iki tirmık duruyordu.
 iki tirmığın üstünde,
 Yuvarlak karpuz vardı.
 O karpuzun karşısında,
 Konuşanları vardı,
 Onun tam karşısında,
 İki penceresi vardı.
 Onların düz başında,
 İki eşit ağaçcik vardı.
 Onlardan daha yüksekte,
 Bir açık alan dururdu.
 Açık alanın baş tarafı,
 Büyük kara orman vardı.
 Sık sık kesmesen,
 Büyüyüp ağaçlık olacaktı.

(İnsan, kollar, baş, ağız, gözler,
 kaşlar, alın, saç)

25. En altta-çıkıntı,
 Onun başında-memleket yiyen canavar,
 Onun başında-iki besili toklu,
 Onun başında-iki yanan yıldız,
 Onun başında-iki kara kunduz,
 Onun başında-açık alan,
 Onun başında-sık çayırlık...

(Sakal, ağız, burun, gözler, kaşlar,
 alın, saç.)

26. Eki terezəsi,

Eki teşigi,

Eki eşigi.

(Baş)

a) Bir tölede-ceti teşik.

b) Bir qalada-beş teşik.

27. Töbe-töbe töbe taw:

Töbe tawnu artında

Eki qara qunduz bar,

Eki qunduznu qatında

Eki çarıq çulduz bar.

(Baş, qaşla, közle)

28. Kerseng-tuluq,

Çıysang-oymaq.

(Qarın)

29. "Açıl"-deseng, açıla,

"Çabıl"-deseng, çabıla.

(Awuz)

30. Em tübünde-aymuş,

Anı başında-muş-muş,

Anı başında-eki çanngan çulduz,

Anı başında-eki qoban qunduz.

(Awuz, burun, közle, qaşla.)

a) Gap-gap, muş-muş,

Eki çanngan çulduz,

Eki qara qunduz.

31. Bobxaq, çıraq, çıçxaq.

(Awuz, köz, burun.)

26. İki penceresi,
iki deliği,
iki esiği.

(Baş)

- a) Bir tepede-yedi delik.
b) Bir kalede-beş delik.

27. Tepe-tepe tepe dağ:

Tepe dağın ardında
iki kara kunduz var,
iki kunduzun yanında
iki parlak yıldız var.

(Baş, kaşlar, gözler.)

28. Gersen-tuluk,
Toplasan-yüzük.

(Karın)

29. "Açıl"desen, açılır,
"Kapan" desen, kapanır.

(Ağız)

30. En altında-konuşmuş
Onun başında-muş-muş
Onun başında-iki parlak yıldız,
Onun başında-iki hilal kunduz.

(Ağız, burun, gözler, kaşlar)

- a) Kap kap, mıç-mıç,
iki parlak yıldız,
iki kara kunduz.

31. Bobxaq, çıra, sıçan.

(Ağız, göz, burun)

32. Qawdan içinde-şawdan.

(Köz)

33. Eki qarnaş bir colnu

Eki canında çaşaydıla,

Ömürleri qarab

Bir-birlerin körmeydile.

(Közle)

34. Eti-etine, tügü-tügüne,

Kesi cürüydü-kesi erkinligine.

(Közle)

35. Tögeregi-busaq terek,

Ortası-teren közlew.

(Közle bla kirpikle)

36. Ekewlen qaraydı,

Ekewlen tıngılaydı,

Birewlen aytadı.

(Közle, qulaqla, awuz)

37. Bir töbede-eki olpan,

Aralarında-bir tolpan.

(Közle bla burun.)

38. Aylanngan-eki atım,

Esletgen-eki zatım.

(Ayaqla bla közle.)

39. Tört qarnaş dawlaşadıla,

Ekisi aytadıla:

-Xar zamanda biz işleybiz.

Başxa ekisi wa aytadıla:

-Siz bizziz eki da atlayalmaysız.

(Qolla bla ayaqla)

32. Karanlık içinde-pırıldı.

(Göz)

33. İki kardeş bir yolun.

İki yanında yaşıyordular,

Hayatları boyunca bakıp,

Bir-birlerini görmediler.

(Gözler)

34. Eti etiyle, tüyü-tüyüyle,

Kendi yaşıyordu, kendi gücüyle.

(Gözler)

35. Etrafı-sıra ağaç,

Ortası -derin pınar.

(Gözler ile kirpikler)

36. İkişiyile bakardı,

İkişiyile dinlerdi,

Biriyle söylerdi.

(Gözler, kulaklar, ağız.)

37. Bir tepede-iki çoban yıldızı,

Aralarında-iki tolpan.

(Gözler ile burun)

38. Gezen-iki atım,

Gösteren-iki şeyim.

(Ayaklar ile gözler)

39. Dört kardeş dalasıyordular,

İkisi söylediler:

- Her zaman biz çalışıyoruz.

Diğer ikisi de şöyle dediler:

- Siz bizsiz iki adım dahi atamazsınız.

(Kollar ile ayaklar.)

40. Eki anada-on bala,

Barına da bir at atala.

(Qolla bla barmaqla)

a) Eki tawda-eki tala,

Eki talada-on bla.

41. Eki stawatım,

On atım.

(Qolla, barmaqla)

42. Bir terekde-eki butaq,

Eki butaqda-beşiser butaq.

(Bilekle, barmaqla)

43. Bir terekde-beş butaq,

Beş butaqda-beş çapraq.

(Barmaqla, tırnaqla)

44. Beş qarnaş bardı da,

Bir-birine uşamaydıla.

(Barmaqla, tırnaqla)

45. Uzun-uzun, uzapa,

Uzapada-nasapa,

Nasapada-beş butaq

Qaraçay özen.

Beş butaqda-beş çapraq.

(Bilek, qol, barmaqla, tırnaqla)

a) Uzun-uzun, uzama,

Uzamada-çezama,

Saxawat özen.

Çezamada-beş butaq,

Beş butaqda-beş çapraq.

b) Uzun-uzun uzama,

Uzlamada-sızlama,

Duwut özen.

40. İki anada-on çocuk,

Hepsine de bir isim koydular.

(Kollar ile parmaklar)

a) İki dağda-iki düzlük,

İki düzlükte-on bala.

41. İki obam,

On atım.

(Kollar, parmaklar)

42. Bir ağaçta-iki budak,

İki budakta-beşer budak.

(Bilekler, parmaklar)

43. Bir ağaçta-beş budak.

Beş budakta-beş yaprak.

(Parmaklar, tırnaklar)

44. Beş kardeş vardı da,

Bir-birine benzemiyorlardı.

(Parmaklar, tırnaklar)

45. Uzun-uzun, uzapa,

Uzapada-nasapa,

Nasapada-beş budak,

Karacay özen

Beş budakta-beş yaprak.

(Bilek, kol, parmaklar, tırnaklar)

a) Uzun-uzun, uzama,

Uzamada-cezama,

Cezamada-beş budak,

Sahavat özen

Beş budakta-beş yaprak

b) Uzun-uzun uzama,

Uzlamada-sızlama,

Sızlamada-beş butaq,

Beş butaqda-beş çapraq.

v) Cuz-cuz cuzappa,

Cuzappada-qızappa,

Mara özen.

Qızappada-beş butaq,

Teberdi özen.

Beş butaqda-beş çapraq.

g) O nazapa-nazaga,

Nazagada-beş butaq,

Beş butaqda-beş çapraq.

46. Ne qabama, ne gabama-

Tişim bla qabalmayma.

(Qolayaz.)

47. Taw başında-qara ağaç.

(Çaç.)

48. "Tögül",-deyme,-tögüled,

"Cıyıl",-deyme,-cıyılad,

"Cıyın",-deyme,-cıyınad,

"Tıyıl",-deyme,-tıyılad.

(Tişirıw çag.)

49. Qaya artında-buruş terek.

(Çaç esme.)

50. Qara çegetde-aq terek.

(Çal tük.)

51. Qarangı bawda-aq qozula.

(Tişle.)

a) Çalman tolu aq qozu.

b) Durqu tolu aq qozu.

- Sızlamada-beş budak, Duvut özen
 Beş budakta-beş yaprak.
- v) Cuz-cuz cuzappa, Mara özen
 Cüzappada-kızappa, Teberdi özen
 Kızappada-beş budak,
 Beş budakta, beş yaprak.
- g) O nazapa-nazapa,
 Nazapada-beş budak,
 Beş budakta-beş yaprak.
46. Hem sarıp, hem sarmalar,
 Dişim ile açamıyorum.
 (Eldiven)
47. Dağ başında-kara ağaç.
 (Saç)
48. "Dökül",-derim,-dökülür,
 "Yığıl",-derim,-yığılır.
 "Toplan",-derim, -toplanır,
 "Örül",-derim,-örülür.
 (Kadın saçı)
49. Kaya ardında-eğik ağaç.
 (Saç örgüsü)
50. Kara ormanda-ak ağaç.
 (Saçtaki ak tel.)
51. Karanlık bağda-ak kuzular.
 (Dişler)
- a) Ağıl dolu ak kuzu.
 b) Harman dolu ak kuzu.

52. Otuz kişi tirmen tarta.

Çangız kişi bawğa ata.

(Tişle bla til.)

53. Qarangı bawda-teli küçük.

(Til.)

a) Qarangı üyde-qanlı balta.

54. Suwsuz kölde-suwlu maqa,

Çıltıraydı altın oqa.

(Til.)

55. Bir qayada-eki bal gıbıt.

(Emçekle.)

56. Ekew salına,

Birew çalına.

(Emçekle bla sabiy.)

57. "Tiyigiz",-deseng,-tiymeydile,

"Tiymegiz",-deseng,-tiedile.

(Erinle.)

a) "Kel-kele",-deseng,-kelmeydile,

"Kelme",-deseng,-keledile.

58. Ertde bla ertde turdum.

Kök ulaqını çerge urdum.

(Burun kir.)

59. Bir balam bardı da,

Kayrı atarga tabmayma.

(Tükürük.)

60. Çeget içinde qışxır tögülgen.

(Gabu.)

52. Otuz kişi değirmen çeker,

Bir kişi bağa atar.

(Dişler ile dil)

53. Karanlık bağda-deli küçük.

(Dil)

a) Karanlık evde-kanlı balta

54. Susuz gölde-sulu kurbağa,

Pırıltılı altın yaldız.

(Dil)

55. Bir kayada-iki bal küpü.

(Memeler)

56. İkisi Salınır,

Biri yalanır.

(Memeler ile çocuk.)

57. "Dokununuz",-desen,-dokunmazlar,

"Dokunmayınız", -desen,-dokunurlar.

(Dudaklar)

a) "Gel-gel",-desen,-gelmezdiler.

"Gelme",-desen,-gelirler.

58. Sabah erkenden kalktım,

Gök oğlağı yere vurdum.

(Sümük)

59. Bir çocuğum vardı,

Nereye atacağımı bilemiyorum.

(Tükürük)

60. Orman içinde toz saçılır.

(Kepek)

61. Bardım çağıra,

Turdu kelirge,

Keldi da, kelmedi,

Kelmese wa kellik edi.

(Çağırıcı bla çağırılğan.)

62. Közüme qarab turadı da,

Aythanımı eşitmeydi.

(Kart.)

63. Bir tengim bardı da:

Ne catmaydı, ne qobmaydı.

(Kart.)

64. Qulağı bar-eşitmeydi,

Awuzu bar-söleşmeydi.

(Surat.)

65. Qarayma da-köreme,

Küreşeme da-tutalmayma.

(Küzgüde surat.)

ÇASAW

66. Közüng qarab toymağan.

Kölüng qanıb qoymağan,

Xar cannga bir kere berilgen,

Ketse-kaytıb kelmegen.

(Çasaw.)

67. Uzaqladan qızaradı,

Miyikleden uzaladı,

Kesi qumaç curundu,

Mağanaşı uludu.

(Bayraq.)

61. Vardım çağırmaya,
 Gelmek için kalktı,
 Geleyim dedi gelmedi,
 Gelme de gelmeliydi.

(Çağırana ile çağrılan)

62. Gözüme bakıp durdu,
 Söylediklerimi işitmiyordu.

(İhtiyar)

63. Bir benzerim vardı,
 Ne yatar, ne kalkar.

(İhtiyar)

64. Kulağı var-ışitmiyordu,
 Ağızı var-söyleşmiyordu.

(Surat)

65. Baktığımda görüyorum,
 Uğraştığımda tutamıyorum.

(Aynada surat)

HAYAT

66. Gözün bakmaya doymadığı,
 Gönlün kanıp bırakmadığı,
 Her cana bir kez verilen,
 Gitse-geri gelmeyen.

(Hayat)

67. Uzaklardan kızardı,
 Yükseklerde çekildi,
 Kendi kumaş parçasıdır,
 Manası yücedir.

(Bayrak)

68. Sabır túbü-sarı altın,
Kim bilmeydi anı atın.
Xalqa süygen terekdi,
Duniyağa bek kerekdi.

(Raxatlıq.)

69. Sırttan qıppa töngerer.

(Çılamuq.)

70. Ala tawnu suw taray.

(Ter.)

71. Baltadan awur,

Baldan tatlı,

Bawurdan qatı,

Bazarda satılmağan,

Qolda tutulmağan.

(Çugu.)

72. Közüm qısılsa-köreme,

Közüm açılssa-körmeyme.

(Tüs.)

73. Ne qolu çoq,

Ne ayağı çoq,

Düniyanı üsünde

Çetmegen ceri çoq.

(Söz.)

74. Temirden awur,

Bıçaqdan çiti.

(Söz.)

75. Uzun çolnu qısxa eter.

(Xapar.)

68. Selâmettir sabrın sonu,
Kim bilmezdi onun adın,
Halka sevgili şeydir,
Dünyaya pek lazımdır.

(Rahatlık)

69. Sırttan yumak yuvarlanır.

(Gözyaşı)

70. Ala dağdan su gelir.

(Ter)

71. Baltadan ağır,

Baldan tatlı,

Göğüsten katı.

Pazarda satılmayan,

Elle tutulmayan.

(Uyku)

72. Gözüm kapansa görürüm,

Gözüm açılrsa-göremem.

(Düş)

73. Ne kolu var,

Ne ayağı var,

Dünya üzerinde

Ulaşmadığı yer yok.

(Söz)

74. Demirden ağır,

Bıçaktan keskin.

(Söz)

75. Uzun yolu kısa eder.

(Haber)

76. Qıynalmayın quwandırır,
İşlemeyin sawgalandırır.
(Süyümçü.)

77. Balsız-sawsuz bolmagan,
Kişi awuzuna salmagan.
(Balxam.)

78. Qara tuluq-etden tolu.
(Barmaqlıq.)

79. Çar awuzda-çarı qabçıq.)
(Çula.)

80. Süt anası,
Ayran atası,
Bışlaq balası.
(İngirçek.)

81. Bir qolda turmaz,
Sanawdan toymaz.
(Açxa.)

82. Awruğan çoq,
Ölgen çoq,
Qara qral top-tolu.
(Bazar.)

83. Xurçunumda-kübürçek,
Mülküm sawlay sıyınır.
(Bocxa.)

84. Çımmaq-aq tögerek-
Adamğa bek kerek.
(Kümüş som.)

76. Uzılmeyin sevindirir,
Çalışmayın bağışlanır.

(Armağan)

77. Balsız-yağsız olmayan,
Kişi ağzına girmeyen.

(Balgam)

78. Kara tuluk-etlen dolu.

(Eldiven)

79. Uçurum ağzında-uçurum kabı.

(Bent)

80. Süt anası
Ayran atası
Peynir yavrusu

(İngircek)

81. Bir elde durmaz,
Saymaya doyulmaz.

(Para)

82. Hasta yok,
Ölen yok,
Kara ülke dop-dolu.

(Pazar)

83. Cebimde-define kutusu,
Bütün varım içine sığar.

(Cüzdan)

84. Bembeyaz-ak yuvarlak,
Adama çok gerek.

(Gümüş para)

ÖLÜM

85. Anı süygen da çoqdu,
Andan qutulğan da çoqdu.
(Ölüm.)
86. Bir keleşim bardı da,
Çaqrğanın eltmey qoymaydı.
(Açal.)
87. Tüyülmegen-eşilmegen,
Bir kiyilse-teşilmegen.
(Kebin.)
- a) Tüyme-İlgik salınmağan,
Üsünge tüşse-alınmağan.
88. Kübür üsünde-kümüş qala.
(Keşene.)
89. Guguruk qıçıradı-
El sağaymaydı.
(Qabırla.)
90. Çol üsünde-kiritli kübür. Qaraçay özen.
(Qabır.)
- a) sırtda-sırtlı kübür. Saxawat özen.
91. Süyüb kirmezse,
Kirseng-çıqmazsa.
(Qabır.)
92. Bir atım bardı da,
Anga minngen üyge qaytmaydı.
(Sal ağaç.)
93. Kiritsiz kübürge-tilsiz qarawul.
(Sın taş.)

ÖLÜM

85. Onu seven de yoktur,

Ondan kurtulan da yoktur.

(Ölüm)

86. Bir elçim vardı,

Çağırdığını götürmediği olmaz.

(Ecel)

87. Dügmelenmeyen-örülmeyen,

Bir giyilse-çıkarılmayan

(Kefen)

a) Düğme-ilik açılmayan,

Üstüne değse-alınmayan

88. Sandık üstünde-gümüş kale.

(Mezar)

89. Horoz ötüyordu-

Memleket uyanmıyordu.

(Kabirler)

90. Yol üstünde kilitli sandık.

Karaçay özen.

(Kabir)

a) Yamaçta kabarık sandık.

Sahavat özen.

91. Gönüllü görmezsin,

Girsen çıkmazsın.

(Kabir)

92. Bir atım vardı,

Ona binen eve dönmüyordu.

(Salağacı)

93. Kilitsiz sandıkta-dilsiz bekçi.

(Mezar taşı)

URUNUW

IŞ-QULLUQ

94. Maxarda otun tomurula,
Çongurçxası beri tüşe. (Qaraçay özen.)
 (Baş cülügen.)
- a) Sırtta otun tomurula,
Çongurçxası tüzge tüşe. (Saxawat özen)
- b) Şamda-Şaxda otun tomurula,
Çongurçxası üyübüzge kele. (Qaraçay özen)
95. Birew "xax" ete,
 Tiyre "xarx" ete.
 (Küew tomrawnu gargan.)
96. Xalq awuzun aça,
 Birew bereket çaça.
 (Şapa.)
97. Ullu tüzde qar çawar.
 (Elek bla un elegen.)
- a) Gitçe üçükde qar çawar.
- b) Gitçe teyri qar çawar.
98. Bir çamçım bardı da:
 Anı çüymegen da çoqdu,
 Anı teşmegen da çoqdu.
 (Qullup.)
99. Qolunda bolmağan da çoqdu,
 Qolunda qalğan da çoqdu.
 (Tükenci.)

ÇALIŞMA

İŞ-VAZİFE

94. Ardiyede odun doğranır,
Yongası beri düşer. Karaçay özen
(Berber)
- a) Yaylada odun kesilir,
Yongası düze düşer. Sahavat özen
- b) Şam'da-şehirde odun kesilir,
Yongası evimize gelir. Karaçay özen
95. Biri "Hah" eder,
Çevre "harh" eder.
(Kütüğü yaran damat)
96. Halk ağzını açar,
Biri bereket saçar.
(Aşçı)
97. Büyük düzde kar yağar.
(Elek ile un eleyen)
- a) Küçük evcikte kar yağar.
b) Küçücük gökte kar yağar.
98. Bir yamçım vardı,
Onu sevmeyen de yoktu,
Onu delmeyen de yoktu.
(Vazife)
99. Elinde olmayan da yoktu,
Elinde kalan da yoktu.
(Satıcı)

MALÇILIQ

100. Qolu coq,
Ayağı coq,
Çingar da tutar.
(Arqan.)
101. Bir çalqım bardı da,
Çaz bla qaçda çaladı.
(Qay kiptı.)
102. Ekew birden şkok atar.
(İyneq sawğan.)
103. Törtew salına,
Birew çalına.
(İynel sawğan.)
104. Köpür tübü-kömewül.
(Qay sawğan.)
105. Ertdeñ keter,
İngir kelir.
(Sürüwçü.)
106. Sırtda suwuq sürüwçü,
İngiri üyge kiriwçü.
(Sürüwçünü tayağı.)
107. Bir itim bardı da,
Ol qabxan çerge tük çıqmaydı.
(Tamğa.)
108. Awuzumda-çangız tişim-
Ayaqdan alğan-işim
(Xıçı.)

MALÇILIK

100. Kolu yok,
Ayacağı yok,
Çınar da tutar.
(Urgan)
101. Bir orağım vardı,
Yaz ile güzde keserdi.
(Koyun makası)
102. İkisi birden tüfek atar.
(Inek sağan)
103. Dördü salınır,
Biri dua eder.
(Inek sağan)
104. Köprü dibi-gırdap.
(Koyun sağan)
105. Sabah gider,
Akşam gelir.
(Çoban)
106. Yaylada kötü çoban
Akşam evde kapıcı.
(Çoban sopası)
107. Bir itim vardı,
Isırdığı yerden kıl çıkmıyordu.
(Damga)
108. Ağzımda-yalnız dişim-
Baştan alan-işim.
(Arap bacı)

CERCİLİK

109. Birinçisi quyadi,

Ekincişi cutadı,

Üçüncüsü ciğadı,

Törtüncüsü cıyadı.

(Çangur, çer, kirdik, adam.)

110. Çalqı ızda-qızılköz teke.

(Aqsaqal.)

111. Bıçaq almay, balta almay,

Töp-tögerek üy işledim.

(Gapna.)

112. Ceget qırıldı da, taw boldu.

(Geben.)

113. Bir qızım bardı da,

Esmelerin atmay ölmeydi.

(Geben.)

114. Bir qızım bardı da,

Esmeleri bla cük költüredi.

(Geben, gırmık taşla.)

115. Cıyın qırılıp cafa.

Sırtları künge qafa.

(Dürüle.)

116. Ming qarnaşnı-bir belibawu.

(Külte bla bawu.)

117. Qış-bawda, çaz-sabanda.

(Meşxut.)

ÇİFTÇİLİK

109. Birincisi akıtırdı,
ikincisi yutardı,
Üçüncüsü çıkardı,
Dördüncüsü yığardı.

(Yağmur, yer, yeşillik, insan)

110. Orak ardında-kurt teke.

(İhtiyar)

111. Bıçaksız, baltasız,
Yus-yuvarlak ev yaptım.

(Deste)

112. Orman kesildi de, dağ oldu.

(Geben)

113. Bir kızım vardı,
Saç örgülerini atmadan ölmezdi.

(Geben)

114. Bir kızım vardı,
Saç örgüleri ile yük götürürdü.

(Geben, düven)

115. Yığın kırılıp durup,
Sırtları güne bakar.

(Düven sürmek)

116. Bin kardeşi-bir kemeri.

(Deste ile bağı)

117. Kışın bağda, yazın sabanda.

(Gübre)

118. Kök baytalğa mineme,

Aq çılqını süreme.

(Oraq bla saban organ.)

119. Xos-hos xostalay,

Xostalayda-mıstalay.

(Silos.)

120. Tüzde at çabdı da,

Ayaq ızı qaldı.

(Traktornu barazası.)

121. Qula tüzde-külayaq.

(Baçxa qarançxa.)

122. Bir atsam-on alama,

On atsam-ming alama.

(Urluq.)

123. Ne kerileme, ne kerileme,

Çegetni sawlay qıralmayma.

(Çalqıçı.)

BALÇILIQ

124. Ming qarnaşnı-bir üyü.

(Bal çeten.)

125. Ming üyge-bir qarawul.

(Balçı.)

126. Qarangı üyde qumaç soğula.

(Balawuz.)

118. Gök kırsrağa binerim,

Ak yilkıyı sürerim.

(Orak ile saban)

119. Hos-hos hostalay,

Hostalayda-doldurma.

(Silos yemi)

120. Düzde at koştı

Ayak izi kaldı.

(Traktörün izi)

121. Kula düzde-kül ayak.

(Korkuluk)

122. Bir atsam-on alırım,

On atsam-bin alırım.

(Tohum)

123. Doğrarım, doğrarım,

Ormanın hepsini kıramam.

(Orakçı)

ARICILIK

124. Bin kardaşın-bir evi.

(Arı kovanı)

125. Bin eve-bir bekçi.

(Arıcı)

126. Karanlık evde kumaş dokunur.

(Bal mumu)

127. Ota salsang,

Suw bola;

Suwga salsang,

Quw bola.

(Balawuz.)

128. Bir qayada-ming teşik,

Teşigi sayın bir uya.

(Qawuz.)

129. Qala şorbatda-qarawuz celim.

(Tatiy.)

UWÇULUQ

130. Tawdagın tawda qoymagan,

Qırdagın qırda qoymagan.

(Uwçu.)

131. Birew atar,

Birew cutar,

Çutxan ölür,

Atxan külür.

(Börü ot.)

132. Quwsa-çetmez,

Çetse-çibermez.

(Qapxan.)

a) Palapan ayaqlı,

Quş tırnaqlı,

Qaçxannı quwmaz,

Tutxanın iymez.

127. Ateşe atsan,
Su olur,
Suya salsan,
Kav olur.

(Bal mumu)

128. Bir kayada-bin delik,
Deligi sayın eşit çıkar.

(Petek)

129. Kale saçağında-kara sıram.

(Arısütü)

AVCILIK

130. Dağdakini dağda koymayan,
Kırdakini kırdada koymayan.

(Avcı)

131. Biri atar,
Biri yutar,
Yutan ölür,
Atan güler.

(Kurt-Zehir)

132. Kovsan-ulaşmaz,
Ulaşsa bırakmaz.

(Tuzak)

a) Dev ayaklı,
Kuş tınaklı,
Kaçanı kovalamaz,
Tuttuğunu bırakmaz.

133. Atdım sürüwçüsün,
 Urdum eçkisin,
 Suwda balıqını,
 Kökte qunduznu,
 Otuz kişini,
 On börünü.

(Ot aşatxan.)

134. Üyde kişi çıymağan,
 Tawda kişi tıymağan.

(Tağayla.)

135. Çayılıb çerge çatama,
 Usüme kirgenni tutama.

(Tuzaq.)

ÇABAQ TUTUW

136. Suwga kirib buğama,
 Qonaq alıb çığama.

(Qarmaq.)

137. Bir esigi,
 Ming teşigi.

(Çabaq ay.)

138. Bir süzgüçde-ming çüzgüç.

(Çabaq ayda çabaqla.)

139. Qolunda-quruğu,
 Belinde-tuluğu,
 Suw çağada olturur,
 Suwdan tuluq toldurur.

(Çabaqçı.)

133. Attım çobana,
 Vurdum keçisini,
 Suda balığı,
 Gökte kargayı,
 Otuz kişiyi,
 On kurdu.

(Avcı)

134. Evde insan toplamayan,
 Dağda insan tutmayan.

(Nallar)

135. Yayılıp yere yatarım,
 Üstüme geleni tutarım.

(Tuzak)

BALIK TUTMAK

136. Suya girip dalarım,
 Konak alıp çıkarım.

(Olta)

137. Bir eşiği,
 Bin deliği.

(Tor)

138. Bir süzgeçte-bin yüzgeç.

(Balık ağında balıklar.)

139. Kolunda-sırığı
 Belinde-tuluğu,
 Su kenarında oturur,
 Sudan tuluk doldurur.

(Balıkçı)

AŞARIQ-İÇERİK

ASAŞ-İCİW

140. Ekewler tawdan kele,

Beşewler allına kele.

(Aşağan.)

141. Teren qolğa taş atdım.

(Awuzğa qabxan.)

AS-XANT

142. Aylanmasa bışmegen,

Bışse-awuzufıdan tüşmegen.

(Aylandırğan.*)

143. Cummağı cumlayğa çetgen.

(Açıtıxı.)

144. Qızğan taşxa qar çawa.

(Alamicda.)

145. Aşıqlısı,

Teşiklisi,

Kökge batxanı,

Cerge çatxanı,

Quyruq çabxanı.

(Aşıqılık, çansüek,

çayaq, qabırğa, quyruq.)

146. Toğuz aşdan- bir aş,

Toğuz elge-tolu aş.

(Aşıra çırna.)

---

* Aylandırğan-qoy uwuz.

YIYECEK-İÇECEK

YEME-İÇME

140. İkisi dağdan gelir,

Beşi karşısından çıkar.

(Yiyecekler)

141. Derin kuyuya taş attım.

(Ağıza atılan yiyecek)

AŞ-YEMEK

142. Gezinmezse pişmeyen.

Pişse-ağzından düşmeyen.

(Koyun ağızı)

143. Hamuru toplu eden.

(Maya)

144. Kızgıntaşa kar yağar.

(Ekmek taşı ve hamur.)

145. Kemiklisi,

Deliklisi,

Göge çıkanı,

Yere yatanı.

Kuyruk sallayanı.

(Aşık kemiği, can kemiği, çene, kaburga,
kuyruk)

146. Dokuz aştan-bir aş,

Dokuz memlekete-dolu aş.

(Aşüre)

147. Bir üydegi işlegen,

Etilmegen-bismegen.

(Bal.)

148. Tawdan-tüzden cıyılama,

Ming teşikge quyulama,

Meni çayqab aşaydıla,

Meni maxtab çaşaydıla.

(Bal.)

149. Qaynamaz bla çaynamaz.

(Begene.)

150. Çara içinde-çartı ay.

(Börek.)

151. Qaynay-qaynay buz bolur.

(Buzlama.)

152. Eki bişgen bir aş-

Bile eseng, ayt, çaş.

(Bışlaq bişirgen.)

153. Arı çanı-aq qaya,

Beri çanı- aq qaya,

Ortasında-sarı maya.

(Gakkı.)

154. "Borq"-demeyin bismegen,

"Dob"-demeyin tüsmegen.

(Gakkı.)

155. Çanı bar-qanı çoq.

(Gakkı.)

147. Bir evdeki çalışan,
İşlenmeyen-pişmeyen.

(Bal.)

148. Dağdan-düzden yığılırım,
Bin delgiğe dolarım,
Beni kesip yiyorlar.
Beni överek yaşıyorlardı.

(Bal)

149. Kaynamaz ile çiğnemez.

(Hamur teknesi)

150. Leğen içinde yarım ay.

(Börek)

151. Kaynar-kaynar buz olur.

(Buzlama)*

152. İki pişen bir aş-
İle sağ, söz, genç.

(Peynir pişiren)

153. O tarafı-ak kaya,
Beri yanı-ak kaya,
Ortasında-sarı maya.

(Yumurta)

154. "Bork", demeyince pişmez,
"Dob", demeyince düşmez..

(Yumurta)

155. Canı var-kanı yok.

(Yumurta)

* Buzlama: Türkiye Türkçesinde karşılığını tam olarak bulamadık. lakin, kaymak ya da dondurma olması muhtemeldir.

156. Qangasız-çüysüz böckem bar.   Qangasız-çüysüz böckem bar.
(Gakkı.)   (Gakkı.)
157. Qub-qub caratdı,
Bir sışaga eki suw caratdı.   Bir sışaga eki suw caratdı.
(Gakkı.)   (Gakkı.)
158. Qanatlı, tuwğan sayın,
Böcke carıldı.   Böcke carıldı.
(Gakkı.)   (Gakkı.)
160. Aq suw bla sarı suw,   Aq suw bla sarı suw,
Bir böckede qatışmaydıla.   Bir böckede qatışmaydıla.
(Gakkını ağı bla sarısı.)   (Gakkını ağı bla sarısı.)
161. Aq qalada-sarı biyçe.
(Gakkını sarısı.)   (Gakkını sarısı.)
162. Bir quba ögüzüm bardı da,
Költürmeseng qobmaydı.   Költürmeseng qobmaydı.
(Gırgın.)   (Gırgın.)
163. Aq celimden üzülgen,
Aq taşlada ezilgen.   Aq taşlada ezilgen.
(Buday gırgın.)   (Buday gırgın.)
164. Otçagada-xımil kıştik.
(Arpa gırgın.)   (Arpa gırgın.)
165. Biz-biz biz edik,   Biz-biz biz edik,
Birer ariw qız edik,   Birer ariw qız edik,
Kün turuşxa tizildik,   Kün turuşxa tizildik,   Qaraçay özen.
Közüw-közüw ezildik.   Közüw-közüw ezildik.
(Malçı gırgınla.)   (Malçı gırgınla.)

156. Tahtasız, çivisiz fiçim var.
(Yumurta)
157. Gık-gık yaratdı,
Bir şişede iki su yarattı.
(Yumurta)
158. Kanatlı doğan herkes,
Fıçı yarardı.
(Yumurta)
159. Dışı kaya-içi maya.
(Yumurta)
160. Ak su ile sarı su,
Bir fiçıda karışmıyorlar.
(Yumurta ağı ile sarısı)
161. Ak kalede-sarı prenses.
(Yumurta sarısı)
162. Bir sarı öküzüm vardı,
Kaldırmasan kopmuyordu.
(Çörek)
163. Ak tutkalla karılan,
Ak taşlarda ezilen.
(Buğday çöreği)
164. Ocakta çapaklı kedi.
(Arpa ekmeği)
165. Biz-biz biz idik,
Birer güzel kız idik, Karacay özen.
Gün doğuşta dizildik,
Sıra-sıra ezildik.
(Azık)

166. Qum túbünde-quba ögüz. Qaraçaya özen.
 (Ot gırçın.)
 a) Qum túbünde-gılla ögüz. Sxawat özen.
167. Başı-taş,
 Túbü-taş,
 Ortasında-bişgen aş.
 (Taba gırçın.)
168. Başı temir,
 Túbü-temir,
 Ortasındağın sen kemir.
 (Taba gırçın.)
169. Bir ögüzüm bardı da,
 Kül töşelmey, çatmaydı.
 (Taba gırçın.)
170. Bir ögüzüm bardı da,
 Túbü kürelmey, çatmaydı.
 (Taba gırçın.)
171. Eki qara qaya,
 Ortasında-tolğan ay.
 (Taba gırçın.)
172. Aq terekni aşı-tatlı.
 (Çilik.)
173. Çılımdıq kölde-çılı mınçaqla.
 (Çırka.)
174. Tez bişer-öz tutmaz.
 (Kak.)

166. Kum dibinde-sarı öküz. Karaçay özen
(Ot böreği)
- a) Kum dibinde-koca öküz. Sahavat özen.
167. Baş-ı-taş,
Dibi-taş,
Ortasında-pişen aş.
(Tava çöreği)
168. Baş-ı demir
Dibi demir
Ortasındakini sen kemir.
(Tava çöreği)
169. Bir öküzüm vardı,
Kül döşenmeyince, yatmıyordu.
(Tava çöreği)
170. Bir öküzüm vardı,
Dibi kürülmeyince, yatmıyordu.
(Tava çöreği)
171. İki kara kaya,
Ortasında-dolunay.
(Tava çöreği)
172. Ak ağacın aş-ı-tatlı.
(İlik)
173. İlica gölde-ılık boncuklar.
(Cırka)*
174. Tez pişer-öz tutmaz.
(Kak)

---

* Cırka: Türkiye Türkçesinde karşılığını bulamadık.

175. Köpçegi coq,
Kegeyi coq,
Bazarda çarx satıla.
(Qalaç.)
176. Cılay-cılay bişeme,
El awuzuna tüşeme.
(Qatlama.)
177. Eki örele,
Bir cörele,
Tört dıbirtdıw,
Bir may.
(Cayaqla, quyruq üçü, ayaqla, til.)
178. Börü tutxanı,
Kırdık cutxanı,
Cerge catxanı,
Qıraw qağganı.
(Quyruq üçü, til, tös, sesi.)
179. Tögerekley caşağan,
Keng cayılıb asalğan.
(Quymaq.)
180. Awuzu coq,
Qolu coq,
Ayaq tolu süt içer.
(Qurmaç bürtük.)
181. Boçxa içinde-qoçxarla.
(Qurmaç.)
182. Ming qoyum bardı da,
Mingisi da qoçxar.
(Qurmaç.)

175. Kasnağı yok,
 Parmağı yok,
 Pazarda tekerlek satılır.
 (Simit)
176. Cıkır-Cıkır pişerim,
 El ağzına düşerim.
 (Katlama)
177. İki örele,
 Bir çörele,
 Dört tıbırtıs,
 Bir yağ.
 (Çene, kuyruk ucu, ayaklar, dil)
178. Kurt tutanı,
 Kırılmış yutanı,
 Yere yatmanı,
 Kırağı dolmanı.
 (Kuyruk ucu, dil dös, ilik)
179. Yuvarlakça bulunan,
 Genişçe yayılıp yenilen.
 (Kaymak)
180. Ağzı yok,
 Kolu yok,
 Tabak dolu süt içer.
 (Mısır tohumu)
181. Bohça içinde-koyunlar.
 (Patlamış mısır)
182. Bin koyunum var,
 Bini de kaçır.
 (Patlamış mısır.)

183. Cawdan etilgen cawsuz aş.

(Quwurdaq.)

184. Qara kölde-qara babuşla.

(Quwurma.)

185. Basılmağan-bişmegen-

Tamağıñdan tüsmegen.

(Quwut.)

186. Qart anamı qarawuz unu:

Ne kak bolmaz,

Ne girçin bolmaz.

(Quwut.)

187. Bir arqanım bardı da:

Qıyırı çoq,

Uçu çoq,

Qarıwu çoq,

Küçü çoq.

(Möreze.)

188. O süzeme-süzeme-

Süzemeden-ezeme.

(Süzeme.)

189. Kesi tatıwsuz bola,

Xantxa tatıw sala.

(Tatran.)

190. Çuqarama-çatama,

Qızarama-qatama.

(Tışmek.)

183. Yağdan yapılan yağsız as.

(Kıkırdak)

184. Kara gölde-kara ördekler.

(Kavurma)

185. Basılmayan-pişmeyen-

Damağından düşmeyen.

(Yulaf unu)

186. Yaşlı anamın kara unu:

Ne kak olur,

Ne çörek olur.

(Yulaf unu)

187. Bir urganım vardı:

Kenarı yok,

Ucu yok,

Kuvveti yok,

Gücü yok.

(Peynir böreği)

188. O süzeme-süzeme-

Süzemedен-езeme.

(Süzme)

189. Kendisi tatsız olur,

Yemeğe tat salar.

(Hardal)

190. Küreklerim yatarım,

Kızarıırım katlarım.

(Pide)

191. Bir zatım bardı da:

Anı da aşamaydıla,

Ansız da aşamaydıla.

(Tuz.)

192. Suwda tuwar,

Suwdan qorqar.

(Xırs tuz.)

193. Bir ögüzüm bardı da,

Anı soyğannı tüşü kerti boladı.

(Tuzlu gütdü.)

194. Etilmeyin bolmağan,

Aşab kişi toymağan.

(Tımmıl.)

195. Qaynamay bişgen sarı aş,

Aşağanğa darı aş.

(Uwuwz.)

196. Babuşlarım issi suwdan çıqmaydıla.

(Xalpama.)

197. Tolğan ay kölge tüşdü da,

Qaytıb çıqdı.

(Xalpama.)

198. Qazanlada asılama,

Saxanlada basılama.

(Xalıwa.)

199. Çoyunlada bişeme,

Saxanlağa tüşeme,

Baldan-çawdan tolama,

Sıylı sıyla bolama.

(Xalıwa.)

191. Bir şeyim vardı:
 Hem onu yemiyorlardı,
 Hem de onsuz yemiyorlardı.
 (Tuz)
192. Sudan doğar,
 Sudan korkar.
 (Göl tuzu)
193. Bir öküzüm vardı,
 Onu yüzenin düşü hakikat olurdu.
 (Tuzlu çörek)
194. Yapılmadan olmaz,
 Kişi yese doymaz.
 (Yufka)
195. Kaynamadan pişen sarı aş,
 Yiyene darı aş.
 (Ağız)
196. Ördeklerim sıcak sudan çıkmıyorlardı.
 (Mısır unundan yapılmış makarna)
197. Dolun ay göle düştü de,
 Dönüp geri çıktı.
 (Mısır unundan yapılmış makarna)
198. Kazanlarda asılırım,
 Sahanlarda basılırım.
 (Helva)
199. Kazanlarda pişerim,
 Sahanlara düşerim,
 Baldan-yağdan dolarım,
 Tatlı-tatlı olurum.
 (Helva)

200. Köpür túbü-kömewül.

(Xantus.)

201. Ming goyum suwğa ketdi.

Asxaq Sülemen izley ketdi.

(Xantus bla çolpu.)

202. Tübü-ganga,

Başı-ganga,

Arasındağın ber manga.

(Xıçın.)

203. Qaya randa-qıraw qağın.

(Bıslaq xıçın.)

a) Taw awuzunda-aq qırpaq.

204. Tübü-ganga,

Başı-ganga,

Ortasında çasili-

Tab çarşa manga.

(Çügündür xıçın.)

205. Eki çanı lab-lab,

Ortasına kiyiz gablab.

(Et xıçın.)

206. Bulğanıb tüşer,

Çulğanıb bişer.

(çağılğan tişmek.)

207. Dibi-dibi dibidik,

Sarı çawda çibidik.

(Cıqırtla.)

200. Köprü dibi-batak,
(Çorba)
201. Bin koyunum suya gitti.
Aksak Süleyman takip etti.
(Çorba ile çömçe)
202. Dibi-kül,
Üstü-kül,
Arasındakini ver bana.
(Kömbe)
203. Sarp kayalıkta kırağı dolu.
(Peynirli börek)
a) Dağ ağzında-ak kar.
204. Dibi-kül,
Üstü kül,
Ortasında yeşili-
Uygundur yarasır bana.
(Pancar Kömbesi)
205. İki yanı lap-lap,
Ortasını halı kaplar.
(Et kömbesi)
206. Karıştırılıp düşer,
Toplanıp pişer.
(Karışık bazlama)
207. Dibi-dibi dibidik,
Sarı yağda cibidik.
(Cığirtma(Bişi, tatar böreği))

208. Beti-qar kibik,

Tatıwu-bal kibik.

(Şeker.)

209. Allıbızda qarlı taw-

ıçı bla gol öte.

(Şeker baş.)

210. Suwğa atxıncı-taş,

Suwğa atılsa-taş.

(Şeker gırt.)

AQ-QATIQ

211. Bir-birin körüp da bolmaydıla,

Bir-birisiz da bolmaydıla.

(Ayran bla süt.)

212. Aylı murgur-gur,

Aylı mıstı tob-tob,

Xawang çığar borq-borq,

Borgurastay-çirastay,

Çikal-çukul tumasan.

(Caw urğan.)

213. Algın çınqılday,

Artda qanqılday.

(Caw tüşgen.)

214. Biz-biz biz edik,

Birer ariw qız edik,

Bir çıbıqğa tizildik,

Birem-birem üzüldük.

(Cörmele.)

208. Rengi kar gibi,

Tadı-bal gibi.

(Şeker)

209. Karşımızda kanlı dağ-

içinden yol geçer.

(Kelle şekeri)

210. Suya atınca-taş,

Suya atılsa-taş.

(Kırtlama şeker)

SUT MAMULLERİ

211. Birbirini görse de olmuyor,r,

Biri diğersiz de olmuyor.

(Ayran ile süt)

212. Ay başlı gur gur

Ay başlı homurdar top top

Havası çıkar bork bork,

Borkluyor-yağlıyor,

Çıkal-çıkal karışır.

(Yayık)

213. ilkin çingıldar,

Sonra qanqıldar.

(Yağ çıkarma)

214. Biz-biz biz idik,

Birer ergen kız idik,

Bir çubuğa dizildik,

Birer birer karıştık.

(Cörmeler)*

* Cörme:(İşkembeden yapılan bir tür yenek):
TAVKUL,Ufuk, Kafkasya Dağlarında Hayat ve Kültür,
Ötüken Neşriyat, Ankara 1993, s.215.

215. Qarangı qolda-aq taşla.

(Cıkkırda bışlaqla.)

216. Suw túbünde-aq taş.

(Xuppegide bışlaqla.)

217. Arı- awluq,

Beri-awluq,

Ortasında-kisey cawluq.

(Qaymaq.)

218. İssi kölde buz buzlay.

(Qaymaq.)

219. Köl başında-aq camcı.

(Qaymaq.)

220. Bir qasıq darmanım bardı da,

Saw kölnü buzlatadı.

(Qorluq.)

221. Elisi elge çetgen.

(Qorluq.)

222. Tışı-qab, içi-qaq.

(Qıyma.)

223. Bir darmanım bardı da,

Bir tamçısı kölnü buzlatadı.

(Maya.)

224. Mindewü mingnge çetgen.

(Maya.)

225. Suw tıldü-çuqadı,

Qar tıldü-aqdı.

(Süt.)

215. Karanlık elde- ak taşlar.
(Fıçıda peynir)

216. Su dibinde-beyaz taş.
(Sudaki peynir.)

a) Bataklık gölde-gevşek taş.

b) Açık gölde-beyaz taş.

217. Arkası eşarp,
Beri yanı eşarp,
Ortasında-ipek eşarp.
(Kaymak)

218. Sıcak gölde-buz buzlar.
(Kaymak)

219. Göl başında- ak yamçı.
(Kaymak)

220. Bir kaşık dermanım vardı,
Bütün gölü buzlatırdı.
(Maya)

221. Bir parçası halka yeten.
(Maya)

222. Dışı-kap, içi-kak.
(Kıyma)

223. Bir dermanım vardı,
Bir damlası gölü buzlatırdı.
(Maya)

224. Parçası binlere yeter.
(Maya)

225. Su değil-incedir,
Kar değil-beyazdır.
(Süt)

226. Tuzlu köldə-tuzlu xant.
(Tuzlanmış baş-ayaq.)

227. Cıyıla-cıyıla toladı,
Sawlay cılğa boladı.
(Tuzluq.)

AZIQ

228. Ögüz túbü kül sebilgen.
(Gircin xulgu.)

229. Qol öter-oq ötmez.
(Un.)

230. Teren qolda-kırqılğan qoyla.
(Kelide bürtükle.)

İÇGİ

231. Qırq qarnas birden urdula,
Qırımı atdan qırdıla.
(Araqı.)

232. İcmeseng-Anwar,
İcseng-çanıwar.
(Araqı.)

233. Quruğan çöbnü başı-
Qart tawlunu aşı.
(Boza.)

234. Bir uyuç darmanım bardı da,
Suwuq kölnü qaynatadı.
(Salat.)

226. Tuzlu gölde-tuzlu yemek.

(Tuzlanmış paça)

227. Yığıla-yığıla dolardı.

Varlığı yıla yeterdi.

(Tuzluk)

AZIK

228. Irmak dibi kül serpilən.

(çörek-kepek)

229. El geçer-ok geçmez.

(Un)

230. Derin suda-kırılan koyunlar.

(Havanda taneler)

IÇKI

231. Kırk kardaş birden vurdular,

Kırımını atdan düşürdüler.

(Rakı)

232. İçmesen-Enver

İçsen - canavar.

(Rakı)

233. Kuruyan çöpün başı,

İhtiyar dağlının aşısı.

(Boza)

234. Bir avuç dermanım vardı,

Soguk gölü kaynatırdı.

(Maya)

235. Amma etgen sarı suw,
Akka içgen darı suw.

(Sıra.)

236. Şışalada talğır suw,
Başxa çabxan ayğır suw.

(Çağır.)

TUTUN

237. Küydürmegen da kişi çoq,
Küydürüb tawusxan da kişi çoq.

(Tütün.)

238. Mulxar küe,
Mulxar küe.

(Tütün.)

239. Xurcunumda-üzgerem,
Üzgeremde-mijerem.

(Tütün orun.)

240. Suwsuz qazan qaynar.

(Qaliyan.)

241. Awuzu-çiltinley,
Quyruğu-tütünley.

(Mustuk.)

242. Aşı çaşil da mulxarı kök.

(Ülle.)

243. Çabağı küe,
Çabağı küe.

(Quw.)

235. Nine yapar sarı su,
Dede içer dari su.

(Bira)

236. Şişelerde sarı su,
Baş a çarpan kötü su.

(Şarap)

TUTUN

237. Yakmayan insan da yok,
Yakıp bitiren insan da yok.

(Tütün)

238. Kuru yanar,
Kuru yanar.

(Tütün)

239. Cebimde-bölmem,
Bölmede-varlığım.

(Tütün kesesi)

240. Susuz kazan kaynar.

(Nargile)

241. Ağız ısıldıyor,
Kuyruğu dumanlıyor.

(Ağızlık)

242. Yemeği yeşil de kurusu gök.

(Pipo)

243. Tüy yanar,
Tüy yanar.

(Kav)

244. Akka cıqırday,

Amma tıqırday.

(Çaqqıç bla otluq taş.)

245. Eki itim bardı da,

Talassala-ot canadı.

(Çaqqıç bla otluq taş.)

246. Akka bla amma tüyüşe-

Töseklerine ot tüşe.

(Çaqqıç bla otluq taş.)

247. Çıyırma qarnasını-bir üyü.

(Partabak.)

248. Tawğa çıgıb küeme,

Kelib çerge tieme.

(Papiros.)

249. Qaramij ölüb çata,

Çıyın küyüb çata.

(Papiros atıwçu.)

ÇAYIR

250. Çaynayma-çaynayma-ezilmeydi,

Sozama-sozama-üzelmeydi.

(Çayır.)

251. Güttü-mütdü çazılma,

Qara-dura sozulma.

(Qara çayır.)

244. Dede çıkırdar,

Nine tıkırdar.

(Kav ile çakmak taşı)

245. İki itim vardı,

Bogussalar-ateş yanardı.

(Kav ile çakmak taşı)

246. Dede ile nine dövüßseler-

Döşeklerine ateş düşer.

(Kav ile çakmak taşı)

247. Yirmi kardeşi-bir evi.

(Tabaka)

248. Dağa çıkıp anarım,

Gelip yere değerim.

(Sigara)

249. Qaramij ölüdür durur,

Yıgın yanıp durur.

(Sigara saran)

SAKIZ ÇİGNEMEK

250. Çiyniyorum-çiyniyorum-ezilmiyordu,

Açıyorum-açıyorum-dağılmıyordu.

(Sakız)

251. Ezik-mezik yazılırım,

Kara-mara açılırım.

(Kara sakız)

ÜY RISXI

UY KEREK

252. Suwal kölde suwsar oynar.

(Ayran urğuc.)

a) Teren kölde gıkka oynar.

253. Quyruğu uzun qara tawuq.

(Arawun.)

a) Quyruğu uzun qara qatın.

254. Taw başında-qırıldawuq.

(At qırğıc.)

255. Çegetni ulu-arbaznı qulu.

(Ağaç sibirtgi.)

256. Ingirge deri oynamayma da,
Ingirde müüşge qısılama.

(Sibirtgi.)

257. Qolu çoqdu,

Ayağı çoqdu,

Xar künde, xar üyde,

Kün uzunı tebseydi.

(Sibirtgi.)

258. Üy túbünde gılıw oynar.

(Sibirtgi.)

259. Tili çoq.

Tişi çoq.

Kırdık otlay.

(Balata.)

EV ZENGİNLİĞİ

EV ALETLERİ

252. Zayıf gölge sansar oynar.

(Bişek)

a) Derin gölde yumurta oynar.

253. Kuyruğu uzun kara tavuk.

(Ateş küreği)

254. Dağ başında-geveze.

(Kaşağı)

255. Ormanı büyük-avlunun kulu.

(Bahçe süpürgesi)

256. Akşama dek oynarım da,

Akşamda köşeye kısılırım.

(Süpürge)

257. Kolu yok,

Ayağı yok,

Her gün, her evde,

Gün boyunca yürür.

(Süpürge)

258. Ev dibinde kulur oynar.

(Süpürge)

259. Dili yok,

Dişi yok,

Ot otlar.

(Balata)*

* Türkiye Türkçesinde karşılığı bulunamadı.

260. Çuqa terek çuqlay bara,

Butaqları boqlay bara.

(Baş taraq.)

a) Qanga qobxan tawda bara,

Çaçaqları suwda bara.

b) Terek çarqa çatıb bara,

Bulçuqları batıb bara.

v) Terek çarqa çırıb bara,

Çetekleri qırıb bara.

261. Orunduq túbünde-aqsaqal kişi.

(Çün taraq.)

262. Otçagada-qart örüzmek,

Saqalından-tart örüzmek.

(Çün taraq.)

263. Çolum uzun, çet almayma,

Barmay qoyub ketalmayma.

(Çenken taraq.)

264. Pura terek ura bara,

Çaçaqları sozula bara.

(Çenken taraq.)

265. Bir terekde şaytan oynay.

(Çenken çollaq.)

266. Bir tayım bardı da,

Anga minmegen çoqdu.

(Beşik.)

267. Ne barama, ne barama,

Bir atlam allıma baralmayma

(Beşik.)

260. İnce ağaç uyur durur,

Budakları karıştırır durur.

(Tarak)

a) Yonga kalkan dağda durur,

Saçakları suda durur.

b) Ağaç kesik yatıp durur,

Çalılıarı batıp durur.

c) Ağaç kesik yarıp durur,

Fulizleri kırıp durur.

261. Karyola dibinde-aksakal.

(Yün tarağı)

262. Ocakta-yaşlı örüzmek,

Sakalından-çek örüzmek.

(Yün tarağı)

263. Yolum uzun varamıyorum,

Varınca koyup gidemiyorum.

(Istar tarağı)

264. Kırıntı ağaç öylesine durur,

Saçakları uzaya durur.

(Istar tarağı)

265. Bir ağaçta şeytan oynar.

(Istar mekiği)

266. Bir tayım vardı,

Ona binmeyen yoktu.

(Beşik)

267. Hem giderim hem gelirim,

Bir adım öteye varamıyorum.

(Beşik)

268. Ayağı coq,

Qolu coq,

Kiymegen börkü coq.

(Börk ağaç.)

269. Tört ayağı, bir tayağı.

(Gircin ağaç.)

270. Belli-qıngır,

Qarnı-çungur,

Tili-uzun.

(Çatxan talğı.)

271. Çatxan buruş ete,

Turğan anı tüzete.

(Çatxan talğı bla öre talğı.)

272. Bir atım bardı da,

Ömüründe cüğü tüşmeydi.

(Çıyğış.)

273. Bir qızım bardı da,

Xalgnı kiyindiredi da,

Kesi qımjalay qaladı.

(İyne.)

274. Başı çançılık bara,

Quyruğu çaçılıb bara.

(İyne bla xalı.)

275. Kök it qaçar,

Aq it quwar.

(İyne bla aq xalı.)

268. Ayağı yok,

Kolu yok,

Şapkayı giymeyen yok.

(Şapka kütüğü)

269. Dört ayağı, bir dayağı.

(Hamur tahtası)

270. Beli-kingır,

Karnı-çukur,

Dili-uzun.

(Yerdeki post)

271. Yatan buruşuk eder,

Ayaktaki onu düzeltir.

(Yerdeki post ile insandaki post)

272. Bir atım vardı,

Ömründe yükü düşmüyordu.

(Yüklük)

273. Bir kızım vardı:

‘Halkı giyindirirdi de,

Kendisi çıplak kalırdı.

(İğne)

274. Başı açar durur,

Kuyruğu verir durur.

(İğne ile iplik)

275. Gök it kaçır,

Ak it kovar.

(İğne ile beyaz iplik)

276. Kök at allında bara,
Qara at artında bara.
(İyne bla qara xalı.)
277. Burnu-temir,
Quyruğu-kendir.
(Xalılı İyne.)
278. Gılıwum-qurçdan,
Quyruğu-tuçdan.
(Qırıw İyne bla xuyun.)
279. Çetgen çerime qan salama,
Kesime qan kirmeydi.
(İngilik.)
280. Bir mukkur alaşam bardı da:
Örge çabsa, taymaydı,
Enişge çabsa, tayadı.
(İri ağaç.)
281. Bir atım bardı da,
Çabsa-qarnı tütünleydi.
(İtiw.)
282. Esik artında-qoşbaş teke.
(Kiyim taqqıç.)
283. Bir kaçügüm bardı da,
Ol çaynamagan kiyim çoqdu.
(Kiyim qıstırgıç.)
284. Bir terekde-ming kerek.
(Kiyim quruq.)

276. Gök at önden varır,
Kara at arkadan varır.
(İğne ile siyah iplik)
277. Burnu-demir,
Kuyruğu-kendir.
(İplikli iğne)
278. Sıram-çelikten,
Kuyruğu-tunçtan.
(İşleme iğnesi ile sim)
279. Eriştığım yere kan salarım,
Kendime kan girmiyordu.
(İngilik)
280. Bir kambur atım vardı,
Yokuşa koşsa, kaçmıyordu.
Enişe koşsa, kaçardı.
(Kiriş ağacı)
281. Bir atım vardı,
Koşsa-karnı dumanlardı.
(Ütü)
282. Kapı ardında-çift başlı teke.
(Elbise askısı)
5 Aliev S.
283. Bir küçüğüm vardı,
Onun sıkmadığı elbise yoktu.
(Çamaşır mandalı)
284. Bir ağaçta-bin ihtiyaç.
(Çamaşır ipi)

---

* İngilik'in karşılığını bulamadık.

285. Bir qızım bardı da,

Xalq anı kiyindiredi.

(Eski cayğan quruq.)

a) Bir qızım bardı da,

Ol kiymegen kiyim çoqdu.

286. Kol üsüde-köpür.

(Qazan ağaç.)

287. Bir küçügüm bardı da,

Qandan süygeni çoqdu,

Anı da içmeydi.

(Qan urğuç.)

288. Bir küçügüm bardı da,

Qandan süygeni çoqdu.

(Qartıq.)

289. Beşik başında-çaw goppan.

(Qolda aylanngan.)

290. Kökden kelip kök-ala

Boynu bolur çubar-ala,

Qulağına barmaqı uşang,

Awuzu açılıb qala.

(Qıptı.)

291. Eki bıçağı-bir quçağı.

(Qıptı.)

292. Abu qırxan taş kördüm,

Künde bişgen aş kördüm.

(Qıçxaç, gosuk.)

285. Bir kızım vardı,

Halk onu giyindirirdi.

(Eskilerin serildiği ip)

a) Bir kızım vardı,

Onun giymediği giyim yoktu.

286. Göl üstünde-köprü.

(Kazan sopası)

287. Bir küçüğüm vardı,

Kandan başka sevdiği yoktu.

Onu da içmiyordu.

(Bıçak)

288. Bir küçüğüm vardı,

Kandan başka sevdiği yoktu.

(Bıçak)

289. Beşik başında-yağ kâsesi.

(Tablet)

290. Gökden gelip gök-alır,

Alaca boynu olur,

Kulağına parmağını vursan,

Ağızı açılıp kalır.

(Makas)

291. İki bıçağı-bir kupağı.

(Makas)

292. İşte kızan taş gördüm,

Günde pişen aş gördüm.

(Kelpeten, yenir ot)

293. Awuzun açar,

Alıb qaçar.

(Qıçxaç.)

294. Burma butlu biy Xasan.

Qaraçay özen.

(Qıçxaç.)

a) Burma butlu, beder Xasan.

Saxawat özen.

b) Burma butlu, biy sıfatlı.

Teberdi özen.

v) Burma butlu, biy sanlı.

Çögetley özen.

g) Burma butlu, buruş sıfatlı,

Mara özen.

295. Otçağada-bir kişi,

Awuzunda-eki tişi

(Qıçxaç.)

296. Qara-qara, qara atım,

Otxa kirib bara atım.

(Temir qıçxaç.)

297. Bir sibirtgim bardı da,

Qayalağa qar qondurmaydı.

(Müsewük.)

298. Bir çungurda-ming çungur.

(Oymaq.)

a) Bir töbede-ming çungur.

299. Gitçe bekki- çekki.

(Oymaq bla barmaq.)

300. Gitçe uru-etden tolu.

(Oymaq.)

301. Eki egerni-bir qamçisi.

(Oymaq.)

293. Ağzını açar,

Alıp kaçar.

(Kerpeten)

294. Burma butlu bey Hasan.

Karaçay özen.

(Kerpeten)

a) Burma butlu, küstah Hasan.

Sahavat özen.

b) Burma butlu, bey sıfatlı

Teberdi özen.

c) Burma butlu, bey ünvanlı.

Cögetey özen.

d) Burma butlu, inatçı sıfatlı.

Mara özen.

295. Ocakta bir kişi,

Ağzında iki dişi.

(Kelpeten)

296. Kara-kara kara atım,

Ateşe girip durur atım.

(Demirci maşası)

297. Bir süpürgem vardı,

Kayalara kar kondurmuyordu.

(Kürdan)

298. Bir çukurda, bin çukur.

(Yüzük)

a) Bir tepede-bin çukur.

299. Küçük koşucu sınırda.

(Yüzük ile parmak)

300. Küçük hırsız etle dolu.

(Yüzük)

301. İki egeri-bir kamçısı.

(Yüzük)

302 Törde törtew oltura-
 Keleme deb oltura,
 Tübünde ekew oltura-
 Öleme dep oltura.

(Qaraçay orunduq.)

303. Törtew örge tura,
 Ekew kengeş qura.

(Orunduq.)

304. Bir qızım bardı da,
 Cünnge kirib tepseydi.

(Saba.)

305. Aq qalada mukkur qatın,-
 Kim biledi anı tüz atın?

(Suv ağac.)

306. Suwğa tüşse,-kömük,
 Suwdan çıqsa-kemik.

(Sapın.)

307. Bir ögüzüm bardı da,
 Suwğa kirmey terlemeydi.

(Sapın.)

308. Otxa atmasang-pil kibik,
 Otxa atsang a-kül kibik.

(Silti sapın.)

309. Bir ögüzüm bardı da,
 Suwğa kirmese, azmaydı.

(Tılı sapın.)

302. Dördü dörder oturur,
 Geliyorum deyip oturur,
 Dibinde ikisi oturur-
 Ölürüm deyip oturur.

(Karacay karyola)

303. Dördü ayakta durur,
 ikisi sohbet eder.

(Karyola)

304. Bir kızım vardı,
 Yüne girip oynardı.

(Yastık)

305. Ak kalede kambur kadın,
 Kim bilebilir onun doğru adın?

(Saka sırlığı)

306. Suyu düşse-köpük.
 Sudan çıksa-kemik.

(Sabun)

307. Bir öküzüm vardı,
 Suyu girmeyince terlemiyordu.

(Sabun)

308. Ateşe atmasan-fil gibi,
 Ateşe atsan-kül gibi.

(Külsuyu sabunu)

309. Bir öküzüm vardı,
 Suyu girmese azmıyordu.

(Çamaşır sabunu)

310. Bir ögüzüm bardı da,
 İssilese-ariw tılpıw uradı.
 (Dux sapın.)

311. Bir qara ögüzüm bardı da,
 Suwğa kirse, aq boladı.
 (Qara sapın.)

312. Bir ögüzüm bardı da,
 Silegeyi ariw iyis etedi.
 (Dux sısa.)

313. Awuzu coq, qolu coq,
 Tutxan cerin iymeydi.
 (Celim.)

314. Beli uzun-ayaqları qısxax.
 (Skameyka.)

315. Qara atxa mineme,
 Qızıl qumğa kireme.
 (Taba tutxuç.)

316. Bir atım bardı da,
 Taş töselmey, awnamaydı.
 (Tuz taş.)

317. Amma allında gıkka oynar.
 (Urçuq.)

318. Bir qızım bardı da,
 Tepsese-semiz boladı.
 (Urçuq.)

319. Gitçe terek-anama kerek.
 (Urçuq.)

310. Bir öküzüm vardı,
Sıcaklasa-güzel koku saçardı.
(Kokulu sabun)
311. Bir kara öküzüm vardı,
Suya girse, ak olurdu.
(Kara sabun)
312. Bir öküzüm vardı,
Tükürüğü güzel koku eder.
(Parfüm)
313. Ağızı yok, kolu yok,
Tuttuğu yeri bırakmıyordu.
(Tutkal)
314. Beli uzun ayakları kısa.
(Sıra)
315. Kara ata binerim,
Kızıl kuma girerim.
(Tava)
316. Bin atım vardı;
Taş döşenmiyor, minder çürütmüyordu.
(Karga tuzu)
317. Nine önünde yumurta oynar.
(Kirmen)
318. Bir kızım vardı,
Oynarsa-semiz olurdu.
(Kirmen)
319. Ufacık ağaç-anama gerek.
(Kirmen)

320. Cürüy-Cürüy, cüklü boldu,
Arqaçıǵı tüklü boldu.

(Urçuq.)

a) Çılay-çılay cüklüçük,
Arqaçıǵı-tüklüçük.

321. Qolumda-quturǵan küçük.

(Urçuq.)

322. Uzun butlu-uzun uwurtlu.

(Urçuq.)

323. Bir qalada-ming toqmaq.

(Çepken cık.)

324. Bir atım bardı da,
Anga minmegen çoqdu.

(Sindik.)

325. Bıçaq da tüyüldü,
Cülqüç da tüyüldü,
Ekisinden da ariw cülüydü.

(Erik.)

UY SAWUT

326. Aǵaçdan aǵaç tuwar,
Aǵaç bla belin buwar.

(Aǵaç qurşowlu cıkkır.)

327. Beşden beşden belin buwǵan,
Kesi qara aǵaçdan tuwǵan.

(Cıkkır bla qurşowları.)

328. Başına kün tie,
İçine qar cawa.

(Ayran cıkkır.)

320. Yürüye-yürüye yüklü oldu,

Arkacığı tüylü oldu.

(Kirmen)

a) Ağlaya ağlaya yüklücük,

Arkacığı-tüylücük.

321. Kolumda-kudurmuş küçük.

(Kirmen)

322. Uzun bacakta-uzun avurtlu.

(Kirmen)

323. Bir kalede-bin tokmak.

(Elbise ilmigi)

324. Bir atım vardı,

Ona binmeyen yoktu.

(İskemle)

325. Bıçak da değildi,

Jilet de değildi,

İkisinden de güzel kesiyordu.

(Erik)*

KAP KACAK

326. Ağaçtan ağaç doğar,

Ağaç ile belini boğar

(Ağaç çemberli fıçı)

327. Beşer beşer belini boğan,

Kendisi kara ağaçtan doğan.

(Fıçı ile çemberleri)

328. Başına gün değer,

İçine kar yağar.

(Ayran fıçısı)

* Türkiye Türkçesinde karşılığını bulamadık.

329. Eki egeçni qoyunları:

Bazarğa bara-quru,

Bazardan kele-tolu.

(Artmaqla.)

330. Bir atım bardı da,

Ömürü aşdan toymaydı.

(Aşlaw.)

331. O mingelek-mingelek,

Mingellekni qızıma,

Ming el bermey aytmazma.

(Aşlıq gön.)

332. İçi-qızıl qatapa,

Tısı- qara qatapa.

(Bağır qazan.)

333. İçi-sarı qatapa,

Tısı- qara qatapa.

(Cez qazan.)

334. Bir kölüm bardı da,

Tübü cerge cətmeydi.

(Qazan.)

335. Suw üsünde-qıngır iegi.

(Qazan kiris.)

336. Ol-kökge qaray,

El-anga qaray.

(Otda qazan.)

337. Eki ullu qulağı -

Ekisi da eşitmeydi.

(Sırğalı qazan.)

329. İki kardeşin koyunları:
Pazara varır-kuru,
Pazardan gelir-dolu.

(Heybe)

330. Bir atım vardı,
Ömrünce aşdan doymazdı.

(Tepsi)

331. O mingellek-mingellek,
Mingelleği kızıma,
Bin el vermezsen söylemem.

(Yiyecek sepeti)

332. İçi-kızıl kadife,
Dışı-kara kadife.

(Bakır kazan)

333. İçi-sarı kadife,
Dışı-kara kadife.

(Sarı bakır kazan)

334. Bir gölüm vardı,
Dibi yere değmiyordu.

(Kazan)

335. Su üstünde-kingir kenarı.

(Kazan kulpu)

336. O-göge bakar,
El-ona bakar.

(Ateşte kazan)

337. İki büyük kulağı-
İkisi de işitmiyordu.

(Kulplu kazan)

338. Qarabay at oynata,

Qral anga qaray.

(Uca qazan.)

339. Karangı bavda kavğa kördüm,

Aq saqallı baba kördüm.

(Et qazan.)

340. Eçkimi çangız emçeki-

Anı savmağan kişi coq.

(Bet-qol çuwuc)

341. Ayağı çoq, kolu çoq,

Elge aylanmay çolu çoq.

(Bitir ayaq.)

342. Bir ögüzüm bardı da,

Suwdan toymaydı.

(Gadura.)

343. Eki ayağı, eki kolu,

Qarnı kirdikdan tolu.

(Gadura.)

344. Bir ögüzüm bardı da,

Ne içireme, ne içireme-

(Gögen.)

345. Bir biyçem bardı da,

Anı emçegin emmegen coqdu.

(Gıbıt.)

346. Bir atım bardı da,

Aşını üsüne aynaydı.

(Çazgıç.)

338. Karbay at oynatır,

Kral ona bakar.

(Büyük kazan)

339. Karanlık bağda kavga gördüm,

Ak sakallı baba gördüm.

(Et kazanı)

340. Keçimin yalnız memesi,

Onu sağmayan adam yok.

(Lavabo)

341. Ayağı yok, kolu yok,

Memlekette dolışmadık yolu yok.

(Tabak)

342. Bir öküzüm vardı,

Suya doymuyordu.

(Kepçe)

343. İki ayağı, iki kolu,

Karnı ot dolu,

(Kepçe)

344. Bir öküzüm vardı:

İçiyorum da içiyorum.

(Güğüm)

345. Bir prensesim vardı,

Onun memesini emmeyen yoktu.

(Tulum)

346. Bir atım vardı,

Yemeğinin üzerinde oynuyordu.

(Oklava)

347. Uzunquyruq, uçayaq,
Üçayakda—bir tabaq.

(Çalğawuç.)

348. Qarantxası coq,
Kölü toq.

(Çaw gıbit.)

349. Top—tup eter,
Tengizden öter.

(Çaw urğuç.)

350. Bir qızım sırğalı,
Bir qızım sırğasız.

(Çez taz bla bağır taz.)

351. Koş allında—avuzacıq.

(it tegene.)

352. Bir qızım bardı da,
Qaymaqdan süygeni coqdu.

(Kaymak alıwçu.)

353. Qalaqçıq ata,
Talaqçıq tarta.

(Kaşıq bla til.)

354. Bir kelinim bardı da:
Ketgen da anı uppa etedi,
Kelgen da anı uppa etedi.

(Qasıq.)

355. Aksıl ögüz üyden köcmez,
Tilni tartmay, Suw içmez.

(Qumğan.)

338. Karbay at oynatır,
Kral ona bakar.
(Büyük kazan)
339. Karanlık bağda kavga gördüm,
Ak sakallı baba gördüm.
(Et kazanı)
340. Keçimin yalnız memesi,
Onu sağmayan adam yok.
(Lavabo)
341. Ayağı yok, kolu yok,
Memlekette dolasmadık yolu yok.
(Tabak)
342. Bir öküzüm vardı,
Suya doymuyordu.
(Kepçe)
343. İki ayağı, iki kolu,
Karnı ot dolu,
(Kepçe)
344. Bir öküzüm vardı:
İçiyorum da içiyorum.
(Gügüm)
345. Bir prensesim vardı,
Onun memesini emmeyen yoktu.
(Tulum)
346. Bir atım vardı,
Yemeğinin üzerinde oynuyordu.
(Oklava)

347. Uzunquyruq, üçayaq,

Üçayakda-bir tabaq.

(Calğawuç.)

348. Qarantxası çoq,

Kölü toq.

(Çaw gıbit.)

349. Top-tup eter,

Tengizden öter.

(Çaw urğuc.)

350. Bir qızım sırğalı,

Bir qızım sırğasız.

(Çez taz bla bağır taz.)

351. Koş allında-avuzacık.

(İt tegene.)

352. Bir qızım bardı da,

Qaymaqdan süygeni çoqdu.

(Kaymak alıwcu.)

353. Qalaqçıq ata,

Talaqçıq tarta.

(Kaşıq bla til.)

354. Bir kelinim bardı da:

Ketgen da anı uppa etedi,

Kelgen da anı uppa etedi.

(Qasıq.)

355. Aksıl ögüz üyden köçmez,

Tilni tartmay, Suw içmez.

(Qumğan.)

347. Uzun kuyruk, üç ayak,
Üç ayakta- bir tabak.

(Tava ve sapı)

348. Korkuluğu yok,
Gönlü tok.

(Yağ tulumu)

349. Top-tup eder,
Denizden geçer.

(Yağdanlık)

350. Bir kızım küpeli,
Bir kızım küpesiz.

(Prinç tas ile bakır tas)

351. Çalı önünde - ağzı açık.
(it teknesi)

352. Bir kızım vardı,
Kaymaktan başka sevdiği yoktu.

(Kaymak kepçesi)

353. Kürekçik atar,
Dalakçık tartar.

(Kaşık ile dil)

354. Bir gelinim vardı:
Giden de onu öperdi,
Gelen de onu öperdi.

(Kaşık)

355. Beyazımsı öküz evden göçmez,
Dili çekmez, su içmez.

(Teneke ibrik)

356. Atxa minmez,
Cayaw çürümez.

(Qumğan.)

357. Bir ögüzüm bardı da,
 Kökge qaramay Suw içmeydi.

(Qumğan.)

358. Bir atım (ögüzüm) bardı da,
 Boynun burmay, Suw içmeydi.

(Qumğan.)

359. Qumuqdan kelgen talğır ögüz.
 Boynun burmay, su içmez.

(Qumğan.)

360. Otçagada-kara kiştik.

(Tuç kumğan.)

361. Ot başında-hımıl kiştik.

(Coyun qumğan.)

362. Kök alaşa külde awnar.

(Quyğuç.)

363. Aç bolsa,
 Çulğanıb çatar,
 Toq bolsa,
 Çingab qobar.

(Maşok.)

364. Bir atım bardı da:
 Ot aşaydı da, suw içedi.

(Samavar.)

356. Ata binmez,

Yaya yürümez.

(Teneke ibrik)

357. Bir öküzüm vardı,

Göge bekmıyor, su içmiyordu.

(Teneke ibrik)

358. Bir atım (öküzüm) vardı,

Boynunu burmuyor, su içmiyordu.

(Teneke ibrik)

359. Kumuk'tan gelen çizgili öküz,

Boynunu burmaz, su içmez.

(Teneke ibrik)

360. Ocakta-kara kedi.

(Tunc ibrik)

361. Ateş başında-çapaklı kedi.

(Demir ibrik)

362. Gök at külde oynar.

(Kürek)

363. Aç olsa,

Çullanıp yatar,

Tok olsa,

Cıngar kopar.

(Çuval)

364. Bir atım vardı:

Ateş yiyip, su içerdi.

(Semaver)

365. Başı-tesik,
Tübü-tesik,
Ortasında-ot bla suw.
(Samavar.)
366. Ot başında-çawlu çoyunçüq.
(silti xızen.)
367. Çanıngdan ketmez,
Suwsab etmez.
(suwluk.)
368. Bir künnge ming çuwuna.
(Suw çelek.)
369. Eki karnaş künde çuwunalla,
kar künde da birge çuwunalla.
(Suw çelekle.)
370. Bara-bara- çırlay bara,
Kele-kele- çılay kele.
(Çelekle.)
371. Ekewlen çuwunadı,
Birewlen qaraydı.
(Çelekle bla suw ağaç.)
372. İçip suwdan toymağan,
Endi boldum deb qoymağan.
(Tübsüz çelek.)
373. Suwsundan qarnı toymaz,
Qalinnı atıb qoymaz.
(Süzgüç.)
374. Bir qızım bardı da,
Çangız sırğa tağadı.
(Taz.)

365. Başı-delik,
Dibi-delik,
Ortasında-ateş ile su.
(Semaver)
366. Ateş başında-yağlı demir.
(Maşa)
367. Yanında gitmez,
Susuzluk etmez.
(Matara)
368. Bir günde bin yıkanır.
(Su kovası)
369. Eki kardeş günde yıkanırlar,
Her gün de birlikte yıkanırlar.
(Su kovaları)
370. Gide-gide-şarkı söyleyerek gider,
Gele-gele-ağlayarak gelir.
(Kovalar)
371. İkisi yıkanırdı,
Birisi bakardı.
(Kovalar ile saka sırığı)
372. İçip suya doymayan,
Şimdi yerimi alırım deyip kalmayan.
(Dipsiz kova)
373. Sudan karnı doymaz,
Katıyı atar bırakmaz.
(Süzgeç)
374. Bir kızım vardı,
Tek küpe takardı.
(Tas)

375. Ullu qolda qar qıra.

(Tegene qırqıç.)

376. Ansız önküç da almayla,

Ansız önküç da bermeyle.

(Temirli.)

377. üç qarnasını-bir börkü.

(Tepsi.)

378. Bir üyüm bardı da,

İçi boran etedi.

(Xolodil'nik.)

379. Qara ağaçnı casıma.

Cıkkırdağın taşıyma.

(Ağaç colpu.)

380. Bir qızım bardı da,

Canı-tini sütbaşı.

(Sütbaşı awlawcu colpu.)

381. Uzunboyun Dawsxan-

Qazandağın tawusxan.

(Colpu.)

a) Uzunquyruq Sawursxan-

Qazandağın tawusxan.

382. Bir qalada-ming teşik.

(Çeten korzinka.)

383. Tögeredi-qara qaya,

Ortasında-aq maya.

(Çoyun bla süt.)

375. Büyük kolda kar kırar.

(Tegere qıdqıç)*

376. Onsuz öndüç de alamazlar,

Onsuz ödünç de vermezler.

(Terazi)

377. Üç kardeşi-bir börkü.

(Masa)

378. Bir evim vardı,

İçi tipi eserdi.

(Buzhane)

379. Kara ağacın oğluyum,

Teknedekini taşıyorum.

(Ağaç çömçe)

380. Bir kızım vardı,

Dini-imanı kaymak.

(Kaymak alıcı çömçe)

381. Uzun boylu Dawsxan-

Kazandaki uzunkuyruk.

(Çömçe)

a) Uzun kuyruk Sawur sxan-

Kazandaki uzunkuyruk.

382. Bir kalede-bin delik.

(Sepet)

383. Etrafı-kara kaya,

Ortasında-ak maya.

(Çömçe ile süt)

---

* Türkiye Türkçesinde anlamını bulamadık.

384. Awuzu bla içe da,

Burnu bla töge.

Saynek.

385. Bir atım bardı da,

Suwnu awuzundan üzmeydi.

(Şarğa.)

386. Bir qalada-ming teşik.

(Elek.)

387. Üç kişini-bir sarxı.

(Üçayaq.)

UY XAPÇUK

388. Eşik başında- çaw goppan.

(Bilezik qıppa.)

389. Uzaq çolnu tawusdum da,

Bir atlam qaldı.

(Bıçıl.)

390. Bir kelinim bardı da,

Çetgen anı quçaqlaydı.

(Çançawluq.)

391. Seni da çılıtadı,

Kesin da çılıtadı.

(Çuwurğan.)

392. Qolu-ayağı çoq-kölek kie.

(Çastıq.)

393. Çumsaqlığı-mamuq kibik,

Awurluğu- qabuq kibik.

(Quw çastıq.)

384. Ağzı ile içer,

Burnu ile döker.

(Çaydanlık)

385. Bir atım vardı,

Suyu ağzından kesmiyordu.

(Şelale)

386. Bir kalede-bin delik.

(Elek)

387. Üç kişinin bir sarığı.

(Sehpa)

PILI PIRTI

388. Kapı başında-yağlı sisko.

(Yumak)

389. Uzak yolu tükettim,

Bir yuvarlağım kaldı.

(İplik yumağı)

390. Bir gelinim vardı,

Varan onu kucaklıyordu.

(Havlu)

391. Seni de ısıtırdı,

Kendisini de ısıtırdı.

(Battaniye)

392. Kolu-ayağı yok-gömlek giyer.

(Yastık)

393. Yumşaklığı-pamuk gibi,

Ağırlığı-kabuk gibi.

(Tüy yastık)

394. Kesi köre bilmeydi,
Körmegenge körgüzedi.
(Közlükle.)
395. Körgen köznü aw eter,
Körmegenni saw eter.
(Közlükle.)
396. Bir üyüm bardı da,
Ömüründe içi quru bolmaydı.
(Kübür.)
397. Bir qızım bardı da,
Anga qaramağan çoqdu.
(Küzgü.)
398. Palapan ayaqlı,
Palpuç tırnaqlı,
Sürüb cetalmazsa,
Tutub tıyalalmazsa.
(Küzgü çarıp.)
399. Qardan aq,
Cünden cumsaq.
(Mamuq.)
400. Ayağı çoqdu-cürüydü,
Tili çoqdu-söleşedi.
(Sagat.)
401. Bir ayağı-uzun,
Bir ayağı-qısxax.
(Sagat.)

394. Kendisi göremezdi,

Görmeyene gösterirdi.

(Gözlükler)

395. Gören gözü ağ eder,

Görmeyeni sağ eder.

(Gözlükler)

396. Bir evim vardı,

Ömründe içi kuru olmazdı.

(Sandık)

397. Bir kızım vardı,

Ona bakmayan yoktu.

(Ayna)

398. Dev ayaklı,

Papuç tırnaklı,

Koşup yetişemezsin,

Tutup engelleyemezsin.

(Kırık ayna)

399. Kardan ak,

Yünden yumşak.

(Pamuk)

400. Ayağı yoktu-yürüyordu,

Dili yoktu-söyleşiyordu.

(Saat)

401. Bir ayağı-uzun,

Bir ayağı-kısa.

(Saat)

402. Ornunda turmaz,

Tawuşu qurumaz.

(Stol sağat.)

403. Tört kişini-bir börkü.

(Stol.)

404. Temir ızından barıwcu,

Colda buğub qalıwcu.

(Xalı.)

405. Çulđan-çulđam qara içegi,

Cılını asırasam, çirimeydi.

(Sıntağı.)

402. Yerinde durmuz,
Sesi eksik olmaz.

(Masa saati)

403. Dört kişinin-bir börkü.

(Masa)

404. Demir izinden gidici,
Yolda gizlenip kalıcı

(Halı)

405. Paket-paket kara barsak,
Yıl boyu saklasam, bozulmuyordu.

(Toka)

KİMİYLE BLA CASAWLA

KIYIMLE

406. Bir zatım bardı da,

Qanatları bardı-uçmaydı.

(Başlıq.)

407. Terekge çırmalıb anaları,

Beline qadalıb balaları.

(Kümüş belibaw.)

408. Kündüz bolsa-qursow kibik,

Keçe bolsa-çulğaw kibik.

(Qubas belibaw.)

409. Kündüz çırmala,

Keçe çulğana.

(Belik.)

410. Tögeregi-qala,

Ortası-tala.

(Buxar börk.)

411. Kündüz-teşile,

Keçe-kiyile.

(Keçeği börk.)

412. Noğay otow tögerek-

Mameteyge ne kerek.

(Kiyiz börk.)

a) Noğay otow tögerek-

Babiy bizge ne kerek.

GIYIMLER İLE SÜSLER

GIYIMLER

406. Bir şeyim var;
Kanatları vardı-uçmuyordu.

(Başlık)

407. Ağaca sarılıp anaları,
Beline tutunup babaları,

(Gümüş kemer)

408. Gündüz olsa-çember gibi
Gece olsa-sarma gibi

(Demir kemer)

409. Gündüz düzeltilir,
Gece toplanır.

(Belik)

410. Etrafı-kale,
Ortası-tarla.

(Astragan börkü)

411. Gündüz-çıkarılır,
Gece-giyilir.

(Gece takkesi)

412. Nogay odasının etrafı,
Mehmedeve ne gerek.

(Keçe börk)

a) Nogay odasının etrafı,

Babam bize ne gerek.

413. Tışı-ağaç.

İçi-sadraç.

(Çeten börk.)

414. Qaçdan sora qatınla etgen qawdan geben.

(Cırpa börk.)

415. Kündüz çirt-çirt ete aylanadıla da,

Keçe awuzların acıb çuqlaydıla.

(Goloŝla.)

416. Çaysam-orunduq,

Çıysam-çmduruq,

(Gülmendi çawluq.)

417. Çaysang-ming qarış,

Çıysanıg-bir qarış.

(Çibek çawluq.)

418. Çawmasa-esikge çıqmaz,

Çawsa-üyge kirmez.

(Çamçı.)

419. Biçilmegen-tigilmegen,

Sozulmayın kiyilmegen.

(Çün çınday.)

420. Sırtı-qımja,

Bawuru-tüklü,

(Kiyim sürtüwçü.)

421. Bulut töldü-salgın etedi.

(Künlük.)

422. Qat-qat sıyrılıb,

Art etegi çırılıb.

(Qaptal.)

413. Dışı-ağaç,

İçi-işleme.

(Hasır şapka)

414. Güzden sonra kadınların yaptığı kavdan geben.

(Papak)

415. Gündüz cırt-cırt eder dolaşır,

Gece ağızlarını açıp uyurlardı.

(Çarıklar)

416. Yaysam-yatak,

Yığsam-yumruk.

(İpek şal)

417. Yaysan bin karış,

Yığsan-bir karış.

(İpekli şal)

418. Yağmasa-eşiğe çıkmaz,

Yağsa-eve girmez.

(Yamçı)

419. Biçilmeyen, dikilmeyen,

Genişlemeyince giyilmeyen.

(Yün çorap)

420. Sırtı-çıplak,

Burnu-tüylü.

(Elbise fırçası)

421. Bulut değildir gölge eder.

(Şemsiye)

422. Kat-kat dikilip,

Arka eteği kesilip.

(Fırfır)

423. Bir özende-beş gözen.

(Qolluq.)

424. Bir dorbunda-beş teşik,

Beş teşikde-beş qarnaş.

(Qolluq.)

425. Bir mekyamda-beş qarnaş,

Bir-birlerin biledile,

Xar birini-bir üyü,

Birem-birem kiredile.

(Qolluq.)

426. Başları qarala,

Tübləri sarğala.

(Messile.)

427. Çayılsa-tabaq kibik,

Çıyılsa-tayaq kibik.

(Salqınlıq.)

428. Beş atıma-bir bawum.

(Teriqop qab.)

429. Çay esinge tüşmegen,

Qış üsüngden tüşmegen.

(Ton.)

430. Tışı-mıllı,

İçi-çıllı.

(Tışsız ton.)

431. Bir çıgırgım bardı da,

Eki eşikni bir-birine qısadı.

(Tüyme.)

423. Bir vadide-beş kiler.

(Eldiven)

424. Bir mağarada-beş delik,

Beş delikte-beş kardeş.

(Eldiven)

425. Bir barınakta-beş kardeş,

Bir-birini hapsederlerdi.

Her birinin-bir evi,

Birer-birer girerlerdi.

(Eldiven)

426. Başları karalar,

Dibi sarılar.

(Mest)

427. Yayılrsa-tabık gibi,

Toplansa-dayak gibi.

(Şemsiye)

428. Beş atıma-bir bağım.

(Ayakkabı)

429. Yazın akla gelmeyen,

Kışın üstünden düşmeyen.

(Kalın elbise)

430. Dışı-yaşlık,

İçi- sıcak.

(Astarsız elbise)

431. Bir dostum vardı,

İki eşiği bir-birine bağlardı.

(Düğme)

432. Qabdırma bla qadalmas.

(Tüyme bla ilgik.)

433. Bir itib bardı da,

Qabsa-qarışıb qaladı.

(Tüyrewüç.)

434. Qıyırçığı-ilincek,

Kindiginde-tüyümçek.

(Tüyrewüç.)

435. Bir çabıwum bardı da,

Tawğa buqu qondurmaydı.

(Xota.)

436. Bir teren urum bardı da,

Anga atılmağan çoqdu.

(Xurçun.)

437. Asdım qazan,

Saldım quyruq,

Eridi qazan,

Qaldı quyruq.

(Ayaq bla çarıq.)

438. Başı-qanga, tübü-çalman.

(Çabır.)

439. Kündüz arı-beri çabadıla,

Keçe çulğanıb çatadıla.

(Çabarla.)

440. Bir kölegim bardı da,

Erge bargıncı teşmeyme.

(Çuba.)

432. Dügüm ile çengel.

(Dügme ile ilik)

433. Bir itim vardı,

Isırsa-dolaşıp kalırdı.

(Toplu iğne)

434. Kenarı-ilinçek,

Başındaki-dügümcek.

(Toplu iğne)

435. Bir kaplamam vardı,

Dağa toz kondurmuyordu.

(Önlük)

436. Bir derin kuyum vardı,

Ona atılmayan yoktu.

(Torba)

437. Astım kazan,

Saldım kuyruk,

Eridi kazan,

Kaldı kuyruk.

(Ayak ile carık)

438. Başı-sığınak, dibi ağıl.

(Çabır)*

439. Gündüz oraya-buraya çabalarlardı,

Gece kıvrılıp yatarlardı.

(Çarık)

440. Bir gömleğim vardı,

Kocaya varıncaya kadar çıkarmıyorum.

(Perçem)

---

* Türkiye Türkçesinde karşılığını bulamadık.

441. Tı̄sındağı-tar kölek,
 İcindeği-altın terek
 (Çuba bla qız.)

442. Aşağan zamanda-
 Stol túbünde,
 Çatxan zamanda-
 Orunduđ túbünde.
 (Çuruqla.)

443. Başı bar-ayağı çoğ.
 (İşımla.)

CASAWLA

444. Qabırđada-sarı iegile.
 (Altın tüyme.)

445. O keğerek-keğerek,
 Eki sarđıl töğerek,
 Tawđa minsele, tağıla,
 Tawdan tüssele, cığıla.
 (Altın sırgala.)

446. O keğerek-keğerek,
 Eki appaq töğerek,
 Tawđa minsele, tomala,
 Tawdan tüssele, tumala.
 (Kümüş sırgala.)

447. Búğüm-búğüm bir terek,
 Anı buwđan töğerek.
 (Barmaqda cüzük.)

441. Dışındaki-dar gömlek,
İçindeki-altın fidan.

(Perçem ile kız)

442. Yeme zamanında-
Masa dibinde,
Yatma zamanında-
Karyola dibinde.

(Çizme)

443. Başı var-ayağı yok.

(Çizmeler)

SUSLER

444. Duvarda-sarı kemikler.

(Altın düğme)

445. O kegerek-kegerek,
İki sarımsı tekerlek,
Dağa binseler, dağılır,
Dağdan düsseler, toplanır.

(Altın küpe)

446. O kegerek-kegerek,
İki akpak tekerlek.
Dağa çıksalar, toplanırlar,
Dağdan düsseler, atılırlar.

(Gümüş küpe)

447. Boğum-boğum bir ağaç,
Onu boğan tekerlek.

(Parmakta yüzük)

448. Tawuq cibge qonngandı da,
Cibni tüşürmey, tüşmeydi.

(Belibawnu tögerekleri.)

449. Tawdan kübürçek salına.

(Boyunçaq.)

450. Eşik başında-eki tawuq,
 Ayaqlarında-bawları.

(Çamçı tögerekle.)

451. Altın terekde-altın qurşow.

(Kyamar.)

452. Biz-biz biz edik,

Birer ariw qız edik,

Cib- cib bolub tizildik,

Bir-bir bolub üzüldük.

(Mınçaqla.)

453. Bir arqanda-ming cılgı.

(Mınçaqla.)

454. Bir sürüwüm bardı da:

Çatsala da-birge,

Qobsala da-birge.

(Mınçaqla.)

455. Saw sürüwnü-bir baş bawu.

(Mınçaq baw.)

456. Çardan toğay salınır.

(Sırğa.)

457. Taw başında eki çarx:

Çel bolsa da qımılday,

Çel bolmasa da-qımılday.

(Sırğala.)

448. Tavuk kemere konardı,

Kemeri düşürmez, düşmezdi.

(Uçkur ipi)

449. Dağdan define salınır.

(Kolye)

450. Eşik başında-iki tavuk,

Ayaklarında-b.ağları.

(Yamçı kenarı)

451. Altın ağaçta-altın çember.

(Kemer)

452. Biz-biz biz idik,

Birer ergen kız idik,

Sıra-sıra dizildik,

Bir-bir olup birleştik.

(Boncuklar)

453. Bir kementde-bin at.

(Boncuklar)

454. Bir sürüm vardı:

Yatsalar da-birlikte,

Kalksalar da-birlikte.

(Boncuklar)

455. Toplu sürünün-birbaş bağı.

(Boncuk bağı)

456. Yardan çember salınır.

(Küpe)

457. Dağ başında iki çark:

Yel olsa da-kıpırdıyor,

Yel olmasa da-kıpırdıyor.

(Küpeler)

458. İçine ot çıyıwcu,

Çawnu allin tıyıwcu.

(Xazır.)

459. Qabırgada-gokkaziya.*

(Xazırla.)

460. Qoynum tolu aqbaş tayaq.

(Xazırla.)

MEKYAMLA BLA MEKYAM KEREKLE

CAMAĞAT MEKYAMLA

461. Aqıl da çıya,

Aqıl da çaya.

(Biblioteka.)

462. Ertiden bla qonaq almaydı,

İngirde qonaqsız bolmaydı.

(Klub.)

463. Bir üyüm bardı da,

Anda bolmagan xazna çoqdu.

(Tüken.)

464. Bir qalam bardı da,

Nença kirsenge-ança çangırasa.

(Xamam.)

---

* Gakkaziya-gokka orun

458. İçine ateş yığılan,

Düşmanın önünü kesen.

(Boru)

459. Duvarda-oyuncak kap.

(Fişek kovanı)

460. Koynum dolu akbaş dayak.

(Fişeklik)

BARINAK İLE BARINAK GEREÇLERİ

UMÛMÎ MEKÂNLAR

461. Akıl da yığar,

Akıl da yayar.

(Kütüphane)

462. Sabah misafiri olmazdı,

Akşam misafirsiz olmazdı.

(Kulüp)

463. Bir evim vardı,

Onda olmayan mal yoktu.

(Dükkan)

464. Bir kalem vardı,

Ne kadar girsen-o kadar parlarsın.

(Hamam)

ADAM MEKYAMLA

465. Anaları ölüb çata,

Babaları basıb çata.

(Arqaw bla arabla.)

a) Uzun Aliy ölüb çata,

Babaları basıb çata.

b) Qara dommay anaları,

Nazik-nazik balaları.

466. Anaları qampayıb tura,

Babaları çanpayıb tura.

(Arqaw bla şatalla.)

467. Bir kelinim bardı da,

Ömürü olturgannı bilmeydi.

(Bağana.)

468. Qabırğa uzunı qara qatın.

(Bağananı kölekkesi.)

469. Teng tengin költüre,

Tang ulu qızın költüre.

(Bağana bla arqaw.)

470. Akka üyge kirmeydi,

Amma eşikge çıqmaydı.

(Bosağa bla tıbir taş.)

471. Ne üyge kirmeydi,

Ne eşikge çıqmaydı.

(Bosağa.)

472. İçinde bolmağan çoqdu-

Amma açxıçın bermeydi.

(Gözen.)

INSAN MEKÂNLARI

465. Anaları ölüp durur,

Yavruları basıp durur.

(Kirişler ile döşeme)

a) Uzun Ali ölüp durur,

Yavruları basıp durur.

b) Kara bizon anaları,

Nazik-nazik yavruları.

466. Anaları yüklenip durur,

Yavruları bağırıp durur.

(Kiriş ile mesnet)

467. Bir gelinim vardı,

Ömrünce oturmak nedir bilmezdi.

(Mertek)

468. Duvar büyüğü kara kadın.

(Merteğin gölgesi)

469. Denk dengini götürür.

Tan ulusu kızını götürür.

(Mertek ile kiriş)

470. Dede eve girmiyordu,

Nine eşiğe çıkmıyorlardı.

(Basamak ile ocak taşı)

471. Hem eve girmiyordu,

Hem eşiğe çıkmıyordu.

(Eşik)

472. İçinde olmayan yoktu-

Nine anahtarını vermiyordu.

(Kiler)

473. Bir atım bardı da,
Anga cüklenmegen coqdu.

(Cıyğıc.)

474. It tuldü-ürmeydi,
Adamnı üyge iymeydi.

(Kirit.)

a) Bir kaçügüm bardı da:

Aşamaydı, içmeydi,

Üyge kişi iymeydi.

475. Ullu bekki-çekki.

(Kirit bla açxıç.)

476. Qabırğa uzunı qara gatin.

(Qabırğa carılğan.)

477. Ömrüm qonaqğa barmayma,
Kesim a qonaqsız turmayma.

(Qonaq üy.)

478. Qaya artında teblennigen qışlıq.

(Murçar.)

479. Ming kişi cuqlab cata,
Bir kişi saqlab cata.

(Murçar ağaç.)

480. Bir zatım bardı da:

Aşab başlasam da, uzalama,

Aşab boşasam da, uzalama.

(Sawut tabxa.)

481. Bölüm-bölüm talala,

Ircıları-qangala,

(Tereze közle.)

473. Bir atım vardı,

Ona yüklenmeyen yoktu.

(Yüklük)

474. İt değildi-ürmüyordu,

Adamı eve sokmuyordu.

(Kilit)

a) Bir kaçüğüm vardı:

Yemiyordu içmiyordu,

Eve insan sokmuyordu.

475. Büyük bekçi ile hududu.

(Kilit ile anahtar)

476. Duvar büyüğü kara kadın.

(Duvar çatlağı)

477. Ömrümde misafirliğe varmıyorum,

Ama kendim misafirsiz kalmıyorum.

(Misafir odası)

478. Kaya ardında çiğnenilen mera.

(Döşeme)

479. Bin kişi uyuyup durur,

Bir kişi bekleyip durur.

(Döşeme sırtığı)

480. Bir şeyim vardı,

Yemeye başlasam da uzanırım,

Yemeyi boşlasam da uzanırım.

(Silah)

481. Bölüm-bölüm tarlalar,

Sınırları-kargalar.

(Pencere gözleri)

482. Bir üyde üç qarnas bardı:

Birinçisi:

"Tang bir ata kirge edi",-deydi,

Ekincisi:

"Tang atxandan allax saqlasın",-deydi,

Üçüncüsü:

"Menнге başxası çoqdu",-deydi.

(Tereze, eşik, arqaw.)

483. Taw başında-başlı çawul.

(Çardaq.)

484. Atlamaydı- çürüydü.

(Eşik.)

485. Anı kışide işi çoq,

Anı türtmegen kişi çoq.

(Eşik.)

486. Bir qızım bardı da:

Kelgen da andan tutadı,

Ketgen da andan tutadı.

(Eşik baw.)

487. Eki teng-bir-birinden keng-

Bir-birinden köz almaydıla,

Bir-biri qatına barmaydıla.

(Üynü tübü bla başı.)

482. Bir evde üç kardeş vardı:

Birincisi:

"Güneş bir eve girmelidir",-diyordu,

ikincisi:

"Güneşten Allah saklasın"-diyordu.

Üçüncüsü:

"Benim için değişmez",-diyordu.

(Pencere, kapı, giriş)

483. Dağ başında-çatılı yığınak.

(Çardak)

484. Atlamıyordu-yürüyordu.

(Eşik)

485. Onun insanla işi yok,

Onu dürtmeyen kişi yok.

(Eşik)

486. Bir kızım vardı:

Gelen de ondan tutardı,

Giden de ondan tutardı.

(Kapı kolu)

487. İkisi denk-bir-birinden ayrı-

Bir-birinden göz ayırmıyorlar,

Bir-birinin yanına varmıyorlardı.

(Evin tabanı ile tavanı)

MAL MEKYAMLA

488. Tı_sı-künngə qata,
İçinde-mülküm çata.

(Çatma.)

489. Başı- çbıq,
Tögəregi-açıq.

(Qaşbaq.)

490. Allında-eşigi,
Artında-teşigi.

(Qoy baw.)

UWAQ MEKYAMLA

491. İçi (kölü) toq,
Kölekkesi çoq.

(Gardoş uru.)

492. Bir üyüm bardı da,
Oçağı-başı-tübüne.

(Çaxtana.)

493. Bir çıkkırım bardı da:

Kesi tolmaydı,
Çelekləni tolturadı.

(Quyu.)

494. Bir qalam bardı da,
Eşigi başına açılardı.

(Suv üy.)

495. Otsuz-çıraqsız bir üycük,
Bir üycükde-köb çüv- çüvcük.

(Tawuq orun.)

HAYVAN MEKÂNLARI

488. Dışı-günde kurur,
İçinde-mülküm yatar.

(Ahır)

489. Üstü-kapalı
Etrafı-açık.

(Sundurma)

490. Karşısında-eşiği
Ardında-deşiği.

(Kom)

UFAK MEKÂNLAR

491. İçi (ruhu) tok,
Hayali yok.

(Patates çukuru)

492. Bir evim vardı,
Ocağı-başı-dibine.

(Hela)

493. Bir fıçım vardı,
Kendisi dolmuyordu,
Kovaları doldururdu.

(Kuyu)

494. Bir kalem vardı,
Kapısı tepesine açılırdı.

(Kuyu ve kapağı)

495. Ateşsiz-alevsiz bir evcik,
Bir evcikte-çok civcivcik.

(Kümes)

MEKYAM KEREKLE

496. Bir eşigi-ming teşigi.

(Gözenek.)

497. Kebge urulğan qızıl aşıq.

(Kırpıç.)

498. Bir qatxan terim bardı da,

Qıptı kesmeydi.

(Qalay.)

499. Taw başında-buğa teri.

(Qançal.)

500. Taw başında-qızıl tuyaq.

(Qoşun.)

501. Bir tilimdim bardı da,

Tartama-tartama-üzülmeydi.

(Temir cıbıq.)

502. Urmasang-kirmez.

Tartmasang-çıqmaz.

(Temir çüy.)

503. Çaldım-maldım çalıw qala.

(Çalman.)

504. Ming közü-on müyüzü.

(Çeten.)

ALET-EDAVAT MEKANLARI

496. Bir eşiği, bin deliği.

(Gözenek)

497. Kalıba vurulan kızıl kemik.

(Kerpic)

498. Bir ince terim vardı,

Makas kesmiyordu.

(Kalay)

499. Dağ başında-boğa teri.

(Sac)

500. Dağ başında-kızıl tırnak.

(Cömlek)

501. Bir dilim vardı,

Çekiyorum-çekiyorum- parçalanmıyordu.

(Demir çubuk)

502. Vurmasan-girmez:

Çekmesen-çıkamaz.

(Demir çivi)

503. Çaldım-maldım çalı kale.

(Ağıl)

504. Bir gözü-on buynuzlu.

(Sepet)

ARBAZ .STAWAT

505. Bir itim bardı da:

Tilin tartmasang,

Arbazğa iymeydi.

(Arbaz qılıç.)

506. Qoş allında-qoşbaş buğa.

(At ilkiç.)

507. Bir atım bardı da,

Anga cüklenmegen kir coqdu.

(Boqlawuç.)

508. Menнге tağıлмаған da coqdu,

Menнге caraşmaған da coqdu.)

(Bıqı.)

509. Taw artında-Taway,

Taw allında-Saway.

(Bawnu art-al qarançxalanı.)

510. Aşı coq, suwu coq,

Süeledi qazağım.

(Qarançxa.)

511. Nögeri coq-qatında,

Könçegi coq-butunda,

Keçe stawatnı saqlaydı,

Kündüz öretin cuqlaydı.

(Stawat qarançxa.)

512. Bir zatım bardı da,

Ansız xan qalağa örlemeydi.

(Ayaq bacxıç.)

AVLU-ÇİFTLİK

505. Bir köpeğim vardı:

Dilini çekmesen.

Avluya girmezdi.

(Avlu sürgüsü)

506. Koç karşısında-çift boğa.

(At sırıgı)

507. Bir atım vardı,

Ona yüklenmeyen pislik yoktu.

(Teskere)

508. Bana takılmayan da yoktu,

Bana yarasmayan da yoktu.

(Çengel)

509. Dağ ardında-Ayı boğan,

Dağ karşısında-Satıcı.

(Ambarın arka-ön korkulukları)

510. Aşı yok, suyu yok,

Ayakta dourur kazağım.

(Korkuluk)

511. Askeri yok-yanında,

Pantolonu yok kıcında,

Gece çiftliği korurdu,

Gündüz ayakta uyurdu.

(Çiftlik korkuluğu)

512. Bir şeyim vardı,

Onsuz han kaleye çıkmıyordu.

(Merdiven)

513. Eki anada- çıyırma bala.

(Qol bacxıç.)

514. Çarlamagan şkok.

(Qazıq.)

515. Töppesi-kökge qaray,

Tögeregin- çangur taray.

(Qazıq.)

516. Qos allında- çanalğıç.

(Qoy kesgen taş.)

517. Ayağı çoq, közü çoq,

Soqur qartxa- çol usta.

(Tayaq.)

518. İt qaba da, qonqa oltura.

(Üy boğu.)

OT BLA CARIQ

OT

519. Anam etgen üyden çıqmaz,

Atam etgen üyge kirmez.

(Peç' bla arba.)

520. Bir qızım bardı da:

Kesi üyde kömür çaynaydı,

Çacı çelde buğunçaq oynaydı.

(Peç'.)

521. Qış aşab aşdan toymagan,

Çay aşnı qatına qoymagan.

(Peç'.)

513. İki anada-yirmi çocuk

(Merdiven)

514. Ateş etmeyen-silah.

(Kazık).

515. Tepesi-göğe bakar,

Civarı-yağmur tarar.

(Kazık)

516. Koc karşısında- canalan.

(Koyun kesen taş)

517. Ayağı yok, gözü yok,

Kör yaşlıya-klavuz.

(Asa)

518. İt canağında kılçık oturur.

(Çöp).

ATEŞ İLE IŞIK

ATEŞ

519. Yaptığı, evden çıkmaz,

Babamın yaptığı, eve girmez.

(Soba ile araba)

520. Bir kızım vardı:

Kendi evde kömür çignerdı,

Sacı yelde saklambaç oynardı.

(Ocak)

521. Kısın yeyip yeyip doymayan,

Yazın aşu yanına koymayan.

(Ocak)

522. Taş taşnı költürür,
 Taş atasın költürür,
 Atası balasın költürür,
 Balası borkün költürür.

(Peç', plita, qazan, qazan, baş.)

523. Cengil qızar,
 Terk suwur.

(Qalay peç'.)

524. Sınpayaxan Paçaxan-
 Awuzun kökge açaxan.

(Ocaq.)

525. Sırt üsünde-aq biyce.

(Ocaq.)

526. Ne otxa kirmeydile,
 Ne otdan ketmeydile.

(Bilek ağaçla.)

527. Xatasızğa tiymegen,
 Xatalını iymegen.

(Düger.)

528. Bir terekde-güz teşik.

(Ağaç sıncır.)

529. Bir qalada-ming teşik.

(Ot sıncır.)

530. Bir qayada-ming teşik,
 Biri-birin tutadıla,
 Anda bişgen zatlını,
 Bek quwannıb cutadıla.

(Ot sıncır.)

522. Taş taşı götürür,

Taş atasını götürür,

Atası çocuğunu götürür,

Yavrusu börkünü götürür.

(Ocak, ocak taşı, kazan, kazan kapağı)

523. Çabuk kızar,

Çabuk sovrur.

(Teneke soba)

524. Sınpayahan Paçahan-

Ağızını göge açan.

(Ocak)

525. Sirt üstünde-ak prenses.

(Ocak)

526. Hem atese girmiyorlardı.

Hem atesten gelmiyorlardı.

(Sömine odunu)

527. Zararsıza dokunmayan,

Zararlıyı göndermeyen.

(Dolap)

528. Bir ağaçta-yüz delik.

(Ağaç zincir)

529. Bir kalede-bin delik.

(Ot sincir)

530. Bir kayada-bin delik,

Biri-birini tutar,

Ondan bişen şeyleri,

Çok beğenip yutarlardı.

(Ot sincir)

531. Qabırğa uzununu qara qatın.

(Ot singır.)

532. -Qıngır-mıngır, qayrı barasa?

-Gılçıw-mılçıw, nek sorasa?

(Singır bla tütün.)

a) Qıngır-mıngır, qayrı, barasa?

-Mukkur-çukkur, nek sorasa?

533. Çantaq kişi otdan artxa turmaz.

(Ot ağaç.)

534. Taw artında- çiltinni qulaq.

(Ot quwuş.)

535. Qalğa alınmağan,

Tuluqğa salınmağan,

Qayağa minmegen,

Suwğa kirmegen.

(Ot.)

536. Çatxan çerinden qobmağan,

ölgüncü tınçlıq tabmağan.

(Ot.)

537. Bir ögüzüm bardı da,

Ol çatxan çerge tük çıqmaydı.

(Ot.)

538. Bir qızıl ögüzüm bardı da:

Ne quyruğundan tutdurmaydı,

Ne qulağından tutdurmaydı.

(Ot.)

539. Bir qızıl ögüzüm bardı da,

öle turub kök boladı.

(Ot.)

531. Duvar uzununu kara kadın.

(Ot sincir)

532. - Kingir-mingir, nereye gidersin?

- Kılıcıv-mılcıv, ne sorarsın?

(Zincir ile tütün)

a) Kingir-mingir, nereye gidersin?

- Şakkur-şukkur, ne sorarsın?

533. Eğilmiş insan ateşten geri durmaz.

(Ocak çubuğu)

534. Dağ ardında-parıltılı kulak.

(Ateş çukuru)

535. Ele alınmayan,

Torbaya salınmayan,

Kayaya oturmayan,

Suya girmeyen.

(Ateş)

536. Yattığı yerden kalkmayan,

Ölene kadar rahat bulmayan.

(Ateş)

537. Bir öküzüm vardı,

Onun yattığı yerde tüy bitmezdi.

(Ateş)

538. Bir kızıl öküzüm vardı,

Ne kuyruğundan tutturuyordu,

Ne kulağından tutturuyordu.

(Ateş)

539. Bir kızıl öküzüm vardı,

Ölmeye başlayınca, gök olurdu.

(Ateş)

540. Mennge çabdı,

Meni çabdı,

Eşigimi çabdı.

(Ot bla qıxsaç.)

541. Qızıl iynek qızıw öküre,

Qızıl buzow kökge sekire.

(Ağaç ot bla çiltin.)

542. Qızıl ögüz çüçürse,

Qızıl mınçaq çartlar.

(Ot bla çiltin.)

543. Bir qızıl iynegim bardı da,

"Ummox"-dese, buzowu tüzge qaçadı.

(Ot bla çiltin.)

a) Bir qızıl iynegim bardı da,

Buzowu qaçsa qaytmaydı.

544. Qara iynekni tübünde-qızıl buzow.

(Çoyun tübünde ot.)

545. Töbe başında-qızıl resik,

Töppesinden çıqqan-qara bilezik.

(Ot çanngan bla tütün.)

546. Xar qalanı burası,

Şuwuldaydı şuwdası.

(Ot çanngan bla tütün.)

547. Qızıl ögüz çibinleb ketdi,

Köksül ögüz çatıb qaldı.

(Ot bla kül.)

548. Qızıl iynekni-kök buzowu.

(Otnu külü.)

540. Bana değdi,
Beni aldı
Esiği kurtardı.
(Ateş ile maşa)
541. Kızıl inek ateş böğürür.
Kızıl buzağı göğe sıcrar.
(Ağac ateşi ile kıvılcım)
542. Kızıl öküz hapsirsa,
Kızıl boncuk çatlar.
(Ateş ile kıvılcım)
543. Bir kızıl ineğim vardı,
"Ummah"- dese, buzağı düze kaçardı.
(Ateş ile kıvılcım)
- a) Bir kızıl ineğim vardı,
Buzağısı kaçsa dönmüyordu.
544. Kara ineğin altında-kızıl buzağı.
(Kazanın altındaki ateş)
545. Tepe başında-kızıl resik,
Tepesinden çıkan-kara bilezik.
(Ateş ile duman)
546. Her kalenin burası
Hısırdıyordu şurası.
(Ateş ile duman)
547. Kızıl öküz öfkelenip gitti,
Göksül öküz yatıp kaldı.
(Ateş ile kül)
548. Kızıl ineğin-gök buzağısı.
(Ateş ile kül)

549. Qızıl ögüz qara qusa.

(Ot bla qurum.)

550. Qulaq içinde-qara qıraw.

(Qurum.)

a) Qulaq awuzunda-qara camçı.

551. Qızıl ögüz çerde cata,

Köksül ögüz kökge tarta.

(Ot bla tütün.)

552. Qıçırmay-sızgırmay elni çabdırır.

(Ot tüşgen.)

553. Qara iynek qaraydı,

Qızıl iynek çalaydı.

(Ot bla çöün.)

554. Bir qızıl ögüzüm bardı da,

Tübün tartmasang, qobmaydı.

(Ot etgen.)

555. Bir ögüzüm bardı da,

Çatxandı da, qobartqa unamaydı.

(Çanmağan ot.)

556. Bir ögüzüm bardı da,

"Ux" dese-özenni qaraltadı.

(Ot bla çalın.)

557. Kesi satawatda cata,

Silegeyi qayağa gata,

(Ot bla çalın.)

558. Tar özennge- culduz uçxan.

(Ocaqda ciltin.)

549. Kızıl öküz-siyah kusar.

(Ateş ile kurum)

550. Kulak içinde-kara kırağı.

(Kurum)

a)Kulak ağzında-kara yamçı.

551. Kızıl öküz yerde yatar,

Göksül öküz göğe çıkar.

(Ateş ile duman)

552. Sessiz-sedasız memleketi gezer.

(Yangın)

553. Kara inek bakıyordu,

Kızıl inek yalıyordu.

(Ateş ile dökme demir)

554. Bir kızıl öküzüm vardı,

Dibini çekmesen, ayrılmıyordu.

(Ateş yakmak)

555. Bir öküzüm vardı,

Yatınca kalkmaya razı olmuyordu.

(Sönmüş ateş)

556. Bir öküzüm vardı,

"Uh" dese meydanı karartırdı.

(Ateş ile is)

557. Kendisi çiftlikte yatar,

Tükrüğü kayaya çıkar.

(Ateş ile is)

558. Dar vadide-uçan yıldız.

(Ocakta kıvılcım)

559. Açala qızı burmaçaç.

(Ocaqni tütünü.)

560. Burma çaçlı kermexan,

Allın kökge burmaxan.

(Tütün.)

561. Belin uzun sozar,

Quyruq bulğay ozar.

(Tütün.)

562. Kök kiştik üy başına çıqdı da,

Üyge qaytmay, tas boldu.

(Tütün.)

563. Qolu çoq,

Ayağı çoq,

Kökge erler.

(Tütün.)

564. Üyge kirse,

Eşikge çıqmaz;

Eşikge çıqsa,

Üyge kirmez.

(Tütün.)

565. Kök ögüzüm çibinleb ketdi.

Qızıl ögüzüm çatıb qaldı.

(Ağaç kösewle.)

566. Alling tolu nal.

Költür alsang, al.

(Otnu kösewü.)

559. Kıvırcık kızı burma saç.

(Ocağın dumanı)

560. Burma saçlı Kermehan,

Yüzünü göğe asanhan.

(Duman)

561. Belini uzunca süzer,

Kuyruk karışıp uzar.

(Duman)

562. Gök kedi ev başına çıktı,

Eve dönmeden kayboldu.

(Duman)

563. Kolu yok,

Ayağı yok,

Göğe çıkar.

(Duman)

564. Eve girse,

Kapıya çıkmaz;

Kapıya çıkırsa,

Eve girmez.

(Duman)

565. Gök öküzüm öfkelenip gitti,

Kızıl öküzüm yatıp kaldı.

(Odunun kömürleri)

566. Karşında dolu nal,

Cesaretliysen al.

(Ateşin közü)

567. Qıp-qızıl qızıl-ala-

Boya wsuzlay qara bola.

(Otnu kösewü.)

568. Qızıl iynekni-qızıl tanası.

(Otnu kösewü.)

569. Tegene tolu-qızıl aşıq.

(Mıdix.)

a) Qum túbünde qızıl aşıq.

570. Ayağı çoq-qaçadı,

Qanatı çoq-uçadı.

(Uçxum.)

571. Bir qızıl ögüzüm bardı da,

Bir keçege saw stawatnı qaraltadı.

(Şinqart.)

572. Bir kübürçegim bardı da,

Altmış kere açama,

Aridan sora atama.

(Paşot tob.)

573. Bir kübürde-altmış tayaq.

(Sernekle.)

574. Qanga üçükde-altmış qarnas.

(Sernekle.)

575. Dorbun tolu-qarabaş qozu.

(Sernekle.)

576. Bir zatım bardı da,

Urğaning sayın bala tabadı.

(Tomraw bla çarqa).

567. Kıp-kızıl kızıl-ala-
Boyasızları kara ola.

(Ateşin közü)

568. Kızıl inegin-kızıl tanası.

(Ateşin közü)

569. Tekne dolu-kızıl kemik.

(Kor)

a) Kum dibinde-kızıl kemik.

570. Ayağı yok-kaçardı,
Kanadı yok-uçardı.

(Kül)

571. Bir kızıl öküzüm vardı,
Bir gecede bütün çiftliği karartırdı.

(Yangın)

572. Bir sandığım vardı,
Altmış kere açarım,
Ondan sonra atarım.

(Kibrit topu)

573. Bir sandıkta-altmış dayak.

(Kibrit kutusu)

574. Karton evcikte-altmış kardaş.

(Kibrit kutusu)

575. Mağara dolu-karabaş kuzu.

(Kibrit kutusu)

576. Bir şeyim vardı,

İpini tatlı çocuk bulurdu.

(Kütük ile odun)

577. Soyula tura anası,
Qutulub bara balası.

(Cükküç bla congurçxa.)

578. Mindan atdım maxarğa,
Burunduğu-şaxarğa.

(Congurçxa.)

579. Kün tübünde çata,
Gırçın kibik çata.

(Sığın.)

580. Qızıl ögüzün mulxarın kök ögüz aşar.

(Kül bla baguş.)

581. Qızıl ögüzünü mulxarın qara ögüz taşır.

(Kül tögüwçü.)

582. Bir sarı alaşam bardı da,
Bir ürkse, suwğa deri toxtamaydı.

(Örten.)

583. Bir atım bardı da:
Qırdışda çabadı da,
Topraqda abınadı.

(Örten.)

584. Bir atım bardı da,
Bir colnu eki barmaydı.

(Örten.)

585. Bir ögüzüm bardı:
Qırdıknı qoyadı da,
Qawdannı otlaydı.

(Örten.)

577. Soyulup durur anası,

Kurtulup durur yavrusu.

(Yük ile yonga)

578. Ondan attım eskimiş tütüne,

Ağızlığı-şehire.

(Yonga)

579. Güneş altında yatar,

Çörek gibi sertleşir.

(Tezek)

580. Kızıl öküzün artığını gök öküz yer.

(Kül ile küllük)

581. Kızıl öküzün artığını kara öküz taşır.

(Kül küreği)

582. Bir sarı iğdiş öküzüm vardı,

Bir ürkse suya kadar durmuyordu.

(Kuru otun yanması)

583. Bir atım vardı:

Yünde koşardı da,

Toprakta sürçerdi.

(Kuru otun yanması)

584. Bir atım vardı,

Bir yolu iki defa geçmiyordu.

(Kuru otun yanması)

585. Bir öküzüm vardı:

Kırdakini bırakırdı,

Kurusunu otlardı.

(Kuru otun yanması)

586. Bir qızıl ögüzüm bardı da:

Basxan çeri qara toladı.

(Örten.)

587. Çolğa deri tirile,

Çolğa çetse, tigile (tirele).

(Örten.)

588. Qolsuz-ayaqsız tawğa örler.

(Örten.)

CARIQ

589. Taw başında çulduz çana.

(Çiraxtan.*)

590. Bir müüşde oturur,

Üynü için tolturur.

(Balawuz çıraç.)

591. Bağanası-qaltırawuq,

özekçigi- çiltırawuq.

(Çaw çıraç.)

592. Öretinley künü ketgen,

Tögerekley çanıb ketgen.

(Çaw çıraç.)

593. Börkün alsang-közün qısa.

(Başlı lampa.)

594. Qançal qaptallı,

Miyala börklü.

(Qalay lampa.)

---

* Çiraxtan-burun tıbirda çıraç orun.

586. Bir kızıl öküzüm vardı,
Bastığı yere karartırdı.

(Kuru otun yanması)

587. Yola kadar dirilir,
Yola ulassa, dikilir(Tökezler).

(Kuru otun yanması)

588. Kolsuz-ayaksız dağa çıkar.

(Kuru otun yanması)

IŞIK

589. Dağ başında yıldız yanar.

(Şamdan)

590. Bir kösedede oturur,
Evin içini doldurur.

(Balmumu ateşi)

591. Kütüğü titrek,
Özcüğü parlak.

(Yağlı çıra)

592. Ayakta gününü geçiren,
Etrafını yakıp giden.

(Yağlı çıra)

593. Şapkasını alsan-gözünü kısar.

(Fener)

594. Teneke elbiseli,
Cam şapkalı.

(Gaz lamba)

595. Ol kökge qaray,

Biz anga qaray.

(Lampa.)

596. Tögeregi-sarı ay,

Xar kim anga qaray.

(Lampa.)

597. Peç' başında-qazan,

Qazannı içinde-suw,

Suw içinde- cılan,

Cılanı başı- cangan cilduz.

(Lampa.)

598. Buwun-buwun buwulub,

İçinne zem-zem suw quyulub.

(Miyala lampa.)

599. Aq qaptallı,

Ay başlı,

Sirtında tayağı,

Cerge cetmez ayağı.

(Tağılğan lampa.)

600. Bir çırağım bardı da,

Celden qorqmaydı.

(Pinar.)

601. Allına barsa-

Otxa tüşe,

Artına barsa-

Suwğa tüşe.

(Pitil.)

595. O göge bakar,

Biz ona bakar.

(Lamba)

596. Etrafı-sarı ay,

Bütün herkes ona bakar.

(Lamba)

597. Ocak başında-kazan,

Kazanın içinde-su,

Su içinde-yılan,

Yılanın başı-yanan yıldız.

(Gaz lambası)

598. Burum-burum burulur,

İçine zem-zem suyu konulur.

(Cam lamba)

599. Ak elbiseli,

Ay başlı,

Sirtında dayağı,

Yere eğmez ayağı.

(Duvarda lamba)

600. Bir ateşim vardı,

Yelden korkmuyordu.

(Fener)

601. İleri gitse,

Ateşe düşer,

Geriye varsa,

Suya düşer.

(Lamba fitili)

602 Başı otda-quyruğu suwda.

(Pitil.)

a) Başı otda çalın ete,
 Quyruğu suwda sarın ete.

b) Başı otda küe,
 Quyruğu suwda çüze.

v) Başı- çarıp üyde,
 Quyruğu-qarangı kölde.

603. Bir çılan suwda çaşaydı da,
 Otda küyüb öledi.

(Pitil.)

604. Kömürü- çalını bolmaz,
Çanarından qalmaz.

(Şıbla çıraç.)

602. Başı ateşte-kuyruğu suda.

(Lamba fitili)

- a) Başı ateşte-tüter,
Kuyruğu suda-haline ağlar.
- b) Başı ateşte yanar,
Kuyruğu suda yüzer.
- c) Başı-parlak evde,
Kuyruğu karanlık gölde.

603. Bir yılan suda yaşıyordu,

Ateşte yanıp ölüdü.

(Lamba fitil)

604. Kömürü- işi olmaz,

Yanarında kalmaz.

(Simsek)

OQUW-BİLİM BLA OQUW KEREKLE

OQUW-BİLİM

605. Bir zatım bardı da:

At bolub da çabadı,

Quş bolub da uçadı.

(Bilim.)

606. Bitib çığadı şaxardan,

İci toluda xapardan.

(Gazet.)

607 Aq qarda-qara soqmaq

(Cazıw.)

608. Aq tasda-qara çolçuq.

(Cazıw.)

609. Bir qalaçük bala,

Beş ögüz saban süredile,

Çerleri-çımmaq,

Urluqları-qap-qapa,

Ol urluqnu kim çaçsa,

Ol aqıllı bola.

(Cazıw.)

610. Qol bla çıyıla.

Köz bla çıyıla.

(Cazıw.)

611. Beş ögüz bla birewlen saban süre,

Anı sürgen urlugun da ata bile.

(Qagıt çazgan.)

EĞİTİM-İLİM İLE OKUL İHTİYAÇLARI

EĞİTİM-İLİM

605. Bir şeyim vardı:

At olup koşardı,

Kuş olup uçardı.

(İlim)

606. Türeyip çıkardı şehirden,

İçi doludur haberden.

(Gazete)

607. Beyaz karda-kara iz.

(Yazı)

608. Beyaz taşda-kara yolcuk.

(Yazı)

609. Bir kalecik ile,

Beş öküz saban sürerlerdi.

Yerleri bem-beyaz,

Tohumları kap-kara,

O tohumları kim saçsa,

O akıllı ola.

(Yazı)

610. Kol ile yayılır,

Göz ile yığılır.

(Yazı)

611. Beş öküz ile birisi saban sürer,

Onu süren tohumunu da atar.

(Yazı yazan)

612. Duniyanı bacxıçı,

Kökleni açxıçı.   333 1111.

(film.)

613. Meni bardı bir qızım-

Qat-qat çepken kiedi,

Ol qızımı duniyada,

Xar bir insan süedi.

(Kitab.)

614. Tawuş etmey söleşgen,

Xalqğa aqıl üleşgen.

(Kitab.)

615. Qalaw-qalaw töşekle,

Anı bilmegen-eşekle.

(Kitabla.)

616. Qabat-qabat ne qabat-

Bir quşda üçgüz altmış beş qanat.

(Kalendar'.)

617. Kiyim bolub kiyilmegen,

Tüyme bolub tüyülmegen,

Ölseng da-birgenge,

Ölmeseng da-birgenge.

(Oquw.)

618. Awuzu çoq,

Qolu çoq,

Çıl qaytara.

(Oruzlama.)

612. Dünyanın merdiveni,
Göklerin anahtarı.

(İlim)

613. Benim vardı bir kızım-
Kat-kat cepken giyerdi,
O kızımı dünyada,
Her bir insan severdi.

(Kitap)

614. Ses etmeden söyleşen,
Halka akıl ülestiren.

(Kitap)

615. Kat-kat döşekler,
Onu bilmeyen esekler.

(Kitaplar)

616. Kapat-kapat yine kapat-
Bir kuşta üçyüz altmış beş kanat.

(Takvim)

617. Giyim olup giyilmeyen,
Düyme olup dügmelenmeyen.
Ölsen de-herkese,
Ölmesen de-herkese.

(Okumak)

618. Ağızı yok,
Kolu yok,
Yıl tüketir.

(Takvim)

619. Ayağım çoq, qolum çoq,
 Çaba- çorta keteme,
 Ongum çoq, solum çoq,
 Tört duniyağa çeteme.

(Pis'mo.)

620. Bir üyüm bardı da,
 Anga kirgen çolowçu boladı.

(Pis'mo yatsik.)

621. Çarıq üyge barıwçu,
 Aqıl-bilim alıwçu.

(Soxta.)

622. Çüzle awuzuna qaragan,

(Ustaz.)

623. Ilmu bla küreşgen,
 Künde aqıl üleşgen.

(Ustaz.)

624. Qozusu-qara,
 Qoyu-aq,
 Sürüwçüsü-çansaq.

(Xarifle, qağıt, oquğan.)

625. El icinde bir ana
 Köb sabiyni süedi,
 Anga kelib kirgennge,
 Aqıl-bilim beredi.

(Skol.)

619. Ayağım yok, kolum yok,
 Çabuk-çabuk giderim,
 Sağım yok, solum yok,
 Dünyanın dört tarafına varırım.

(Mektup)

620. Bir evim vardı,
 Ona giren yolcu olurdu.

(Mektup zarfı)

621. Nurlu eve varıcı,
 Akıl-ilim alıcı.

(Öğrenci)

622. Yüzlerin ağzına baktığı.

(Âlim)

623. İlim ile gürenen,
 Gün boyu akıl dağıtan.

(Âlim)

624. Kuzusu-kara,
 Koyunu-ak,
 Çobanı-geveze.

(Harfler, kağıt, okuyucu)

625. Memleket içinde bir ana,
 Çok çocuğu severdi.
 Ona gelip girenlere,
 Akıl-ilim verirdi.

(Okul)

QQUW KEREKLE

626. Altıncı barmaqçığım
Merekebden toyadı,
Allımdağı tefderde
Çolun-ızın qoyadı.

(Avtoruçxa.)

627. Çolu bardı-çürümezse,
Suwu bardı-içmezse,
Çeri bardı-sürmezse.

(Duniyanı kartası.)

628. Çazarğa usta da,
Oqurğa tilsiz.

(Qalam.)

629. Kesi çaza bilmeydi,
Çazıb a tawusuladı.

(Qalam.)

630. Bir unluğum bardı da,
Serilgeni bla çağğanı teng.

(Merekeb.)

631. Burunçugu sızıb bargan,
Aqılıngı tolu salğan.

(Pero.)

632. Erinmey birgenge çürütese.

(Portfel'.)

633. Suw tökdüm da, suwsar içdi.

(Kebdiriwçü.)

634. Azmiç bla çazmiç.

(Ruçka bla pero.)

OKUL İHTİYAÇLARI

626. Altıncı parmakçığım
Mürekkepten doyardı,
Karşımdaki defterde
Yolunu-izini bırakırdı.
(Dolma kalem)
627. Yolu vardır-yürümezsin,
Suyu vardır-içemezsin,
Yeri vardır-süremezsin.
(Dünya haritası)
628. Yazarken usta,
Okurken dilsiz.
(Kalem)
629. Kendisi yaşamıyordu,
Yazar, yazdırırdı.
(Kalem)
630. Bir tohumum vardı,
Ekilen ile ürünü eşit.
(Mürekkep)
631. Buruncuğu sızıp durur.
Fikirleri dile getirir.
(Dolmakalem ucu)
632. Üşenmeden hepsini taşıyor.
(Çanta)
633. Su döktüm susuz içti.
(Kurutma kağıdı)
634. Azmış ile yazmış.
(Kalem ile kalem ucu)
635. Kendi boylu, dili soylu.
(Kalem)

TOY-OYUN BLA TOY-OYUN KEREKLE

TOY-OYUN

636. Qabartiya-qartiya-

Qabartıdan kelgen eki qonaq,

Oneki elsiz aytmaz bir çomaq.

(Abezek.)

637. Uzğa-uzğa uzgalaq,

El qırılğan bir qalaq,

Qalaq-açxalı,

Çigit-baçxalı,

(Alım açxa.)

638. Taw başında xazna-

Çol tayğaqdı da, minalmayma.

(Qoz börk.)

639. Qaltağı zır-zır ete,

Awuzu gır-gır ete.

(Oynayçunu tekese.)

640. Altından-oqadan omaq,

Beş elge bermeyme bir çomaq.

(Toy.)

641. Tüyülürça işi çoq,

Tüyülmegen kişi çoq.

(Tüyümçek oyun.)

DÜĞÜN-OYUN İLE İHTİYAÇLARI

DUGUN-OYUN

636. Kabartiya-kartiya-

Kabartıdan gelen iki konuk

Oniki elsiz söylemez bir bilmece

(Abezek)

637. Uzak-uzak uzaklık,

El kırılan bir kürek,

Kürek-paralı,

Yiğit-bahçeli.

(Atkı)

638. Dağ başında hazine-

Yol kaygandı da, alamıyorum.

(Koz bürk)

639. Kaltağı zır-zır eder,

Ağız gır-gır eder.

(Oyuncunun tekesi)

640. Altından-yaldızdan süslü,

Beş ele vermiyorum bir bilmece.

(Düğün)

641. Düğülemekle işi yok.

Düğülemeyen kişi yok.

(Düğüm oyunu)

TOY-OYUN KEREKLE

642. Dang-dung ete bezeme,

Elni safxa tizeme.

(Dawurbaz.)

643. Qıçırığı-el cıya,

Qartaları-çel tiya.

(Qobuz.)

644. Çayılsa-ming bola,

Çıyılsa-bir bola.

(Qobuz.)

645. Qılqıyar-el çıyar.

(Qıl qobuz.)

646. Kıştik tıldü-muruldaydı,

Turna tıldü-quruldaydı.

(Qobuznu qur-quru.)

647. Eki qarnaş bir-birin tüe.

(Xars qalaqla.)

TOY-DUGUN İHTİYAÇLARI

642. Dang-dung eder yorarım,

Memleketi sıraya dizerim.

(Davulcu)

643. Cıglığı-memleket yığar,

Kıvrımları-yel tutar.

(Kopuz)

644. Yayılrsa-bin olur.

Yığılsa-bir olur.

(Kopuz)

645. Killi topuz-memleket yığar.

(Kil kopuz)

646. Kedi-değildi-mırıldıyordu,

Turna-değildi-kurulduyordu.

(Kopuzum akordu)

647. İki kardeş bir-birini döğer.

(Mızrap)

SABIY OYUNLA BLA OYUNÇAQLA:

SABIY OYUNLA

648. Bir köpürüm bardı da,
Anga minseng, cel qağadı.
(Sengkilçek.)

649. Cangur çawmay, el cibir.
(Suw alımaq.)

OYUNÇAQLA

650. Bir qızım bardı da,
Tiline cuq salmaydı.
(Ginci.)

651. Bir qızım bardı da,
Kişi tilemeydi.
(Ginci.)

652. Çılamaz-külmez,
Awrumaz-ölmez.
(Ginci.)

653. Cangur çawmay, suw çartlar.
(Suw şkok.)

654. Awuzu coq-qıçıra,
Tili coq-çaqıra.
(Sıbızgı.)

655. Kesi gitçe-tawuşu ullu.
(Sıbızgı.)

656. Ursang, qorqmaydı,
Quwanıb örge çingaydı.
(Tob.)

ÇOCUK OYUNLARI İLE OYUNCAKLARI

ÇOCUK OYUNLARI

648. Bir köprüm vardı,

Ona çıksan, yel çıkardı.

(Salıncak)

649. Yağmur yağmadan, memleket ıslanır.

(Su oyunu)

OYUNCAKLAR

650. Bir kızım vardı;

Diline bir şey koymuyordu.

(Oyuncak bebek)

651. Bir kızım vardı,

Erkek istemiyordu.

(Oyuncak bebek)

652. Ağlamaz-gülmez,

Hastalanmaz-ölmez.

(Oyuncak bebek)

653. Yağmur yağmıyor, su çıkar.

(Su tabancası)

654. Ağızı yok-ses eder,

Dili yok-çağırır.

(Kaval)

655. Kendisi küçük-sesi büyük.

(Kaval)

656. Vursan korkmuyordu,

Sevinip göge çıkıyordu.

(Top)

657. Bir tapançam bardı da,
Atama-atama-adam öltürmeydi.
(Tob şkok.)
658. Cayağına tartsang-stemeyge bara.
(Xoynux.)
659. Ayağından tutsang-xaxayğa qala.
(Cıqırt.)

TAŞIW BLA COLOWÇULUQ

ÖGUZ-ARBA

660. Ayrısaqal qart cablanıb tarta.
(Ayrı ağac.)
661. Qazlay qıçıradı,
Qangqazlay cayqaladı.
(Arba.)
662. Çegetge bara üyge qaraydı,
Üyge bara çegetge qaraydı.
(Arbanı artı.)
663. Tört qarnaşnı-bir belbawları.
(Başbaw.)
664. Qabırğada-beş teşik.
(Boyunsxa.)
665. Ming kişi ölüb cata,
Bir kişi basıb cata.
(Biçen quruq.)
666. Ekew xırılday,
Ekew cırılday,
Birew gırılday.
(Ögüzle,qaraçay arbanı çarxları,arbaçı.)

657. Bir tabancam vardı,

Atarım-atarım-adam öldürmez.

(Oyuncak tabanca)

658. Çenene kaldırsan-havaya çıkar.

(Topaç)

659. Ayağından tutsan-gürültü olur.

(Köstek)

TAŞIT İLE YOLCULUK

ÖKÜZ-ARABASI

660. İki ayrı ihtiyar birine yüklenip çeker.

(Boyunduruk)

661. Kazlar seslenirdi,

Kuğular sallanırdı.

(Öküz arabası)

662. Ormana gider eve bakardı,

Eve gider ormana bakardı.

(Arabanın arkası)

663. Dört kardeşin bir belbağları.

(Dizgin)

664. Bir kenarda-beş delik.

(Boyunduruk)

665. Bin kişi ölüp durur,

Bir kişi yüklenip durur.

(Kuru ot sırtığı)

666. İkisi hırıldıyor,

İkisi cırıldıyor,

Biri dırdırlıyordu.

(Öküzler, karaçay arabasının çarkları, Arabacı)

667. Terek ayrıda-tekele müyüz.

(Ögüzlük.)

668. Tübüne tüşgen-başına çığa,

Başına çıqğan-tübüne tüşe.

(Kegeyle.)

669. Qara dobay anası-

Oneki da balası.

(Köpçek bla kegeyle.)

670. Oneki balası-

Qara qatın anası.

(Toxun bla kegeyle.)

671. Anaları-türte bara,

Balaları-ürke bara.

(Köçerağaç bla çarxla.)

672. Tört çolowçu xar zamanda

Bir-biri ızından baradıla,

Bir-birlerin çetalmayın,

Alay çürüb turadıla.

(Orus arbanı çarxları.)

673. Törtew tengden töngerer.

(Orus arbanı çarxları.)

674. Anam etgen üyden çıqmaz,

Atam etgen üyge kirmez.

(Peç' bla arba.)

675. Çay awur bola,

Qış çengil bola.

(Çana.)

667. Ağaç mangada-çifte boynuz.
 (Öküz arabasında öküzün
 koşulduğu yer)
668. Dibine düşen-başına çıkar,
 Başına çıkan-dibine düşer.
 (Tekerlek parmağı)
669. Kara dobay anası.
 Oniki de yavrusu
 (Tekerlek gönleri ile parmakları)
670. Oniki yavrusu,
 Kara kadın anası.
 (Tekerlek kasnağı ile parmakları)
671. Anaları-dürter durur,
 Yavruları-ürker durur.
 (Dingil ile tekerlekleri)
672. Dört yolcu her zaman,
 Bir-birinin izinden giderlerdi,
 Bir-birlerini yakalayamıyarak.
 Böylece devam edip dururdular.
 (Dört tekerlekli araba)
673. Dört kardeş eşitce dönerler.
 (Dört tekerlekli araba)
674. Anamın yaptığı evden çıkmaz,
 Babamın yaptığı eve girmez.
 (Ocak ile araba)
675. Yazın ağır olur,
 Kışın hafif olur.
 (Kızak)

676. Eki qarnaşnı-bir belibawları.

(Comaça baw.)

677. Eki qımıldıw,

Tört dımıldıw,

Bir tegene.

(Eki at, arbanı çarxları, kübürü.)

ULOW

678. Altı ayaq,

Eki baş,

Bir quyruq.

(Atlı.)

679. Atdan-miyik, itden-alaşa.

(At cer.)

680. Temir baçxıçım,

Ağaç çardağım.

(At cer.)

681. Taw ayrında-qus çastıq.

(At cerni köpçeği.)

682. Temirden baçxıçı,

Süekden açxıçı.

(Süek at cer.)

683. Qabadı-qabadı-aşamaydı.

Çaynaydı-çaynaydı-boşamaydı.

(Awuzluq.)

684. Çaynalama-çaynalama-ezilmeyme,

Tartılama-tartılama-üzelmeyme.

(Aşuzluq.)

676. İki kardeşin-bir bel bağı.

(Dizgin)

677. İki kımıltı,

Dört tıptırtı,

Bir tekne.

(İki at, arabanın tekerlekleri, sandığı)

ULAŞTIRMA

678. Altı ayak,

İki baş,

Bir kuyruk.

(Atlı)

679. Atdan-büyük, itden-küçük.

(Eyer)

680. Demir merdivenim,

Ağac çardağım.

(Eyer)

681. Dağ çatalında-tüy yastık.

(Eyerin yastığı)

682. Demirden merdiven,

Kemikten anaxtar.

(Kemik eyer)

683. Isırıyor-ısıırıyor-yiyemiyordu,

Çiğniyor-çiğniyor-yutamıyordu.

(Gem)

684. Çiğniyorum-çiğniyorum-ezemiyorum,

Çekiyorum-çekiyorum-yırtamıyorum.

(Gem)

685. Taw betinde-temir baçxıç.

(Özengi.)

686. Eki qarnaş:

Ne atxa minmezle,

Ne çerge tüşmezle.

(Özengile.)

687. Qulan cingay kele,

Çılan oynay kele.

(Öşünlük.)

688. Atlıda-bar,

Çayawda- çoq.

(Qamçı.)

689. Taw artında-qara çılan.

(Quwuşxan.)

690. Aq başlı qara çılan.

(Aq tiekli kişen.)

691. Eki başlı qara çılan.

(Öre kişen.)

692. Üç başlı qara çılan.

(Üç ayaqlı kişen.)

693. Taw túbünde- çartı qalaç.

(Nal.)

685. Dağ yüzünde-demir merdiven.

(Üzengi)

686. İki kardeş:

Hem ata binmez,

Hem yere düşmez.

(Üzengiler)

687. Tay kaptırır gelir,

Yılan oynar gelir.

(Göğüs kayışı)

688. Atlıda-var,

Yayada-yok.

(Kamçı)

689. Dağ ardında-kara yılan.

(Kuskun)

690 Ak başlı kara yılan.

(Ak tokalı köstek)

691. İki başlı kara yılan.

(Büyük ayaklı köstek)

693. Dağ dibinde-yarım simit.

(Nal)

COL

694. Eki qara qoban-

Araları taşlı saban.

(Arba col.)

695. Bir zatım bardı da:

Cerge çatxandı da,

örge süelmeydi.

(Col.)

696. Bir çibim bardı da,

Saylab uçun çiyalmayma.

(Col.)

697. Kengligi-bir atlam,

Uzunluğu-ming atlam.

(Col.)

698. Temir tıldü-büklenmeydi,

Awur tıldü- çüklenmeydi.

(Col.)

699. Uzunı bar,

Kengi bar,

Otunçuğa tar,

Çolowçuğa zar.

(Çayaw col.)

700. Tawdan-miyik, xansdan-alaşa.

(Taw col.)

701. Eki çibim bardı da:

Künde çıyırılmaydıla,

Suwda sozulmaydıla.

(Temir col.)

YOL

694. İki kardeş ırmak,

Araları taşlı saban.

(Araba yolu)

695. Bir şeyim vardı:

Yere yatardı da,

Ayağa kalkmıyordu.

(Yol)

696. Bir ipim vardı:

Sararım sararım tükenmez.

(Yol)

697. Genişliği-bir adım,

Uzunluğu-bin adım.

(Yol)

698. Demir gibi-bükülmüyordu,

(Ağırlık gibi-yüklenmiyordu.

(Yol)

699. Uzunluğu var,

Eni var,

Oduncuya dar,

Yolcuya engel.

(Yaya yolu)

700. Dağdan-büyük, ottan küçük.

(Dağ yolu)

701. İki kemerim vardı:

Güneşte toplanmıyorlardı,

Suda esnemiyorlardı.

(Demiryolu)

702. Qara boyalğan bir cibim bardı da:

El da cürütedi,

Men da cürüteme,

Boyawu ketmeydi.

(Çayır col.)

703. Arı barsam da-artımda,

Beri kelsem da-artımda.

(Soqmaq.)

KÖPÜR

704. Bir atım bardı da,

El anga minedi. Qaraçay özen.

(Köpür.)

a) Bir atım bardı da,

Anga minmegen kişi çoqdu. Teberdi özen.

b) Bir atım bardı da:

El da minedi,

Men da mineme-arımaydı.

705. Uzun kişini-qısxı belibawu.

(Suwnu köpürü.)

706. Suw qatından ketmegen,

Suwdan urub ötmegen.

(Köpür qulağı.)

707. Qarnaş qarnaşxa qaray,

Ortaların suw taray.

(Suw beçenle.)

702. Karaya boyanmış bir kemerim vardı:

Memleket takardı.

Ben de takardım.

Boyası gitmiyordu.

(Asfalt)

703. İleri gitsem de-arkamda,

Beri gelsem de-arkamda.

(Patika)

KÖPRÜ

704. Bir atım vardı,

Herkes ona binerdi.

Karaçay özen.

(Köprü)

a) Bir atım vardı;

Ona binmeyen kişi yoktu.

Teberdi özen.

b) Bir atım vardı:

El de binerdi,

Ben de binerim-yorulmuyordu.

705. Uzun kişinin-kısa kuşağı.

(Su üzerinde köprü)

706. Su yanından gitmeyen,

Sudan vurup geçmeyen.

(Köprü kulağı)

707. Kardeş kardeşe bakar,

Arasından su geçer.

(Köprünün Ayakları)

CUK

708. Arbam coq,

Çanam coq,

Cük taşdım.

(Balas.)

709. Çaysam-ming qarı,

Çıysam-bir qarı.

(Çıçım.)

710. Arba çekmey,

Çana çekmey,

Otun keltirdim.

(Küres.)

711. Çangız közli qara çılan.

(Çib.)

712. Eki çikli qara çılan.

(Çantaw çib.)

713. Beş çikli qara çılan.

(Mans.)

714. Üç çikli qara çılan.

(Çıgat çib.)

715. Buruş sırtlı qara çılan.

(Çındı.)

YUK

708. Arabam yok,

Kızağım yok,

Yük taşıdım.

(Köknar)

709. Yaysam-bin endaze,

Yığsam-bir endaze.

(Sicim)

710. Araba çekmez,

Kızak çekmez.

Odun getirdim.

(Küres)*

711. Tek gözlü kara yılan.

(Kemer)

712. İki boğumlu kara yılan.

(Ot kayışı)

713. Beş boğumlu kara yılan.

(Kayış)

714. Üç boğumlu kara yılan.

(Urgan)

715. Buruşuk sırtlı kara yılan.

(Halat)

* Türkiye Türkçesinde karşılığı bulunamadı.

TEXNİKA BLA İŞ KEREKLE
TRANSPORT TEXNİKA BLA KEREKLE

716. Bir atım bardı da,
Çıyırma çer salınadı.

(Avtobus.)

717. Bir tayım bardı da:
Çürüse, cıgılmaydı,
Toxtasa, cıgıladı.

(Velosiped.)

718. Bir üyüm bardı da,
Tübü çerge çetmeydi.

(Keme.)

719. Bir atım bardı da,
Kölge kirse, batmaydı.

(Qayıq.)

720. Canı çoq-kesi çürüy.

(Meşna.)

721. Qara açırım kışneydi,
Ter qaqmayın işleydi.

(Meşnanı buğası.)

722. Bir atım bardı da,
Cabsa, çerni qaltıratadı.

(Poezd.)

723. Bir atım bardı da,
Üype çetse kışneydi.

(Poezd.)

TEKNİK İLE İŞ ALETLERİ

ULAŞTIRMA TEKNİĞİ İLE ARAÇLARI

716. Bir atım vardı,
Yirmi yer gezer.

(Otobüs)

717. Bir tayım vardı,
Yürüse, düşmüyordu,
Durursa, düşerdi.

(Bisiklet)

718. Bir evim vardı,
Dibi yere değmiyordu.

(Gemi)

719. Bir atım vardı,
Göle girse, batmazdı.

(Kayık)

720. Canı yok-kendisi yürüyor.

(Tren)

721. Kara aygırım kişniyordu,
Ter çıkmayınca çalışıyordu.

(Lokomotif)

722. Bir atım vardı,
Koşsa-yeri titretirdi.

(Tren)

723. Bir atım vardı,
Eve varsa kişnerdi.

(Tren)

724. Bir atım bardı da,

Bir çoldan çıqmay çabadı.

(Poezd.)

725. Bir quşum bardı da,

Qanat qaçmay uçadı.

(Somalöt.)

726. Bir quşum bardı da,

ömüründe gurt çığarmaydı.

(Samolöt.)

QURULUŞ-TEKNIKA BLA KEREKLE

727. Quyruğu uzun qara bayramçak.

(Atalgı.)

728. Çıltıray- çıltıray

Çegetge ketge,

Çıltıray- çıltıray

Çegetden kelgen.

(Balta.)

729. Çekki çegetden kele,

Çegetqır belinde kele.

(Balta.)

730. Eşikde şeçege bara,

Üyde sozulub qala.

(Balta.)

731. Uya etedi da içinde turmaydı.

(Buruw.)

724. Bir atım vardı,
Bir yoldan çıkmayıp koşardı.

(Tren)

725. Bir kuşum vardı,
Kanat çırpılmayıp uçardı.

(Uçak)

726. Bir kuşum vardı,
Ömründe yavru çıkarmıyordu.

(Uçak)

İNŞAAT-TEKNİĞİ İLE ARAÇLARI

727. Kuyruğu uzun kara hütüt.

(Yarı değirmi keski)

728. Parıldaya-parıldaya
Ormana giden,
Parıldaya-parıldaya
Ormandan gelen.

(Balta)

729. Ormancı ormandan gelir,
Orman kırıcı belinde gelir.

(Balta)

730. Eşikte selama durur,
Evde uzanıp durur.

(Balta)

731. Yuva yapardı da içinde durmuyordu.

(Büyük burgu)

732. Bir qarnaş çirlasa:

"Menнге-menнге",-deb çirleydi.

Bir qarnaş çirlasa:

"Menнге da, senнге da",-deb çirleydi.

(Çaya miçxi bla. tomraw miçxi.)

733. Çaynaydı-çaynaydı-

Kei aşamaydı.

(Miçxi.)

734. Bıçaqni awuzundan çiti,

Baltanı sırtından duppuq.

(Kerki.)

735. Başı-çaçaq,

Awuzu-bıçaq.

(Kesgiç.)

736. Bir tayagım bardı da,

Ol bolmasa-san tabmayma.

(Metr.)

737. Bir düldür atım bardı da,

Çürüse-buznu çaradı.

(Nalmaz.)

738. Bir atım bardı da,

Çabsa- çerni qırdışın qobaradı.

(Sürme.)

739. Başı çenge-awurdan,

El qandıra-dawurdan.

(Temir toqmaq.)

740. Başına ursang, qurçdan öte.

(Teşgiç.)

732. Kardeşin biri şarkı söylese:

"Bana-bana",-diye söylerdi.

Diğer kardeş söylese:

"Bana da, sana da",- diye söylerdi.

(Yay bıçkı ile tomruk bıçkısı)

733. Çiğniyordu, çiğniyordu.

Kendisi yemiyordu.

(Bıçkı)

734. Bıçağın ağzından keskin,

Baltanın sırtından kör.

(Keser)

735. Başı- saçak,

Ağızı-bıçak.

(Keski)

736. Bir deyneğim vardı,

O olmasa-ölçüyü bulamam.

(Metre)

737. Bir düldül atım vardı,

Yürüse-buzu yarardı.

(Elmas)

738. Bir atım vardı,

Koşsa-yerin tüyünü düzeltirdi.

(Planya)

739. Başı kola-usandırıcı,

Memleket kaldıran yaygara.

(Demir tokmak)

740. Başına vursan, demirden geçer.

(Delgiç)

741. Qobu tişli qırt-qırt.

(Türpü.)

742. Başı temir-quyruğu ağaç.

(Çögüç.)

743. Qağıb alıb,

Çığıb salıb.

(Cüy qıcxaç.)

744. Bir itim bardı da,

Qatı-qutunu ayırmaydı.

(Egew.)

745. Burnu-kökge çete,

Awuzu-mekyam ete.

(Avtokran.)

a) Töppesi-köknü sıza,

Awuzu- çerni qaza.

(Ekskavator.)

746. Guguruk bürtük çöbleydi da

Bir çanına sildeydi.

(Ekskavator.)

747. Awuzum qıyıp bolsa da,

Başıma ursang, qabama.

(Ütürgü.)

741. Kertik dişli kirt-kirt. ~~...~~

(Törpü)

742. Başı demir-kuyruğu ağaç.

(Balyoz)

743. Tutup alan,

Kesip salan.

(Kelpeten)

744. Bir itim vardı,

Serti-sürtü ayırmıyordu.

(Eğe)

745. Burnu-göge erer,

Ağzı-ev yapar.

(Vinçli kamyon)

a) Tepesi-göğü çizer,

Ağzı-yeri kazar.

(Kepçe)

746. Horoz tane toplayıp,

Bir yanına sallıyordu.

(Kepçe)

747. Ağzım eğik olsa da,

Başıma vursan keserim.

(Keski)

ÇASAW-TURMUŞ TEXNİKA BLA KEREKLE

748. Ullu bekki-çekki.

(Bazman bla girle.)

749. Bir üyüm bardı da,

İçinde tüyüş toxtamaydı.

(Gürbeği.)

750. Bir ögüzüm bardı da:

İçin ursa, közü qızaradı.

(Gürbeği körük.)

751. Bir atlı ming atlını tüer.

(Güx.)

752. Bütew boyunlu.

Teren qoyunlu.

(Keli.)

753. Başı ullu da

Quyruğu qısxı.

(Keli başı.)

754. Uzaqdan qarab költürür,

Qatınga çuwuq keltirir.

(Közöldürewük.)

755. Awuzu çoq, tili çoq,

Barır çolungu körgüzedi.

(Qıblama.)

756. "Qıs",-deseng-qısar,

"İy",-deseng-ier.

(Qısxıç.)

GÜNDELİK-HAYATTA KULLANILAN ALETLER

748. Büyük beki-çekki.

(Kantar ile kantar taşı)

749. Bir evim vardı,

İçinde gürültü dinmiyordu.

(Demirhane)

750. Bir öküzüm vardı,

İçini çekse, gözü kızarırdı.

(Demirci körüğü)

751. Bir atlı bin atlıyı döver.

(Havan)

752. Uzun boyunlu,

Derin koyunlu.

(Havan)

753. Başı büyük,

Kuyruğu kısa.

(Havaneli)

754. Uzaktan bakıp yüceltir,

Yanına yakın getirir.

(Dürbün)

755. Ağız yok dili yok,

Varır yolunu gösterir.

(Pusula)

756. "Kız",-desen-kısar,

"Eğ",-desen-eğer.

(Pense)

757. Awuzu çoq, tili çoq, ... 78 .. .

Söleşirge andan usta çoq.

(Radio.)

758. Awuzu çoq-xapar ayta,

Qolu çoq, qobuz tarta.

(Radio.)

759. Köpürsüz- çolsuz tüzünley kelgen,

Uzuqdağı xaparnı qatingdaça bergen.

(Radio.)

760. "Bir-bir" deb bir mölek,

Cerni awlaydı tögerek.

(Sputnik.)

761. "Qwül"-desem-qwüladı,

"Tıyıl", -desem-tıyıladı.

(Suv kran.)

762. Mukkur akka üyge çıylmaydı,

Burun suwu tıyılmaydı.

(Suv kran.)

763. Bir küzgüm bardı da,

Duniya içinde körünedi.

(Televizor.)

764. Köksül küzgül köbnü körgüze.

(Televizor.)

765. Bir çolpum bardı da,

Söznü tawdan awduradı.

(Telefon.)

757. Ağzı yok, dili yok,
Konuşmaya ondan usta yok.

(Radyo)

758. Ağız yok-haber söyler,
Kolu yok- kopuz çalar.

(Radyo)

759. Köprüsüz-yolsuz dos-doğru gelen,
Uzaktaki haberi yakınlarla veren.

(Radyo)

760. "Bir-bir"deyip bir melek,
Yeri incelerdi yuvarlak.

(Uydu)

761. "Başla",-desem-başlardı,
"Tut",-desem-tutardı.

(Musluk)

762. Kanbur dede eve yığılmıyordu,
Sümüğünü tutmuyordu.

(Musluk)

763. Bir aynam vardı,
Dünya içinde görünürdü.

(Televizyon)

764. Mavimsi ayna çok şeyi gösterir.

(Televizyon)

765. Bir çömçem vardı,
Sözünü dağdan ağdırırdı.

(Telefon)

766. Tört duniyanı toyduradı da,
Kesi açlay qaladı.

(Tirmen.)

767. Caynaydı-caynaydı da,
Caynağanın elge aşatadı,

(Tirmen.)

a) Caynaydı-caynaydı-
Kesi aşayalmaydı.

768. El aşagan emegen (Celimawuz.)

(Tirmen.)

769. Ne barama, ne barama-
Balta uzunı baralmayma.

(Tirmen taş.)

770. Taş başında-ağaç tawuq.

(Tirmen qaqqıç.)

771. Uy tübünde-kuturgan küçük.

(Tirmen çarx.)

772. Qaz qangqıldar,
Qangağa miner,
Inçi seber,
Tawuq çöbler.

(Tüytirmen.)

773. Seng-seng seng bara,
Segiz teke teng bara,
Suw ağacı suwda bara,
Saqalçığı bura bara.

(Suw tirmen.)

766. Dört dünyayı doyururdu,
Kendisi aç kalıyordu.

(Değirmen)

767. Çiğniyordu-çiğniyordu,
Çiğnediğini başkasına yedirdiyordu.

(Değirmen)

a) Çiğniyordu-çiğniyordu-
Kendisi yiyemiyordu.

768. İl yiyen Emegen (Celimawuz).

(Değirmen)

769. Hem giderim, hem gelirim-
Balta uzunlu ilerleyemiyorum.

(Değirmen taşı)

770. Taş başında-ağaç tavuk.

(Değirmen tokmağı)

771. Ev dibinde-kudurmuş küçük.

(Değirmen çarkı)

772. Kaz guguldar,
Tahtaya biner,
Inci serper,
Tavuk toplar.

(Darı değirmeni)

773. Sek-sek sek varır,
Sekiz teke denk varır,
Su ağacı suda varır,
Sakalcığını bura bura.

(Su değirmeni)

774. İppil* appaq çaqar.

(Uzğa.)

775. Burnu bar da, awuzu çoq.

Ağaç qazargâ anda usta çoq.

(Üngüc.)

ELMULK TEXNİKA BLA KEREKLE

776. Tübü-bir, başı-eki,

Başındağı-eçkiniki.

(Ağaç ayrı.)

777. Bir awuzu-tört azawu.

(Temir senek.)

778. Ertde-ertde terek edim,

Xar kimgе da kerek edim,

Teyri urdu da çatdırdı,

Tuwar boqğa batdırdı.

(Ağaç kürek.)

a) Men teregem-teregem,

Xar nege da keregem,

Adam urdu da çatdırdı,

Meni baguşxa bastırdı.

779. Quyruğu-uzun,

Tili- çassı.

(Kürek.)

780. Bir atım bardı da:

Awğan çöbnü aşaydı,

Öre çöbnü aşamaydı.

(Basxa.)

---

*İppil-qanatlını bir türüsü.

774. İppil ak-pak saçar.

(El değirmeni)

775. Burnu var da, ağzı yok,

Ağaç oymada ondan usta yok.

(Matkap)

ZİRAAT ALETLERİ

776. Dibi-bir, başı-iki,

Başındaki-keçininki.

(iki boynuzlu yaba)

777. Bir ağzı-dört azı dişi.

(Demir yaba)

778. Sabah-erken ağaç idim,

Her insana lazım idim,

Tanrı vurdu da yatırdı,

Duvar gibi pislige batırdı.

(Ağaç kürek)

a) Ben ağacım-ağacım,

Her şeye de gereğim,

Adam vurdu da yatırdı,

Beni çöplüğe batırdı.

779. Kuyruğu-uzun,

Dili-yassı.

(Kürek)

780. Bir atım vardı,

Alçak çöpü yiyordu,

Yüksek çöpü yemiyordu.

(Tırmık)

---

* İppil- kanatlılarda bir tür.

781. Gitçe bala ger qaza.

(Getmen.)

782. Qır-qır eter, qırıldar,

Tır-tır eter, tırıldar,

Barazadan taymaz,

Allında çöb qoymaz.

(Kosilka.)

783. Bir quçagda-ming bıçaq.

(Kosilkanı çalqısı.)

784. Bir atım bardı da,

Öre çöb qoymaydı.

(Çalqı.)

785. Ağaçdan ağaç tuvar,

Ağaç kesek belin buvar.

(Çalqı bla gıldıway.)

786. Uzun süekli,

Qısxsa bilekli.

(Çalqı sab.)

787. Kök açirge mineme,

Köb çılğını süreme.

(Çalqı bla xansla.)

788. İçi-tegenek,

Tışı-gebenek.

(Çalqı xırşı.)

789. Uyasına terek öse.

(Qangiç.)

790. Başı-qaltırawuq,

Tübü- çıltırawuq.

(Qalaçük.)

781. Küçük çocuk yer kazar.

(Kazma)

782. Gır-gır eder, gırıldar,
Dır-dır eder, dırıldar,
Yol açmaktan doymaz,
Karşısında çöp koymaz.

(Biçer)

783. Bir kucakta- bin bıçak.

(Biçer bıçağı)

784. Bir atım vardı,
Yükseğe çöp bırakmazdı.

(Tırpan)

785. Ağaçtan ağaç doğar,
Ağaç parça belini boğar.

(Tırpan ile biçme)

786. Uzun kemikli
Kısa bilekli.

(Tırpan sapı)

787. Gök aygıra binerim,
Çok yilkıyı sürerim.

(Tırpan ile otlar)

788. İçi kıymık,
Dışı pervane.

(Tırpan'bileği taşı)

789. Yuvasına ağaç dikilir,

(Qangıç)*

790. Başı-titreğ,
Dibi-parlak.

(Karasaban)

* Türkiye Türkçesinde karşılığını bulamadık.

791. Qırgışçığı qıra barğan,
 Qırgışçığı qıra barğan.

(Qalaçük.)

792. Qıngır qaray-tüz bara.

(Plug.)

793. Oraq-qıngır,

Oq-tüz,

Eki çıpçıq,

Tört köz.

(Saban ağaç, baraza, ögüzle.)

794. Seng-seng seng bara,

Eki teke teng bara,

Saqalçığı sıza bara,

Teberdi özen.

Burunçuğu buza bara.

(Saban ağaç.)

a) Seng-seng seng bara,

Segiz teke teng bara,

Cögetey özen.

Burğuşçuğu bura bara,

Mara özen.

Qırgışçığı qıra bara.

b) Seng-seng seng bara,

Segiz teke teng bara,

Qarınları bura bara,

Saqalları qıra bara.

v) Seng-seng seng bara,

Segiz teke teng bara,

Saqalçığın sılax bara,

Qangaçığın quray bara,

Tawğa aylanıb çılay bara.

791. Yirgıccığı yarıp duran,
Kırgışcığı bakıp duran.

(Karasaban)

792. Eğri bakar-düz varır.

(Pulluk)

793. Orak-kambur,

Ok-düz,

iki kuş,

Dört göz.

(Saban ağacı, sapan izi, öküzler)

794. Sek-sek sek gider,

iki teke denk gider,

Sakalcığı akar durur,

Teberdi özen

Buruncuğu donar durur.

(Saban ağacı)

a) Sek-sek sek gider,

Sekiz teke denk gider,

Burgucuğu burar gider,

Cögetey özen.

Yarıcığı yarar gider.

Mara özen.

b) Sek-sek sek varır,

Sekiz teke denk varır,

Karınları burar gider,

Sakalları yarar gider.

c) Sek-sek sek gider,

Sekiz teke denk gider,

Sakalcığı okşar gider,

Karıncığını doyar gider.

Dağa çıkıp ağlar gider.

795. Qış qolğa tiymez,
Caz qoldan tüşmez.

(Migidaw.*)

796. Kök baytalğa mineme,
Aq cılcını süreme.

(Oraq.)

797. Burnunda-cüz teşigi-
Barından da suw ağa.

(Suw quyğuc.)

798. Bir üyüm bardı da:

Ne tübü çoqdu,

Ne başı çoqdu.

(Sıgın keb.)

799. Allı-burğuc,
Artı-qurğuc.

(Süt meşna.)

800. Cerge salsang-cuqlay,
örge alsang-cılay.

(Sıncır.)

801. Arımaz-talmaz,

Suwdan sora tiline cuq salmaz.

(Traktor.)

802. Düngür-düngür düngürde,

Közün açad ingirde.

(Traktor.)

---

* Migidaw-uruluq gürütgen ağaç sawutçuq.

795. Kışın kola değmez,
Yazın koldan düşmez.

(Tohum kutusu)

796. Gök kısraka binerim,
Ak yalkıyı sürerim.

(Orak)

797. Burnunda yüz deliği var-
Bağrından akar.

(Süzgeç)

798. Bir evim vardı:
Hem dibi yoktu,
Hem başı yoktu.

(Tezek kalıbı)

799. Önü-burgu,
Ardı-kurgu.

(Süt makinası)

800. Yere salsan-uyur,
Yükseğe alsan-ağlar.

(Zincir)

801. Yorulmaz-istemez,
Sudan başka diline bir şey koymaz.

(Traktör)

802. Dümbür-dümbür dünbürder:
Gözünü açar akşamda.

(Traktör)

803. Zıntxı aşatmayma,
 Qamçı bla urmayma,
 Cerge ariw catadı,
 Talay sagüncü tartadı.

(Traktor.)

804. Saban tüzde-bir kişi,
 Bir kişini-ming tişi.

(Tırnaw.)

805. Qıs qolğa alınmagan,
 Çay cerge salınmagan.

(Çaga.)

806. Uzun-uzun uzgalı-
 El tanıgan sızgalı.

(İndir ağaç.)

807. El içinde-belgili.

(İndir ağaç.)

808. Awuzu bla aşaydı da,
 Burnu bla çığaradı,

(Et tartxan mesna.)

ASKER TEXNIKA BLA KEREKLE

809. Bir sengkilçerim bardı da,
 Anga minngen saw qalmaydı.

(Asmaq.)

810. Bir itim bardı da,
 Ayagingdan tutsa-iyemeydi.

(Buğow.)

803. Yulaf yedirmiyorum,
Kamçı ile vurmuyorum,
Yere güzel yatardı,
Pek çok yük çekerdi.

(Traktör)

804. Harmanda-bir kişi,
Bir kişinin-bin dişi.

(Düven)

805. Kışın kola alınmayan,
Yazın yere bırakılmayan.

(Kazma)

806. Uzun uzun uzanır,
Onu gören el sızlanır.

(Log)

807. Memleket içinde-bellidir.

(Log)

808. Ağzı ile yiyordu,
Burnu ile çıkarırdı.

(Kıyma makinası)

ASKERÎ ÂLET-EDAVAT

809. Bir salıncağım vardı,
Ona binen sağ kalmıyordu.

(Darağacı)

810. Bir itim vardı,
Ayacağından tutsa-göndermiyordu.

(Pranga)

811. Bir kölegim bardı da:

Oq teşmez,

Qılıç kesmez.

(Kübe.)

812. Belde bolur-çüye solur.

(Qılıç.)

813. Altın tırnaqlı qanlı küçük.

(Altınlı.)

814. Qabırğada-qanlı tayaq.

(Qawal.)

815. Qabırğada-qanlı küçük.

(Şkok.)

816. Qarangı bawdan gılla-gılla qawğa çıqdı.

(Şkoknu atılğanı.)

817. Uzun-uzun uzğarıqla,

Uzun tüzde qıçırqla.

(Şkok atılğan.)

818. Uzun-uzun uzuruqla,

Ortasında-tüy bürtük.

(Çeçme şkok bla oqları.)

819. Bir it qaçar,

Ming it quwar.

(Çeçme şkok.)

820. Qaz qangqıldar,

Qangağa miner,

İnçi seber.

(Çeçme şkok bla oqları.)

811. Birgömleğim vardı,

Ok delmez,

Kılıç kesmez.

(Zırh)

812. Belde olur-çivide solur.

(Kılıç)

813. Sırma tırnaklı kanlı küçük.

(Tüfek)

814. Duvar-da-kanlı direk.

(Kırma tüfek)

815. Duvar-da-kanlı küçük.

(Silah)

816. Karanlık bağdan, gılla-gılla kavga çıktı.

(Mermi)

817. Uzun-uzun uzaklıklar,

Uzun düzde büyük bağirtılar.

(Silah atışı)

818. Uzun-uzun uzanırlar,

Ortasında-darı tanesi.

(Dolma tüfek ile kurşunlar)

819. Bir it kaçır,

Bin it kovar.

(Dolma tüfek)

820. Kaz gıdaklar,

Kangaya biner,

Inci serper.

(Dolma tüfek ile sacmaları)

821. Çağgıcı çağar,
Cetmiş ceter.

(Çaqma şkok.)

822. Qarangı bawda-quturğan küçük.

(Skoknu birğısında oq.)

a) Qarangı üyde-qanlı küçük.

823. Kesi gitçe-küçü köb.

(Oq.)

824. Tiygen ceri tar,

Çıqqan ceri kengi.

(Oq.)

825. Bir anada-çıyırma altı bala.

(Patrontaş.)

826. Oraqdan-qıngır,

Oqdan-tüz.

(Sadaq çaya.)

827. Qaplardan-küçlü,

Qabandan-tişli.

(Tanka.)

828. Tüzde-buğa gürüldey,

Tawda-taşla lüwüldey.

(Tob.)

821. Çakıcı çakar,
Yetmiş varır.
(Çakmaklı tüfek)
822. Karanlık bağda-kudurmuş küçük.
(Tüfegin ağzındaki kurşun)
a)Karanlık evde-kanlı küçük.
823. Kendisi küçük-gücü büyük.
(Kurşun)
824. Deydiği yeri dar,
Çıktığı yeri geniş.
(Kurşun)
825. Bir anada-yirmi altı yavru.
(Fişeklik)
826. Oraktan-kambur,
Oktan-düz.
(Yay)
827. Kaplandan-güçlü,
Yaban domuzundan dişli.
(Tank)
828. Düzde-boğa gürüldüyor,
Dağda-taşlar sarsılıyor.
(Top)

CAN KEREKLE.KEZLIK.

829. Süekden sabı,
Terekden qabı.

(Bıçaq.)

830. Bir tayım bardı da,
Ming cılıqını aydaydı.

(Baş cülüwçü cülgüç.)

831. Ne aytayım-ne aytayım,

Aytxıçıqını aytayım:

Ay taycıqğa mineyim.

Köb cılıqını süreyim.

(Cülgüç bla baş cülügen.)

832. Gitçe sürüwçü sırttan sürüw awdurur.

(Cülgüç bla baş cülügen.)

833. Ming atlı,

Ming atlını qırıp ketdi bir atlı.

(Cülgüç bla çac.)

834. Alaşa kişi cırpı qıra.

(Cülgüç bla baş cülügen.)

835. Eki awuzu-bir azawu.

(Qama.)

836. Teşgiç teşdi,

Kergic kerdi,

Kirgiç kirdi.

(Miz, sayaw, tasma.)

837. Bir köpürüm bardı da,

andan ötgen subay boladı.

(Sıbabxa.)

HAYATÎ İHTİYAÇLAR

829. Kemikten sapı,

Ağaçtan kabı.

(Bıçak)

830. Bir tayım vardı,

Bin yılmıyı sürüyordu.

(Traş makinası)

831. Söylerim de söylerim,

Söylediğini söylerim:

Ay taycığa binnerim,

Çok yılmıyı sürerim.

(Ustura ile traş makinası)

832. Ufacık çoban yamaçtan sürü ağıdırır.

(Ustura ile traş makinası)

833. Bin atlı,

Bin atlıya kırıp gitti bir atlı.

(Ustura ile saç)

834. Kısa boylu kişi çırpı kırar.

(Ustura ile traş makinası)

835. İki ağızı-bir uzun dişi.

(Kama)

836. Delici deldi,

Gergef gerdi,

Girici girdi.

(Biz, Çuvaldız, şerit)

837. Bir köprüm vardı,

Ondan geçen zarif olurdu.

(Sıbabxa)*

* Türkiye Türkçesinde karşılığı bulunamadı.

DUNIYA

ALAM

838. Qabaq başında-tabaq caw.

(Ay.)

839. Uwuçum bla bir şeker-
Sawlay duniyağa ceter.

(Ay.)

840. Em allında-oraq,
Onbeşinde-tolu aq,
Otuzunda ölür,
Otuz birde kelir.

(Ay.)

841. Kümüş somluq cünge tüsgendi da,
Kesi çıqğınçı, alaymayma.

(Ay bulutxa kirgen.)

842. Ocaq canında-cartı girçin.

(Tolmağan ay.

a) Tabxa başında-

Cartı girçin.

Cögetey özen.

b) Üy başında-

Cartı girçin

Sxawat özen.

v) Taş başında-

Cartı girçin.

Qaraçay özen.

g) Otcagada-

Cartı girçin.

Teberdi özen.

843. Bir ananı-ming balası,

(Ay bla culduzla.)

DÜNYA

ALEM

838. Köy başında-yağ tabak.

(Ay)

839. Bir avuç şeker,

Dünyaya yeter.

(Ay)

840. İlk başta-orak,

Onbaşinde-dolu ak,

Otuzunda ölecek,

Otuz birde gelecek.

(Ay)

841. Gümüş akçe yüne düşmüştü.

Kendi çıksa da alamayız.

(Buluta giren Ay)

842. Ocak yanında-yarım çörek.

(Yarım Ay)

a) Baca başında-

Yarım çörek.

Cögetey özen.

b) Ev başında-

Yarım çörek.

Shavat özen

c) Taş başında-

Yarım çörek.

Karaçay özen

d) Ocak başında-

Yarım çörek.

Teberdi özen

843. Bir ananın-bin yavrusu.

(Ay ile yıldızlar)

844. Bir qoyçu ming qoynu küte.

(Ay bla culduzla.)

845. Eki qarnas colowçu,

Xar kimge da coluğuwçu,

Biri kelse: " Cat!"-deydi,

Biri kelse: " Qob!"-deydi.

(Ay bla kün.)

846. Eki teppe-teng teng ötmek.

(Kün bla Ay.)

847. Biy-biy biy bara,

Başı-ala,

Tübü-qara,

Iewma çeçek,

Bir arbaçıq.

(Kün, kök, Cer, culduzla, Ay.)

848. Bir altın cüzügüm bardı da,

Saw duniyanı carıtadı.

(Kün.)

849. Bir qaşıq sarı cawum bardı da,

Bütew duniyağa boyaw boladı.

(Kün.)

850. Ingir bola öledi,

Ertiden bola keledi.

(Kün.)

851. Kündüz-cana,

Keçe-cuqlana.

(Kün.)

844. Bir çoban bin koyunu güder.

(Ay ile yıldızlar)

845. İki kardeş yolcu,

Daima birbirleriyle karşılaşıcı,

Birigelse: "yat!"-derdi,

Biri gelse: "kalk!"-derdi.

(Ay ile Güneş)

846. İki tıpatıp eşit gezerdi.

(Gün ile Ay)

847. Bey-bey bey varır,

Başı-ala,

Dibi-kara,

Dağılmış çiçek,

Bir el arabacık.

(Gün, Gök, Yeryüzü, yıldızlar, Ay)

848. Bir altın yüzüğüm vardı,

Bütün dünyayı aydınlatırdı.

(Güneş)

849. Bir kaşık sarı yağım vardı,

Bütün dünyayı boyardı.

(Güneş)

850 Akşam olur ölürdü,

Sabah olur gelirdi.

(Güneş)

851. Gündüz-yanar,

Gece-saklanır.

(Güneş)

852. Ol bolsa-kün bola,
Ol bolmasa-tün bola.

(Kün.)

853. Çez süngü terezeden öte.

(Kün tayaq.)

854. Eşik açmay üyge kirir.

(Kün tayaq.)

855. Bir atlını ming qamçisi.

(Künnü tayaqları.)

856. Appanı tonu-bitden tolu.

(Çulduzla.)

857. Ne sanayma-sanayma-
Sanab sanın tabmayma.

(Çulduzla.)

858. Ertiden bolsa, ketedile,
ingir bolsa, keledile.

(Çulduzla.)

859. Üy başında tarı sebdim.

(Çulduzla.)

860. Çara tolu çez tüyme.
Qolum çetib alalmayma.

(Çulduzla.)

861. Kök qağıtda-tüy bürtükle.)

(Kökde çulduzla.)

852. O olursa-gün olur,

O olmazsa-gece olur.

(Güneş)

853. Bakır süngü pencereden girer.

(Güneş ışığı)

854. Kapı açmıyor eve girer.

(Güneş ışığı)

855. Bir atlının binkamçısı.

(Güneşin ışıkları)

856. Dedenin donu-bitlen dolu.

(Yıldızlar)

857. Sayıyorum-sayıyorum-

Sayıp sayısını bulamıyorum.

(Yıldızlar)

858. Sabah olsa, giderdi,

Akşam olsa, gelirlerdi.

(Yıldızlar)

859. Ev başında darı serpdim.

(Yıldızlar)

860. Legen dolu bakır düğme-

Kolum erişip alamıyorum.

(Yıldızlar)

861. Gök kağıtda-darı taneleri.

(Gökte yıldızlar)

862. Ne barama-ne barama-

Balta uzununu baralmayma,
Kök kiyizni qağalmayma,
Çawul taşını cıyalmayma.

(Kök bla culduzla.)

863. Arqawsuz-boysuz başıbizda ala kiyiz.

(Kök bla culduzla.)

a) Üy başında-ala küyüz (kiyiz).

b) Oçaq başında-ala kiyiz.

864. Üy başında ala küyüz-

Ortasında cartı gırçın.

(Culduzla bla ay.)

865. Bir cez tüymem bardı da,

Tang alasında cıltıraydı.

(Çolpan.)

866. Atı bar da kesi çoq.

(kök.)

867. Abala çabxan ala kiyiz. Qaraçay özen.

(Bulutlu kök.)

a) Cerni çabxan ala kiyiz. Mara özen.

868. Eki tabam bardı da,

İçine sıyınmağan zat çoqdu.

(Kök bla cer.)

869. Çay kök kiedi,

Qış aq kiedi.

(Cer.)

870. Ağadı-ağadı-boşalmaydı,

Çabadı-çabadı-taşaymaydı.

(Bargan suw.)

862. Giderim de giderim-

Bir balta boyu varamıyorum,
Gök keçeyi silkemiyorum,
Çakıl taşını yığamıyorum.

(Gökyüzü ile yıldızlar)

863. Kirissiz-kenarsız başımızda ala keçe.

(Gökyüzü ile yıldızlar)

- a) Ev başında-ala keçe.
b) Ocak başında-ala keçe.

864. Ev başında ala keçe-

Ortasında yarım çörek.

(Yıldızlar ile Ay)

865. Bir bakır düğmem vardı,
Tan alasında parıldardı.

(Çoban yıldızı)

866. İsmi varda kendisi yok.

(Gökyüzü)

867. Aba kapatan ala keçe.

Karaçay özen

(Bulutlu gökyüzü)

- a) Yeri kapatan ala keçe.

Mara özen

868. İki tavam vardı,

İçine sığmayan şey yoktu.

(Gökyüzü ile Yeryüzü)

869. Yazın gök giyerdi,

Kışın ak giyerdi.

(Yeryüzü)

870. Akar-akar-boşalmaz.

Koşar-koşar-taşmaz.

(Akarsu)

871. Alaman ayaq,

Altın tayaq,

Cumulub çetmez,

Çalan ayaq.

(Barğan suw.)

872. Arımaz-talmaz,

Çolundan qalmaz.

(Barğan suw.)

873. Bara turğan çılannı

Eki eteme da, qan çıqmaydı.

(Barğan suw.)

874. Bir gumaçım bardı da,

Qarıláb tawusalmayma.

(Barğan suw.)

875. Qıs suqlaydı,

Çay suwuldaydı.

(Barğan suw.)

876. Anasından qızı tuwğan,

Qızından anası tuwğan.

(Suw bla buz.)

877. Eki qarnas:

Suwnu eki çanında çasaydıla da,

Suwdan bir-birlerine ötalmaydıla.

(Suwnu çagaları.)

878. Toxtamağan tawuşu,

Buzulmağan awuşu.

(Suw sekirtme.)

871. Alman ayak,
Altın dayak,
Yokolup gitmez,
Yalın ayak.

(Akarsu)

872. Yorulmaz-tükenmez,
Yolundan kalmaz.

(Akarsu)

873. Gitmekte olan yılanı,
Bölerimde kan çıkmazdı.

(Akarsu)

874. Bir kumaşım vardı,
Kesip biçemiyorum.

(Akarsu)

875. Kışın uyurdu,
Yazın çağlardı.

(Akarsu)

876. Anasından kızı doğan,
Kızından anası doğan.

(Su ile buz)

877. İki kardeş:
Suyun iki yanında yaşıyorlardı,
Sudan bir-birlerine geçemiyorlardı.

(Suyun kıyıları)

878. Durmayan sesi,
Bozulmayan akışı.

(Çağlayan)

879. Egeç-qarnaşdan küçlü.
(Suv bla ot.)
880. Köçe-köçe tınmağan,
Köçer ağacı sınmağan.
(Suv.)
881. Atı qara-kesi kök.
(Qara suw.)
882. Ömürleri anası-
Mingi Tawnu balası.
(Qaraçay Qoban.)
883. Başı tawda-quyruğu tengizde.
(Qoban.)
884. Otsuz-qazansız suw qaynar.
(Gara.)
885. Ayaz ursa-qaltıray,
Kün tiyse- cıltıray.
(Köl.)
886. Quyuluwu qalmağan,
Quyula tursa-tolmağan.
(Tengiz.)
887. Aq başlıqlı alaqaş.
(Mingi taqw.)
888. Bir buğam bardı da,
Sirtından qarı ketmeydi.
(Mingi Taw.)
889. Ming-ming el bermeseng aytmazma:
Mingcaşar xannı qızıma.
(Taw.)

879. Kız kardeşten faydalı.
(Su ile ateş)

880. Geçer-geçer durmayan,
Dingili kırılmayan.
(Su)

881. İsmi kara-kendisi gök.
(Kara su)

882. Yılların anası-
Elburun'un yavrusu.
(Köban Nehri)

883. Başı dağda-kuyruğu denizde.
(Irmak)

884. Ateşsiz-kazansız su kaynar...
(Ilıca)

885. Ayaz vursa-titriyor,
Gün değse-parlıyor.
(Göl)

886. Gidecek yeri kalmayan,
Kuyular gelse-dolmayan.
(Deniz)

887. Ak başlıklı alakaş.
(Elburuz Dağı)

888. Bir boğam vardı,
Sırtından karı gitmiyordu.
(Elburuz Dağı)

889. Bin el vermezsen söylemem:
Bin yaşar hanı kızıma.
(Dağ)

890. Arqawsuz, bağanasız üyüm bar.

(Dorbun.)

891. Bir gebenim bardı da,

Tübü çerden ayrılmaydı.

(Duppur.)

892. Qulağı çoq-eşitedi,

Awuzu çoq-söleşedi.

(Qaya.)

893. Sen söleşseng-söleşedi,

Sen söleşmeseng-söleşmeydi.

(Qaya.)

894. Bir zatım bardı da:

Oqnu tiyadı-suwnu tiymaydı.

(Qum.)

895. Cumuşaqdı-mamuq tüldü,

Caşildi-kırdık tüldü.

(Taş tük.)

TABIĞAT

896. Sırtda suwuq sürüwçü,

Sızgırıp üyge kırıwçü.

(Boran.)

897. Qangasız-çüysüz köpür işledim.

(Buz.)

898. Otda çanmaydı,

Suwda batmaydı.

(Buz.)

899. Suwda tuwadı da suwda öledi.

(Buz.)

890. Kirissiz, sıriksiz evim var.

(Mağara)

891. Bir ot yığınım vardı,

Dibi yerden ayrılmıyordu.

(Tepecik)

892. Kulağı yok-işitirdi,

Ağızı yok-söyleşirdi.

(Kaya)

893. Sen söyleysen-söyleşirdi,

Sen söyleşmesen-söyleşmezdi.

(Kaya)

894. Bir şeyim vardı,

Oku tutuyordu, suyu tutamıyordu.

(Kum)

895. Yumşaktı-pamuk değil,

Yeşildi-ot değil.

(Yosun)

TABIAT

896. Sirtında soğuk taşır,

Islık çalıp eve girer.

(Boran)

897. Tahtasız-çivisiz köprü yaptım.

(Buz)

898. Ateşte yanmazdı,

Suda batmazdı.

(Buz)

899. Suda doğardı da suda ölürdü.

(Buz)

900. Amma çırna çacdı,
Çırna tüzge çacdı.

(Buz çawğan.)

901. Qaz qangqıldar,
 Qangağa miner,
 Inçi bürker.

(Buz çawğan.)

902. Qolsuz-ayaqsız çılqı sürür.

(Buz çawğan.)

903. Malla ürke,
 Malla ürke.

(Buz çawğan.)

904. Tawda-suwuq emçek.

(Buz sümmek.)

905. Qolsuz-ayaqsız surat salır.

(Buzlawuq.)

906. Qanatı çoq-uça,
 Ayığı çoq-qaç.

(Bulut.)

907. Bir çabıwum bardı da,
Çaysam, künnü çabadı.

(Bulut.)

908. Qalaw-qalaw mamuqla-
 Qolum bla tutalmayma.

(Bulutla.)

909. Özen çarsdan tolu-

Közüme tütün kirmeydi.

(Özen tuban.)

900. Yaşlı kadın kırıntı saçtı,
Kırıklar düze düştü.

(Dolu)

901. Kaz gıdıklar,
Tahtaya biner,
inci döker.

(Dolu)

902. Kolsuz-ayaksız yilkı sürer.

(Dolu)

903. Hayvanlar ürküyor,
Hayvanlar ürküyor.

(Dolu)

904. Dağda soğuk meme.

(Buz tepesi)

905. Kolsuz ayaksız resim yapar.

(Şekillenmiş buz)

906. Kanadı yok-uçar,
Ayağı yok-kaçar.

(Bulut)

907. Bör örüm vardı,
Yaysam, Güneş'i kaplardı.

(Bulut)

908. Küme küme pamuklar,
Elim ile tutamam.

(Bulutlar)

909. Vadi sislen dolu,
Gözüme duman girmiyor.

(Sisli vadi)

910. Özentin çabxan çal atlı;

Çingil tıymağan al atlı.

(Özen tuban.)

911. Bir kök alaşam bardı da,

Çelden sora cuqdan qorqmaydı.

(Tuban.)

912. Qanatı ulla qongur quş.

(Tuban.)

913. Tal terekni boynu bla,

Qara-suwnu qoynu bla.

(Tuban.)

914. Çeten tolu cünüm:

Ne qoluma alalmayma,

Ne bilezik etalmayma.

(Tuban.)

915. Kökge- culduz,

Qolda-suw

(Çabalaq.)

916. Allaxnı ulla qılıçı,

Çerge tie bir uçu.

(Çanqılıç.)

917. Bir suw ağaçım bardı da,

Örge tağılgandı da, alalmayma.

(Çanqılıç.)

918. Bir qızım barda da-

Toguz türlü türsünü.

(Çanqılıç.)

910. Vadiden koşan kır atlı,
 Şimsek değmeyen al atlı.
 (Sisli vadi.)
911. Bir gök öküzüm vardı,
 Yelden başkasından korkmazdı.
 (Duman)
912. Kanadı büyük titrek kuş.
 (Duman)
913. Kavak ağacı boyu ile,
 Kara-suyun koynu ile.
 (Duman)
914. Sepet dolu yünüm:
 Koluma da alamam,
 Bilezik de yapamam.
 (Duman)
915. Gökte-yıldız,
 Elde-su.
 (Kar taneleri)
916. Allah'ın büyük kılıcı,
 Yere değer bir ucu.
 (Gökkuşağı)
917. Bir saka ağacım vardı,
 Yüksekçe takılırdı da, alınmazdı.
 (Gökkuşağı)
918. Bir kızım vardı,
 Dokuz türlü rengi vardır.
 (Gökkuşağı)

919. Çaya kibik b $\ddot{u}$ g $\ddot{u}$ l $\ddot{u}$ b,
Duniyağa n $\ddot{u}$ r $\ddot{u}$ t $\ddot{ö}$ g $\ddot{u}$ l $\ddot{u}$ b.

(Çanqılıç.)

920. Suw ağaçım-kökge çete,
Qıyırları-çerge çete.

(Çanqılıç.)

921. Kelginçi saqlaydıla,
Kelse-qaçadıla.

(Çangur.)

922. Kök kükürer,
Tana ürker,
Çıgırık kelse,
Çılqı ürker.

(Çangur, buz.)

923. Kök kükürer,
Kökün çaşnar,
Xam-xam otlar.

(Çangur, kirdik, mal.)

924. Çar oyuldu, tana ürkdü,
Qabırğasından qan bürkdü.

(Çawum, kök küküregen, çel.)

925. Qanatı çoq-uçadı.
Qolu çoq-çaçadı.

(Çel.)

926. Qolsuz-ayaqsız eşik açar.

(Çel.)

927. Sırtda çürüwçü sızğırça,
Özende qızla tepserle.

(Çel bla xansla.)

919. Yay gibi bükülüp,

Dünyaya nuru dökülüp.

(Gökkuşağı)

920. Saka ağacım-göge değer,

Kenarları-yere değer.

(Gökkuşağı)

921. Gelirken-saklanırlar,

Gelse-kaçarlar.

(Yağmur)

922. Gök kükrer,

Dana ürker,

Şimşek çaksa,

Yılkı ürker.

(Yağmur, dolu)

923. Gök kükrer,

Yeşillik ısıldar,

Ham-ham otlar.

(Yağmur, yeşillik, mal)

924. Yer yıkıldı, dana ürktü,

Duvarından kan fışkırdı.

(Yağış, gök gürlemesi, yel)

925. Kanadı yok-uçardı.

Kolu yok-saçardı.

(Yel)

926. Elsiz-ayaksız kapı açar.

(Yel)

927. Yamaçta coban ıslık çalsa,

Vadide kızlar dans eder.

(Yel ile kuru otlar)

928. Taw tartıla,
Taw tartıla.

(Kök caşnağan.)

929. Bir tawuğum bardı da,
Ol qangqıldasa-duniya eşitedi.

(Kök küküregen.)

930. Bir atım bardı da,
Ol ürkse- cer titireydi.

(Kök cartlağan.)

931. Arımaz-talmaz,
Nögerinden qalmaz.

(Kölekke.)

932. Bir tengim bardı da,
Men qayrı barsam, arı baradı.

(Kölekke.)

933. Bir nögerim bardı da:
Künnüğe aylansam-
Artımda baradı,
Künden aylansam-
Allımda baradı.

(Kölekke.)

934. Men sürsem-qaçadı.
Men qaçsam-süredi.

(Kölekke.)

935. Ne barama, ne barama,
Çöngerimi ozalmayma.

(Kölekke.)

928. Dağ sarsılır,

Dağ sarsılır.

(Şimşek)

929. Bir tavuğum vardı,

O gıdaklasa-dünya duyardı.

(Gök gürültüsü)

930. Bir atım vardı,

O ürkse-yer titrerdi.

(Şimşek)

931. Yorulmaz-uzanmaz,

Askerinden kalmaz.

(Gölge)

932. Bir dostum vardı,

Ben nereye gitsem, o da giderdi.

(Gölge)

933. Bir arkadaşım vardı:

Güneşe sırtımı dönsem,

Arkamda gelirdi,

Güneşe yüzümü dönsem,

Önümde giderdi.

(Gölge)

934. Ben kovsam-kaçardı,

Ben kaçsam-kovardı.

(Gölge)

935. Giderim ha giderim,

Arkadaşımı geçemem.

(Gölge)

936. Uzun qara ketib bara:

Sürema da- çetalmayma,

Çeteme da-tutulmayma.

(Kölekke.)

937. Bir aq çabıwum bardı da,

Sawlay çerni çabadı.

(Qar.)

938. Özen içinde-aq çabıw.

(Qar.)

939. Çay bolsa-zink bola,

Qış bolsa-biy bola.

(Qar.)

940. Qış-küle,

Çay-öle,

Qaçda-tirile.

(Qar.)

941. Bir aqsaqal qart baltasız-

Köpür işleydi bağanasız.

(Qar bla buz.)

942. Qara iynek çatıb qaldı,

Aq iynek turub ketdi.

(Qar bla çer.)

943. Aq quş keçe qonadı da,

Kündüz uçadı.

(Qıraw.)

944. Közge körünmegen,

Qolğa ilinmegen.

(Xawa.)

936. Uzun kara gidip durur:

Kovalarım-yetişemem,

Yetisince-tutamam.

(Gölge)

937. Bir ak örtüm vardı,

Boydan boya yeri kaplardı.

(Kar)

938. Vadi içinde-ak örtü.

(Kar)

939. Yaz olsa-kaybolur,

Kış olsa-bey olur.

(Kar)

940. Kışın-güler,

Yazın-ölür,

Güzün-dirilir.

(Kar)

941. Bir aksakal baltasız,

Köprü yapardı direksiz.

(Kar ile buz)

942. Kara inek yatıp kaldı,

Ak inek durup gitti.

(Kar ile yer)

943. Ak kuş gece konardı,

Gündüz uçardı.

(Kırağı)

944. Göze görünmeyen,

Ele ilişmeyen.

(Hava)

945. Kiyim tld-kiyilmeydi,
 Suwsun tld-iilmeydi,
 Azıq tld-aalmaydı,
 Ansuz aw almaydı.

(Xawa.)

946. Keçe qonar,
 Kündüz uçar.

(ıq.)

947. Qabırğa uzunu qan kele.

(Irxı.)

a) Sırtta qoy kesile,

Qanı beri kele.

948. Qolu çoq, ayağı çoq,
 etgen erın boqlar.

(Irxı.)

ZAMAN

949. Bir ibim bardı da,
 Saylab uçun ıyalmayma.

(ıl.)

950. Awub turğan bir terek,
 Ol terekde-oneki butaq,
 Xar butaqda-tört çapraq.

(ıl, ayla, ıyıqla.)

945. Giyim gibi-giyilmiyordu,
 Su gibi-içilmiyordu,
 Azık gibi-yenilmiyordu,
 Onsuz hayat yaşanmıyordu.

(Hava)

946. Gece konar,
 Gündüz uçar.

(Çig)

947. Duvar uzunluğunda kangelir.

(Sel)

a) Yamaçta koyun kesilir,
 Kanı beri gelir.

948. Eli yok, ayağı yok,
 Ulaştığı yerleri alt-üst eder.

(Sel)

ZAMAN

949. Bir ipim var,
 Sarıp sarıp toplayamıyorum.

(Yıl)

950. Büyüyüp duran bir ağaç,
 O ağaçta-on iki budak,
 Her budakta-dört yaprak.

(Yıl, aylar, haftalar)

951. Bir teregim bardı da:

Anı tört ayrısı bardı,

Xar ayrını üç butağı bardı,

Xar butağını otuz çaprağı bardı,

Xar çaprağını: bir canı-qara, bir canı-aq.

(Cıl, çaqla, ayla, künle, keçe, kün.)

952. Bir terekde-oneki butaq,

Xar butaqda-otuz çapraq,

Xar çaprağını: bir canı-qara,

bir canı-aq.

(Cıl, ayla, künle, keçe, kündüz.)

953. Oneki quş

Elli eki çawka,

Üç cüz altmış bes çaqıncık,

Bir gakkı tabxandıla.

(Ayla, ıyıqla, künle, cıl.)

954. Oneki qanatlı uçxandıla,

Bıla tört qawumğa üleşinngendile,

Xar qawumda üç qanatlı bardı,

Xar qanatda cetişer tük bardı,

Xar tükde 24-şer quwçuq bardı.

(Ayla, çaqla, ıyıqla, künle, sağıatla.)

955. Çeti qarnaş:

Ketsele da-tizilib,

Kelsele da-tizilib.

(Iyıqda künle.)

951. Bir ağacım var,
 Onun dört çatalı vardı.
 Her çatalın üç budacı vardı,
 Her budacının otuz yaprağı vardı.
 Her yaprağın: bir yanı-kara,
 bir yanı ak.
 (Yıl, aylar, günler, gece, gündüz.)

952. Bir ağaçta-oniki budak,
 Her budakta-otuz yaprak,
 Her yaprağın: bir yanı kara,
 bir yanı ak
 (Yıl, aylar, günler, gece, gündüz.)

953. Oniki kus,
 Elli iki karga,
 Üçyüz altmış beş saksagan,
 Tek yumurta kardeşleridir.
 (Aylar, haftalar, günler, yıl)

954. Oniki kanatlı kuştular,
 Bunlar dörde bölünmüşlerdi,
 Her kümede üç kanatlı vardır,
 Her kanatda yedişer tüy vardır,
 Her tüyde 24'er küme vardır.
 (Aylar, mevsimler, haftalar,
 günler, saatler)

955. Yedi kardeş;
 Gitseler de-dizilir,
 Gelseler de-dizilir.
 (Haftanın günleri)

956. Amma atılıb keldi da,
Qara kiyizni üsübüzge cabdı.
(Keçe.)
957. Qara iynek stawatnı küçley.
(Keçe.)
958. Aqbet biyçe aqarıb keldi da,
Çuwurğannı üzübüzden aldı.
(Tang carıq.)
959. Tawdan atdım Maxarğa,
Burunduğu tiydi saxarğa,
Şaxar eşik açıldı,
Betine küren çaçılda,
Kürenmedi, künmedi,-
Anı kişi bilmedi.
(Tang atxan.)
960. Toy boşaldı da,
Ala kiyiz ortada qaldı.
(Tang atxan.)
961. Birew süydüre,
Birew küydüre.
(Çaybla qıs.)

956. Nine koşup geldi, ^{OLIVAT BİR}

Kara keçeyi üzerimize serdi.

(Gece)

957. Kara inek endamı oturuyor.

(Gece)

958. Ak prenses ağarıp geldi,

Yorganı üzerimizden aldı.

(Tan ışığı)

959. Dağdan attım Maharga,

Ucu değdi şehire,

Şehir kapısı açıldı,

Yüzüne hale saçıldı,

Halelenmedi, günlenmedi.

Onu kişi bilmedi.

(Tan ağarması)

960. Düğün bitti de,

Ala keçe ortada kaldı.

(Tan ağarması)

961. Biri südürür,

Biri yaktırır.

(Yaz ile kış)

CER BAYLIQ

CER. XAZNALA

962. Qara cabıwda-aq biyce.

(Aq topraq.)

963. Açıılıǵı-tuz kibik,

Ariwluǵu-buz kibik.

(Açıwtas.)

964. Cansızga can salǵan.

(Benzin.)

965. Qaya qızı-çınar sızlı.

(Bilew.)

966. Bir tüymem bardı da,

Qolda toxtamaydı.

(Ginasuw.)

967. Kengden qarasang-cıltıray,

Qolga alsang-qaltıray.

(Ginasuw.)

968. Kögürçünden-kök,

Tuçdan-qurçdan-bek.

(Kördewük.)

968. Tışı-çaşıl-sarı,

İçi-darman-darı.

(Köktaş.)

970. Bir atım bardı da,

Ot körse kişneydi.

(Kükürt.)

971. Qarakentden kelgen qara qatın.

(Qayraq.)

YER ZENGİNLİĞİ

MADEN ZENGİNLİĞİ

962. Kara örtüde-ak prenses.

(Ak toprak)

963. Acılığı-tuz gibi,

Güzelliği-buz gibi.

(Şap)

964. Cansıza can veren.

(Benzin)

965. Kaya kızı-çınar saplı.

(Bilegi taşı)

966. Bir düğmem vardı,

Elde durmuyordu.

(Civa)

967. Uzaktan baksan-parıldar,

Ele alsan-kararır.

(Civa)

968. Güvercinden-gök,

Tunçtan-çelikten-sağlam.

(Bakır sülfat)

969. Dışı-yeşil-sarı,

İçi-derman-darı.

(Göz taşı)

970. Bir atım vardı,

Ateş görse kisniyordu.

(Kükürt)

971. Kara kentden gelen kara kadın.

(Bilegi taşı)

972. Qaya qızı qaramij.

(Qaya çayır.)

973. Qolan tawuq-közge zawuq.

(Marçan taş.

974. Ala qaşlı,-çoxar çaçlı.

(Mermer taş.)

975. Tamsa-suw, çansa-çıraq.

(Pategen.)

976. Sosran sir qatxandı da,

Çikleri bügülmeydi.

(Soslan taş.)

977. Suw içinde-aq balıq.

(Suw taş.)

978. Çerde çirimez,

Suwda erimez.

(Taş.)

979. Esikde-taş, üyde-otun.

(Taşkömür.)

980. Qaya qızı aqbiyçe.

(Tıtır).

981. Tişi çoq-temir aşay.

(Xırşı.)

982. Suw ızında-kümüş aşıq.

(Çoqraq.)

972. Kaya kızı karamij. SULTANCI WIL.
(Zift) SULTANCI WIL.
973. Alaca tavuk-göze ferahlık. SULTANCI WIL.
(Mercan taşı)
974. Ala kaşlı,-yumuşak saçlı. SULTANCI WIL.
(Mermer taşı)
975. Damlasa su-, yansa-çıra. SULTANCI WIL.
(Petrol)
976. Sorsan sır tutardı,
Eklemleri eğilmezdi. SULTANCI WIL.
(Granit)
977. Su içinde-ak balık. SULTANCI WIL.
(Su taşı)
978. Yerde çürümez,
Suda erimez. SULTANCI WIL.
(Taş)
979. Dışarda-taş, evde-odun. SULTANCI WIL.
(Taş kömürü)
980. Kaya kızı ak prenses. SULTANCI WIL.
(Kireç)
981. Dişi yok-demir yer. SULTANCI WIL.
(Bileği taşı)
982. Su yatağında-gümüş kemik. SULTANCI WIL.
(Deniz iğnesi)

TAW MAĞADANLA

983. Andan gitçe da çoq,

Andan sıylı da çoq.

(Altın.)

984. Bir egeç qızara,

Bir egeç sarğala.

(Bağır bla cez.)

985. Atım altın-bağam çarım.

(Doppaq altın.)

986. Sarğalama-sarğalama-

Altın bolalmayma.

(Cez.)

987. Ala başlı,

Qara qaşlı.

(Qarasawut salınğan kümüş.)

988. Qara bla köksuw-

Bir-birine çarasıw.

(Kümüş bla qarasawut.)

989. Menden awur da çoq,

Meni költürmegen da çoq.

(Qorğaşın.)

990. Qızıl ögüz suwğa kirdi da,

Qara bolub çıqdı.

(Qızğan temir.)

991. Qolum çoq-tutama,

Tişim çoq-tartama.

(Muqladis.)

DAG MADENLERİ

983. Ondan küçük de yok,
Ondan kıymetlisi de yok.
(Altın)
984. Bir kardeş kızarır,
Bir kardeş sararır.
(Bakır ile sarı bakır)
985. İsmim altın-fiyatım yarım.
(Bronz)
986. Sararırım-sararırım-
Altın olamıyorum.
(Bakır)
987. Ala başlı,
Kara kaşlı.
(Kara savat katılan gümüş)
988. Kara ile gök hışırtı,
Bir-birine yaraşır.
(Gümüş ile savat)
989. Benden ağır da yok,
Beni götürmeyen de yok.
(Kursun)
990. Kızıl öküz suya girdi,
Kararıp çıktı.
(Kızgın demir)
991. Kolum yok-tutarım,
Dişim yok-çekerim.
(Mıklatis)

992. Ciltırayma-çanama, ariwluqqa anama.

(Naqut-nalmaz.)

993. Altından qatı, kümüşden aq,
Belibaw çasa da, belinge taq.

(Narşab.)

994. Bir qara ögüzüm bardı da:
Suw içse, kirpikleri qızaradı.

(Temir.)

995. Eşik-teşik çabar,
Cetgen çerin qabar.

(Tuturuq.)

996. Qatılığ-temir kibik,
Qaralığı-kömür kibik.

(Tuc.)

BITİMLE

SABAN BITİMLE

997. Eki ıyıqqa bürtük ete,
Eki ıyıqqa küyüb kete.

(Arpa.)

998. Mijegeli mijik taw.

(Arpa antaw.)

999. Çüz kişini-bir belibawu.

(Arpa külte bla bawu.)

1000. Qolu çoq,

Ayağı çoq,

Belibaw qısa.

(Arpa külte.)

992. Parıldarım-yanarım,
Güzelliği-anarım.

(Yakut-elmas)

993. Altından katı, gümüşten ak,
Kemer süslesen de, beline tak.

(Muhtelif madenler)

994. Bir kara öküzüm vardı,
Su içse, kirpikleri kızarırdı.

(Demir)

995. Eşik-desik yamar,
Ulaştığı yeri kapar.

(Kalay)

996. Katıldığı-demir gibi,
Karalığı-kömür gibi.

(Tunc)

ÜRÜNLER

TARLA URUNLERİ

997. İki haftada tohum eder,
İki haftada yanıp gider.

(Arpa)

998. Zengin büyük dağ.

(Arpa yığını)

999. Yüz kişinin-bir kusağı.

(Arpa destesi ile bağı)

1000. Eli yok,
Ayacı yok,
Kemer takar.

(Arpa destesi)

1001. Üçten-üçten ev oldu,
Ortasında tüy oldu.
(Çatkı)
1002. Kışın kışlar,
Yazın yazlar,
Tırnağından su içip,
Boynuzundan kuzular,
(Buğday)
1003. Dışısı-kamış, içi gümüş.
(Buğday)
1004. İki haftada yeşil yayılır,
iki haftada pişip çıkar.
(Kara buğday)
1005. Sabanda-küpelili tavuk.
(Yulaf)
1006. Uzun-uzun ağaçlar,
Ağaçlarda budaklar,
Budaklarda yuvalar.
Yuvalarda yavrular.
(Tahıl)
1007. Bir kızım vardı,
Yılda yedi cepken giyerdi.
(Mısır)
1008. Tahılları başıma,
Yarılanı aşıma,
Pilav etsen-pilavım,
Cörek etsen-dilerim.
(Mısır)

1009. Tizgin-tizgin tizilgen,

Bir tiziwden üzülgen.

(Nartüx sabaq.)

1010. Biz-biz biz edik,

Birer ariw qız edik,

Bir ağaçxa tizildik,

Bir-bir bolub üzüldük.

(Nartüx tiziw.)

1011. Qart-qart qart aşı,

Suwda bitgen nart aşı.

(Pirinç.)

1012. Baçxalada qara qız,-

Açxa-toqğa çara qız.

(Recka.)

1013. Bir terekde-qırq butaq,

Qırp butaqda-qırq uya,

Qırq uyada-qırp çücek.

(Tarı çöb.)

1014. Üç teng bir-birinden qalmazla,

Qolların bir-biri imbaşından almazla.

(Çeren.)

BAÇXA BİTİMLE

1015. Anaları öle tura,

Balaları qoba tura.

(Ana gardoş bla çangi gardoşla.)

1016. Çilda eki kere kün körgön.

(Gardoş.)

1009. Dizim-dizim dizilen,
Bir sıradan ayrılan.

(Mısır koçanı)

1010. Biz-biz biz idik,
Birer güzel kız idik,
Bir ağaca dizildik,
Tek-tek olup ayrıldık.

(Mısır dizisi)

1011. Kart-kart kart aşı,
Suda türeyen yiği taşı.

(Pirinç)

1012. Bahçelerde kara kız,
Aca-toga yarar kız.

(Arnavut darısı)

1013. Bir ağaçta-kırk budak,
Kırk budakta-kırk yuva,
Kırk yuvada-kırk civciv.

(Darı çöpü)

1014. Üç denk bir-birinden kalmazlar,
Kollarını bir-birinin omuzundan kaldırmazlar.

(Deste)

BAHÇE URUNLER

1015. Anaları öle durur,
Yavruları azar durur.

(Ana patates ile yeni patatesler)

1016. Yılda iki defa gün gören.

(Patates)

1017. Eti bar da çawu çoq.

(Gardoş.)

1018. Eti bar da

Qanı çoq,

Terisi bar da

Süegi çoq.

(Gardoş.)

1019. Qız üyde oltura,

Çacı oramnı toltura.

(Gardoş baş.)

1020. Bir kere çerge salama.

On kere bitim alama.

(Çurka.)

ÖSÜMLE

-TEREKLE-

1021. Ösümü bar da atlamı çoq.

(Ağaç.)

1022. Aq taw-ayaq ızdan tolu.

(Ayü tırnaq.)

1023. Beti-aq, çacı-burma.

(Aq qayın.)

1024. Qara qaptal kie,

Tüznü-tawnu süe.

(Qara qayın.)

1025. Bir kelinim bardı da,

Bir ayğa ming sabiy ösdüredi.

(Baliy terek.)

1017. Eti var da yağı yok.

(Patates)

1018. Eti var,

Kanı yok,

Derisi var,

Kemiği yok.

(Patates)

1019. Kız evde oturur,

Saçı ormanı doldurur.

(Patates başı)

1020. Bir kere yere yollarım.

On kere ürün alırım.

(Yerelması)

AĞAÇGİLLER

AĞAÇLAR

1021. Büyür fakat hareketi yok.

(Ağaç)

1022. Ak dağ-ayak iziyle dolu.

(Ayı tırnağı)

1023. Şekli-beyaz, saçı-burma.

(Ak kayın)

1024. Kara kaftan giyer,

Ovayı-dağı sever.

(Kara kayın)

1025. Bir gelinim vardı,

Bir ayda bin çocuk beslerdi.

(Vişne ağacı)

1026. Bir qızım bardı da:

Çel ursa, çaçı çaltıraydı.

(Busaq.)

1027. Uzun subay ösgeni,

Aqsıl çepken kiygeni.

(Busaq.)

1028. Taw başında-kök kirpi.

(Gogarak.)

1029. Bir qızım bardı da,

El mınçaqlarından tartadı.

(Gurgum terek.)

1030. Bir qızım bardı da,

Közleri çırda ayılardı.

(Duğum terek.)

1031. Çacı-burma, tili-açı.

(Zalıqıldı.)

1032. Tereginden tay bola,

Kgetinden şay bola.

(Cabışmaq terek.)

1033. Bir goşgon qızım bardı da,

Ömürü bel qatdıralmaydı.

(Cöge.)

1034. Aq qalada-bir biyçe:

Ömürü suw icmeydi.

(Cumıquql terek.)

1035. Bir qızım bardı da,

Eşmesi xar çerge ilinedi.

(Cüzüm terek.)

1026. Bir kızım vardı,

Yel vursa, saçı parlardı.

(Kavak)

1027. Uzun zarif yetişeni,

Beyazımsı ceket giyeni.

(Kavak)

1028. Dağ başında-gök kirpi.

(Kozalak)

1029 Bir kızım vardı,

Memleket boncuklarından çekerdi.

(Bektaşî üzümü)

1030. Bir kızım vardı,

Gözleri şarkı söylerdi.

(Frenk üzümü)

1031. Saçı-burma, dili-acı.

(Açelya ağacı)

1032. Ağacından tay olur,

Meyvesinden çay olur.

(Akdiken)

1033. Bir hanım kızım vardı,

Ömrünce beli kuvvetlenmiyordu.

(Ihlamır)

1034. Ak kalede- bir prenses:

Ömrünce su içmezdi.

(Yaban mersin)

1035. Bir kızım vardı,

Belikleri her yere uzanırdı.

(Asma ağacı)

1036. Bir qızım bardı da,

Mınçaqların költüralmaydı.

(Cüzüm terek.)

1037. Tırnaqları aslan kibik,

Mınçaqları aslam kibik.

(itburun terek.)

1038. Alaşa taw aşdan tola,

Qabsang-awuzug qalın bola.

(Qaragögen terek.)

1039. Çaz kelgenley, çağama,

Sırğalarımı tağama,

Qulaqlarım şuwuldayla,

Sırğalarım qımıldayla.

(Qayın terek.)

1040. Bir qızım bardı da,

Ming sırğa tağadı.

(Köget terek.)

1041. Xar cılda bir tabxan,

Bir kerede ming tabxan.

(Köget terek.)

1042. Eki egecni:

Biri qızıl kie,

Biri qara kie.

(Qızıl duğum bla qara duğum.)

1043. Beli uzun-çaçı qısxa.

(Naz terek.)

1036. Bir kızım vardı,
Boncuklarını kaldıramıyordu.
(Asma ağacı)
1037. Tırnakları aslan gibi,
Boncukları kıyamet gibi.
(İtburnu ağacı)
1038. Küçük dağ aslan dolar,
Kapsan ağzın kekre olur.
(Kara göğen ağacı)
1039. Yaz gelince, açarım,
Küpelerimi takarım,
Kulaklarım uğulduyor,
Küpelerim kımıldıyor.
(Kayın ağacı)
1040. Bir kızım vardı,
Bin küpe takardı.
(Meyve ağacı)
1041. Her yılda bir bulunan,
Bir kerede bin bulunan.
(Meyve ağacı)
1042. İki kızkardeşin:
Biri kırmızı giyer,
Biri kara giyer.
(Kırmızı frenk üzümü ile kara frenk üzümü/ağacı)
1043. Beli uzun-saçı kısa.
(Ladin ağacı)

1044. Bir qızım bardı da, 1044
 Xalq anı beline suqlanadı. 1044
 (Narat terek.)
1045. Bir qızım bardı da, 1045
 Çasil çepkenni tesmeydi. 1045
 (Nızı terek.)
1046. Qışımız çoq, 1046
 Çayımız çoq, 1046
 Biz kögergenley turabız;
 Duniya barı sarğalsa,
 Biz türlemey qalabız. 1046
 (Nızı bla nart.)
1047. Bir qızım bardı da, 1047
 Suw boynundan taymaydı. 1047
 (Suw tal.)
1048. Çaçaq-çaçaq çacı, 1048
 Sütü tuzdan açı. 1048
 (Tağüzük terek.)
1049. Çay kiyinir, 1049
 Qıs teşinir. 1049
 (Terek.)
1050. Bir qızım bardı da, 1050
 Çacı künnü tınaydı. 1050
 (Terek.)
1051. Bir qızım bardı da, 1051
 Xar cılda çacı düşedi. 1051
 (Terek.)

1044. Bir kızım vardı,
Halk onun beline imreniyordu.
(Çam ağacı)
1045. Bir kızım vardı,
Yeşil cepkenini çıkarmıyordu.
(Akçam)
1046. Kışımız yok,
Yazımız yok,
Biz yeşerir dururuz,
Dünyanın hepsi sararsa,
Biz değişmez kalırız.
(Akçam ile nart ağacı)
1047. Bir kızım vardı,
Su boynunda süzülüyordu.
(Sögüt)
1048. Saçak-saçak saçı,
Sütü tuzdan acı
(Üvez ağacı)
1049. Yazın giyinir,
Kışın soyunur.
(Ağaç)
1050. Bir kızım vardı,
Saçı güneşi tutardı.
(Ağaç)
1051. Bir kızım vardı,
Her yıl saçı dökülürdü.
(Ağaç)

1052. Ay körmegen,
Kün körmegen,
Terek bla teng ösgen.

(Terekni özegi.)

1053. Eşmeleri kök,
İyneleri köb,
Emçekleri kısta,
Bergen sütü mıstı.

(Türtü terek.)

1054. İçi tolu-qarın boğu.

(Ullözek.)

1055. Bir çıpçıqım bardı da,
Qaçxa deri uçmaydı.

(Çapraq.)

1056. Bir anada-ming bala,
Barı üsüne tağılıb.
Ayaz ursa şıbirdayla
Barı anga tağılıb.

(Çappaqla.)

1057. Bir terekde - cüz uya,
Cüz uyada - cüz bala.

(Çörtlewük köken.)

1058. Başı-tayaqqa,
Ası- cayaqqa.

(Çum terek.)

1059. Bir qızım bardı da,
Tüklü mınçaqla tağadı.

(Çınar terek.)

1052. Ay görmeyen,

Güneş görmeyen,

Ağaç ile denk büyüyen.

(Ağacın özü)

1053. Belikleri yeşil,

İğneleri çok,

Memeleri kısa,

Verdiği süt ekşi.

(Amberbaris)

1054. İçi dolu-karın boku.

(Mürver ağacı)

1055. Bir kuşum vardı,

Kaçıncaya kadar uçmuyordu.

(Yaprak)

1056. Bir anada-bin yavru,

Hepsi üzerine dağılıp,

Ayaz vursa hışırdaşlar

Hepsi ona sızlanıp.

(Yapraklar)

1057. Bir ağaçta-yüz yuva,

Yüz yuvada-yüz bala.

(Fındık)

1058. Başı dayağa,

Aşı yayaya.

(Kızılıcık ağacı)

1059. Bir kızım vardı,

Tüylü boncuklar takardı,

(Çınar ağacı)

1060. Aq közlü, qızıl kiprikli.

(Saptal terek.)

1061. Qolda -temir,

Otda-kömür.

(Emen.)

XANSLA

1062. Ayaq túbde-aylıq nardıw.

(Aday güttü.)

1063. Bir abrekni-ming süngüsü.

(Ayğaq cıgana.)

1064. Çeget talada-qızıl mınçaq.

(Ayü bal.)

1065. Menнге kelgen qotur,

Menden ketgen sotur.

(Andız.)

1066. Ayaqları-golpu,

Çaçaqları-çolpu.

(Baldırğan.)

1067. Bir qızım bardı da,

"Uf"-deseng, çacı tüsedı.

(Bappaxan.)

1068. Bir qızım bardı da,

Çacı darmannga cürüydü.

(Bezgek darman.)

1069. Bir qızım-bardı da,

Çacından ariw iyis uradı.

(Dux xans.)

1060. Ak gözlü, kızıl kirpikli.

(Kayısı ağacı)

1061. Elde-demir,

Ateşte-kömür.

(Meşe)

OTLAR

1062. Ayak altında-bir aylık pide.

(Yonca)

1063. Bir haydutun-bin süngüsü.

(Kangal)

1064. Açık tarlada-kırmızı boncuk.

(Ayı balı)

1065. Bana gelen uyuz,

Benden giden yanar.

(Andız)

1066. Ayakları-kolpu

Saçakları-çömçe.

(Baldıran)

1067. Bir kızım vardı,

"Üf",-desen, saçı düşer.

(Kinin)

1068. Bir kızım vardı,

Saçı dermana yarardı.

(Kinin)

1069. Bir kızım vardı,

Saçından hoş ıtır, saçardı.

(Lavanta)

1070. Bir qızım bardı da,
Elden ertde uyanadı.
(Canqoz, çetencik.)
1071. Çaz tuwğan-çazğı süyümcü.
(Teli canqoz.)
1072. Bitgeni-gıçırçıq,
Tatıwu-quçurçuq.
(Cıgra.)
1073. Bir qızım bardı da,
Başından gabu aqğanlay turadı.
(Cılqı qulaq.)
1074. Biçenlikde-küçlü qatın.
(Zıka.)
1075. Bir küçügüm bardı da,
Çaralanı çalaydı.
(İttil çapraq.)
1076. Kök-Alanı qoynu-
Kök qoşundan tolu.
(Köbdürewüz.)
1077. Başı bar-közü çoq.
(Kıştikbaş xans.)
1078. Bir üllem bardı da,
Tütün içerge çaramaydı.
(Küwelçen.)
1079. Abu qısxan taş kördüm,
Künde bişgen alaşa kördüm.
(Qıcxaç, gosuk.)

1070. Bir kızım vardı,
Elden evvel uyanırdı.

(Kardelen)

1071. Yazın doğan-baharın uzayan.

(Deli kardelen)

1072. Yerden biteni-kısa,
Tadı-hünerli.

(Anason)

1073. Bir kızım vardı,
Başından kepek akıp dururdu.

(At kulağı)

1074. Çayırılıkta-güçlü kadın.

(Kara hardal)

1075. Bir küçüğüm vardı,
Yaraları yalıyordu.

(Sinir otu)

1076. Gök-Alanın koyunu-
Gök-saksı ile dolu.

(Civit)

1077. Başı var-gözü yok.

(Kedibaşı otu)

1078. Bir pipom vardı,
Tütün içmeye yaramazdı.

(Güvelcen otu)

1079. İste kızan taş gördüm,
Günde pişen aş gördüm.

(Haşhaş ile gosuk otu)

1080. Biy biyçem bardı da,
Bay etgen qusmay qalmaydı.

(Kündüş.)

1081. Kök kübürnü açdım,
Kök dariyni çaçayım.

(Kirdik.)

a) Kübürçekni açayım,
Kök çilleni çaçayım.

1082. Bir qızım bardı da,
Ayagın suwdan almaydı.

(Qamış.)

1083. Çepkeni-qara,
Çawluğ-u-kök.

(Qara xans.)

1084. Ammanı çaçın el tebley.

(Qawdan.)

1085. Kekeli-toqmaq,
Sekeli-çaqmaq.

(Qacxaç.)

1086. Bir qızım bardı da,
Körgeñ qulağından tartadı.

(Qozuqulaq.)

1087. Bir qızım bardı da,
Salqınlığın tersine tutadı,

(Qoyansüek xans.)

1088. Bir quşum bardı da,
"Uf"-demeseng, uçmaydı.

(Qubulçaq.)

1080. Bir prensesim vardı,
Zengin olmuş kusmadan kalmıyordu.

(Kündüş)*

1081. Gök sandığı açtım,
Gök ipeği saçtım.

(Ot)

a) Sandığı açarım,
Gök ipeği saçarım.

1082. Bir kızım vardı,
Ayağını sudan çekmezdi.

(Kamış)

1083. Çepkeni-kara,
Yağlığı-gök.

(Kara ot)

1084. Ninenin saçını memleket çigner.

(Kuru ot)

1085. Kâküllü-tokmak,
Gösterişli-çakmak.

(Haşhaş)

1086. Bir kızım vardı,
Gören kulağından çekerdi.

(Kuzu kulağı)

1087. Bir kızım vardı,
Semsiyesini tersine tutardı.

(Tavşan otu)

1088. Bir kuşum vardı,
"Uf",-demezsen, uçmuyordu.

(Bitki tohumu)

* Türkiye Türkçesinde karşılığı bulunamadı.

1089. Bir qızım bardı da,
 ömürü bağuşdan ketmeydi.
 (Libita.)
1090. Çaz adamla qoymayla,
 Qaçda men qoymayma.
 (Mant.)
1091. Meni süymegen da kişi çoq,
 Meni süygen da kişi çoq.
 (Mantbaş.)
1092. Sempil-sempil senekle,
 Üç butaqlı terekle.
 (Maral çöbbaşı.)
1093. Kyabadan kelgen bir tawuq-
 Qanatları bek zawuq.
 (Mariam xans.)
1094. Col canında-
 Qabıwçu itçik. Teberdi özen.
 (Mursa.)
- a) Col canında-
 Qanlı küçük. Qaraçay özen.
- b) Tirmen tübünde-
 Qabıwçu küçük. Sxawat özen.
1095. Otsuz- çalınsız küydürgen.
 (Mursa.)
1096. Çaz ayağımı qoymayla,
Çay başımı qoymayla.
 (Musxot.)

1089. Bir kızım vardı,
Ömrünce çöpten ayrılmazdı.

(Kazayağı)

1090. Yazın adamlar bırakmıyorlar,
Güzde ben bırakmıyorum.

(Dulavratotu)

1091. Beni sevmeyen kişi de yok,
Beni seven kişi de yok.

(Kelotu)

1092. Sempil-sempil yabalar,
Üç budaklı ağaçlar.

(Geyik otu)

1093. Kâbe'den gelen bir tavuk-
Kanatları pek nazik.

(Meryemana otu)

1094. Yol yanında-

Kuduz köpek. Teberdi özen.

(Isırgan otu)

a) Yol yanında

Belalı küçük. Karacay özen.

b) Değirmen dibinde-

Kuduz küçük. Sahavat özen.

1095. Ateşsiz-alevsiz yandıran.

(Isırgan otu)

1096. Baharın ayağını bırakmıyorlar,
Yazın başını bırakmıyorlar.

(Havuç)

1097. Bir terekde-ming qoşun.

(Minglan.)

1098. Bir kalpagım bardı da,

Sürüwnü üsünden qıstayalmayma.

(Odal çapraq.)

1099. Buwun-buwun buwunçaq-

Sabiylege oyunçaq.

(Sıbızgılıq.)

1100. Bir qızım bardı da,

Baçxadan çıqmaydı.

(Tamıza.)

1101. Tawda terek tura,

Tiyseng, iyisi ura.

(Tıxten.)

1102. Bir küçügüm bardı da

Etni amanın asaydı.

(Xırttılı çapraq.)

1103. Biz-biz biz edik,

Birer ariw qız edik,

Tiziw-tiziw tizildik,

Tizim qalmaq üzüldük.

(Çöbbaşı.)

1104. Bir qızım bardı da,

Xar körgenni közü ilinedi.

(Çiçek.)

1105. Col canında-çimdiwçü qazaq.

(Çığana.)

1097. Bir ağaçta-bin çapak.

(Minglan)*

1098. Bir kalpağım var,

Sürüyü üstünden kovamıyorum.

(öksürük otu)

1099. Kol-kol kolluk-

Çocuklara oyuncak.

(Kaval otu)

1100. Bir kızım vardı,

Bahçeden çıkmıyordu.

(Kolza)

1101. Dağda ağar doğar,

Dokunsan, kokusu vurur.

(Yaban sarımsağı)

1102. Bir küçüğüm vardı,

Eti düşmanını yiyordu.

(Hırttılı otu)

1103. Biz-biz biz idik,

Birer güzel kız idik,

Sıra sıra dizildik,

Sıra kalmayınca karıştık.

(Çim)

1104. Bir kızım vardı,

Her görenin gözü takılır.

(Çiçek)

1105. Yol yanında-sataşan köle.

(Diken)

---

*Türkiye Türkçesinde karşılığı bulunamadı.

1106. Biy biyçem bardı da,,
Xar çetgenin quçaqlaydı.

(Cırmawuq xans.)

1107. Qolları-eşikde,
Sanları-teşikde.

(Ştanqıl.)

1108. Biy biyçem bardı da,,
Emçegi üzülmey,
Süt içirmeydi.

(Emizik.)

1109. Kesi gitçe-börkü ullu.

(Eşek çuwa.)

1110. Börkü bar da başı çoq.

(Eşek çuwa.)

KÖGETLE

TEREK KÖGETLE

1111. Tawda- çesil tögerek,
Çıyıb alsang-bek kerek.

(Ağaç alma.)

1112. Qıppa-qızıl, qan kibik.
Tappa-tatlı, bal kibik.

(Baliy.)

1113. Qol içinde-qongur ögüz.

(Gurgum.)

1114. Taw başında-çıpçıqköz.

(Duğum.)

1106. Bir prensesim vardı,
Her yakaladığını kucaklıyordu.

(Sarmaşık)

1107. Kolları-kapıda,
Uçları-yuvada.

(Yenilebilir kök)

1108. Bir prensesim vardı,
Memesi kopmaz,
Sütü içilmez.

(Keçiboynuzu)

1109. Kendisi küçük-börkü büyük.

(Mantar)

1110. Börkü var da başı yok.

(Mantar)

MEYVELER

AGAC MEYVELERİ

1111. Dağda-yeşil yuvarlak,
Koşup alsan-pek gerek

(Yaban elması)

1112. Kıp-kırmızı, kan gibi,
Tap-tatlı, bal gibi.

(Kiraz)

1113. Dere içinde-boz öküz.

(Bektasi üzümü)

1114. Dağ başında-yasemin.

(Frenk üzümü)

1115. Biçenlikde-qızıl mınçaq.

(Dığilen.)

1116. Temir qalada-temrew alasa.

(Cabışmaq.)

1117. Bir qalada-Qoztüyme,

Qoztüymede- ceztüyme.

(Cumuqul.)

1118. Taw başında-miyala mınçaqla.

(Cüzüm.)

1119. Col canında-loqu.

(itburnu.)

1120. Kesi qızıl-burnu qara.

(itburnu.)

1121. Taw başında-qutuq,

Başında da bustuq.

(itburnu.)

1122. Bir irkim bardı da:

Bawğa urdum da,

Quyruğu qaldı.

(Kertme.)

1123. Car başında-qara qatapa.

(Qara şildi.)

a) Çeget bawurda-qara qatapa.

1124. Car başında-qatapa küyüz,

(Qızıl şildi)

a) Çeget bawurda-qızıl qatapa.

1125. Tawdan kelip tıqar tuqur,

Başın çaç da qutul.

(Qoz.)

1115. Çayırılıkta-kızıl boncuk. . . . .
(Bögürtlen)

1116. Demir kalede-ademir at. . . . .
(Akdiken)

1117. Bir kalede-ceviz düğme,
Ceviz düğmede-bakır düğme.
(Yaban mersini)

1118. Dağ başında-cam boncuklar. . . . .
(Üzüm)

1119. Yol yanında-loku.* . . . . .
(itburnu)

1120. Kendisi kızıl-burnu kara. . . . .
(itburnu)

1121. Dağ başında-kütük,
Başında da çaput.
(itburnu)

1122. Bir igdiş koçum vardı,
Bağa soktum,
Kuyruğu kaldı.
(Dağ armudu)

1123. Yar başında-kara kadife. . . . .
(Kara ardıç)

a) Orman içinde-kara kadife.

1124. Yar başında-kadife halı, ...
(Kızıl ardıç)

a) orman içinde-kızıl kadife.

---

* Türkiye Türkçesinde karşılığı bulunamadı.

1126. Qıraw ursa-bişe,
Bişse- çerge tüşe.
(Murtxu.)
1127. Taw başında-qızıl açıtı.
(Tağüzük.)
1128. Taw başında-marçantaş.
(Türtü.)
1129. Qatılıcıq-qatlıcıq-
Kögetleden tatlıcıq.
(Xurma.)
1130. Kökden kelip cıqır-çuqur,
Sermeb al da, başın çar da qutul.
(Çörtlewük.)
1131. Nart-nart nart başı,
Nar başında-soltan aşı.
(Çörtlewük.)
1132. Çegetlede-lıxtın,
Lıxtında-qızıltxın.
(Çum.)
1133. Tawda-üçgül kübürçek,
Kübürçekde-kemirçek.
(Cınar.)
1134. Sarı bolsa-bişe,
Bişse- çerge tüşe.
(Saptal.)

1125. Dağdan gelir takur-tukur,
Başını at da kurtul.

(Fındık)

1126. Kıracağı vursa-pişer,
Pişse-yere düşer.

(Kartopu meyvesi), (Murtku)

1127. Dağ başında-kırmızı maya.

(Üvez)

1128. Dağ başında-mercan taş.

(Sarıçalı)

1129. Katıcık-katmercik-
Meyvalardan tatlıcık.

(Hurma)

1130. Gökten gelip şakır-sukur,
Yakalayıp, başını yar kurtul.

(Ceviz)

1131. Yiğit-yiğit yiğit başı,
Yiğit başından-sultan aşı.

(Ceviz)

1132. Ormanlarda-pehlivan,
Pehlivanda-kızıl sopa.

(Kızılçık)

1133. Dağda-üç gül sandık,
Sandıkta kemirçek.

(Çınar)

1134. Sarı olsa-pişer,
Pişse-yere düşer.

(Kayısı)

TAXTA KÖGETLE

1135. Tışı-qınadan qızıl,

İçi-qardan aq.

(Aylıq turma.)

1136. Çer túbünde-küçlü qatın.

(Çıllıq turma.)

1137. Çer túbünde-aq kübürçek.

(Aq çügündür.)

1138. Çer túbünde-qızıl kübürçek.

(Qızıl çügündür.)

1139. İçi-qızıl, tışı-qızıl,

Keraxatdı deb, aşamaydı qızım.

(Badrajan.)

1140. Bir kişini,

Çetmiş qat kiyimi,

Çetmişi da tüymesiz.

(Baş qobusta.)

1141. Qat-qat tonlu,

Qarış boylu.

(Baş qobusta.)

1142. Bir qızım bardı da:

Çasağanı-taşadı,

smeleri-tuwrada.

(Bıxı.)

1143. Çer túbünde-qızıl kösew.

(Bıxı.)

SEBZELER

1135. Dışı-kınadan kızıl,
İçi kardan beyaz.
(Turp)
1136. Yer dibinde-güçlü kadın.
(Senelik turp)
1137. Yer dibinde-ak çekmece.
(Beyaz Pancar)
1138. Yer altında-kızıl çekmece.
(Kırmızı pancar)
1139. İçi-kızıl, dışı-kızıl,
Yenilmez deyip, yemiyordu kızım.
(Domates)
1140. Bir kişinin,
Yetmiş kat giyimi,
Yetmiş de düymesiz.
(Lahana)
1141. Kat-kat donlu,
Karışça boylu.
(Lahana)
1142. Bir kızım vardı,
Yeşili-taşardı,
Saç örgüsü-dururdu.
(Havuç)
1143. Yer dibinde-kızıl değnek.
(Havuç)

1144. Qıp-qızılçıq tamaşa, ~~HEMƏRƏN~~
Kesi çerge çanaşa.
(Çilek.)

1145. Çantawu bar da, cibi çoq.
Terisi bar da, tügü çoq.
(Qab.)

1146. Qolsuz-ayaqsız buruwğa örler.
(Qab.)

1147. Çetmiş çolğa çayılğandı da,
Çetib çiyalmayma.
(Qudoru.)

1148. Taş túbünde-qızıl aşıq.
(Nanıq.)

1149. Eşigi terezesi çoq:
İçinde-ming qozu.
(Naşa.)

1150. Tışleri-teşikde,
Sağalı-eşikde.
(Sarıasmaq.)

1151. Bir gakkıda-ming tankı.
(Soxan.)

1152. Bir qızım bardı da,
Anga qarağan çılamay.
(Soxan.)

1153. Çetmiş qat kiyimim,
Suwuq kelse, buzlayma.
(Soxan.)

1144. Kıp-kızılıcık pek hoşça,
Kendisi yere yakınca:

(Çilek)

1145. Beli var, uçkuru yok,
Derisi var, tüyü yok.

(Kabak)

1146. Elsiz-ayaksız duvara ağar.

(Kabak)

1147. Yetmiş yola sapardı,
Varıp toplayamıyorum.

(Fasulye)

1148. Taş dibinde-kızıl kemik.

(Ahududu)

1149. Kapısı penceresi yok:
İçinde-bin kuzu.

(Salatalık)

1150. Dişleri yuvada,
Sakalı kapıda.

(Sarımsak)

1151. Bir yumurtada-bin zar.

(Soğan)

1152. Bir kızım vardı,
Ona bakan ağlıyor.

(Soğan)

1153. Yetmiş kat giyimim,
Soğuk gelse donarım.

(Soğan)

1154. Cüwe- cüwe cumurtxa.

(Soxan.)

1155. Kesi-bir qarış,

Saqalı-ming qarış.

(Soxan.)

1156. Kiyimi- cüz qat,

Olturadı bir qart,

Ajımsızdı cıları-

Kim teşindirse anı.

(Soxan.)

1157. Qırq qaptallı,

Qırqma tonlu.

(Soxon.)

1158. Urmay-türmey cılatır.

(Soxan.)

1159. Töp-tögerek, tob kibik,

İçi qızıl, ot kibik.

(Xarbiz.)

a) Tışı çaşıl, kök kibik,

İçi qızıl, ot kibik.

b) Tışı-köm-kök, alamat,

İçi-qızıl qanawat.

1160. Cerde bitgen xalıwa,

Süyüb aşar Balwa.

(Xawun.)

1161. Bir qızım bardı da,

Künden közün almaydı.

(Cöplew terek.)

1154. Cüwe-cüwe* yumurta.

(Soğan)

1155. Kendisi-bir karış,

Sakalı bin karış.

(Soğan)

1156. Giyimi-yüz kat,

Otururdu bir yaşlı,

Sebepsiz ağlardı,

Kim yaralarsa onu.

(Soğan)

1157. Kırk kazaklı,

Kırpık donlu.

(Soğan)

1158. Vurmaz-dögmez ağlatır.

(Soğan)

1159. Yus-yuvarlak, top gibi,

İçi kızıl, ateş gibi.

(Karpuz)

a) Dışı yeşil, ot gibi,

İçi kızıl, ateş gibi.

b) Dışı-göm-gök alamet,

İçi-kızıl kana benzet.

1160. Yerde yetişen helva,

Hoslanıp yer Balwa.

(Kavun)

1161. Bir kızım vardı,

Güneş'ten gözünü alamıyordu.

(Aycıceği)

* Türkiye Türkçesinde karşılığı bulunamadı.

1162. Coxar tabaq başlıma,

Altın oqa qaşlıma.

(Çöplew terek.)

1163. Ingirge deri

Künnü ızından qarayma,

Tangnga deri

Qubulama da cılayma.

(Çöplew terek.)

1164. Tang atsa,

Kün çıqǵannga qaraydı,

Kün batsa,

Kün batxannga qaraydı.

(Çöplew baş.)

1165. Miyik-miyik miyik taw,

Miyik tawda-bir tala,

Bir talada-ming qoy,

Mingisi da-qara.

(Çöplew tabaq.)

1166. Tawdan qızıl itni ölüğü kelir.

(Şibiji.)

1167. Terek başında-qızıl cıpcıq.

(Şibiji.)

1162. Yumuşak tabak başlıyım,

Altın sırma kaşlıyım.

(Ayciceği)

1163. Akşama kadar

Güneşin arkasından bakarım,

Sehere kadar

Sıkılıırım da ağlarım.

(Ayciceği)

1164. Tan atsa,

Gün doğusuna bakardı,

Gün batsa,

Gün batışına bakardı.

(Ayciceğinin başı)

1165. Büyük-büyük büyük dağ,

Büyük dağda-bir tarla,

Bir tarlada-bin koyun,

Bini de-kara.

(Ayciceğinin tabağı)

1166. Dağdan kızıl itin ölüsü gelir.

(Biber)

1167. Ağaç başında-kırmızı kus.

(Biber)

HAYVANLAR

EV HAYVANLARI

1168. Canlıdan kaçmaz,
Tohumunu saçmaz.
(Aygır)
1169. Anbarı-kır-kır eder,
Ensesi-cır-cır eder.
(At)
1170. Yol üstünde-yağlı şişko.
(Beygir gübresi)
- a) Yol üstünde-sırmalı şapka.
b) Yol üstünde-yüksek şapka.
c) Yol üstünde-sırmalı börk.
1171. Suya girse-bir olur,
Sudan çıksa-bin olur.
(Atın kuyruğu)
1172. Boyun gücünde rakipsiz,
Çayırları kazıcı.
(Boğa)
1173. Karanlık evde-dört ayak.
(Ahırda inek)
1174. Sabah gider illeziy,*
Aksam gelir illeziy,
Ak iplikten kumaş dokur illeziy.
(inek)
1175. Dört adam bir kuyuya sığınır.
(inegin memeleri ile kova)

---

*illeziy- gök gözlü

1176. Segiz seme* dara**

Tört quba dara,

Eki abaza dara.

(Gaçi, iynek, ecki.)

1177. Ne issige tözmegen,

Ne suwuqğa tözmegen.

(Gammeş.)

1178. Anasından-gitçe,

Atasından-ullu.

(Qadır.)

1179. Çar qıyırda- çaw mandalaq.

(Qozu quyruq.)

1180. Kiyim bolama,

Süyüm bolama,

Aşarıq bolama

İçerik bolama,

Altın bolama,

Kümiş bolama,

Eki çıyırma,

Ülüş bolama,

Otxa salırğa

Otun bolama,

Qarab turmasang,

Qotur bolama,

Çanım çarlı,

Başım altın.

(Qoy.)

---

* Seme-semiz, toq.

** Dara-türkçe: maşok, qabçıq.

1176. Sekiz dolu torba,
Dört sarı torba,
iki abaza torba,

(Kancık köpek, inek, keçi)

1177. Ne sığağa dayanır,
Ne suya dayanır.

(Camız)

1178. Anasından-küçük,
Babasından-büyük.

(Katır)

1179. Uçurum kenarında-yağ torbası.

(Kuzu kuyruğu)

1180. Giyim olurum,
Sevimli olurum,
Yemek olurum,
İçecek olurum,
Altın olurum,
Gümüş olurum,
Kırk ayrı,
Parça olurum.
Ateşe atınca,
Odun olurum,
Bakıp durmasan,
Uyuz olurum.
Canım fakir,
Başım altın.

(Koyun)

1181. Ertiden ketib,
 Ingir kelgen allezin, *
 Kök cibekden
 Tüyme tüygen allezin.
 (Qoy.)
1182. Qolsuz-butuz buz teşer.
 (Qoy boq.)
1183. Bir-biri başın çaça,
 Bir-birinden qaça.
 (Qoçxarla.)
1184. Qaya qıyırda-qıngır tis.
 (Müyüz.)
1185. Eki teng qarnaş-
 Ekisi da canbaş.
 (Müyüzle.)
1186. Ekewlen kökge qaray,
 Törtewlen cerge qaray.
 (Müyüzle bla ayaqla.)
1187. Bir ögüzüm bardı da,
 Ömüründe catmaydı.
 (Pil.)
1188. Burmaçaç gaz-gaz.
 (Teke.)
1189. Ömürü cerde caşaydı,
 Köknü wa köralmaydı.
 (Tonguz.)

---

* Allezin- ala közli.

1181. Sabahtan gidip,
Akşam gelen allezin,*
Gök ipekten
Düğme tüyleyen allezin.
(Koyun)
1182. Elsiz-ayaksız buz deler.
(Koyun gübresi)
1183. Biri-birinin başını kovar,
Biri-birinden kaçar.
(Koçlar)
1184. Kaya ucunda-eğribüyrü diş.
(Boynuz)
1185. İki eşit kardeş-
İkisi de eğri.
(Boynuzlar)
1186. İkisi beraber göğe bakar,
Dördü beraber yere bakar.
(Boynuzlar ile ayaklar)
1187. Bir öküzüm vardı,
Ömrünce yatmıyordu.
(Fil)
1188. Burma saç tül-tül.
(Teke)
1189. Ömrünce yerde yaşıyordu da,
Gökyüzünü göremiyordu.
(Domuz)

---

* Allezin- ala gözlü.

1190. Müyüzü-taraqğa,
Terisi-ayaqğa.
(Tuwar.)
1191. Qaraldım üyge qar cuqmaz.
(Tuwar müyüz.)
1192. Bir qızım bardı da:
Usu tutsa, qusurğa tartışadı.
(Tüe.)
1193. Sırtı-duqur,
Başı-duğur,
Tügü-qongur.
(Tüe.)
1194. Sürüw allında cürüwçü,
Sürüwçüge col körgüzüwçü.
(Erkeç.)
1195. El catar,
Elemen catmaz.
(Eçki müyüz.)
1196. Sanı-sanawsuz,
Kesi- carawsuz.
(Eçki tük.)
1197. Eti aşalmağan uzunqulaq.
(Esek.)

1190. Boynuzu-tarağa,

Derisi-ayağa.

(Davar)

1191. Karanlık eve kar yağmaz.

(Davar boynuzu)

1192. Bir kızım vardı,

Huyu tutsa, kusmaya başlardı.

(Deve)

1193. Sırtı-kambur,

Başı-kambur,

Tüyü-yanık renkte.

(Deve)

1194. Sürü önünde çoban,

Çobana kılavuz.

(Erkeç)

1195. El yatar,

Elaman yatmaz.

(Keçinin boynuzu)

1196. Sayısı-sayısız,

Kendisi-kıymetsiz.

(Keçi kılı)

1197. Eti yenmeyen uzunkulak.

(Eşek)

KIYIK XAYIWANLA

1198. Butaq-butata müyüzleri.

(Buw.)

1199. Bir teregim bardı da,

Çilda bir butaq çıǵadı.

(Buw müyüz.)

1200. Bir buǵam bardı da,

Ömürü çegetden çıqmaydı.

(Dommay.)

1201. Çalawlanı çalar,

Çingılladan qarar.

(Çuǵutur.)

1202. Qaya arada-toǵay müyüzlü.

(Çuǵutur.)

1203. Inǵıcke-ingıcke ayaqları,

Qara-qara tuyaqları,

Uzun-uzun çayaqları.

(Çur.)

1204. Batmaqǵa batar,

Qawdan da çatar.

(Kiyik tonguz.)

1205. Tuwǵa bardım:

Talewsün kördüm.

Suwǵa bardım:

Sülewsün kördüm.

(Kiyik, cabaq.)

1206. Ullu qolda-ullazaw.

(Qaban.)

YABANI HAYVANLAR

1198. Budak budak boynuzları.

(Geyik)

1199. Bir ağacım vardı,

Yılda bir budak çıkarır.

(Geyik boynuzu)

1200. Bir boğam vardı,

Ömrünce ormandan çıkmıyordu.

(Yaban sığırı)

1201. Yalanırları yalar,

Uçurumdan bakar.

(Yaban keçisi)

1202. Kaya arasında çember boynuzlu.

(Yaban keçisi)

1203. İnce ince ayakları,

Kara-kara kulakları,

Uzun-uzun çeneleri.

(Dağ keçisi)

1204. Bataklığa batar,

Kuru otlığa yatar.

(Yaban domuzu)

1205. Dağa vardım:

Yaramaz gördüm.

Suya vardım:

Pars gördüm.

(Canavar ve balık)

1206. Büyük derede ullazaw.*

(Yaban erkek domuzu)

* Türkiye Türkçesinde karşılığı bulunmazdı.

1207. Artına otlay,   Qandagay.
 Artına otlay.   Qandagay.

(Qandagay.)

1208. Toqmaqbaşcıq-gıdaycıq-   Qaşxa ecki.
 Qayda bolur billaycıq?!

(Qaşxa ecki.)

1209. Qoldan qarasa-ay kibik,
 Eşikden qarasa-tay kibik.

(Maral.)

CANIWARLA

UY CANIWARLA

1210. İesin kemsiz süygen,
 Uyün qoruy bilgen,
 Kim bolganın biligiz-
 Çay da, qış da ton kiygen.

(İt.)

1211. Uzun quyruq xaf-xaf.

(İt.)

1212. Anasından mıyıqları bla tuwğan,
 Betin-qolun sapınsız-suwsuz cuwğan.

(Kıştik.)

1213. Basxıçsız bıqığa örler.

(Kıştik.)

1214. Otçağada qumğan,
 Közçüklerin cumğan.

(Kıştik.)

1215. Sempil-sempil senekli,
 Qaplan-aslan cürekli.

(Kıştik.)

1207. Tersine otluyor, ABBEYİNİN ZEMİNİ

Tersine otluyor.

(Tahtakurusu)

1208. Tokmak başlı-boynuzsuz,

Nerede olur böylesi?

(Dağ keçisi)

1209. Yandan baksan-ay gibi,

Kapıdan baksan-tay gibi.

(Maral)

CANLILAR

EVCİL HAYVANLAR

1210. Sahibini fedakarca seven,

Evini korumayı bilen,

Kim olduğunu bildiniz-

Yazın da kışın da don giyen.

(it)

1211. Uzun kuyruk haf-haf.

(it)

1212. Anasından bıyıkları ile doğan,

Elini-yüzünü sabunsuz-susuz yuyan.

(Kedi)

1213. Merdivensiz et asılı yere çıkarlar.

(Kedi)

1214. Ocakta kumgan,

Gözcüklerini yuman.

(Kedi)

1215. Senpil-senpil yabalı,

Kaplan- arslan yürekli.

(Kedi)

KIYIK CANIWARLA

1216. Boz buğa boyunlu,

Temir süek ayaqlı,

Pelwan bilekli,

Qısır cılan cürekli.

(Ayü.)

1217. Ullu qolda-ulutaban.

(Ayü.)

1218. Qarnı aç-kölü toq.

(Aslan.)

1219. Salambaş bla duğurbaş.

(Aslan bla qablan.)

1220. Qolan qaptallı,

Qıngır tırnaqlı.

(Qablan.)

1221. Qar suwdan tarta,

Qarangı bawda cata.

(Börü.)

1222. Sırtda aylanngan qızılköz.

(Börü.)

1223. Sırtda suwuq sürüwçü,

Suwuq üyge kiriwçü.

(Börü.)

1224. Tuban túbünde- corga alaşa.

(Börü.)

1225. Mort-mort mort alaşa,

Quyruqçuğu çort alaşa.

(Borsuq.)

YABANI HAYVANLAR

1216. Boz boğa boyunlu,
Demir kemik ayaklı,
Pehlivan bilekli,
Güçlü yılan yürekli.

(Ayı)

1217. Büyük derede-büyük taban.

(Ayı)

1218. Karnı aç-gönlü tok.

(Arslan)

1219. Salambaş ile duğurbaş.

(Arslan ile kaplan)

1220. Alaca kazaklı,
Eğri tırnaklı.

(Kaplan)

1221. Kar suyundan çeker,
Karanlık bağda yatar.

(Kurt)

1222. Tepede gezinen kızıl göz.

(Kurt)

1223. Yamaçta üşümüş çoban,
Sahipsiz eve giren.

(Kurt)

1224. Duman altında rahvan at.

(Kurt)

1225. Mort-mort mort alaşa,
Kuyrukçuğu çort alaşa.

(Porsuk)

1226. Bir qızım bardı da,
 iyneli çepken kiedi.

(Kirpi.)

1227. Suw ızında-iyneli qıppa.

(Kirpi.)

1228. Çar çanında-çıġanaq tob.

(Kirpi.)

1229. Kölü-qorqaq,
 Közüç-çoqraq.

(Qoyan.)

1230. Qış bolsa-aq bola,
 Çaz bolsa-kök bola,

(Qoyan.)

1231. Tawġa aylansa-oq kibik,
 Tawdan aylansa-tob kibik.

(Qoyan.)

1232. Kesi gitçe-soqmaġı ullu.

(Sülewsün.)

1233. Kesi xıyla-quyruġu sırma.

(Tülkü.)

1234. Kesini terisi-kesine çaw.

(Tülkü.)

1235. Ming qalada qızıl qasbar.

(Tülkü.)

1236. Xurulada-qızıl aşıq.

(Tülkü.)

1226. Bir kızım vardı,
 İğneli çeket giyerdi.
 (Kirpi)
1227. Su izinde-ığneli yumağı.
 (Kirpi)
1228. Yar yanında-diken topu.
 (Kirpi)
1229. Gönlü-korkak,
 Gözü-açık.
 (Tavşan)
1230. Kış olsa-ak olur,
 Yaz olsa-gök olur.
 (Tavşan)
1231. Dağa gitse-ok gibi,
 Dağdan gelse- top gibi.)
 (Tavşan)
1232. Kendisi küçük-yaptığı büyük.
 (Pars)
1233. Kendisi kurnaz-kuyruğu sırma.
 (Tilki)
1234. Kendisinin derisi-kendisine düşman.
 (Tilki)
1235. Bin kalede kızıl kürk. (Tilki)
 (Tilki)
1236. Pusuda-kızıl aşk.
 (Tilki)

SUW CANIWARLA

1237. Qıynalmaq tutar,
Çaynamay çutar.
(Balıq.)
1238. Çuwuq suwğa kirmez,
Çüzüwük suwdan çıqmaz.
(Bödene bla çabaq.)
1239. Tawğa bardım:
Talewsün kördüm.
Suwğa bardım:
Sülewsün kördüm.
(Kiyik, çabaq.)
1240. Suw ızında-kök taş.
(Suw maqa.)
1241. O çüzeme- çüzeme-
Çüzemeni qızıma,
Çüz el bermey aytmazma.
(Çabaq.)
1242. Taş túbünde-miyala mınçaq.
(Çabaq.)
1243. Suw ızında-gözele mınçaq.
(Çabaq köz.)

SUYRELIWÇU CANIVARLA

1244. Çol üsünde- çawlu qayıs. Qaraçay özen.
(Çılan.)
- a) Çol üsünde- çawlu içegi. Mara özen.
Çol üsünde- ballı qayıs. Çögetey özen.
Çol üsünde- sıyrı çıbıq. Teberdi özen.

SUDA YAŞAYAN CANLILAR

1237. Güçlkle tutar,

Çiynemededen yutar.

(Balık)

1238. Parlak, suya girmez,

Yüzücük sudan çıkmaz.

(Dişi bıldırcın ile balık)

1239. Dağa vardım:

Yaramaz gördüm;

Suya vardım:

Pars gördüm.

(Vahşi hayvan, balık)

1240. Su içinde-gök taşı.

(Su kurbağası)

1241. O yüzerim-yüzerim-

Yüzerimi kızıma,

Yüz el vermezsın söylemem.

(Balık)

1242. Taş dibinde-cam boncuklar.

(Balık)

1243. Su içinde-bakar boncuk.

(Balık gözü)

SURUNGENLER

1244. Yol üstünde-yağlı kayış.

Karaçay özen.

(Yılan)

a) Yol üstünde-yağlı bağırsak.

Mara özen

b) Yol üstünde-ballı kayış.

Cögetey özen

c) Yol üstünde-sert çubuk.

Teberdi özen

1245. Eti-buzdan suvuq, qırdan qırdan

Tili-oqdan açı.

(Uw çilan.)

1246. Qayada tursa-qaya betli,

Uyada tursa-uya betli.

(Keselekke.)

UWAQ ÇANIWARLA

1247. Qardan ese aq alaşa,

Çan- çanına saq alaşa,

(Ağaz.)

1248. Taş arada-aqtös küçük.

(Ağaz.)

1249. İynesiz-xalısız xar etgen.

(Ay gıbı.)

1250. Kesi-talğır,

Başı-bağır.

(Bağırbaş çibin.)

1251. Bir qalada-ming qarnaş.

(Bal çibinle.)

1252. Çız-çız çız eter,

Tengizden öter.

(Bal çibin.)

1253. Qarangı üyde qumaç soğa.

(Bal çibin.)

1254. Közge ilinmez boyu bar,

Adam aşar oyu bar.

(Bit.)

1245. Eti-buzdan sovk,
 Dili-oktan acı.
 (Zehirli yılan)

1246. Kayada dursa-kaya benzer,
 Yuvada dursa-yuva benzer.
 (Kertenkele)

UFAK CANLILAR

1247. Kardan beyaz alaşa,
 Can-canına sağ alaşa.
 (Gelincik) "ağaz"

1248. Taş arasında-akdöslü küçük.
 (Gelincik) "ağaz"

1249. İğnesiz ipliksiz tül örür.
 (Örümcek)

1250. Kendisi-çizgili,
 Başı - bakır.
 (Sığır sineği)

1251. Bir kalede-bin kardeş.
 (Bal arısı)

1252. Cız-cız cız eder,
 Denizde geçer.
 (Bal arısı)

1253. Karanlık evde kumaş dokur.
 (Bal arısı)

1254. Göze görünmez boyu var,
 Adam yer aklı var.
 (Bit)

1255. Qara ağacda-altayaq ecki.

(Bit.)

1256. Qara-toru sekirtme.

(Bürçe.)

1257. Qulağı-quyruğu bolmağan,
Çingəğandan toymağan.

(C̣er maqa.)

1258. Taw túbünde-toru alaşa.

(C̣ubran.)

1259. Cıraq tülme- çarıtama,

Küzgü tülme-qaratama.

(C̣ıltırawuq qamjaq.)

1260. Xans içinde çasawçu,

İslemeyin aşawçu.

(Kaska.)

1261. Bir qara kişiçik sırtıdan awub bara.

(Qamjaq.)

1262. Bela-bela bela atım,

Beli ingiçke qolan atım,

Tawğa minse-talmaz atım,

Talaw tiyse-qalmaz atım.

(Qumursxa.)

a) Küren-küren küren atım,

Beli ingiçke çürük atım,

Tawğa minse-talmaz atım,

Talaw tiyse-qalmaz atım.

1255. Kara ağaçta-altayak keçi.

(Bit)

1256. Kara-doru sıçrayan.

(Pire)

1257. Kulağı-kuyruğu olmayan,

Bağırmaktan doymayan.

(Kurbağa)

1258. Dağ dibinde-doru at.

(Cubran)*

1259. Meşale değil-patlatırım,

Ayna değil-gösteririm.

(Ateş böceği)

1260. Ot içinde yaşayan,

Çalışmadan yiyen.

(Çayır çekirkesi)

1261. Bir kara kişicik sırttan ağıp gider.

(Ağaç kurdu)

1262. Bela-bela bela atım,

Beli ince ala atım,

Dağa çıksa-yorulmaz atım,

Don vursa-bulunmaz atım.

(Karınca)

a) Esmer-esmer esmer atım,

Beli ince yörük atım,

Dağa çıksa-yorulmaz atım,

Don vursa-bulunmaz atım.

* Türkiye Türkçesinde karşılığı bulunamadı.

b) Qulan-qulan qulan alaşa,

Beli ingicke qolan alaşa,

Tawğa minse-talmaz alaşa,

Talaw tiyse-qalmaz alaşa,

v) Pelyam-pelyam pelyam alaşa,

Beli ingicke qolan alaşa,

Tawğa minse-talmaz alaşa,

Talaw tiyse-qalmaz alaşa,

g) Tawdan awsa-talmaz atım,

Talaw tiyse-qalmaz atım.

1263. Bir töbede ming qarnaş.

(Qumursxala.)

1264. Taw tawnu költüre,

Tawnu qızın keltire.

(Qumursxala köçgen.)

1265. Közü körmez,

Köpürden ötmez.

(Loban.)

1266. Sabanlağa qonar,

Bitimleni tonar.

(Maça.)

1267. Çaz tuwa da çaz öle.

(Malgar qamjaq.)

1268. Bir ögüzüm bardı da,

Qusxanı darman boladı.

(Meşin qamjaq.)

1269. Bir oynawçum bardı da,

Ömürü arqandan tüşmeydi.

(Rısxı gıbı.)

- b) Tay-tay tay alaşa,
 Beli ince ala alaşa,
 Dağa çıksa-yorulmaz alaşa,
 Don vursa-bulunmaz alaşa.
- c) Yiğit-yiğit yiğit alaşa,
 Beli ince ala alaşa,
 Dağa çıksa-yorulmaz alaşa,
 Don değse-bulunmaz alaşa.
- d) Dağdan çıksa-yorulmaz atım,
 Don değse-bulunmaz atım.

1263. Bir tepede bin kardeş.

(Karıncalar)

1264. Dağ dağı götürür,
 Dağın kızını getirir.

(Karınca göçü)

1265. Gözü görmez,
 Köprüden geçmez.

(Köstebek)

1266. Tarlalara konar,
 Bitkileri yağmalar.

(Çekirge)

1267. Yazın doğar da yazın ölür.

(Bok böceği)

1268. Bir öküzüm vardı,
 Kusmuğu derman olurdu.

(Karaböcek)

1269. Bir oyuncum vardı,
 Ömrünce arkandan inmiyordu.

(Asalak)

1270. Qarangıda çasay da,

Çarıqda öle.

(Suwalçan.)

1271. Başı-taş,

Tübü-taş

Ortasında-baş.

(Tas maqa.)

1272. Bir silegey tekem bardı da,

Ömürü bawdan çıqmaydı.

(Tekele müyüz.)

1273. Burunçuğu miz kibik,

Quyruçuğu tüz kibik.

(Urguy.)

1274. Kesi gitçe- çırı ullu.

(Urguy.)

1275. Eki çanına da teng çürüy.

(Çabaq qurt.)

1276. Bir qızım bardı da,

Awuzu bla çibek eşedi.

(Çille qurt.)

1277. Qabçıqlanı teşiwçü,

Sawutlağa tüşüwçü.

(Çıçxan.)

1278. Aslan köllü,

Qaplan çürekli.

(Ermen kiştik.)

1270. Karanlıkta yaşar.

Aydınlıkta ölür.

(Solucan)

1271. Üstü-taş,

Altı-taş,

Ortasında-baş.

(Kaplumbağa)

1272. Bir salyalı tekem vardı,

Ömrünce bağdan çıkmıyordu.

(Salyangoz)

1273. Buruncuğu biz gibi,

Kuyrukçuğu düz gibi.

(Sivrisinek)

1274. Kendisi küçük-sesi büyük.

(Sivrisinek)

1275. İki yanına da eşit yürüyor.

(Solucan)

1276. Bir kızım vardı,

Ağızı ile ipek örerd.

(Ipekböceği)

1277. Torbaları delici,

Kapkacaklara düşücü.

(Sıçan)

1278. Aslan ruhlu,

Kaplan yürekli.

(Yaban kedisi)

QANATLILA

UY QANATLILA

1279. Bir qızım bardı da,
Kölge kirse-suw qonmaydı.
(Babus.)
1280. Başçığı- cilek,
Sağalçığı- cibek.
(Gugurukku.)
1281. Başı-taraq,
Quyruğu-oraq.
(Gugurukku.)
1282. Cüs qatınnı- bir eri.
(Gugurukku.)
1283. Qarangı bawdan qawğa çıqdı,
Aqsaqal qart alda çıqdı.
(Gugurukku.)
1284. Çilli-çilli börklü.
(Gugurukku.)
1285. Ne anası tabmağan,
Ne atası tabmağan.
(Cücek.)
1286. Kelinimi bir balası-
Qalğanlardan bağalı.
(Zayın.)
1287. Uzun boyunlu,
Cumuşaq qoyünlü.
(Qaz.)

KANATLILAR

EVCİL KANATLILAR

1279. Bir kızım vardı,
Göle girse-ıslanmıyordu.

(Ördek)

1280. Başçığı-çilek
Sakalcığı-ipek.

(Horoz)

1281. Başı-tarak,
Kuyruğu-orak.

(Horoz)

1282. Yüz kadının bir eri.

(Horoz)

1283. Karanlık bağda kavga çıktı,
Aksakal yaşlı önde çıktı.

(Horoz)

1284. Çilli-çilli sapkalı.

(Horoz)

1285. Ne anası bulunur,
Ne babası bulunur.

(Civciv)

1286. Gelinimin bir yavrusu-
ötekilerden kıymetli.

(Folluk)

1287. Uzun boyunlu,
Yumşak bağırlı.

(Kaz)

1288. Bir qızım bardı da,
 Ömürü usu açılmaydı.
 (Qırım tawuq.)
1289. Bir qızım bardı da,
 Suw içse-kökge qaraydı.
 (Tawuq.)
1290. Bir qızım bardı da,
 Çel ursa-üsü açıladı.
 (Tawuq.)
1291. Qol bla bir sawğası,
 El bla bir qawğası.
 (Tawuq.)
1292. Canlıdan- cansız tuwa.
Cansızdan- canlı tuwa.
 (Tawuq bla gakkı.)
1293. Bir anada- cıyırma bala,
 Barısı da bir cılğı.
 (Gurt tawuqnu cücekleri.)
1294. Ingirde ekindi namaz bla çatadıla,
 Ertden bla ertden namaz bla qobadıla.
 (Tawuqla.)

KIYIK QANATLILA

1295. Qolsuz, baltasız üy işle.
 (Qanatlı.)
1296. Çeget bolmay çaşamaz,
 "Tarq"-demeyin aşamaz.
 (Ağaç tawuq.)

1288. Bir kızım vardı,

Ömrünce akli çalışmıyordu.

(Kırım tavuğu)

1289. Bir kızım vardı,

Su içse-göge bakardı.

(Tavuk)

1290. Bir kızım vardı,

Yel vursa-üstü açılırdı.

(Tavuk)

1291. El ile bir hediyesi,

Dünyayladır kavgası.

(Tavuk)

1292. Canlıdan-cansız doğar.

Cansızdan canlı doğar.

(Tavuk ile yumurta)

1293. Bir anada-yirmi yavru,

Hepsi de bir yıllık.

(Tavuk-civcivleri)

1294. Akşam ikindi namazıyla yatarlardı,

Sabahleyin sabah namazıyla kalkarlardı.

(Tavuklar)

YABANI KANATLILAR

1295. Kolsuz, baltasız ev yapar.

(Kanatlı)

1296. Orman olmayınca yaşamaz,

"Tark"- demeden yemez.

(Ağaçkakan)

1297. Bir casanma qızım bardı da,

El anı tepsegenine qaraydı.

(Altın tawuq.)

1298. Burnu çüy-töppesi çüyke.

(Bayramçak.)

1299. Şıblaça uçar,

İlgendirib qaçar.

(Bödene.)

1300. Uçuwuq suwğa kirmez,

Cüzüwük suwdan çıqmaz.

(Bödene bla çabaq.)

1301. Çıyılsa-çıçxan,

Çayılsa-çıpçıq.

(Bittir.)

a) Uçsa-çıpçıq.

Qonsa-çıçxan.

1302. Çırsız künü ketmegen,

Çırına çır çetmegen.

(Bulbul.)

1303. İngicke-nazik maqamı,

Taşda-ağacda mekyamı.

(Tergeçiz çıqçıq.)

1304. Bir kelinim bardı da,

Xar balası gıbışı boladı.

(Guguk.)

1305. Qarangıda köredi da,

Çarıqda körmeydi.

(Gılınqş.)

1297. Bir süslü kızım vardı,
Memleket onun dansına hayran.

(Tavus kuşu)

1298. Burnu çivi-tepesi makara.

(Hüthüt kuşu)

1299. Şıp diye uçar,
Ürkütüp kaçar.

(Dişi bildircin)

1300. Uçanlardandır suya girmez,
Yüzenlerdendir sudan çıkmaz.

(Bildircin ile balık)

1301. Yığılsa- fare,
Yayılsa-kuş.

(Yarasa)

a) Uçsa- kuş,
Konsa-fare.

1302. Şarkısız günü geçmeyen,
Şarkısına şarkı yetmeyen.

(Bülbül)

1303. Ince-nazik makam,
Taşta-ağaçta mekanı.

(Terbeciz kuşu)

1304. Bir gelinim vardı,
Her çocuğu piç olurdu.

(Guguk kuşu)

1305. Karanlıkta görürdü,
Aydınlıkta görmüyordu.

(Baykuş)

1306. Ömüründe cırlamağın,
Cırlasa-saw qalmağın.
(Duwadağ.)
1307. Bir qızım bardı da,
Elden alğa cırlaydı.
(Çaz tawuq.)
1308. Sızğır^ırsa-sını ariw,
Sızğır^ımasa-tügü ariw.
(Cumariq tawuq.)
1309. Oqğa uçar,
Tobça çaçar.
(İlyaçin.)
1310. Qayalada üyü,
Uyalada küyü.
(Kögürçün.)
1311. Bir közü -oqda,
Bir közü -boqda.
(Qarğa.)
1312. Ne eteyim men sıblağa,
Költüred da keted qıblağa.
(Qartçığa.)
1313. Sırtı-qazandan qara,
Bawuru-qardan aq.
(Qarılğaç.)
1314. Cırlağanı-çirdıda,
Buguwnnğanı-mirdıda.
(Qoy cıpcıq.)

1306. Ömründe ötmeyen,
ötse-sağ kalmayan.

(Toy kuşu)

1307. Bir kızım vardı,
Elden farklı öterdi.

(Keklik)

1308. Ötse-görünüşü güzel,
ötmese-tüyü güzel.

(Keklik)

1309. Ok gibi uçar,
Top gibi parçalar.

(Şahin)

1310. Kayalarda evi,
İnlerde köyü.

(Güvercin)

1311. Bir gözü - okta,
Bir gözü - bokta.

(Karga)

1312. Ne edeyim ben şimşeğe,
Götürek de gidek kibleye.

(Aladoğan)

1313. Sırtı kazandan kara,
Bağrı-kardan ak.

(Kırlangıç)

1314. Ötüşü-ormandan,
Yuvası bataklıktan.

(Kestane kargası)

1315. Boran-tuban tıymağan,
Uwaq-tüek qoymağan.

(Quzğun.)

1316. Suwda culduz canar.

(Qunduz.)

1317. Közgörmezge uçar,
Kökde körgenin çacı.

(Quş.)

1318. Xamxotladan qarar,
Eckileni marar.

(Eckici quş.)

1319. Şıp-şıp eter,
Şıpda qonar,
Babıyan başlı,
Altın töşlü.

(Saban çıpçıq.)

1320. Suw üsünde uça,
Suw tübünde qaça.

(Suw çıpçıq.)

1321. Başı taraqlay,
Quyruğu çabaqlay.

(Suw babuş.)

1322. Çırlab çırın boşamağan,
Çırı çırğa uşamağan.

(Tartar.)

1323. Uzun boınlu,
Qur-qur oyunlü.

(Turna.)

1315. Boran-duman dinlemeyen,

Ufak-tefek bırakmıyan.

(Kuzgun)

1316. Suda yıldız yanar.

(Kunduz)

1317. Göz görmeze uçar,

Gökte gördüğünü parçalar.

(Kartal)

1318. Kayalardan bakar,

Keçileri arar.

(Kuzucu kuşu)

1319. Şıp-şıp eder,

Şıp diye konar,

Babacan başlı,

Altın döşlü.

(Su kuşu)

1320. Su üstünde uçar,

Su dibinde kaçar.

(Keçisağan)

1321. Başı tarıyor,

Kuyruğu balıklıyor.

(Su ördeği)

1322. Söylediği şarkıyı kesmeyen,

Şarkısı şarkısına benzemeyen.

(Tartar)

1323. Uzun boyunlu,

Kur-kur oyunlu.

(Turna)

1324. Uzunayaq inciköz.

(Turna.)

1325. Qazandan qara,

Qardan aq,

Oraqdan mukkur,

Oqdan tüz.

(Çaqıncık.)

1326. Burma butlu Xasanaxan.

(Çawka.)

1327. Kesi qara-burnu aq.

(Çawka.)

1328. Taş başında-qızıl aşıq.

(Çawka ayaq.)

1329. Ekreçi-qara,

Tişisi-çubar.

(Cın tawuq.)

1330. Acıqawuz, cumuqköz.

(Cıpcıq bala.)

1331. Şorbat-şorbatda-üyü,

Çart-kurt, çart-kurt küwü.

(Şorbat cıpcıq.)

1324. Uzun ayak incigöz.

(Turna)

1325. Kazandan kara,

Kardan ak,

Oraktan kambur,

Oktan düz.

(Saksağan)

1326. Burma butlu Hasanahan.

(Ekin kargası)

1327. Kendisi kara-burnu ak.

(Ekin kargası)

1328. Taş başında-kızıl aşık.

(Ekin kargası)

1329. Erkeği-kara,

Dişisi-çilli.

(Çini tavuğu)

1330. Açıkbaş, yumukgöz.

(Kuş yavrusu)

1331. Hezen-saçakta evi,

Çıtır-çıtır, eder köyü.

(Serçe)

ESKİLİK

MECİSUWLUQ-CAXİLLİK

1332. Qayğılanı başı,

Sözçüleni aşı.

(Berne.)*

1333. Duniya başından taş-ağaç ata,

Çawxarat iyinde cılab cاتا.

(Ziydan.*)

1334. Qayğısız işge qayğı salğan.

(Qalın.)

1335. Bir bıçağım bardı da,

Ol kesgen barmaqdan qan çıqmaydı.

(Töre.)

DİN

1336. Guguruk quruqğa minib qıçırdı da,

Elni sawlay sağaytdı.

(Azançı.)

1337. "Ber",-degenni süymegen,

"Ma",-degenni iymegen.

(Afendi.)

1338. Cıyıılıwu qalmağan,

Cıyıla tursa tolmağan.

(Afendi xurgun.)

1339. Soxtalanı qamçisi nedi? Bil.

(Balaqa.)

1340. Tawdan tüyümçek salına.

(Duwa.)

---

* Ziydan-ziyna çürügen tişirıwnu atıwçu uru.

ATALET

PUTPERESTLİK-CAHİLLİK

1332. Endişenin başı,
Habercilerin aşısı.

(Berne)*

1333. Dünya başından taş-ağaç atar,
Cevherat içinde ağlayıp yatar.

(Zindan)

1334. Kaygısız işe kaygı salan.

(Başlık,kalın)

1335. Bir bıçağım var,
Kestiği parmaktan kan çıkmaz.

(Töre)

DİN

1336. Horoz horoza çıkıp bağırdı,
Memleketi tümüyle uyandırdı.

(Müezzin)

1337. "Ver" - diyeni sevmeyen,
"Al" - diyeni bırakmayan.

(Hoca)

1338. Toplanmışı bırakmayan,
Doldurulup dursa dolmayan.

(Hoca cebi)

1339. Öğrencilerin kamçısı nedir? Bil.

(Falaka)

1340. Dağdan paket salınır.

(Dua)

* Türkiye Türkçesinde karşılığı bulunamadı.

1341. Arı lap-lap,
Beri lap-lap,
Ortasına kiyiz qablab.
(Mejgit.)
1342. Taw başında guguk qıçıra.
(Minara.)
1343. Kökden tüşüb çerge tiymegen.
(Çanazı namaz.)
1344. Çatıb işler,
Qobub solur.
(Namazlıq.)
1345. Künde beş kere çatadı da,
Beş kere turadı.
(Namazlıq.)
- BAY-ÇARLI**
1346. Bazıq bla çazıq (esgi).
(Bay bla çarlı.)
1347. El içinde-börü bla tülkü (esgi).
Biy bla biyce.)
1348. Allın ot quwura,
Artın çel suwura (esgi).
(Çalçı.)
1349. Awuzunda-bilyamuq,
Közünde- çılamuq (esgi).
(Çarlı.)
1350. Taw başında-tarı elek (esgi).
(Bet çabxan aw.)

1341. Öte lap-lap,

Beri lap-lap,

Ortasında keçe kaplı.

(Mescit)

1342. Dağ başında guguk öter.

(Minare)

1343. Gökten düşüp yere değmeyen.

(Cenaze namazı)

1344. Yatıp çalışır,

Kalkıp dinlenir.

(Namazlık)

1345. Günde beş kere yatardı,

Beş kere doğrulurdu.

(Namazlık)

ZENGİN-YOKSUL

1346. Şişman ile zayıf.

(Zengin ile fakir)

1347. Memleket içinde-kurt ile tilki.

(Bey ile sultan)

1348. Alnını ateş kavurur,

Ardını yel savurur.

(Irgat)

1349. Ağzında-bulamaç,

Gözünde-göz yaşı.

(Fakir)

1350. Dağ başında- darı eleği.

(Hırsızlık)

SORUW COMAQLA

1351. Altından bağıalı ne zatdı?

-Aqıl.

1352. Üynü çarığı nedi?

- Ana.

1353. Ananı köz çırağı nedi?

- Bala.

1354. Duniyada arıy-tala bilmegen ne zatdı?

- Barğan suw.

1355. Adamnı qanatı nedi?

- Bilim.

1356. Duniyada ne zat ortağıdı?

- Bilim.

1357. Duniyada em sarı ne zatdı?

- Gakkını sarısı.

1358. Kesini atın aytıb ne zat qıçıradı?

- Guguk.

1359. Uyası bolmağan qaysı qanatlıdı?

- Guguk.

1360. Adamnı betin ne zat çığarmaydı?

- Gırçın sürtgen bla at çerlegen.

1361. Adamnı enişge ne zat qaratadı?

- Ölüm.

1362. Duniyada em tatlıwsuz ne zatdı?

- Öt.

1363. Çazıq kimdi?

- Çaz çatxan.

SORU BİLMECELERİ

1351. Altından pahalı olan nedir?
- Akıl.
1352. Evin aydınlığı nedir?
- Ana.
1353. Ananın göz ışığı nedir?
- Çocuk.
1354. Dünyada yorulmaz nedir?
- Akarsu.
1355. Adamın kanadı nedir?
- Bilim.
1356. Dünyada ortak olan nedir?
- Bilim.
1357. Dünyada en sarı nedir?
-Yumurta sarısı.
1358. Kendi adını söyleyip haykıran kimdir?
- Guguk kuşu.
1359. Yuvası olmayan hangi kanatlı?
- Guguk kuşu.
1360. Yüzü belli olmayan kimdir?
-Çörek atan ile at eyerleyen.
1361. Adamı aşağıya baktıran nedir?
-ölüm.
1362. Dünyada en tatsız nedir?
-öd.
1363. Zavallı kimdir?
- Yazın yatan.

1364. Carlını anası nedi? ...
- Cay.
1365. Duniyada em qıngır ne zatdı?
- Canqılıç.
1366. Cer ne zatdan toymaydı?
- Cangurdan.
1367. Adam ne zatdan toymaydı?
- Caşawdan.
1368. Cerni başında ne zat cengil cürüydü?
- Cel.
1369. Duniyada em alaşa ne zatdı?
- Cer.
1370. Duniyada em semiz ne zatdı?
- Cer.
1371. Duniyada em bay ne zatdı?
- Cer.
1372. Adamnı qolun ne zat baylaydı?..
- Çoqluq.
1373. Duniyada em uzun ne zatdı?
- Col.
1374. Cürümegenley duniyağa ne zat aylanadı?
- Col.
1375. Duniyada em tatlı ne zatdı?
- Cuqu.
1376. Duniyada em cürük ne zatdı?
- Cürek.
1377. Duniyada em eriw ne zatdı?
- Cürek süygen.

1364. Fakirin anası nedir?
- Yaz.
1365. Dünyada en eğri nedir?
- Yanlış.
1366. Yer neye doymuyordu?
- Yağmura.
1367. İnsan neye doymuyordu?
- Hayata.
1368. Yerin üstünde hızlı giden nedir?
- Yel.
1369. Dünyada en alçak nedir?
- Yer.
1370. Dünyada en semiz nedir?
- Yer.
1371. Dünyada en zengin nedir?
- Yer.
1372. İnsanın kolunu ne bağlardı?
- Yokluk.
1373. Dünyada en uzun nedir?
- Yol.
1374. Yürümeden dünyayı dolayan nedir?
- Yol.
1375. Dünyada en tatlı nedir?
- Uyku.
1376. Dünyada en insancıl nedir?
- Yürek.
1377. Dünyada en güzel nedir?
- Sevgili.

1378. Adamnı adamlığın ne zat tanıtadı? ..
- İş.
1379. Tili çarasına darman bolğan nedi ? ..
- İt.
1380. Duniyada em kök ne zatdı? ..
- Kögürçün.
1381. Duniyada em miyik ne zatdı? ..
- Kök.
1382. Çerden örge ne zat alınmaydı? ..
- Kölekke.
1383. Duniyada em cumuşaq ne zatdı?
- Kömük.
1384. Közün qısıb kim aşaydı? ..
- Kıştik.
1385. Duniyada em çarıq nedi ? ..
- Kün.
1386. Duniyada em issi ne zatdı? ..
- Kün.
1387. Duniyada balası bolmağan nedi ? ..
- Qadır.
1388. Duniyada em qara nedi ? ..
- Qazan qara.
1389. Ösümlede em ullu qaysıdı? ..
- Qamış.
1390. Kök kimgе alaşa körünedi? ..
- Qanatlığa.
1391. Duniyada em aq ne zatdı? ..
- Qar.

1378. Adamın adamlığını ne tanıtır?

- İş.

1379. Dili yarasına derman olan nedir?

- Köpek.

1380. Dünyada en gök nedir?

- Güvercin.

1381. Dünyada en büyük nedir?

- Gökyüzü.

1382. Yerden yükseğe ne kaldırılmıyordu?

- Göller.

1383. Dünyada en yumuşak nedir?

- Köpük.

1384. Gözünü kapatıp kim yerdi?

- Kedi.

1385. Dünyada en parlak nedir?

- Güneş.

1386. Dünyada en sıcak nedir?

- Güneş.

1387. Dünyada yavrusu olmayan nedir?

- Katır.

1388. Dünyada en kara nedir?

- Kazan karası.

1389. Bitkilerden en büyük hangisidir?

- Kamış.

1390. Gök kime alçak görünürdü?

- Kanatlılara.

1391. Dünyada en ak nedir?

- Kar.

1392. Xar tilde kim söleşedi?
-Qaya qızı.
1393. Duniyada toyǵanı caraşxan nedi ?
- Qoy.
1394. Kesi tengli qorǵaşınını ne zat költüredi?
- Qumursxa.
1395. Duniyada em qızıl ne zatdı?
- Qına.
1396. Duniyada ne zat damlıdı?
- Mangılay qıyın.
1397. Bilimli açxıçı nedi ?
- Oquw.
1398. Duniyada em arıq nedi ?
- Ot.
1399. Duniyada em awur ne zatdı?
- Ot.
1400. Duniyada em ullu baylıq ne zatdı?
- Sawluq.
1401. Cürekni açxıçı ne zatdı?
- Söz.
1402. Duniyada em taza ne zatdı ?
- Suw.
1403. Duniyanı başında em oǵursuz ne zatdı ?
- Suw.
1404. Mal çerdemi köbdü suwdamı köbdü?
- Suwda.
1405. Tamırsız ne zat ösedı?
- Taş.

1392. Her dilde kim konuşurdu?
- Kaya kızı.
1393. Dünyada doymaya yarayan nedir?
- Koyun.
1394. Kendi kadar ağırlığı ne götürürdü?
- Karınca.
1395. Dünyada en kırmızı nedir?
- Kına.
1396. Dünyada ne damlar?
- Alın teri.
1397. ilmin anahtarı nedir?
- Okumak.
1398. Dünyada en temiz nedir?
- Ateş.
1399. Dünyada en ağır nedir?
- Ateş.
1400. Dünyada en büyük zenginlik nedir?
- Sağlık.
1401. Kalbin anahtarı nedir?
- Söz.
1402. Dünyada en taze nedir?
- Su.
1403. Dünyanın başında en uğursuz nedir?
- Su.
1404. Canlı yerde mi çoktu suda mı çoktu?
- Suda.
1405. Köksüz ne yükselirdi?
- Taş.

1406. Nögersizni nögeri nedi?

- Tayaq.

1407. Duniyağa saqalli bla kim tuwadı?

- Teki.

1408. Üyü birgesine cürügen kimdi?

- Tekelemüüz.

1409. Erkişini qanatı nedi ?

- Tisiriw.

1410. Uyge kelbet kim saladı?

- Tisiriw.

1411. Adam Duniyada em bek ne zatnı unutmaydı?

- Tuwğan cerin.

1412. Duniyada qılıç kesmegen ne zatdı ?

- Tüzlük.

1413. Duniyada ölmegen ne zatdı ?

- Tüz söz.

1414. Neni terisi başına cawdu?

- Tülkünü.

1415. Sawlanı qabırı nedi ?

- Türme.

1416. Erkişini eri ne zatdı ?

- Çalqı.

1417. Kesi kesine qabır kim işleydi?

- Cille qurt.

1418. Carlını malı nedi ?

- Eçki.

1406. Silahsızın askeri nedir?
- Deynek.
1407. Dünyaya sakalı ile kim doğardı?
- Teke.
1408. Evi beraberinde giden kimdir?
- Salyangoz.
1409. Er kişinin kanadı nedir?
- Kadın.
1410. Eve letafet salan kimdir?
- Kadın.
1411. İnsan dünyada en çok neyi unutmaz?
- Doğduğu yeri.
1412. Dünyada kılıç kesmeyen nedir?
- Doğruluk.
1413. Dünyada ölmeyen nedir?
- Doğru söz.
1414. Neyin derisi başına düşmandı?
- Tilki.
1415. Sağların kabiri nedir?
- Hapishane.
1416. Erkişinin eri nedir?
- Tırpan.
1417. Kendi kendisine kabir yapan kimdir?
- Ipekböceği.
1418. Fakirin malı nedir?
- Keçi.

ÇAM COMAQLA

1419. Bir qız bir erkişini at-allına minib barganlay, tübegen adamla anga: "Atlı kiming bolub minngense at-allına?"-deb sorgandıla. Ol da alaga:

- Meni anamı anası-
Munu qayın anası,-
degendi.

Atlı qızını nesi bolğandı?

- Atası.

1420. Bir çaş bir ullağan tişirıw bla ketib barganlay, anı tengleri tübeb, anga: "Bu tişirıw seni neng boladı?"- Deb sorgandıla. Ol da alaga:

Meni atamı anası-
Munu qayın anası,-
degendi.

Tişirıw çasını nesi bolğandı?

- Anası.

1421. Bir qatın bir çaş sabiyini:

- Ay sen, igi çaş, igi çaş,
Çaşımı- çasısa,
Erimi-qarnaşısıa,
Erimi-qarnaşısıa,-
deb erkeletgendi.

Alay qalay bolğandı?

- Eki qısır qatın bir-biri çasına bargandıla da,
alanı biri çasından tuwğannı erkeletgendi.

SAKA BILMECELER

1419. Bir kız erkişinin atının önüne binip giderlerken, rastgelen adamlar ona: "Atlı neyin olup binersin at-önüne?"- deyip sordular.

O da ona:

-Benim anamın anası-

Bunun kaynanası,-

dedi.

Atlı kızın nesi olurdu?

-Babası.

1420. Bir genç bir yaşlı kadın ile giderlerken, onun arkadaşları rastlayıp ona: "Bu kadın senin neyin olurdu?"- Deyip sordular.

O da onlara:

- Benim babamın anası-

Bunun kaynanası-

dedi.

Kadın gencin nesi olur?

- Anası.

1421. Bir kadın bir oğlan çocuğunu:

- Ay sen, iyi oğlan, iyi oğlan,

Oğlumun -oğlusun-

Kocamın- kardesisin,-

deyip okşardı.

Böyle nasıl olurdu?

- İki kısır kadın birbirinin oğluna varmışlarda, onların biri oğlundan doğanı okşamıştır.

1422. Bir qatın besikde bir sabiyni:

- Cuqla, balam, cuqla, balam,
 Sen cuqlamay, kim cuqlasın?!
Cangız qızım^{dan} tuwgansa,
Cangız caşımı balasısa, -deb tebretgendi.
 Sabiy qatınnı nesi bolğandı?

- Öge caşı bla tuwğan qızından tuwğan.

1424. Bir elden elge kelin kelgenge alğışxa bargan bir qatın allına tübegen bir qızçıqqa:

"Üyügüzge çab da, meni kelgenimi ayt"- degendi.

Qızçıq da anga: "Kim keledi derikme?"- deb sorgandı.

-Ananga-egeçing keledi-de, Atanga -kelinig keledi-
 de, -degendi qatın.

Alay qalay bolğandı?

-Eki egeç caşı bla atasına barıb turgandıla.

ESEB COMAQLA

1424. Beş qarnaşnı-birer egeçleri.

Egeçle barı da nençadıla?

- Bir.

1425. Men da, sen da,

Dağıda ekibiz da nença bolabız?

- Eki.

1426. Eki qatın, eki qız.

Dağıda qart anağızdan tuwğan-

Barığız da nença bolasız?

- Üç.

1422. Bir kadın besikte bir çocuğu:

-Uyu yavrum, uyu yavrum,

Sen uyumazsan, kim uyusun?!

Yalnız kızımдан doğmuşsun,

Yalnız oğlumun çocuğusun, deyip sallardı.

Çocuk kadının nesi olurdu?

-Üvey oğlu ile öz kızından doğan.

1423. Bir memleketten bir başka memlekete gelin gelene

hoşgeldine giden bir kadın karşısına rastladığı bir

kıza: " Evinize koş da, benim geldiğimi haber ver",

-dedi. Kızcağız da ona: " Kim geldi diyeyim?"-deyip sordu.

-Anana- kızkardeşin geldi- de: Babana -gelinin geldi

-de, -dedi kadın.

Böyle nasıl olurdu?

- İki kızkardeş oğlu ile babasına varmışlardı.

HESAP BİLMECELERİ

1424. Beş kardeşin-birer bacısı var.

Bacıların tümü ne kadardır?

- Bir.

1425. Ben de, sen de,

Bir de ikimiz, ne kadar oluruz?

-İki.

1426. İki kadın, iki kız,

Bir de yaşlı ananızdan doğan-

Hepiniz de ne kadar olursunuz?

- Üç.

1427. Ming eki baş,
 Ming bir quyruq,
 Tört ming altı ayaq,
 Bir tayaq.

- 1000 qoy, it, sürüwcü, tayaq.

1428. Eki qatın birer qızları bla çolda 3 alma tabxandıla.
 Üleşgendile da, birerine birer alma çetgendi. Qalay
 bolğandı alay?

- Barğanla üçewlen bolğandıla: amma, ammanı
 qızı, ammanı qızını qızı.

1429. Üynü içinde-tört kiştik,
 Xar müyüşde-birer kiştik,
 Xar kiştikni allında-üçüser kiştik.
 Kiştikle barı da nençadıla?

- Tört.

1430. Bir sürüw qarğa uçxandı da qazıqlağa qonğandı. Xar
 qazıqğa 2-şer qarğa qonnganında, bir qazıp artıq
 galgandı; xar qazıq sayın bir qarğa qonnganında, bir
 qarğa artıq bolğandı.

Qarğala nença, qazıqla nença bolğandıla?

- Qarğala 4, qazıqla 3.

1431. Bir qızğa: "Qarnaşlaringdan, egeçleringden qaysıla
 köbdüle?" - deb sorğanlarında, ol: "Qarnaşlarım
 egeçlerimden 3 kere köbdüle", -degendi. Çaxsa sorğan-
 larında wa: "Egeçlerim da, qarnaşlarım da tengdile",
 -degendi. Egeçle bla qarnaşla başxa-başxa nençadıla?

- Egeçle 2, qarnaşla 3.

1427. Bin iki baş,
Bin bir kuyruk,
Dört bin altı ayak,
Bir dayak.
- 1000 koyun, it, çoban, deynek.
1428. İki kadın birer kızları ile yolda 3 elma buldular.
Paylaştılar da, her birine bir elma düştü.
Nasıl oluyordu böyle?
- Yolcular üç kişidirler: Nine, ninenin kızı, ninenin torunu.
1429. Evin içinde- dört kedi,
Her köşede -birer kedi,
Her kedinin karşısında-er kedi,
Kedilerin hepsi ne kadardır?
-Dört.
1430. Bir sürü karga uçardı da kazıklara kondular. Her kazığa ikişer karga konduğunda, bir kazık fazla kalırdı; her kazık başına bir karga konduğunda bir karga fazla kalırdı.
Kargalar ne kadar, kazıklar ne kadardır?
- Kargalar 4, kazıklar 3.
1431. Bir kıza: "Kardeşlerinden, bacılarından hangileri çoktur?"-deyip sorduklarında,o: Kardeşlerim bacılarımdan 3 kere fazladır", -dedi. Oglana sorduklarında da:"Bacılarım da,kardeşlerim de eşittirler", -dedi.
Bacılar ile kardeşler ayrı-ayrı ne kadardır?
- Bacılar 2, erkek kardeşler 3.

1432. Kökde uçuw barğan bir qazlağa çerden bir qaz: "O-o kökde barğan 100 qaz, meni da ala barıgız",-deb qıçırgandı. Ala wa anga çuwabxa: "O biz 100 tülüz, bizge bizni tengli bir qoşulsa, anga da anı çarımı tengli bir qoşulsa, dağıda çerden sen da qoşulsang, ol zamanda çüz bolluqbuz", -degendile.

Kökde barğan qazla nençadıla?

- 36.

1433. Men sennge bir som bersem, ekibizni açxabız da teng boladı.Sen mennge bir som berseng, meniki senikinden beş qat köb boladı. Mende nença, sende nença som bardı?

- Mende 4, sende 2.

1434. Eki qoyçu bir-birine: "Alan, sen mennge bir qoy berseng, ekibizni qoylarıbiz da teng bolluq edile", - degendi.

Ol biri da anga:"Sen mennge bir qoy berseng,menikile senikileden eki qat köb bolluq edile", -degendi. Qoyçulanı nençaşar qoyları bolğandı?

- Birini 5, birini 7.

1435. Çüz atlı çabıb terek baçxağa kirgendile da, alğın çetgen-1, ekinçi-2, üçüncü -3, dağıda qalğanlanı çetgen- çetgeni allındağıdan ese 1 almanı artıq alıb barğandı.

Atlıla barı da birgeley nença alma alğandıla?

- 5050.

1432. Gökte uçup giden kazlara yerden bir kaz: "Hey-hey gökte giden 100 kaz, beni de yanınıza alınız",- deyip haykırdı. Göktekiler ona cevap olarak: "Hey biz 100 değiliz, bize bizim kadar katılsa, ona da onun yarısı kadar katılsa, ona da onun yarısı kadar katılsa, daha da yerden sen de katılsan, o zaman, 100 oluruz.", -dediler.

Gökte giden kazlar ne kadardır?

-Otuzaltı

1433. Ben sana bir altın versem ikimizin parası da eşit olur. Sen bana bir altın versen, Benimki seninkinden beş kat fazla olur.

Bende ne kadar, sende ne kadar altın vardır?

- Bende 4 , Sende 2.

1434. İki çobandan biri diğerine:"Dinle,sen bana bir koyun versen, ikimizin koyunları da eşit olacaktır",-dedi. Diğer de ona:"Sen bana bir koyun versen, benimkiler seninkilerden iki kat çok olacaktır", -dedi.

Çobanların kaçar koyunları vardır?

-Birinin 5, birinin 7.

1435. Yüz atlı koşup meyve bahçesine girdiler,önce varan-1, ikinci varan-2, üçüncü-3, geride kalanlar kendi önünde varandan 1 elmayı fazla alıp gitti.

Atlıların tümü birden ne kadar elma almışlardır?

- Beşbinelli.

1436. Bir qızğa: "Atang-anang qayrı ketgendile?" -deb sorğanlarında, qız: "Atam segizayaqğa minib, el içine, anam da tınmazğa." - degendi. Segizayaq bla tınmaz nedile?

- Buwaz baytal bla tirmen.

1437. Bir xan bir çiger çalçığa: "Alğan açxangı qayrı çiberese?" deb sorğandı. Çalçı da anga: "Birazın suwğa atama, birazın-borçuma, birazın da önküçge bereme",-degendi.

Alay demeklik nedi?

- Birazın bilyamuqğa atarğa tuzğa, birazın atasını-anasını aşlarına, birazın da sabiylerine.

1438. Bir qızğa keleşile: "Xan seni izleydi, qalınğa ne bersin?"-deb sorğanlarında, qız: "Otuz tülkü, qırq börü, altmış biçilgen at",-degendi.

Alay demeklik nedi?

- Otuz çilda ese, tülküça, qırqda ese, börüça, altmışda ese, qartdı.

1439. Atlanı bara, bir kişi çolda çasına: "Çaşım, terlik kebdir, çol kes, bir suwsuz qazan da as",-degendi. Çaş qalay eterge kerek edi?

-Atlanı çerlerin alıb, terliklerin çayarga, atasına xapar aytırğa, üllesin xazırlab berirge.

1440. Üç qarnaş bla üç egeç ekew-ekew qayıq bla kölden öterge kerekdile. Eki çaş birge, eki qız neda egeç bla qarnaş birge öterge boladıla. Qız qarnaşından başxa çaş bla ne arı öterge, ne mında qalırğa bolmaydı.

Ala qalay ötgendile?

- Qayıqnı ızına bir kere eki adam qaytarğandı.

HABER BİLMECELERİ

1436. Bir kıza: "Baban-anan nereye gittiler?"-deyip sorduklarında, kız: "Babam sekizayağa binip, memleket içlerine, anam da gürültücüye" -dedi.
Sekizayak ile gürültücü nedirler?
- Gebe kısrak ile değirmen.
1437. Bir han bir maharetli köleye: "Aldığın parayı nereye gönderirsin?" deyip sormuştu. Köle de ona: "Birazını suya atarım, birazını-borcuma, birazını da ödünç veririm",- demişti. Böyle söylemek nedir?
- Birazını yemeye-içmeye, birazını babasına-anasına, birazını da çocuklarına.
1438. Bir kıza gelen görücüler: "Han seni almak istiyor, Başlığına ne versin?"-deyip sorduklarında, kız: "Otuz tilki, kırk kurt, altmış igdiş at",- dedi. Bu ne demek olur?
- Otuzunda, tilki; kırkında kurt; altmışında ise igelüş edilmiş at göndersin, kırkında kurt.
1439. Atla yolculuk yapan bir kişi yolda oğluna: "Oğlum, ter kurudur, yol yarı, bir susuz kazan as", dedi. Oğlanın böyle yapması gerektiği nedir?
- Atların eyerini alıp, terlerini silmeli, babasının da piposunu hazırlayıp vermeli.
1440. Üç erkek kardeş ile üç bacı ikişer-ikişer kayık ile gölden geçmeleri gerekiyordu. İki oğlan birlikte, iki kız yani bacı ile erkek kardeş birlikte geçtiler. Kız kardeşinden diğeri oğlan ile ne öteye gidebildi ne burda kalabildi?
Onlar nasıl geçmişlerdi?
- Kayık bir keresinde iki kişiyle dönmüştü.

1441. Bir kişi qatın allıq çasına, bir qoçxarnı körgüzüb, bılay aytxandı: "Ças, sen ol qoçxarnı başından tart da, el-elge aylandır, canı sawlay qaç da etdir, bir atlını atlandırırılray bir kiyim da etdir", -degendi. Bu sözləni angılab, çasını atası aytxañça eterge ceti elde bir qız tabılğandı.

Ol qalay etgen bolur?

- Qoçxarnı biçdirib, bürtüklerin qaqlağandı, cünün qırqdırıb, kiyimle etgendi.

1442. Bir kişi, öle turub çasına: "Qatın alsang, qulağı sangıraw, tili tilsiz, közleri soqur, qolları çolaq, butları beçelni al", -deb osiyat etgendi. Qallay qızğa aytxandı ol alay?

- Kereksiz sözge tıngılamağan, kesinə çetmegen sözge qatışmağan, kerek bolmağanğa, qaramağan, qolu adam xaqğa uzalmağan, kereksizgə aylanmağan qızğa.

1443. Aqıl, Baylıq, Xasıb, bir colda, onglu-ongsuz ayırıb, ullu qalabalıq açxandıla:

- Baylıq bolmasa, aqıldan da, nasıbdan da ne bardı?

- degendi Baylıq.

- Aqıl bolmasa, baylıqdan da, nasıbdan da ne xayır? -degendi Aqıl.

-Nasıb bolmasa, baylıqdan da çoq, aqıldan da çoq, -degendi Nasıb.

Aqıldan, Baylıqdan, Nasıbdan qaysı ongludu?

- Nasıb.

1441. Bir kişi nişanlı oğluna bir koçu gösterip, söyle söylemişti: " Oğul, sen o koçu başından ek de, memleket-memleket gezdire, canı sağ iken etini kurut getir, bir atlıyı donatacak bir giyim yaptır", demişti. Bu sözleri anlayan, yedi memlekette kız bulundu. Bu nasıl yapılmış olur.

- Koçu iğdiş edip, yumurtalarını kurutmuş, ynn kırıktırıp, elbiseler yaptırmıştır.

1442. Ölmekte olan bir kişi oğluna: "Kadın alırsan qulağı sağır, dili dilsiz, gözleri kr, kolları olak, ayakları topal olanı al" -deyip nasihat etmişti.

O böyle hangi kız için söylemişti?

-Gereksiz sözü dinlemeyen, kendisini ilgilendirmeyen söze karışmayan, gereksiz şeylere bakmayan, kul hakkına uzanmayan, gereksiz yerlere gitmeyen kız için.

1443. Akıl, Varlık, Nasip, bir yolda, kudretli-kudretsiz konusunda itilafa düşüp, büyük bir tartışma açmışlardı:

-Varlık olmasa, akıldan da, nasipten de ne fayda?-dedi Varlık.

- Akıl olmasa, varlıktan da, nasipten de ne hayır? - dedi Akıl.

- Nasip olmasa, varlık da, akıl da olmaz, -dedi Nasip. Akıldan, Varlıktan, Nasipten hangisi kudretlidir?

- Nasip.

1444. Duniyağa ayılğan bir ariw qız kesin tilegen üç caşxa: "Tış qrallağa ötüb, bir cılını içine em igi sawğa kim keltirse, anga barlıqma", -degendi. Caşla qrallada aylanıb, biri saw duniyanı körgüzgen bir küzge, biri köznü cumub açxıncı cerni etegine cetdirgen bir küyüz, biri da-ölür awruwğa carağan bir alma alğandıla. Bir kün caşla, küzgege qarab, qızını canawalda turğanın körgendile da, küyüz bla cetib, alma bla saw etgendile.

Qız qaysına barırğa tıyınslıdı?

- Almanı iesine.

1445. Bir carlı caş bla sözü bola turğanlay, xan qızın kesica bir xannı caşına berib iedi. Keçe otowda Xan ulu, qızını salqın körüb: "Xek mıdaxsa, meni süymegenligingmi bardı?" -deb sorğandı.

Qız, cılab: "Seni süymegenligim coqdu, alay a bir caşxa sözüm bar edi", -degendi. "Allay işing bar ese, ötürükçü bolma, bar, men erkinlik bereme"-degendi Xan ulu.

Qız, keçe barıb, carlı caşxa: "Sennge bergen sözümü awuzuma aşamayım deb, otowdan çığıb keleme", -degendi. Carlı caş: "Men sennge razıma, bar caşa", -deb, qızını ızına aşırğandı. Qaytıb bara, qız xaciretleni qollarına tüşgendi. Xaparın aytxanında, xaciretleni tamadaları qızını: "Bar colunga!" -deb boşlab qoyğandı. Xan ulludan, carlı caşdan, xaciretleni tamadalarından qaysı aqıllıdı?

- Carlı caş.

1444. Güzelliği dillere destan olan bir kız kendisini isteyen üç gence: "Başka devletlere gidip, bir yıl içinde en iyi armağanı kim getirirse, ona varırım", -dedi.

Gençler başka devletleri dolaşıp, biri bütün dünyayı gösteren bir ayna, biri gözünü yumup açınca yerin en uzak köşesine varan bir halı, biri de-öldürücü illete iyi gelen bir elma almışlardı. Bir gün oğlanlar, aynaya bakıp, kızı cançekışmekte olduğunu gördüler de, halı ile varıp, elma ile iyileştirdiler.

Kız hangisine varmaya layıktır?

- Elmanın sahibine.

1445. Bir yoksul oğlan ile sözü bulunan, han kızını kendi gibi bir hanın oğluna verip gönderdiler. Gece otağda Han oğlu, kızı solgun görüp: " Çok üzgünsün, beni yoksa sevmiyormuydun?" -deyip sormuştu. Kız, cevap olarak: "Seni sevmemezliğim yoktu, fakat bir oğlana sözüm var idi", -dedi. " Böyle işin varsa, yalancı olma, var git, ben seni azat edeyim", -dedi Han oğlu. Kız, gece varıp, yoksul oğlana: Sana verilmiş sözümü yutmayayım diye otağdan çıkıp gelirim" -dedi. Yoksul oğlan: Ben senden razıyım, oğlana git", - deyip kızı geri yollamıştı. Geri dönerken, bir kervanın eline düşmüştü. Olanları söylediğinde, kervan sahipleri "Git yoluna!" - deyip terkedip bırakmışlardı. Han oğlu mu? Yoksul oğlu mu? Kervan sahipleri mi? akıllıdır.

- Yoksul oğlan.

1446. Bir qart bla bir soxta colda túbesib, bir-birine atların, cılların sorusxandıla. Qart caşcıqqa: "Meni eki atım bardı da, ala ekisi da, anı kibik cılım da, qağıtxa cazılıb, artı-allına oqulsala, türülenmeydile", -degendi.

Qartnı üyüne cuwuqlaşxanlarında, qart dağıda, arbazda uşxuwur bişire turğan bir tişiriwnu körgüze: "Meni üy biyçemi da meniça eki atı bardı da, ala da artı-allına türülenmey oquladıla. Cılı da menden 20 cıl kemdi, başı-tübüne, artı-allına oqulsa da, birçalay qaladı. Qolundağı sawut bla ete turğan aşını emda arbazda itni atları da eki canına birça oquladıla. Sen, oquwlu caşcıq, anı billikse", -degendi.

Munu kim biledi?

- Qartnı atları- Ata, akka, cılı-121. Tişiriwnu atları-Ana, amma, cılı-101, qolundağı-qalaq, aşı-kak, itni atı-Küçüq.

1447. Burun bizni cerlede, başı Mingi Tawda buz çalasa, quyruğı da Bestawda çibin qoruğan bir ögüz, qanatları köknü çabxan bir quş, kün amanda saqalını túbüne saw sürüw sıyınğan bir teke çaşağandıla. Bir çangur kün ol quş ol ögüznü tekeni müyüzüne qonub asağandı. Sürüwü bla tekeni saqal túbünde turğan bir ças çangur toxtaymıdı deb, kökge qaraganlay, ögüznü çaworunu silçirab, anı közüne tüşgendi. Ol közüm uwğanında, çaworun cerge çortlagandı. Artda çaworunğa cer qozlab, el ornalğandı. Bir tülkü, çaworunnu çerden qarağan qıyırın kemireme deb, keçe

1446. Bir ihtiyar ile bir talebe yolda karşılaşıp, birbirlerine isimlerini, yaşlarını sormuşlardı. İhtiyar oğlancığa: "Benim iki adım var her ikisi de, yaşım da, kağıda yazılıp, tersine okunsalar, değişmiyorlar" -dedi.

İhtiyarın evine yaklaştıklarında, ihtiyar yine, avluda yemek pişirmekte olan bir kadını gösterip: "Benim karımın da benim gibi iki ismi var, her ikisi de tersine değişmeden okunurdu. Yaşı da benden 20 yıl daha küçüktü, altüst, tersine okunsalar da, önceki gibi kalırdı. Elindeki kapkacak ile yapmakta olduğu yemek de avluda itin isimleri de iki yanına eşit okunurlardı. Sen okullu oğlancık, onu bilirsin", -dedi.

- İhtiyarın isimleri-Ata, akka, yaşı-121. Kadının isimleri: - Ana, amma, yaşı-101. Elindeki kab-kalak. Yemeğin adı-kak, itin adı-küçük

1447. Vaktiyle bizim olan yerlerde, başı Mingi Dağ'da buz yalayan, kuyruğu Beşdağ'da sinek kovalayan bir öküz, kanatları göğü kapatan bir kuş, kötü havada sakalının dibine bütün sürünün sığındığı bir teke yaşamışlardı. Bir yağmurlu günde o kuş öküzün tekenin boynuzuna konup yedi. Sürüsü ile tekenin sakal dibinde duran bir oğlan yağmur duruyor mu diye, göğebaktığında, öküzün yanırından bir parça, onun gözüne düştü. O gözünü ovduğunda, yanırdan bir kırıntı, yere düştü. Yer heveslenip orda bu kırıntıdan yer genişleyip büyük bir yara oldu. Bir tilki yaradan genişleyen

sayın elni arı-beri burgandı. Elçile, cıyılıb, anı öltürgendile da, bir canın soyğandıla, bir canın soyarğa wa tülkünü arı-beri awduralmağandıla. Cangı tuwğan sabiyli bir qatın, urçuğu bla tülkünü bir canından bir canına awdurğandı da, soyulmağan canın soyğandı.

Tülkünü terisini carımı bütew elge börk qıyırta cıqğanında, carımı qatınrı cangı tuwğan sabiyine börk qıyır cıqmağandı.

ögüzden, quşdan, tekeden, caşdan, tülküden, qatından, sabiyden qaysı ulludu?

- Teke.

yere bakarak kıyısını kemireceğim dedi. Geceleyin orasını burasını kemirdi. Elçiler toplanıp onu öldürüp ve bir tarafını yüzdüler. Diğer tarafından yüzmek için tilkiyi diğer yanına yatıramadılar.

Yeni doğurmuş çocuklu bir kadın kirmanı ile tilkiyi bir yanından diğer yanına yatırdı ve diğer tarafını da yüzdü.

Tilkinin derisinin yarısı bütün ele börk oldu. Diğer yarısı ise kadının yeni doğmuş bir tek çocuğuna dahi börk olmadı. öküz, kuş, teke, genç, tilki, kadın, çocuktan hangisi büyüktür.

- Tekke.

ESGERTIWLE

2. Burun tüymele qol ile ağaçdan, xalıdan etilgen zaman-
da çez tüyme bağıalı bolğandı.
4. Çangı tuwgan sabiyge at çuwuq adam ataydı.
9. Balta erkışini sawutudu, tisiriwnu isi peç' tögerek-
dedi.
15. Patçaxlıqını zamanında qız rısxısına köre tergelgendi.
16. Patçaxlıqını zamanında qızını qaçırırğa marağandıla.
61. Çaqrırwçu çağırılğanın ne tıyğıç bla keltiralmağanın
çaqırtıxan adamga uçu til bla xaparlaydı.
90. Munu başxa tillede variantla bla tengleşdirigiz.
Nogayça: "Yol üstinde kiritli sandık", Tatarca: "Yol
yanında kirtli sandıq" Türkça: "Yer altında kirtli
sandıq".
98. Bu çomakda qulluqnu ömürlük bolmağanı körünedi.
104. Qoynu sawğan zamanda çelek sıyınırlay túbüne uruçuq
etilgendi.
133. Bir uwçu, çuğuturnu öltüreme deb, qasxa eçkini öltür-
gendi da etine ot salğandı. Andan aşab, bir quzğun
qarnında 9 küçüğü bla bir qançıq börü, börü qaçıb
suwğa kirgeninde,anı etinden aşab da bir balıq,balıq-
nı etin aşab da 30 adam qırılğandı, deb aytıw alaydı.
145. Kelingge xant eltgen qayın qızçıq qatınla bla turğan
anasına kelinni ne aşğanın uçu til bla aytıxandı.
178. Ne aşarın kelin uçu til bla aytıxandı.
193. Burun qızla, kimge barlıqların tüşlerinde körür üçün,
keçe tuzlu gütdü aşab çatxandıla.

NOTLAR

2. Evvelce düğmeler el ile ağaçtan, iplikten yapıldığı zamanlarda bakır düğme pahalıydı.
4. Yeni doğan çocuğa ismini akraba olan verirdi.
9. Balta erkeğin eşyasıydı, kadının işi ocağın etrafıydı.
15. Patışahlık zamanında kız zenginliğine göre kıymetliydi.
16. Patışahlık zamanında kız kaçırmak yaygındı.
61. Çağırıcı çağırılanın ne sebeple getirilmediğini çağirtan adama dil ucuyla haber veriyordu.
90. Bunu başka dillerdeki varyantları ile karşılaştırınız. Nogayca: "Yol üstünde kitli sandık", Tatarca: "Yol yanında kitli sandık", Türkçe: "Yer altında kitli sandık".
98. Bu bilmecede vazifenin ömürlük olmayana görülür.
104. Koyunun sağıldığı zaman kova alınır, koyunun altına cömelinirdi.
133. Bir avcı, yaban sığırı öldüreyim derken, dağ keçisini öldürmüştü de etine zehir atmıştı. Ondan yiyen bir kuzgun karnında 9 yavru ile bir dişi kurt, kurt kaçıp suya girdiğinde, onun etinden yiyen bir de balık, balığın etini yiyen 30 insan kırılmıştı, diye söyleyip anlatıyordu.
145. Geline yemek hazırlayan görünce, kadınlar ile duran anasına gelinin ne yediğini dil ucuyla söylüyordu.
178. Ne yediğini gelin dil ucuyla anlatıyordu.
193. Eskiden kızlar, kime varacaklarını düşlerinde gördüğü için, gece tuzlu çörek yiyip yatarlardı.

194. Burun çeçekden saw qalğan sabiyge toğuz türlü zatdan
toğuz timmilciq etgendile!
212. Bu comağ nart sözde da cürüydü.
338. Qaralıǵı bla baylıǵına köre uca qazanğa "qarabay"
ataladı.
359. Qaraçayğa qumğanla, tazla Dağıstandan kelgendile.
412. Kiyiz börk noǵaylıları tögerek ücüklerine uşatıl-
gandı.
442. Billay comağ köb tillede cürüydü.
458. Burun xazırnı içinde şok ot cürütülgeni.
476. Malqarda "qabırğa uzunı qaraqız" deydile.
496. Bu comağ Malqarda çetenge aytiladı.
514. Burun qaraçaylıla kesleri etgen şok "qawal" çarlawcu
bolǵandı. Çaw çabsa, bu ne çerlenmeydi, ne çarlamaydı
deb, qazıq alıb çıǵarğa öc bolǵandıla.
637. Karaçay toyda çurum bla tepsegenleden açxa çıyılıb,
toy tamadanı, qobuzçunu, xarsçılını kerekliilerine
çoyulǵandı.
776. Burun temir senek cürümegen zamanda, butaqlarına eçki
müyüzleni salıb, ayrı ağaçdan senek etgendile.
807. Indir ağaç indir orunda çerge suǵulub, kengden elge
körüne turgandı.
880. Bu comağ azlab-azlab nart sözça da cürütüledi.
1016. Çaz urluqğa salınğan bla qaçda baçxadan qazılğan
zamanda bolmasa, gardoş kün körmeydi.

194. Eskiden çiçek hastalığında sağ kalan çocuğa dokuz değişik şeyden dokuz melhem yaparlardı.
212. Bu bilmece ata sözü olarak da yaşamaktadır.
338. Karalığı ve zenginliği sebebiyle geniş kazana "karabay" diyorlardı.
359. Karaçay'a ibrikler, taslar Dağıstandan gelirdi.
412. Keçe börk Nogaylıların etraflı evlerine benzetilmiştir.
442. Böyle bilmeceleer birçok dillerde görünürdü.
458. Eskiden tüfekler ağzından doldurularak ateşlenirdi.
476. Bu bilmece Malkarda "kaburga uzunı karakız" şeklinde dir.
496. Bu bilmece Malkar'da sepet için söylenirdi.
514. Evvelce Karaçaylılar silahlarını kendileri yaparlardı. "Kaval" adı verilen bu silahlar, düşmanla mücadele anında ateş almadığında silahın ağaç yani kazık kısmıyla savaşırlardı.
637. Karaçay düğünlerinde dizgin ile dans edenlerden para toplanıp, düğün sahibinin kopuzcunun, ötekilerin ihtiyaçlarına sarfedilirdi.
776. Eskiden demir yabanın olmadığı zamanlarda, budaklarına keçi boynuzları takıp, çatal ağaçtan yaba yaparlardı.
807. Loğun ağacı damda yani loğun durduğu yerde dikili durduğundan çevreden görünürdü.
880. Bu bilmece az da olsa atasözlerinde görülür.
1016. Yazın tohum olarak yere gömüldüğü ile kışın bahçeden kazıldığı zaman haricinde, patates, gün görmüyordu.

1065. Andız bla burnu Karaçayda malçıla mallanı goturların baqğandıla.
1066. Baldırğan qawra tögerek çassı çaprakları bla çına-çına bolub ösedir. Burun malçıla çaylıqlada, anı çapraqlarından çolpu etib, suw içgendile.
1068. Bu xans bla burnu qaraçaylıla bezgek awruwnu baqğandıla.
1098. Odal çapraq kalpaqça tögerek ösedir. Qoyla anı körsele, üsüne qadalıb qaladıla.
1102. Xırtılı çapraq burun çaranı aman etin aşarga çürütülgendir.
1180. Burun qoy Qaraçaynı em ullu baylıqlarını biri bolğandı. Qaraçaylı goyun satıb, süyse-altın-kümüş, süyse - aşarık - içerik, süyse-aş-suw, süyse - kiyim alğandı.
1202. Bu çomaqni malqarda " Qaya randa toğay müyüzlü " variantı çürüydü.
1264. Bu çomaqni malqar variantı bilaydı: "Tak-tak ulu tawlu qızın keltire".
1268. Burun Qaraçayda meşin çamjaqni darmannga çürütgendile. Tuta tebreseng, kesin öltürtmez üçün, darmanın qusxandı.
1304. Xalqda aytıwğa köre, guguk gakkısın başxa uyalada tabadı, gurtun da başxa qanatlıla çığaradıla.
1306. Duwadaq cirt çırlamaydı, çırlamaydı, cırlasa wa, saw qalmaydı deb, Qaraçayda aytıw alaydı.
1311. Bu çomaq nart sözça da çürüydü.

1065. Andız ile diğer artıklarından Karaçay'da mal besiciliğinde istifade edilirdi.
1066. Baldıran sapının, etrafı yassı, yaprakları ise yaprak yaprak olup büyüdü. Eskiden malcılar çayırliklarda, onun yapraklarından çömçe yapıp, su içerlerdi.
1068. Bu ot ile eskiden Karaçaylılar sıtma hastalığını tedavi ederlerdi.
1098. Öksürük otu kalpak gibi etrafı büyüktü. Koyunlar onu görseler, etrafına toplanırlardı.
1102. Hırttılı otu, eskiden yaranın kötü yarayı et ile iyileştirmede kullanılırdı.
1180. Eskiden koyun, Karaçay'ın en önemli zenginliklerinden idi. Karaçaylı koyun satıp: verse, altın-gümüş; verse, yiyecek-içecek; verse, ekmek-su; verse, kıyafet alırdı.
1202. Bu bilmece Malkarda "Qaya randa togay müyüzlü" varyantı vardır.
1264. Bu bilmece Malkar varyantı şöyledir: "Tak-Tak ulu tawlu qızın keltire".
1268. Eskiden Karaçay'da karaböcek tedavide kullanılırdı. Tutmaya kalksan kendini öldürtmemek için, dermanını kusardı.
1304. Halk arasındaki söylentiye göre, guguk yumurtasını başka yuvalarda bırakırdı, yavrusunu da başka kanatlılarla çıkarırlardı.
1306. Toy kuşu ötmüyordu, ölse de ölüyordu diye, Karaçay'da böyle bilinirdi.
1311. Bu bilmece atasözlerinde de bulunur.

1333. 1814-cü cıl Cawxarat deb bir qız ziyna cürütügni
üçün canı sawlaw ziydanğa basırılğandı.

1335. "Töre kesgen barmaqdan qan çıqmaz" deb nart söz da
cürüydü.

1343. Canazına namazğa iyilgen sağıatda adamnı cerge ceterge
bolmaydı deb, dinçile alay aytadıla.

1333. 1814. yılında Cawharat adında bir kız zina yaptığı için diri diri zindana kapatılmıştı.
1335. "Töre kesgen barmaqdan qan çıkmaz" diye atasözü de yaşamaktadır.
1348. Din alimleri, "Cenaze namazına durulduğunda adamın başı secdeye gitmez" derlerdi.

CANGI COMAQLADA
KIMLE QAYSILANI QURAGANLARI

- Açılani Zuxra: 613, 625.
- Aqbaylanı Yusuf: 964.
- Aliylanı Soltan: 7, 136, 139, 148, 199, 241, 248, 277, 378,
511, 535, 601, 617, 619, 739, 757, 765, 827, 945, 1053, 1291.
- Bayrumqullanı Fatima: 1210.
- Bilimgotlanı Koçar: 969.
- Botaşlanı Abidat: 394, 606, 614, 629, 631, 656, 759, 1056.
- Özdenlanı xamzat: 35, 232, 746, 956, 958, 1036.
- Çawbalanı Xusey: 1023.
- Çukkalanı Xusey: 626.
- Çurtubaylanı Yusuf: 622.
- Qobanlanı Darir: 745.
- Sılpağarlanı qulina: 12.
- Semenlanı Azret: 231, 395.
- Süyünçlanı Azamat: 68, 632, 716, 763.
- Xubiylanı Magomet: 62, 313, 461, 462, 464.
- Xubiylanı Osman: 764.

YENİ BİLMECELERDE

KİMLER HANGİLERİNİ KURMUŞLAR

- Acilyanı Zuhra: 613, 625.
- Aqbaylanı Yusuf: 964.
- Aliylanı Soltan: 7, 136, 139, 148, 199, 241, 248, 277, 378,
511, 535, 601, 617, 619, 739, 757, 765, 827, 945, 1053, 1291.
- Bayramkullanı Fatıma: 1210.
- Bilingotlanı Kocarı: 969.
- Botaslanı Abıdat: 394, 606, 614, 629, 631, 656, 759, 1056.
- Cavbalanı Husey: 1023.
- Cukkalanı Husey: 626.
- Curtubaylanı Yusuf: 622.
- Kobanlanı Dagır: 745.
- Sılpagarlanı Kulına: 12.
- Semenlanı Azret: 231, 395.
- Süyünçlanı Azamat: 68, 632, 716, 763.
- Hubiylanı Magomet: 62, 313, 461, 462, 464.
- Hubiylanı Osman: 764.

COMAQ AYTXANLANI TIZIMI

- Açılanı Mogomet Qurmanbiyni caşı 1936 c.
- Açılanı Nanay Xarunnu caşı 1900 c.
- Aybazları Qılıçxan Tawgeriyni qızı 1880 c.
- Aybazları Sent-Umar Gürgoqnu caşı 1884 c.
- Aqbazları Yusuf Şogayıbnı caşı 1928 c.
- Aliyları Babux Koçxarnı qızı 1941 c.
- Aliyları Yusuf Barağnı caşı 1918 c.
- Aliyları Zoya Cöbaynı qızı 1940 c.
- Aliyları Zuriyat Oliyini qızı 1923 c.
- Aliyları Lüaza Xoçaqaynı qızı 1942 c.
- Aliyları Xamit Qonağnı caşı 1926 c.
- Aliyları Rapidat Uzeirni qızı 1900 c.
- Aliyları Xanafiy Cətcini caşı 1935 c.
- Aliyları X.Mekkyar Mussanı caşı 1934 c.
- Aliyları Çorna islamnı caşı 1878 c.
- Aliyları Şamail Soltannı caşı 1924 c.
- Bayramuqları Soniya X.Muratnı qızı 1928 c.
- Bayçoraları Paziyat X.Umarnı qızı 1914 c.
- Bayçoraları Soslan Oqubnu caşı 1938 c.
- Batçaları Al'bert Mussanı caşı 1938 c.
- Batçaları Anzor Çanibekni caşı 1938 c.
- Biçiları İbragim Xangeriyni caşı 1924 c.
- Biçiları Mazan dadaşnı caşı 1929 c.
- Blimğotları Baga İssanı qızı 1906 c.
- Bolatları Anzor Ağulağnı caşı 1907 c.
- Bolatları Suratxan Uzeirni qızı 1908 c.
- Borlaqları A.Yusuf Soslanbekni caşı 1938 c.

BİLMECE SÖYLEYENLERİN DİZİNİ

- Acılanı Magomet Kurbanbiy, 1936.
- Acılanı Hanay Harun, 1900.
- Aybazlanı Kılıçhan Tavgeriy'in kızı, 1980.
- Aybazlanı Seit-Umar Gürgök, 1884.
- Akbaylanı Yusuf Şogayıb, 1928.
- Aliylanı Babuh Koçar'ın kızı, 1941.
- Aliylanı Yusuf Barak, 1918.
- Aliylanı Zoya Cobay'ın kızı, 1940.
- Aliylanı Zuriyat Oliy'in kızı, 1940.
- Aliylanı Lüaza Hoçakay'ın kızı, 1942.
- Aliylanı Hamit Konak, 1926.
- Aliylanı Papıdat Uzeir'in kızı, 1900.
- Aliylanı Hanafiy Catçı, 1935.
- Aliylanı H.Mekkyar Mussa, 1934.
- Aliylanı Çorna İslam, 1878.
- Aliylanı Samail Soltan, 1924.
- Bayramuklanı Soniya H.Murat'ın kızı, 1928.
- Bayçoralanı Raziyat H.Umar'ın kızı, 1914.
- Bayçoralanı Soslan Okub, 1938.
- Batçalanı Albert Mussa, 1938.
- Batçalanı Anzor Canibek, 1926.
- Bicilanı İbragim Hangeriy, 1924.
- Bicilanı Mazan Dadaş, 1929.
- Blimgotlanı Baga İssa'nın kızı, 1906.
- Bolatlanı Anzor Agulak, 1907.
- Bolatlanı Surathan Uzeir'in kızı, 1908.
- Borlaklanı A. Yusuf Soslenbek, 1938.

Borlaqlanı Temurqa Temircanı caşı 1906 c.
Borlaqlanı Yusuf Abdul-Kerimni caşı 1926 c.
Botaslanı Meker-Umar Ojaynı caşı 1920 c.
Botaslanı Sent Abul-Kerimni caşı 1892 c.
Botaslanı Tatıw Oliyını qızı 1896 c.
Gatalanı Maryam Xuseynni qızı 1938 c.
Goçiyalanı Zulqarnay Adamnı caşı 1918 c.
Gınalanı Dobay Mujunu caşı 1898 c.
Çurtubaylanı Baldan İbragimni qızı 1900 c.
Özdenlanı Awbekir Nanıqını caşı 1928 c.
Özdenlanı Xaçibiy Baçaqını caşı 1892 c.
Özdenlanı Salis Xaçibiyni caşı 1933 c.
Kipkelanı Abul Şamailnı caşı 1879 c.
Kul'beklanı Aliy İsmailnı caşı 1908 c.
Qanamatlanı Soslan mogometni caşı 1926 c.
Qaraketlanı Xalimat Azretni qızı 1939 c.
Qorqmazlanı Marziy Mamsurnu qızı 1936 c.
Laypanlanı Tamara Azretni qızı 1938 c.
Orusbiylanı Anwar İsmailnı caşı 1932 c.
Oruslanı Aliy Umarnı caşı 1918 c.
Sarılanı Xaçi Şamailnı caşı 1918 c.
Semenlanı Azret İsmailnı caşı 1924 c.
Semenlanı Aminat Biyaslanı qızı 1916 c.
Semenlanı Vera Yusufnu qızı 1924 c.
Tambiylanı Anıpat Cəcoqnu qızı 1883 c.
Tewnalanı Musos Xusinni caşı 1879 c.
Toxçuqlanı Zuxadat Matgeriyni qızı 1920 c.
Xotlanı Magomet tawbiyni caşı 1922 c.

- Borlamları Temurka Temircan, 1906.
- Borlamları Yusuf Abdul-Kerim, 1926.
- Botaşları Meker-Umar Ojay'ın, 1920.
- Botaşları Sent Abul-Kerim, 1892.
- Botaşları Tatıv Oliyını, 1896.
- Gataları Maryam Huseyni kızı, 1938.
- Goçiyaları Zulkarnay Adam, 1918.
- Gınaları Roza Abul'un kızı, 1937.
- Cukkaları Dobay Muju, 1898.
- Curtubayları Baldan İbragim'in kızı, 1900.
- Özdenleri Aubekir Nanık, 1928.
- Özdenleri Hacibiy Baçak, 1892.
- Özdenleri Salis Hacibiy, 1933.
- Kipkeları Abul Şamail, 1879.
- Kulbekleri Aliy İsmail, 1908.
- Kanamatları Soslan Magomet, 1926.
- Karakterleri Halimat Azret'in kızı, 1939.
- Korkmazları Marziy Mamsur'un kızı, 1936.
- Laypanları Tamara Azret'in kızı, 1938.
- Orusbiyaları Anvar İsmail, 1932.
- Orusları Aliy Umar, 1918.
- Sarıları Hacı Şamail, 1918.
- Semenleri Azret İsmail, 1924.
- Semenleri Aminat Biyaslan'ın kızı, 1916.
- Semenleri Vera Yusuf'un kızı, 1883.
- Tevnaları Musos Husin, 1879.
- Tohçukları Zuhadat Matgeriy'in kızı, 1920.
- Hotları Magomet Tavbiy, 1922.

Xotlanı Çawariyat Toqmaqni qızı 1928 ç.

Xubiylanı Gezam Elmırzani qızını 1892 ç.

Xubiylanı Umar Xubiyni caşı 1925 ç.

Qaytuqlanı Dawt Borisni caşı 1935 ç.

Çağarlanı Zoya Osmani qızı 1940 ç.

Çotçalanı Ismail Bekirbiyni caşı 1938 ç.

Çotçalanı Xaçar Magometni qızı 1941 ç.

Erikgenlanı Azret-Aliy Qalmuqnu caşı 1926 ç.

Erikgenlanı Balbu Aysanı qızı 1928 ç.

B.E.Gusev. Marksizm i russkaya fol'kloristika.

M.L.Qaraçay fol'klor. Mikoyan-Saxar, 1940

Qaraçay xalq tawruxla. Çerkessk, 1963.

Hotlanı Cavariyat Tokmak'ın kızı, 1928.

Hubiylanı Gezam Elmırza'nın kızı, 1892.

Hubiylanı Umar Hubiy, 1925.

Kaytuklanı Daut Boris, 1935.

Çağarlanı Zoya Osman'ın kızı, 1940.

Çotçalanı İsmail Bekirbiy, 1938.

Çotçalanı Hacı Magomet'ın kızı, 1941.

Erikgenlanı Azret-Aliy Kalmuk, 1926.

Erikgenlanı Balbu Aysa'nın kızı, 1928.

V.E. Gusev. Marksizim irusskaya folkloristica. M.L.

Karaçay folklor. Mikoyan-Şahar, 1940.

Karaçay halk tavrıhla. Çerkessk, 1963.

XAYIRLANDIRILGAN LİTERATURA:

- Ismail Akbaev. Ana tili. Batalpaşinsk, 1924.
- S.X.Akbaev. Fonetika dialektov karaçaevo-balkarskogo yazığı. Çerkessk, 1963.
- M.Aleynikov. Karaçaevskie skazaniya, "Sbornik materialov dlya opisaniya mestnostey i plemen Kavkaza", vip.III, Tiflis, 1883.
- Aliylanı Umar. Çangı qaraçay elible. Moskva, 1924.
- Aristotel'. Ob iskusstve poezii. M., 1951.
- Biçilanı Asxat. Bilim. M., 1926.
- V.D.Bonç-Brueviç. Vospominaniya o lenine. M., 1965.
- M.Gor'kiy. O literature. M., 1937.
- V.E. Gusev. Marksizm i ruskaya fol'kloristika M.L. 1961.
- V.i. Dal'. Poslovisti russkogo naroda, M., 1957.
- A.N.D'yaçkov. Tarasov. Zametki o Karaçae i.karaçaevastax, -"Sbornik materialov dlya opisaniya mestnosteyi plemen Kavkaza", Tiflis, 1898.
- A.i.Karaeva. O fol'klornom nasledii karçaevo-balkarskogo naroda. Çerkessk, 1961.
- KBNII Materialı i issledovaniya po balkarskoy dialektologii, leksike i fol'kloru. Nal'çik, 1962.
- N.i.Kiriçenko. Pussko-karaçaevskiy slovar'. Tiflis, 1897.
- Karaçay fol'klor. Mikoyan-Saxar, 1940.
- Karaçay xalq tawruxla. Çerkesk, 1963.
- Malqar xalq çomaqla. Nal'çik, 1963.
- K.Marks i F. Engel's ob iskusstve. M., 1976.
- V.V. Mitrofanova. Zagadki. Leningrad, 1968.
- Otgaday, çto etotakoe. (Na nem. yazıke), Postok, 1976.

FAYDALANILAN KAYNAKLAR

- Ismail Akbaev. Ana tili. Batalpasinsk, 1924.
- Ş.H.Akbaev. Fonetika dialektov karçaevno-balkarskogo yazıka. Çerkessk, 1963.
- M.Aleynikov. Karçaevskie skazaniya, "Sbornik materialov dlya opisaniya mestnostey i plemen Kavkaza", yip.111, Tiflis, 1883.
- Aliylanı Umar. Cangı karçay elible. Moskva, 1924.
- Aristotel'. Ob iskusstve poezii. M., 1951.
- Bicilanı Ashat. Bilim. M., 1926.
- V.D.Bonç-Brueviç. Vospominaniya o lenine. M., 1965.
- M.Gor'kiy. O literature. M., 1937.
- V.E. Gusev. Marksizmi ruskaya fol'loristika M.L.1961.
- V.i. Dal'. Poslovisti russkogo naroda, M., 1957.
- A.N. D'yackov. Tarasov. Zametki o Karçae i.karçaevstax, -"Sbornik materialov dlya opisaniya mestnostey:plemen Kavkaza", Tiflis, 1898.
- A.i.Karaeva. O fol'klornom nasledii karçaevo-balkarskogo naroda. Çerkessk, 1961.
- KBNİİ iMaterialı : issledovaniya po balkarskoy dialektologii, leksike i fol'kloru. Nal'çik, 1962.
- N.i.Kiriçenko. Pussko-karçaevskiy slovar'. Tiflis, 1897.
- Karçay fol'klor. Mikoyan-Sahar, 1940.
- Karçay halk tawruhla.Çerkesk, 1963.
- Malkar halk comakla. Nal'çik, 1963.
- K.Marksı F. Engel's ob iskusstve. M., 1976.
- V.V. Mitrofanova. Zagadki. Leningrad, 1968.
- Otgaday, sto etotakoe. (Na nem. yazıke), Postok, 1976.

G.V. Plexanov. *Iskusstvo i literatura*. M., 1948.

Povest' vremennix let. M.L., 1950.

V. Prele. *Vostoçnie etüdi*. Budapešt. 1909.

M.A. Pibnikova. *Zagadki*. M.L., 1932.

D.N. Sadovnikov. *Zagadki russkogo naroda* M., 1941.

A.X. Sottaev. *Malqar çomaqla*. Nal'çik, 1959.

V.i. Filonenko. *Zagadki gorstev Severnogo Kavkaza*. Uçenie zapiski. Pyatigorsk, 1957.

G.Fridlender. *K.Marks i F.Engel's i voprosi literaturı*. M., 1962.

Eski qaraçay-malqar çırla. Çerkessk, 1958.

G.V. Plewanov. Iskusstvo i literatura. M., 1948.

Povest' vremennih let. M.L., 1950.

V. Prele. Vostocnie etüdi. Budapešt. 1909.

M.A. Pibnikova. Zagadki. M.L., 1932.

D.N. Sadovnikov. Zagadki russkopo naroda M., 1941.

A.X. Sottaev. Malkar comaqla. Nal'çik, 1959.

V.I. Filonenko. Zagadki gorstev Severnogo Kavkaza. Uçenie zapiski. Pyatigorsk, 1957.

G. Fridlender. K. Marks : F. Engel's i voprosı literaturı.
M., 1962.

Eski karaçay-malkar cırla. Çerkessk, 1958.

Türk'ün mizacını ve dünyaya bakışını yansıtan Türk bilmece kültürü, tarih çizgisi içerisinde değişik zaman, mekan, hayat tarzı, inanç gibi unsurların etkisiyle, bugünkü; zengin muhteva, zengin şekil ve zengin üslup özelliklerini kazanmıştır.

Bu zenginlik ve çeşitlik, Dünyanın değişik bölgelerinde yaşayan Türklerin ortak bilmece kültürünün var olmasına engel olmamıştır.

Karaçay bilmeceleri üzerinde yapmış olduğumuz çalışmada bâzı olarak Karaçay'dan 1447 bilmeceyi esas aldık. Bu sayının Karaçay bilmecelerinin tamamını ifade etmediğini Aliylanı Soltan'ın sözlerinden anlıyoruz. Buna rağmen, bu 1447 bilmece içerisinde Türkiye Türklerinin bilmecelerine benzeyen hatta aynı olan pek çok bilmece tesbit ettik.

Benzerlikler ve aynılıklar dışında iki halkın bilmeceleri arasında gerek coğrafi yapıdan, gerek hayat anlayışı ve gerekse siyasi yapıdaki doğan farklılıklar da bulunmaktadır.

Biz bu aynılıkları-benzerlikleri ve farklılıkları üç başlık altında değerlendirmeyi uygun bulduk.Şekil, muhteva ve üslup.

A-ŞEKİL

Çok değişik yapı özellikleri gösteren Karaçay bilmecelerini şekil yönünden net bir sınıflandırmaya sokmak oldukça zordur.Bazen karşımıza tam bir şiir parçası olarak çıkan bilmece,bazen karşımıza bir hikaye, bazen bir fıkra, bazen de bir yönüyle şiir,fakat bir yönüyle düz cümle özelliği taşıyan parçalar olarak karşımıza çıkabilmektedir .

Bununla birlikte çok geniş manada, Karaçay bilmecele-
rini, mensur ve manzum şeklinde sınıflandırabiliriz.

1.Mensur Bilmeceler: Karaçay bilmeceleri içerisinde
mensur bilmecelerin hatırı sayılır bir yeri vardır. Yine
de manzum bilmecelerle mukayese edildikleri vakit çok daha
az oldukları görülür.

Karaçay mensur bilmeceleri, şu dört şekilde görülür.

a) Şiir havasında söylenen kâfiyesiz, redifsiz, ölçü-
süz en az iki dizeden oluşan bilmecelerdir.

İesi-men

Cürütgen-el(3)

Bu bilmecelerin manzum bir bilmecenin ağızdan ağıza
söylenmesi sırasında bozularak bu hale gelmiş olduğu
kanaatindeyiz. Nesir olan bu bilmecede aliterasyon ve ölçü
bilmeceye şiir havası vermektedir.

Bir atım bardı da,

Anga minngen üyge qaytmaydı(92)

Bir biyçem bardı da,

Anı emçegin emmegen çoqdu(345)

gibi bilmecelerde ölçü olmamakla birlikte aliterasyondan
kaynaklanan bir şiir havası görülmektedir.

Nesir bilmecelerde görülen, bir kelinim bardı da, bir
ögüzüm bardı da,bir atım bardı da- vs. şeklindeki kalıplar
Türkiye bilmecelerinde de görülmektedir.

Qolu çoq ayağı çoq,

Cetgen çerin boqlar(1948)

Aq quş keçe qonadı da,

Kündüz uçadı.(943)

Tabxa başında-

Cartı gırcın.(842.a)

Bir kelinim bardı da:

Ketgen da anı uppa etedi,

Kelgen da anı uppa etedi.(354) gibi pek çok bu türe gösterebileceğimiz örnekler vardır.

b) Düz cümle şeklindeki bilmeceleler:

Bu tür bilmeceleler tek bir cümleden oluşan bilmecelelerdir. Sorulan şeyin özelliğini tek bir yargıyla ifade eder.

Az cetdi deb kişi öpkelenmegem(6)

Kök alaşa külde awnar(362)

Qoş allında-awuzaçıq(351)

Qoynum tolu aqbaş tayaq(460)

Bu tür bilmecelelerden bazılarının devrik cümle yoluyla konuşma dilinden uzaklaşıp şiir diline yaklaştığı görülür.

c) Soru cümleleri şeklinde görülen nesir bilmeceleler:

Karaçay'da karşıdaki insanın bilgisini ölçmek için denkleştirme kullanılmadan açık şekilde sorulan soru şeklindeki bilmecelelerdir.

Altından bagalı ne zatdı?(1351)

Duniyada ne zat ortağıdı?(1355)

Duniyada em tatıwsuz ne zatdı?(1362)

Közün qısıb kim aşaydı?(1384)

örneklerinde görüldüğü gibi denkleştirmelerin kullanılmadığı, sade soru cümleleridir.

Karaçaylar arasında yaygın olarak söylenen soru bilmeceleleri, Türkiye'de söylenmez. Karaçay'da söylenen bu tür

bilmeceleler, Anadolu halkı içinde daha ziyade atasözü, deyim gibi halk edebiyatı kültürü olarak, sorusuz cümle halinde yaşamaktadır.

Buraya kadar üç gurupta ele aldığımız nesir bilmecelelerin ortak en büyük özelliği, tek cevaplı bilmece olmasıdır. Yani, tek bir varlık ya da mefhum için kurulmuş olmalarıdır.

d) Hikaye-bilmece diyebileceğimiz, bir olaya bağlı olarak kurulan bilmeceleler: Bu tür bilmeceleler bazen bir paragraf şeklinde bazen bir hikâye şeklinde, bazen de diyalog şeklinde karşımıza çıkarlar. Bunlarda sorulmak istenilen şey ne ise olay olarak anlatılan kısımdan sonra sorulur. Çalışmamızda geçen şaka, hesap, haber bilmeceleleri bu türden nesir bilmecelelerdir. Bu tür bilmecelelerin cevabı bazen tek olabildiği gibi bazen de pek çok olabilmektedir.

2. Manzum Bilmeceleler: Türkiyede olduğu gibi Karaçay'da da manzum bilmecelelerin çoğunlukta olduğu ve bunlar içinden iki mısralı bilmecelelerin oldukça fazla olduğu dikkati çeker. İki mısralı bilmeceleler dışında 3 ve 4 mısralı bilmecelelerin de hatırı sayılır bir yeri vardır. 4 mısradan fazla bilmecelelerin, az da olsa var olduğu görülür.

a) İki Mısralı Bilmeceleler: Karaçay bilmeceleleri içinde en geniş yeri tutan bilmeceleler bunlardır. Kafiye şeması (a,a) şeklindedir. Mısralar arasında konu bakımından bir bütünlük söz konusudur.

İki mısralı bilmeceleler 4,5,6,7,8,9,10,11 ve 12'li hece ölçüleriyle kurulmuşlardır. Bu ölçülerden daha çok 6,7,8'li hece ölçülerinin yaygın olduğu görülür.

İkili manzum bilmecelerde hece vezninin sağlam oluşu dikkati çekmektedir.

Ertiden keter,
İngir kelir.(105)

Törtew salına,
Birew çalına.(103)

Çımmaq-aq tögerek-
Adamğa bek kerek.(84)

Çuqarama-çatama,
Qızarama-qatama.(190)

Qulağı bar-eşitmeydi
Awuzu bar-söleşmeydi.(64)

Ölçüde var olan bu sağlamlık çok nadir de olsa bazı bilmecelerde söyleyişten kaynaklanan aksaklıklar gösterir.

Uwuçum bla bir şeker-
Sawlay duniyaga çeter.(839)

Bu bilmecelerde "duniya"kelimesinin söylenişinden kaynaklanan basit bir aksaklık görülmektedir. Mısraların ölçüsünde bu tür aksaklıklarâKaraçay bilmecelerinde sık rastlanılmadığı gibi, bu tür aksaklıkların bilmecenin yapısını bozacak kadar da etkili değildir.

b)Uç Mısralı Bilmeceler:Uç mısralı bilmeceler Karaçay bilmeceleri içinde fazla yer tutmaz. Uç mısralı bilmeceler gerek muhteva gerekse yapı bakımından iki mısralı bilmeceler kadar sağlam değildir. Bu bilmecelerin, iki mısralı

bilmeceleere bir mısranın eklenmesi, ya da dört mısralı bilmecelelerden bir mısranın zamanla çıkarılması neticesinde oluştuklarını söyleyebiliriz.

Eki garnaş:

Suynu eki canında caşaydıla da,

Suudan bir-birlerine ötalmaydıla.(877)

Bu bilmecenin ilk mısrasının doldurmadan ibaret olduğu açıktır. Ne ahenk bakımından ne de yapı bakımından diğer mısralarla hiç bir alakası yoktur. Diğer mısralar 12'şer hece olmasına karşın ilk mısra dört heceden ibarettir.

Bir kübürçegim bardı da,

Altmış kere açama,

Andan sonra atama(872)

Yine bu bilmeceye yer alan birinci mısranın esas bilmece olan ikinci ve üçüncü mısralara ekleme olduğu düşüncesindeyiz. Bu tür bilmecelelerde doldurma gibi görülen mısraların umumiyetle bilmecenin ölçüsünü ve mısralar arasındaki bütünlüğünü bozduğunu görüyoruz.

Beli-qıngır,

Qarnı-çungur,

Tili-uzun.(270)

gibi bilmecelelerin, dört mısralı bilmecelelerden zamanla bir mısranın eksilmesi neticesinde meydana geldikleri düşünülebilir. Yukarıda bahsettiklerimize karşın, bunlarda, yapının daha sağlam olduğunu görebilmekteyiz. Dört mısralı bilmecelelerin çoğunda görülen (a,a,a,a) kafiye sisteminin, bu tür üç mısralı bilmecelelerde daha çok (a,a,a) kafiye sisteminin kullanılması bu düşüncemizi güçlendirmektedir.

Üç mısralı bilmecelerde gördüğümüz en yaygın kâfiye şeması (a,a,a) dır. bunun yanında özellikle doldurma mısraların bulunduğunu düşündüğümüz üç mısralı bilmecelerde, (x,a,a) şeması bulunmaktadır. Bunlar dışında (a,a,x) ve

Bir terekde-qırq butaq,

Qırq butaqda-qırq uya,

Qırq uyada-qırq gücek. (1013)

bilmecesinde olduğu gibi son derece nadir olarak kullanılan (a,x,a) kâfiye şemasına da rastlanır.

Ölçü olarak da bu bilmecelerde daha çok 6,7,8'li hece ölçülerinin kullanıldığını görüyoruz. Ölçülü bilmecelerin yanında, pek çok ölçüsüz bilmece de görebilmekteyiz.

c)Dört Mısralı Bilmeceler: Üç mısralı bilmecelerden daha fazla yer tutarlar.Yapı bakımından sağlam olduklarını söyleyebiliriz.Az da olsa yapı bakımından bozuk bilmecelere rastlayabilmekteyiz.Fakat bu tür bilmeceler istisnadır.

Dört mısralı bilmecelerin içinde öyle bilmeceler var ki, normal bir şiirin, bir maninin, bir koşmanın, herhangi bir dörtlüğünden hemen hemen farksızdır.

Kök kükürer,

Tana ürker,

Cıgırık kelse,

Cılgı ürker. (922)

Zıntxı aşatmayma,

Qamçi bla urmayma,

Cerge ariw çatadı,

Talay sagüncü tartadı. (803)

Karaçay bilmecelerinden dört mısralı bilmecelerde çoğunlukla, (a,a,x,a); (a,a,b,b) kâfiye şemaları görülmekle birlikte az da olsa,

Eti bar da,

Qanı çoq,

Terisi bar da,

Süegi çoq. (1018)

Oneki quş,

Elli eki cuwka,

Üççüz altmış beş çaqıncık,

Bir gakkı tabxandıla. (953)

örneklerinde olduğu gibi yapı bakımından bozuk bilmecelerde, (a,b,a,b) ve (x,a,x,a) kâfiye şemalarının kullanıldığı görülür.

Dört mısralı bilmecelerde ölçü, üç mısralı bilmecelere göre hem daha sağlamdır hem de daha kısadır.

İki ve üç mısralı bilmecelerde genellikle daha uzun olan ölçülerin dört mısralı bilmecelerde daha kısa olduğunu görüyoruz. Bunda, dört mısralı bilmecelerin pek çoğunun, tekerleme havasında söylenmelerinin etkisi büyüktür.

Eti bar da,

Qanı çoq,

Terisi bar da,

Süegi çoq.

gibi pek çok bilmecede mısra sayısının az olduğunu görürüz. Bu tür bilmecelerin pek çoğunda 5,6,7'li hece ölçülerinin kullanıldığı görülür. İki mısralı ve üç mısralı

bilmeceelerde rastlanan 10'lu, 11'li ve 12'li hece ölçüsü 4 mısralı bilmeceelerde görülmez.

Dört mısralı bilmeceelerin pek çoğu, tek karşılıklı olan bilmeceelerdir. Yani bir tek nesne ya da mefhum için kurulmuşlardır.

Çıqır-çıqır çıqırdawuq,
Anı içinde-maqırdawuq,
Eli tuluq azıǵı
Ortasında-süek qazıǵı.

(Beşik, Sabiy, emçekle, sıppa)22

gibi her mısranın bir varlığı karşıladığı, dört mısralı bilmeceeler, Karaçay bilmeceeleri arasında fazla görülmez. Bu tür bilmeceeler Anadolu bilmeceeleri arasında daha fazla bulunmaktadır.

Üçlü bilmeceelerde görülen ve bilmeceye sonradan ekleme olduğunu düşündüğümüz, "doldurma mısra"dörtlü bilmeceelerde hemen hemen hiç yoktur.

Qara boyalǵan bir çibim bardı da:
El da çürütedi,
Men da çürüteme,
Boyawu ketmeydi.(702)

gibi bütün Karaçay bilmeceeleri içinde rastlanan birkaç istisna bilmece, üç mısralı bilmeceelerde olduğu gibi gerek ahenk gerekse yapı bakımından bozuktur.

d)Mısra Sayısı Dörtten Fazla Olan Bilmeceeler: Mısra sayısı dörtten fazla olan bilmeceeler Karaçay bilmece hazinesi içinde fazla yer tutmaz. 1447 bilmece içinde sadece 17 tanesi bu türdendir.

Mısra sayısı dörtten fazla olan bilmecelere daha ziyade karşılığı birden fazla olan yani çok cevaplı bilmecelerdir.17 bilmeden 8'i birden fazla varlığı karşılamaktadır.

Bu bilmecelerin hepsi yapı bakımından ya çok bozuk yahut da küçük aksaklıklar göstermektedir.16 mısraya kadar çıkabilen bu bilmecelerin mısraları arasında genelde birbirine yakın ölçüler bulunmakla birlikte,bütün mısralarını aynı ölçüye sahip olan bilmecelerin var olduğunu söylemek mümkün değildir.

Bila tör qawumğa
Tawdan attım Maxarğa,
Burunduğu tiydi saxarğa,
Şaxar eşik açıldı,
Betine küren açıldı,-
Anı kişi bilmedi(959)

Bu örnekte ilk bakışta ölçünün olmadığı görülmekle birlikte,incelendiğinde, 1-3-5-6.mısraların 7'ser heceden, 2.mısranın 9 ve 4.mısranın 8 heceden meydana geldiği görülecektir. Bu tür yapı bozukluğu, bu çeşit bilmecelerin hepsinde, ya çok önemsiz ya da çok önemli oranda, mutlaka vardır.

Bu tür aksaklıklarda mısra sayısının fazla olması etkili olabileceği gibi, ağızdan ağıza geçerken meydana gelebilen ekleme ve çıkarmaların da etkili olması mümkündür.

Bu bilmecelerde, mısra sayısı aynı olmadığı için belirli bir kâfiye şeması da yoktur. Bilmecenin kısalığına

uzunluğuna göre şema özgünlük göstermektedir. Buna rağmen bu 17 bilmedenin pek çoğunda (aa, bb, cc...) gibi bir kâfiye şemasının ağırlıkta kullanıldığı görülür.

Ayla murgur-ğur,
 Aylı mıstı tob-tob,
 Xayang çığar borg-borg,
 Borgurastay-çıraskay,
 Çıkal-çukul tumasan.(212)

gibi hiç bir kâfiye sisteminin kullanılmadığı bilmedeler mevcuttur.

Bu bilmedelerin nazım şekli tam olarak belli olmadığından sürekli değişgenlik gösterir. Bu değişiklik, bilmedenin ya daha da dağılarak mısra sayısının fazlalaşması ya da toplanarak mısra sayısının azalması şeklinde görülür. Bu durum diğer bilmedeler için de geçerli olmakla birlikte, mısra sayısı dörtten fazla olan bilmedeler için daha fazla geçerlidir. Meselâ koyun üzerine kurulan,

Koyun bolama/Süyüm bolama/Aşarıq bolama/
 İçerek bolama/Altın bolama/Kümüş bolama/
 Eki çıyırma/Ülüş bolama/Otxa salırğa/
 Otun bolama/Qarab turma sang/
 Qotur bolama/Canım çarlı/Başım altın/

bu bilmedenin söyleyenden söyleyene farklılık göstermesi gayet mümkündür. Burada, bir mısranın ya da birkaç mısranın söylenmemesi bilmedenin yanlış olmasına yol açmaz. İnsanlar, bu bilmedeleri söylerken kendine göre eksiltmelerde ve katmalarda bulunabilmektedirler. Dolayısıyla bu keyfiyet bilmedenin veznini de bozmaktadır.

B.KONU

Bilmecelerin konusu, bilmeceyi meydana getiren halkın inançları, yaşadığı coğrafya ve yaşadığı hayatla yakından alakalıdır.

İnsanlar, çevresinde görmekte oldukları nesnelere ve olaylarla ilgilenirler. Görmedikleri, tanımadıkları, unsurlar üzerine kafa yormaları mümkün değildir. Bunun için bilmeceler, halkın hayatını, yaşantısını, inançlarını en açık şekilde gösterir.

Yerleşik hayat yaşayan ve tarımla uğraşan bir halkın bilmeceleri genellikle yaptıkları işler (ekim, biçim, harmanlama, bitkilerin görünüşü, özellikleri vs.) üzerine kurulmuştur. Hayvancılıkla uğraşan bir halkın bilmecelerinin de pek çoğu o hayatın ayrıntıları üzerine kurulmuştur.

Arıcılığın yapılmadığı bir halkın bilmecelerinde, nasıl ki, "arı sütü" üzerine kurulmuş bilmece bulmak mümkün değilse, göçebe hayatı yaşayan bir halkın bilmeceleri içinde de, "hamam" gibi "tellak" gibi konular üzerine kurulmuş bilmecelere rastlamak mümkün değildir.

Çok değişik inançların tesirinde kalmış, farklı coğrafyalarda ve farklı yaşantılar içerisinde bulunmuş Türk milletinin çok zengin bir bilmece hazinesine sahip olduğunu görüyoruz. Bugün Dünya'nın değişik bölgelerinde farklı hayat tarzları içinde, farklı coğrafyalarda farklı inançlara sahip Türk halklarının bilmece kültürleri arasında, konu bakımından bazı farklılıkların olduğunu görüyoruz. Anadolu coğrafyasında bile şehirden şehire, hatta köyden köye konuların belli noktalarda farklılık gösterdi-

gini göz önüne alırsak, bu durumu normal karşılamamız gerekecektir.

Dağlık bir bölgede yaşayan Karacaylılar, tarımda kullanabilecekleri toprağın azlığı, ticaretle uğraşacak imkanlarının da bulunmayışı sebebiyle, geçimlerini daha çok hayvancılıkla sağlamışlardır; hâlen de sağlamaya devam etmektedirler. Bunun yanı sıra arıcılık, avcılık Karacaylılar arasında yaygındır. Ayrıca Karacay bölgesinde çok çeşitli madenlerin, zengin yatakları bulunmaktadır. Bütün bunlar Karacaylıların bilmecelerinde geniş yer tutar.

Bilmeceleri ele aldıkları konulara göre şu şekilde sınıflandırabilir ve inceleyebiliriz.

1. İnsanlarla, insan organlarıyla ilgili bilmeceler:

İnsanın hayatını, dış görünüşünü, organlarını, insanın hayat içindeki yerini ele alan konularda pek çok bilmece-nin, bilmeceler içinde hatırı sayılır bir yer tuttuğunu görüyoruz.

İnsan organları üzerine tek tek bilmeceler kurulabil-diği gibi bütün organların belirli bir sıra dahilinde, tek bir bilmede ele alındığı da görülür.

Ulluluğu-xarbiz çaqılı,

Sıyınnganı-cer çaqılı.

(Adam baş) 23

Em tübünde-aymuş,

Anı başında-muş-muş,

Anı başında-eki canngan culduz,

Anı başında-eki qoban qunduz.

(Awuz, burun, közle, qaşla)30

Karaçay'da bu konuda kurulmuş bilmeceler ile Türkiye'-de kurulmuş bu tür bilmeceler arasında büyük bir yakınlık görülmektedir. Fakat Türkiye'de derleme faaliyetinin daha yaygın olması sebebiyle bütün organlar üzerine bilmecelerin var olduğunu görüyoruz. Buna mukabil çalışmamıza esas teşkil eden Aliyları Soltan'ın bilmece kitabında insanların mahrem organlarıyla ilgili bilmecelerin bulunmadığını görüyoruz. Bu tür bilmecelerin Aliyları Soltan tarafından edebe uymadığı gerekçesiyle alınmadığı eserin giriş kısmında belirtilmiştir.

Karaçay ve Türkiye Türklerinin bu tür bilmecelerinde denkleştirmelerin pek çoğunun ortak olduğunu görüyoruz. Meselâ bunlardan insan kafası-karpuzla, delikli tokmakla; kaşlar-kolonla, ipile; saçlar-ormanla; gözler-pencereyle, çirayla, ateşle; burun-tokluyla; alın-tarlayla; boy-ağaçla; kollar-budakla; tırnaklar-yaprakla; memeler-tulukla denkleştirilmektedir.

2. Hayvanlarla ve hayvanî ürünlerle ilgili bilmeceler:

Karaçay Türklerinin dağlık bir bölgede yaşamaları, yaşamakta oldukları bu bölgenin zengin bir tabiata sahip bulunması sebebiyle, Karaçaylıların hayvanlar üzerine çok çeşitli ve çok sayıda bilmecelerinin bulunduğunu görüyoruz. Pek çok hayvan için hem Karaçaylılar hem de Türkiye Türkleri arasında bilmece kurulduğunu görmekle birlikte iklimden ve coğrafi şartlardan kaynaklanan farklılıklar da görmekteyiz. Meselâ, Türkiye'de "geyik" üzerine kurulmuş bilmece dağda yaşayan ve boynuzları uzun hayvanı karşıladığı halde, Karaçayda bu çeşit hayvanların tek bir başlık

altında toplanmadığını görüyoruz. Bizim geyik deyip geçtiğimiz hayvanlar, Karaçay'da Geyik, yaban keçisi, dağ keçisi, maral şeklinde sınıflandırılmış ve bunlar için ayrı ayrı bilmecler kurulmuştur.

Karaçay bölgesinde yırtıcı hayvanların çeşidinin fazla olması bilmeceleri de etkilemiş; pars, arslan, kaplan, şahin, kartal, aladoğan, kuzucu kuşu gibi Türkiye bilmece-lerinde görmediğimiz hayvanlar üzerine bilmecler kurulmuştur.

Bunlar dışında; turna, saksağan, çini tavuğu, keçi sağan, sokuşu, tartar, kuzgun, kunduz, kestane kargası, ekin kargası, baykuş, guguk kuşu, tergeciz kuşu, hütüt kuşu, kırım tavuğu, zıyın, ermeni kedisi, karaböcek, cubran, gelincik gibi bizde pek fazla bilinmeyen hayvanlar, Karaçay bilmeceleri içinde yerini almıştır. Buna karşılık: Ağustos böceği, akrep, bok böceği, eşek arısı, ıstakoz, kene, kelebek, güve, peygamber öküzü, sülük, sümüklü böcek, tırtıl, alakarga, hamsi, kaplumbağa, akbaba, ardıc kuşu, hindi, leylek, düve, manda, yunus balığı gibi büyük çoğunluğu sıcak memleketlerde yaşayan canlıların Karaçay bilmeceleri arasında bulunmadığı halde, Türkiye bilmecelerinde geçmekte olduğunu görüyoruz. Yine mitolojide geçen ejderha ile Divan edebiyatında geçen zümrüdüanka, Karaçay bilmeceleri arasında geçmediği halde; halk edebiyatının ve Divan edebiyatının tesiri sonucu Türkiye bilmeceleri arasında geçmektedir.

Domuz, Türkiye'de eti yenmeyen yabancı bir hayvan olarak görüldüğü halde, Karaçay bilmecelerinde evcil hayvan kategorisine sokulduğunu görüyoruz. Bu elbette,

incir, kestane,... vs. gibi meyvelerin; bakla, bamyâ, enginar, kolakas, madımak, marul, nohut, pırasa, pazı, patlıcan gibi sebzelerin, Karaçay bilmeceleri arasında yer almadığını görürüz.

Bitkileri konu alan bilmecelerin daha çok tek cevaplı bilmeceler olduğunu görürüz. Genellikle bir ya da iki mısradan kurulan bu bilmecelerde, meyvelerin ve sebzelerin "bir öküzüm barda" diyerek "öküzle"; ağaçların ve otların " bir kızım barda" diyerek "kızla" denkleştirildiği göze çarpar. Fakat bilmecelerin pek çoğunda, bilmeceye konu edilen varlığın özelliğine göre denkleştirmenin yapıldığı görülür.

Bir abrekni-ming süngüsü.

(Ayğaq cığana) 1063

Kekeli-toqmaq,

Sekeli-çaqmaq.

(Qaçxaç) 1085

Col canında-

Qabıwçu itçik.

(Mursa) 1094

4. Tabiat ve tabiat hadiseleriyle alakalı bilmeceler:

İnsanlığın ilk dönemlerinden başlayarak, insanlar, tabiat ve hadiseleriyle yakından ilgilenmişler ve bunları da edebiyatlarında işlemişlerdir.

Tabiata ve tabiat hadiselerine karşı fazla bir mücadele gücü olmayan insanlık, tabiatta gördükleri Güneş'e, Ay'a, Gökyüzü'ne, büyük ırmaklara, sel hadiselerine, depreme, gök gürlemesine...vs. karşı büyük ilgi duymuşlar,

bunlarla ilgili pek çok inanışlar meydana getirmişlerdir. Buna bağlı olarak bu konularda kurulmuş bilmeceleer eski devirlerde yaşayan insanların hayata bakışını ve inançları hakkında bu gün bize bilgiler verir.

Bir ananı-ming balası.

(Ay bla gulduzla) 843

Eşik açmay üyge kirir.

(Kün tayaq) 854

Arqawsuz,boysuz başıbızda ala kiyiz.

(Kök bla gulduzla)863

Gerek Karaçay bilmecelelerinde gerekse Türkiye bilmecelelerinde Tabiat ve hadiseleriyle ilgili bilmeceleer sık görülür. Tabiatda görülen her şey bilmeceye konu edildiği gibi,tabiat hadiseleri de bilmeceye konu edilmiştir. Yosundan kuma,buzdan sise,denizden çağlayana, atesten suya herşey bilmecelelerde yerini alır. Bunlardan bazıları bilmecelelerde menfi olarak işlenirken,

Sırtda qoy kesile,

Qanı beri kele.

(Irxı) 947.a

olduğu gibi, bazıları da müsbet olarak ele alınır:

Egeç-qarnaşdan küçlü.

(Suw bla ot) 879

Bu konularla ilgili Karaçay'da kurulan bilmecelelerden bazıları, yalnız o bölgeye has unsurlardır.

Atı qara-kesi kök.

(Qara suw) 881

Ömürleni anası-

Mingi Tawnu balası.

(Qaraçay Qoban) 882

Bir buğam bardı da,
Sirtından qarı ketmeydi.

(Mingi Taw) 888

Gökyüzü, bulut, gece, kar gibi mefhumlarla ilgili bilmecelerin, hem Türkiye'de hem de Karaçay'da, yorgan, keçe, örtü gibi nesnelere denkleştirilmesi ortak bir unsur olarak göze çarpar.

Yine, yıldızlar, Gökyüzü, Ay gibi tabiat unsurlarının ele alındığı bilmecelerde, bunların birlikte ele alındığı görülür.

Kök qağıtda-darı taneleri.

(Gökte yıldızlar) 862

Eki teppe-tenge teng ötmek.

(Kün bla Ay)

5.Eşyalarla ve Madenlerle ilgili Bilmeceler.

Gerek ev içinde gerekse ev dışında karşılaşılan güçlükleri aşabilmek ve hayatı daha kolay yaşanabilir hale getirmek için insanoğlunun geliştirmiş olduğu nesnelere de bilmeceler içinde geniş olarak yerini alır.

Aliyhanı Soltan'ın "Karaçay El-bergen comakları" adlı kitabında, Uy rısxı, Kiyimle bla çasawla, Mekyamla bla mekyam kerekle, Ot bla çarıq, Okuw-bilim bla oquw kerekle, Toy-oyun bla Toy-oyun kerekle, Sabiy oyunla bla oyunçaqla, Texnika bla iş kerekle büyük başlık ve bunların altında 30 alt başlıkla sınıflandırılan bu konudaki bilmeceler 500'e yakındır. 1447 bilmece içerisinde de 500 bilmecenin bu konularda olması, insanların bu konulara olan duyarlılığını göstermesi açısından önemlidir.

Türkiye bilmecelerinde de durum bundan pek farklı değildir. Daha geniş bir coğrafyada, yerleşik kültür tecrübesi daha fazla olan Anadolu insanları arasında bu konularla alakalı bilmecelerin çok daha fazla ve çeşitli olduğunu görürüz.

İklime, coğrafyaya uygun olarak insanlar tarafından geliştirilen her eşya için bilmecenin kurulduğunu söyleyebiliriz. Ev, çadır, araba, bıçak, balta, iğne, ip, gibi varlığı elzem olan aletlerin yanında, kürdan, kül, yüzük, düğme, süzgeç gibi fazlaca hayati önem arzetmeyen eşyalara kadar her çeşit eşya için bilmeceler kurulduğunu görüyoruz.

İklime, coğrafyaya ve sosyal yapıya bağlı olarak her halkın bilmecesinde, tabii olarak bazı noktalar daha ağır basacak, daha çok işlenecektir. Karacay bilmecelerinde de Taşıt ile yolculuk, Madenler, Askerî alet-edavat, Teknolojik ürünler konularındaki bilmecelerin çeşitlenmesinin daha bol olduğunu görüyoruz.

Taşımacılıkta ve yolculukta kullanılan öküz arabası, Karacay bilmecelerinde gayet teferruatlı bir şekilde görülür. Türkiye'de "araba" ve "kağrı" başlıkları altında yalnızca öküzler, süren kişi, öküzün ve sürücünün ayakları, arabanın arkası ve arabanın yolda gidışı üzerine bilmece kurulduğu halde Karacay'da, boyunduruk, öküz arabası, arabanın arkası, dizgin, arabaya ot yüklendiği zaman otun üzerine konulan sırık, öküzler-çarklar-arabacı, tekerlek parmağı, tekerlek gönleri ile parmakları, tekerlek kasnağı ile parmakları, dingil ile tekerlekleri, dört tekerlekli

araba, ocak ile araba, iki at-arabanın tekerlekleri-sandığı gibi teferruata dayalı bilmeceler çoğunluktadır.

Maden bakımından zengin bir bölgede bulunan Karacaylıların, bilmeceleri de bu yönden zengindir. Türkiye bilmecelerinde maden olarak-altın, cam, civa, demir, elmas, kireç, taş, kaya geçtiği halde; Karacay bilmecelerinde-Ak toprak, şap, benzin, bileği taşı, civa, bakır sülfat, göztaşı, kükürt, zift, mercan taşı, petrol, granit, su taşı, taş, taş kömürü, kireç, deniz iğnesi, altın, bakır, sarı bakır, bronz, savat katılan gümüş, savat, kurşun, demir, mıknatıs, elmas, kalay, tunç madenleri konu olarak işlenmiştir.

17 Ekim ihtilali'yle, acı ve kederle birlikte yaşamak zorunda kalan Karacay halkının bilmecelerinde, yaşadıkları acı ve zulmü yansıtan çok sayıda bilmece görülür. Askerî alet-edavat başlığı altında toplanan bilmecelerin pek çoğu menfî bir bakış açısıyla kurulmuştur.

Bir sengilçegim bardı da,

Anga minngen çaw qalmaydı.

(Asmaq) 809

Bir itim bardı da,

Ayagından tutsa-iymeydi.

(Buğow) 810

Bir kölegim bardı da,

Oq teşmez,

Qılıç kesmez.

(Küke) 811

Qaplardan-küçlü,

Qabandan-tişli.

(Tanka) 827

Tüzde-buğa gürüldey,

Tawda-taşla lüwüldey.

(Tob) 828

Qabırğada-qanlı tayaq.

(Qawal)

Darağacı, pranga, zırh, tank, top gibi savaşa özgü terminolojilerin bilmeceelerde konu olarak işlenmiş olması, Karaçay halkının geçmişte yaşadıklarını göstermesi açısından önemlidir.

Teknolojinin ilerlemesiyle, televizyon, radyo gibi cihazların halk içinde yayılması neticesi, etkinliğini ve hareketliliğini kaybetmeye başlayan bilmece kültürü, halkın içerisinde günden güne yayılan, hayatın bir parçası haline gelen teknolojik ürünler üzerine bilmece kuramaz hale geldi.

Bunun iki sebebi vardı: Birincisi, bilmecenin halk içerisinde teşekkülünebilmesi için uzun zamana ihtiyaç vardı. Oysaki: Teknolojinin hızla ilerlemesi, çok seri olarak yeni ürünleri piyasaya sunması ve üretilen ürünlerin modellerinin değiştirilmesi hareketliliğine, halk ayak uyduramamıştır.

İkinci sebep, radyo, televizyon gibi cihazların evlerde yaygınlaşması, insanların eğlence olarak radyo ve televizyonu seçmeleri, birbirlerine fazla zaman ayırmamalarıdır. Bahsettiğimiz bu sebepler, hem Karaçay hem de Türkiye'de, teknolojik ürünler üzerine halkın bilmece kurmasını büyük ölçüde engellemiştir.

Türkiye'de bilmece geleneğinde görmediğimiz fakat Karaçay'da yaygın olan bir durum var: Türkiye'de bilmece kurma işi halka aittir. Halkın içinden bir kişi bir bilmece kurar halk onu kabul ederse yaygınlaşır. Oysa Karaçay'da bilmece ustaları vardır. Bunlar herhangi bir konuda kendileri bir bilmece kurarlar ve halkın içinde yayılıp yayılmadığına dikkat etmeksizin bir tarafa kaydederler. Bunlar daha çok gazeteci ve hikâyecilerdir.

Aliyları Soltan'ın kitabının arka kısmında bu türden bilmece ve bu bilmece kuran kişilerin dizini bulunmaktadır. Kimler tarafından kurulduğu belli olan bu bilmece büyük çoğunluğu, teknolojik ürünler üzerine kurulmuş bilmece türüdür.

Burada gaye bilmece kültürünü yaşatmak olabileceği gibi; halkı, bilmece yoluyla bilgilendirmek de olabilir. Botaşları Abidat tarafından kurulan,

Tawuş etmey söleşgen,
Xalqqa aqıl üleşgen.

(Kitab)614)

Ursang, qorqmaydı,
Quwanıb örge çingaydı.

(Tob) 656

bu bilmece ve Aliyları Soltan tarafından kurulan,

Bir çolpum bardı da,
Söznü tawdan awduradı.

(Telefon) 765

bilmece dahil toplam 51 bilmece den çoğu teknolojik konularda kurulmuş bilmece türüdür.

Türkiye'de böyle bir gelenek olmadığı için teknolojik ürünlerin çeşitleriyle ilgili bilmecelerin daha az olduğu görülür.Yine de radyo,telefon, telgraf, vagon, vinc, uçak, tren, otomobil... vs. gibi halkın içinde yaygın olarak bilinen ürünler hakkında bilmece bulunmaktadıdır.

Çok sistemli olmamakla birlikte, Karaçay'da eşyalarla ilgili bilmeceelerde yapılan denkleştirmelerde bir şey göze çarpar. Daha çok evin içinde kullanılan eşyalar, gelinle kızla denkleştirildiği halde; dışarıda kullanılan ve ağır işler yapmaya yarayan eşyalar, öküzle; daha hafif işleri yapmak için kullanılan eşyalar ise, at ile denkleştirilir.

Türkiye'deki bilmeceelerde ise daha çok başka eşyalarla denkleştirmelerin yaygın olduğu görülmektedir.

6. Ölüm, örf-adet,din,zaman ve öteki konularla ilgili bilmece:

Bilmece külliyatı içerisinde çok geniş yer tutmasalar da bunlar halkın dünya ve Ahiret görüşünü yansıtmaları sebebiyle önemlidir.

Karaçay halkının bilmecelerinde ölümle ilgili çok az bilmece vardır. Bunlar ölüm, ecel, kefen, kabir, mezarlık, salağacı ve mezartaşı üzerinedir. Bu tür bilmeceelerin az olmasının sebebi;dost sohbetlerinde bu türden bilmeceelerin sorulmasının, insanların keyfini kaçıracağı, düşüncesi olabilir.

Örf-adet ve halkın hayat anlayışını yansıtan bilmece-ler halk içerisinde bir hayli yaygındır.Düğünlerde oynanan oyunlardan tutun da çocukların kendi aralarında oynadıkları oyunlara kadar, toplum içinde kadının yerinden,

insanların sağlığa verdiği öneme kadar pek çok konunun bu tür bilmeceelerde işlendiğini görürüz.

Salıncak, su oyunu, oyuncak bebek, su tabancası, kaval, top, oyuncak tabanca, topaç, köstek gibi oyunların Karaçaylı çocuklar arasında oynandığını, mevcut bilmeceleerde görebilmekteyiz. Bu konuların pek çoğu üzerinde Türkiye'de de bilmece mevcuttur.

Özellikle soru bilmeceyi yani düz soru cümlesi şeklinde sorulan, bilmeceleer insanların bilgilerini ve hayat anlayışlarını ölçmeye yönelik bilmeceleerdir.

Bu bilmeceleerde görülen anlayışlar, doğrular ve yanlışlar, Türkiye Türklerinin değer yargılarıyla büyük yakınlılık gösterir.

Altından bağı ne zatdı?

(Aqıl) 1351

Uynü çarığı nedi?

(Ana) 1352

Çazıq kimdi?

(Çaz çatxan) 1363

Düniyada em eriw ne zatdı?

(Cürek süygen) 1377

Adamnı adamlığın ne zat tanıtadı?

(İş) 1378

gibi Karaçaylıların ağızında bilmece şeklinde dolayan anlayışlar bizde daha çok atasözü olarak görülür. Meselâ, işle ilgili yukardaki bilmece, Türkiye'de "Aynası iştir kişinin lafa bakılmaz" atasözüyle ifade edilmekte ve aynı düşünceyi anlatmak için kullanılmaktadır.

Düniyada em ulla baylıq ne zatdı?

(Sawluq) 1400

Karaçaylılar rasında sağlık üzerine söylenmekte olan yukardaki bilmecenin anlatmak istediği duygu ve düşünce, bizde, Kanuni'nin Şu meşhur beyitiyle yaşamaktadır.

Halk içinde mteber bir nesne yok devlet gibi,

Olmaya devlet cihanda bir . nefes sıhhat gibi.

Yine bunlardan başka,

Bilimli açxıçı nedi?

(Oquw) 1397

Duniyada em arıq nedi?

(Ot) 1398

rekni açxıçı ne zatdı?

(Söz) 1401

gibi pek çok anlayıŐ, Türkiye'de ya bir özdeyiŐ ya da bir atasözüyle benzeri bulunan bilmecelerdir.

Karaçay'da görülen bu türden bilmeceler bizde bilmece olarak kabul edilmediğinden bu tür benzerlikleri çalışma-mızda geçen "Ortak bilmeceler" bölümüne almadık.

Zamanla ilgili bilmecelerde yıl, ay, hafta, gün,gece, gündüz, haftanın gnleri, yaz ile kış gibi konuların iŐlendiđi ve bunların genellikle birlikte ele alındığını görürüz.

Bu bilmecelerde yıllar, aylar haftalar vs. genellikle ağaçla, kuŐla denkleştirilir.

Awub turđan bir terek,

Ol terekde-on eki butaq,

Xar butaqda-tört çapraq.

(ıl, ayla, ıyıqla)

Karaçay bilmecelerinde din ve dinî hayatla ilgili bilmeceler çok azdır. Dinî bilmece diye kitaba alınanlar, tamamen dini kötölemeye, küçük düşürmeye yöneliktir. Din başlığı altında verilen 10 bilmecedan 7 tanesi dini hor gören, ikisi öylesine, birisi de dinle hiç bir alakası olmayan bilmecedir.

Soxtalanı qamçisi nedi? Bil.

(Balaqa) 1339

Burada falakanın dinle, tabî olarak da islâm diniyle alakası kurulmuştur. Yine,

Guguruk quruqqa minib qıçırdı da,
Elni sawlay sagaytdı.

(Azançı) 1336

"Ber", -degenni süymegen,
"Ma",-degenni iymegen.

(Afendi) 1337

Çıyıkwu qalmagan,
Çıyıla tursa tolmagan.

(Afendi Xurçun) 1338

Tawdan tüyümçek salına.

(Duwa) 1340

Taw başında guguk qıçıra.

(Minara) 1342

bilmeceleri gibi bilmecelere yer verilirken,meselâ Türkiye bilmecelerinde geçen ve müsbet bir yaklaşımla ele alınan; bayram, Kâbe, Kuran, kurban, mabet, musalla taşı, namaz, oruç, ramazan, tesbih, yemin, Azrail, Cennet, ecel saati, Kadir gecesi, Sırat köprüsü, Şeytan gibi konuları ele alan

bilmecelelere yer verilmemesi, bu tür bilmecelelerin halk arasında olmadığını değil; "Din afyondur" felsefesi üzerine kurulmuş olan S.S.C.B.'nin, edebî yayınlar üzerindeki sansürünü düşündürmesi gerektiği kanaatindeyiz.

Bir bıçağım bardı yda,

Ol kesgen barmaqdan qan çıqmaydı.

(Töre) 1335

ve zina yaptığı için 1814 yılında zindana atılma Cewharat adındaki kızın olayı üzerine kurulan,

Duniya başından taş-ağaç ata,

Cawxarat iyinde cılab çata.

(Ziydan) 133

bilmeceleleri de aynı mantıkla, dini vecibelerin halk içerisinde yerilmesini sağlamak gayesiyle, "mecûsflık-cahillik" başlığı altında verilmiştir.

Yukarıda ele aldığımız bütün bilmecelelerden farklı olarak, "Bilgi Ölçen Bilmeceleler" adı altında İlhan Başgöz'ün kitabında geçen bilmecelelere benzer, Karacay'da "Xapar Comaqla" Eseb Comaqla", "Çam Comaqla" başlıkları altında geçen bilmeceleler; ilginç bulunan konular üzerinde halkın hikaye şeklinde geliştirdiği aynı zamanda soru soran ve bilgi ölçen bilmecelelerdir. Bu tür bilmecelelerin sorulması ve cevaplanması bir hayli zaman aldığından sayıları azdır.

C. ÜSLUP

Karaçayda "El-bergen comaklar" adıyla bilinen bilmeceelerde bazı önemli üslûp özelliği göze çarpar. Bu üslûp özelliklerinden en dikkat çekici olanı kalıplardır.

1. Kalıplı Bilmeceler:

Karaçay bilmecelerinin pek çoğu kalıplıdır. Bu kalıplar bazı bilmecelerde son derece belirgin olabildiği halde; bazılarında ilk etapta dikkati çekmez.

Tam olarak kalıpları bulunmayan bilmecelerde bile, gerek kâfiye ve rediflerden, gerekse denkleştirmelerden kaynaklanan basit kalıp parçacıklarının bulunduğunu söyleyebiliriz.

Bilmecelerde görülen kalıplar çok değişik yapı ve şekil özellikleri gösterdikleri için bunları teker teker ele almak zordur. Bunları genel olarak başlangıç kalıpları, bilmecenin tamamını içine alan kalıplar ve bitiş kalıpları olarak üç guruba ayırabiliriz.

A) Başlangıç Kalıpları: Bilmecelere giriş yapmak için kullanılan kalıplardır. Bilmecelerde sorulan nesne ya da mefhumu açıklamada direk olarak kullanılmayan fakat, bilmecede sorulan neyse, ondan tamamen alâkasız da olmayan mısralardır.

I) "Bir .....ım bardı da" şeklinde görülen kalıplar; Karaçay bilmecelerinde oldukça fazladır.

Çok net olmasa da bu kalıp, ev içinde kullanılan bir eşya için kurulan bilmecede "bir kızım bardı da" ya da "bir kelinim bardı da"; ağır işlerin yaptırıldığı bir şey için "bir öküzüm bardı da"; hızlı hareket eden bir eşya ya

da başka şey için kurulan bilmecelerde "bir atım bardı da"; geniş ve büyük şeylerden bahseden bilmecelerde "bir örtüm bardı da", "bir kiyizim bardı da" vs. gibi değişiklikler gösterir.

Bir qızım bardı da:

Xalqını kiyindiredi da,

Kesi qımjalay qaladı.

(İyne)

Bir ögüzüm bardı da,

Kül töşelmey, çatmaydı.

(Tab gırcın)

Bir atım bardı da:

Çıyırma çer salına.

(Avtobus)

2) "Elsiz-ayaqsız; .....", "Qangasız-çüysüz; .....", "Qolsuz-ayaqsız; .....".vs. şeklindeki kalıplar;

Özellikle insan müdahalesi bulunmadan kendi kendine meydana gelmiş olaylar ya da nesnelere için kurulan bilmecelerde görülür.

Qolsuz-ayaqsız cılıqı sürür.

(Buz çawgan)

Qolsuz-ayaqsız surat salır.

(Buzlawuq)

Qangasız-çüysüz köpür işledim.

(Buz)

Qangasız-çüysüz böçkem bar.

(Gakkı)

3) "Col üsünde....", "suw ızında.....", "Col canında .....", "Çer tübünde....."....vs.şeklindeki kalıplar:

Bu kalıplar bilmecenin konusuyla yakın bir ilişki içindedir. İpucu vermeye yönelik olarak kullanılır. Hiçbir zaman suyun altında bulunan bir varlığı konu edinen bilmece " Çer tübünde" kalıbı kullanılmaz.

Col canında-
Qabıwçuitçik.

(Mursa)

Taw başında-çıpçıq köz.

(Dugum)

Çer tübünde-aq kübürçek.

(Aq çügündür)

Suw ızında- çawlu qayış.

(Çılan)

B) Bilmecenin Bütününü Saran Kalıplar:

Bu kalıplar daha çok, üç ve dört mısra sayısına sahip bilmeclerde görülür. Bilmecenin bütününü kavrar. Bilmeceye siir havası verir.

1) Biz-biz biz edik,

Birer ariw qız edik,

..... tizildik,

.....dük.

Bilmecenin konusuna göre "...." olarak gösterdiğimiz yerler değişir.

Biz-biz biz edik,
 Birer ariw qız edik,
 Bir ağaçxa tizildik,
 Bir-bir bolub üzüldük.

(Nartüx tiziw)

Biz-biz biz edik,
 Birer ariw qız edik,
 Kün turuşxa tizildik,
 Közüw-közüw ezildik.

(Malçı gırçınla)

2) .....lıgı..... kibik,
 .....lıgı.....kibik.

şeklinde bilmedede sorulan varlığı, birbirinden farklı iki varlığa benzeterek tarif etmede kullanılan kalıplardır. Karaçay bilmecelerinde bu tür kalıplar da hayli fazladır.

Qatılıgı-temir kibik,
 Qaralığı-kömür kibik.

(Tunç)

Açılıgı-tuz kibik,
 Ariwluğ-buz kibik.

(Açıw taş)

3. Seng-seng seng bara,
 ..... teke teng bara,
 .....bara,
 .....bara.

şeklinde görülmüş kalıplar: Bu tür kalıplar sürekli hareket eden varlıklar için kurulan bilmeclerde göze çarpar.

Seng-seng seng bara,
 Sengiz teke teng bara,
 Suw ağacı suwdan bara,
 Saqalçıǵı bura bara.

(Suw tirmen)

Seng-seng seng bara,
 Eki teke teng bara,
 Saqalçıǵı sıza bara,
 Burunçuǵu buza bara.

(Saban ağaç)

4. "Bir .....ming .... ", "..... miyik .....
 alaşa" kalıpları: Bunlar tek mısralı bilmeceelerde sıkça
 karşımıza çıkarlar.

Bir çungurda-ming çukur.

(Oymaq)

Bir künnge-ming çuwuna.

(Suw çelek)

Bir terekde ming kerek.

(Kiyim quruq)

Attan-miyik, itden-alaşa.

(At çer)

5. .... çoq/ ..... çoq/ .....(çoq) ve .....bar da/
 ..... çoq/..... bar da/ ..... çoq

şeklinde görülen kalıplar: Bilmeceelerde sorulan varlığın
 daha kolay bulunmasına yönelik ipucu niteliği taşıyan
 kalıplardır. Bir çok bilmece "....." yerlerin konuya
 göre doldurulduğu bu kalıbı görebiliriz.

Tili çoq,

Tişi çoq,

Kırdık otlay.

(Balata)

Awuzu çoq,

Qolu çoq,

Ayaq tolu süt icer.

(Qurmac bürtük)

Ayagı çoq,

Qolu çoq,

Kiymegen börkü çoq.

(Börk ağaç)

Eti bar da,

Qanı çoq,

Terisi bar da,

Süegi çoq.

(Gardoş)

6. "Başı..... túbü .....", "İçi ..... tışı....."

"Kündüz.....keçe....", "Allında.....artında ....vs.

şeklindeki kalıpları: Daha ziyade birbirine zıt kelimelerin kullanılmasıyla meydana getirilen kalıplardır. Karaçay bilmeceleeri içinde hem sayıca hem de çeşit olarak geniş yer tutar.

Allında-eşiği,

Artında-teşiği.

(Qoy baw)

Kündüz çırmala,

Kece çulğana.

(Belik)

Tışı-qab, içi-qaq.

(Qıyma)

Başı-qaltırawuq,

Tübü-çiltırawuq.

(Qalaçük)

Uzun süekli,

Qısxı bilekli.

(Çalqı sab)

İçi-tegenek,

Tışı-gebenek.

(Çalqı xırısı)

7. ....atxa mineme/..... süreme(kireme)şeklinde görülen kalıplar: Bir varlıkla pek çok varlığın idare edildiği durumlarda kullanılır.

Qara atxa mineme,

Qızıl qumğa kireme.

(Taba tutxuç)

Kök baytalğa mineme,

Aq çalqını süreme.

(Oraq bla saban organ)

C. Bitiş Kalıpları: Karacay bilmecelerinde bitiş kalıplarına fazla rastlanmaz. Fakat çok nadir de olsa bir kaç bilmecede rastlanır.

1. "Anı bilmegen-eşekle"şeklinde görülen kalıp:

insanların dikkatini toplamak ve havayı şenlendirmek için

bilmecenin sonunda yer alır. Bilmecede sorulan varlıkla hiçbir alâkası yoktur. Karaçay bilmecelerinde yalnız bir yerde geçer.

Qalaw-qalaw töşekle,

Anı bilmegen-eşekle.

(Kitab)

2. "Ming el bermey aytmazma"sekinde görülen kalıp. Bu kalıp bir nevi, bilmeceyi soran kişinin, bilmeceyi sorduğu kişiye koyduğu şarttır. Bilmecenin önemli olduğunu, bilinmesinin zor olduğunu belirtir. Bu da Karaçay bilmecelerinde fazla değildir.

O mingellek-mingellek,

Mingellekni qızıma,

Ming el bermey aytmazma.

(Aşlıq gön)

3. Ses Taklidine Dayanan Bilmeceler: Varlıkların herhangi bir özelliğini, yarı manasız ya da tamamen manasız kelime veya sözlerle anlatma esasına dayanır. Bu tür bilmecelerde halkın dile olan hakimiyeti ve pratik zekası görülür. Çok yaygın olmamakla birlikte Karaçay bilmeceleri içinde mevcuttur.

Xos-hos hostalay,

Xostalayda-mıstalay.

(Silos)

Aylı murğur-ğur,

Ayli mıstı tob-tob,

Xayang çıgar borq-borq,

Burgurastay-çirastay,

Çikal-çukul tumasan.

(Cawurgan)

O cüzeme-cüzeme,
Cüzemeni qızıma,
Cüz el bermey aytmazma.

(Cabaq)

O süzeme-süzeme,
 Süzemedede-ezeme.

(Süzme)

4. Tekrar Üzerine Kurulmuş Bilmeceleler: Aynı mısranın iki kez tekrar edilmesi esasına göre kurulmuş bilmecelelerdir. İki örneği vardır. Bu şekilde kurulan bilmecelelerde mananın daha güçlü olarak anlatıldığı görülür.

Malla ürke,
 Malla ürke.

(Buz çawgan)

Taw tartıla,
 Taw tartıla.

(Kök çaşmagan)

5. Ağızdan Çıkan Seslerin Özelliğine Göre Kurulan Bilmeceleler: Türkiye'de harflerin ve alfabenin özellikleri üzerine kurulan bilmeceleler çok olmasına rağmen, Karacay bilmecelelerinde, bu çeşit bilmecelelere bir tek örnek gösterebilmekteyiz.

"Açıl"-deseng, açıla,
 "Çabıl"-deseng, çabıla.

(Awuz)

Türkiye'de bugün çok yaygın olan,
 Bal tatlı, balta saplı orak eğri, sapı doğru.

(Bal tatlı)

Türkiye bilmecelerinde dikkat çekici bir üslûp özelliği olarak karşımıza çıkan, bilmede tarif edilenin kendisinden kaynaklanan ya da bilmeceyi tarif edenin bizzat kendi isteğiyle oluşturduğu; duyulduğu zaman ilk etapta müstehcen bir söz gibi idrak edilen bilmecelere, Karaçay bilmecelerinde rastlanmaz. Bu, onların bilmece kültüründe bu tür bilmecelerin olmadığı manasına gelmez. Aliyhanı Soltan bu tür bilmecelerin olduğunu, fakat edebe uymadıkları sebebiyle ya kitaba almadığını ya da mümkün olduğu kadar değiştirerek kitaba dahil ettiğini, kitabın giriş kısmında özellikle dile getirir.

Bütün bunların neticesinde Karaçay ve Türkiye bilmecelerinin bir mukayesesini yapmak durumunda kalırsak; Türkiye bilmecelerinin üslûp yönünden çok daha zengin olduğunu söylememiz gerekir. Bunun sebeplerinin başında, Türkiye'deki bilmece kültürünün yazılı kaynaklardan oldukça fazla faydalanmasını görüyoruz. Lügaz, muamma gibi yazılı edebî türler dışında daha pek çok yazılı edebî türler bilmece kültürünü etkilemiş; bilmecelerin üslûbu da bu oranda zenginleşmiştir.

Bir başka sebep ise, Karaçaylılara göre Türkiye'de yaşayan insanların, daha geniş coğrafyalarda, daha farklı sosyal yaşantılar içerisinde yaşamalarını gösterebiliriz. Bu durum ister istemez farklı kültürlerle etkileşime yol açmış; bu da, bilmeceleri hem konu hem de üslûp yönünden zenginleştirmiştir.

D

I N D E K S

(Bilmece Cevaplarının Alfabetik İndeksi)

A

- Abezek: 636
- Açelya ağacı: 1031
- Ağacın özü: 1052
- Ağaç: 1021, 1049, 1050, 1051
- Ağaç ateşi ile kıvılcım: 541
- Ağaç çemberli fıçı: 326
- Ağaç çömçe: 379
- Ağaç Kakanı: 1296
- Ağaç Kurdu: 1261
- Ağaç Kürek: 778
- Ağaç sincir: 528
- Ağıl: 503
- Ağız: 29, 199
- Ağıza atılan yiyecek: 141
- Ağız, burun, gözler, kaşlar: 30
- Ağız, göz, burun : 31
- Ağızlık: 241
- Ahır: 488
- Ahırda inek: 1173
- Ahududu: 1148
- Akarsu: 870, 871, 872, 873,
874, 875, 1354
- Akçam: 1045
- Akçam ile nart ağacı: 1046
- Akdiken: 1116, 1032
- Akıl; 6, 7, 8, 1351
- Akılısız er ile zeki kadın:
9, 10
- Ak koyun: 1023
- Ak tokalı köstek: 690
- Ak toprak: 962
- Aladoğan: 1312
- Alın teri: 1396
- Alim : 622, 623
- Altın: 983
- Altın düğme: 444
- Altın küpe: 445
- Amberbaris: 1053
- Ana: 12, 1352
- Ana patates ile yeni patatesler: 1015
- Anası: 1470
- Anason: 1072
- Anbarın arka-ön
Korkulukları: 509
- Andız: 1065
- Arabanın arkası: 662
- Araba yolu: 694
- Arap bacı: 108
- Arıcı: 125
- Arı kovanı: 124
- Arı sütü: 129
- Arnavut darısı: 1012
- Arpa: 997

- Arpa destesi:1000
 Arpa destesi ile bağı: 999
 Arpa ekmeği: 164
 Arpa yığını: 998
 Arslan: 1218
 Arslan ile kaplan:1219
 Asa: 517
 Asalak: 1269
 Asfalt: 702
 Asma ağacı: 1035, 1036
 Astarsız elbise: 430
 Astragan borkü:410
 Aşçı: 96
 Aşık kemiği, can kemiği,
 çene, kaburga, kuyruk: 145
 Aşure: 146
 At: 1169
 Ateş: 535, 536, 537, 538,
 539, 1398, 1399
 Ateş böceği, 1259
 Ateş çukuru: 534
 Ateş ile dökme demir: 553
 Ateş ile duman:545, 546, 551
 Ateş ile is: 556, 557
 Ateş ile kıvılcım: 542, 543
 Ateş közü: 566, 567, 568
 Ateş ile kurum: 549
 Ateş ile kül: 547, 548
 Ateş ile maşa: 540
 Ateş küreği: 253
 Ateş yakmak: 554
 Ateşte kazan: 336
 Atın kuyruğu: 1171
 Atkı: 637
 At kulağı: 1073
 Atların eyerini alıp, terle-
 rini silmek, babasının
 da piposunu hazırlayıp
 vermek: 1439
 Atlı: 678
 At sırığı: 506
 Avcı: 130, 133
 Avlu sürgüsü: 505
 Ay: 838, 839, 840
 Ayak ile çarık: 437
 Ayakkabı : 428
 Ayaklar ile gözler: 38
 Ayçiçeği: 1161, 1162, 1163
 Ayçiçeğinin başı: 1164
 Ayçiçeğinin tabağı: 1165
 Aygır: 1168
 Ayı: 1216, 1217
 Ayı balı: 1063
 Ayı tırnağı: 1022
 Ay ile Güneş: 845
 Ay ile yıldızlar: 843, 844

Aylar, haftalar, günler,

yıl: 953

Aylar, mevsimler, haftalar,

günler, saatler: 954

Ayna: 397

Aynada surat: 65

Ayran fıçısı: 328

Ayran ile süt: 211

Azık: 165

B

Babası: 1419

Bacılar 2, Erkek kardeşler 3:

1431

Bahçe süpürgesi: 255

Bakır: 986

Bakır ile Sarı bakır: 984

Bakır kazan: 332

Bakır sülfat: 968

Bal: 147, 148

Balarısı: 1251, 1252, 1253

Balata: 259

Baldıran: 1066

Balgam: 77

Balık: 1237, 1241, 1242

Balık ağında balıklar: 138

Balıkçı: 139

Balık gözü: 1243

Balmumu: 126, 127

Balmumu ateşi: 590

Balta: 728, 729, 730

Balyoz: 742

Basamak ile ocak taşı: 470

Baş: 26

Başlık: 406

Baş, kaşlar, gözler: 27

Başlık(Kalın): 1334

Battaniye: 391

Baykuş: 1305

Bayrak: 67

Bazlama: 151

Bektaşî üzümü: 1029, 1113

Belik: 409

Bende 4, sende 2: 1433

Bent: 79

Benzin: 964

Berber: 94

Berne: 1332

Beşik: 266, 267

Beşik, çocuk, memeler, beşik

kazığı: 22

Beşikte çocuk: 20,21

Beyaz pancar: 1137

Beygir gübresi: 1170

Bey ile sultan: 1347

Bıçak: 287, 288, 829

Bıçkı: 733

- Bildircin ile balık: 1300
 Biber: 1166, 1167
 Biçer: 782
 Biçer bıçağı: 783
 Bileği taşı: 965, 971, 981
 Bilek, kol, parmaklar,
     tırnaklar: 45
 Bilekler, parmaklar: 42
 Bilim: 1355, 1356
 Bir: 1424
 Bira: 235
 Birazını yemeye içmeye,
     birazını, babasına,
     anasına, Birazını da
     cocuklarına: 1437
 Birinin 5, birinin 7: 1434
 Bisiklet: 717
 Bişek: 252
 Bit: 1254, 1255
 Bitki tohumu: 1088
 Biz, çuvaldız, serit: 836
 Boğa: 1172
 Bok böceği: 1267
 Boncuk bağı: 455
 Boncuklar: 452,453, 454
 Boran: 896
 Boru: 458
 Boynuz: 1184
 Boynuzlar: 1185
 Boynuzlar ile ayaklar: 1186
 Boyunduruk: 660, 664
 Boza: 233
 Bögürtlen: 1115
 Börek: 150
 Bronz: 985
 Buğday: 1002, 1003
 Buğday çöreği: 163
 Bulut: 906,907
 Buluta giren ay: 841
 Bulutlar: 908
 Bulutlu gökyüzü: 867
 Buz: 897, 898,899
 Buzhane: 378
 Buz tepesi:904
 Bülbül: 1302
 Büyük ayaklı köstek: 691
 Büyük burgu: 731
 Büyük kozan: 338
     C
 Camız: 1177
 Cam lamba: 508
 Can: 2
 Canavar ve balık: 1205
 Cenaze namazı: 1343
 Ceviz: 1130, 1131
 Cırka: 173

- Cıva: 966, 967
 Cıvcıv: 1285
 Cörmele: 214
 Cubran: 1258
 Cüzdan: 83
- Ç
- Çabır: 428
 Çağırın ile çağırılan: 61
 Çağlayan: 878
 Çakmaklı tüfek: 821
 Çam ağacı: 1044
 Çamaşır ipi: 284
 Çamaşır mandalı: 283
 Çamaşır sabunu: 309
 Çanta: 632
 Çardak: 483
 Çarık: 439
 Çarıklar: 415
 Çatkı: 1001
 Çayır çekirgesi: 1260
 Caydanlık: 384
 Çekirge: 1266
 Çene, kuyruk ucu, ayaklar,
 dil: 177
 Cengel: 508
 Çığırtma, bişi, tatar
 böreği: 207
 Çınar: 1133
- Çınar ağacı: 1059
 Çiçek: 1104
 Çiftlik korkulugu: 511
 Cıg: 946
 Çilek: 1144
 Çim: 1103
 Çini tavuğu: 1329
 Çivit: 1076
 Çizme: 442
 Çizmeler: 443
 Çoban: 105
 Çoban sopası: 106
 Çoban yıldızı: 865
 Çocuk: 19, 1353
 Çorba: 200
 Çorba ile çömçe: 201
 Çömçe: 381
 Çömçe ile süt: 383
 Çömlek: 500
 Çöp: 518
 Çörek: 162
 Çörek atan ile at eyerleyen:
 1360
 Çörek kepek: 228
 Çuval: 363
- D
- Dağ: 889
 Dağ armudu: 1122

Dağ keçisi: 1203, 1208	Deniz iğnesi: 982
Dağ yolu: 700	Deste: 111,1014
Damga: 107	Deste ile bağı: 116
Darağacı: 809	Deve: 1192, 1193
Darı çöpü: 1013	Diken: 1105
Darı değirmeni: 772	Dil: 53, 54
Davar: 1190	Dingil ile tekerlekleri: 671
Davar boynuzu: 1191	Dipsiz kova: 372
Davulcu: 642	Dişi bildircin: 1299
Değirmen: 766, 767, 768	Dişi bildircin ile balık:
Değirmen çarkı: 771	1238
Değirmen taşı: 769	Dişler: 51
Değirmen tokmağı: 770	Dişler ile dil: 52
Değnek: 1406	Dizgin: 663, 676
Delgiç: 740	Doğduğu yeri: 1411
Deli kardelen: 1071	Doğruluk: 1412
Demir: 994	Doğru söz: 1413
Demirci maşası: 296	Dolap: 527
Demir çivi: 502	Dolma kalem: 626
Demir çubuk: 501	Dolma kalem ucu: 631
Demirhane: 749	Dolma tüfek: 819
Demir ibrik: 361	Dolma tüfek ile kurşunlar:
Demir kemer: 408	818
Demirci körüğü: 750	Dolma tüfek ile saçmalar:
Demir tokmak: 739	820
Demir yaba: 777	Dolu: 900, 901, 902, 903
Demiryolu: 701	Domates: 1139
Deniz: 886	Domuz: 1189

- Dört: 1429
 Dört tekerlekli araba: 672, 673
 Döşeme: 478
 Döşeme sırtığı: 479
 Dua: 1340
 Dudaklar: 57
 Dulavrat otu: 1090
 Duman: 560, 561, 562, 563, 564, 911, 912, 911, 913
 Duvar çatlağı: 476
 Duvarda lamba: 599
 Düğme: 431
 Düğme ile ilik: 432
 Düğme oyunu: 641
 Düğün: 640
 Dükkan: 463
 Dünya harikası: 627
 Dürbün: 754
 Düş: 72
 Düven: 804
 Düven sürmek: 115
- E**
- Ecel: 86
 Ege: 744
 Ekin kargası: 1327, 1328
 Ekmek taşı ve hamur: 144
 Elbise askısı: 282
 Elbise fırçası: 420
 Elbise ilmigi: 323
 Elbruz Dağı: 887, 888
 El değirmeni: 774
 Eldiven: 46, 78, 423, 424, 425
 Elek: 386
 Elek ile un eleyen: 97
 Elmanın sahibine: 1444
 Elmas: 737
 Erik: 325
 Erkeç: 1194
 Eskilerin gerildiği ip: 285
 Eşek: 1197
 Eşik: 471, 484, 485
 Et kazanı: 339
 Et kömbesi: 205
 Evin tabanı ile tavanı: 487
 Eyer: 679, 680
 Eyerin yastığı: 681
- F**
- Fakir: 1349
 Falaka: 1339
 Fasülye: 1147
 Fener: 593, 600
 Fıçıda peynir: 215
 Fıçı ile çemberleri: 327
 Fındık: 1057, 1125
 Fırfır: 422

- Fil: 1187
 Fişek kovanı: 459
 Fişeklik: 460, 825
 Folluk: 1286
 Frenk üzümü: 1030, 114
- G
- Gazete: 606
 Gaz lambası: 594, 597
 Gebe kısarak ile değirmen:
 1436
 Geben: 112, 113
 Geben, düven: 114
 Gece: 956, 957
 Gece takkesi: 411
 Gelin: 14
 Gelincik(ağaz): 1247, 1248
 Gem: 683, 684
 Gemi: 718
 Gereksiz sözü dinlemeyen,
 kendisini ilgilendir-
 meyen söze karışmayan,
 gereksiz şeylere bak-
 mayan, kul hakkına
 uzanmayan, gereksiz
 yerlere gitmeyen kız
 için: 1442
 Geyik: 1198
 Geyik boynuzu: 1199
- Geyik otu: 1091
 Göğüs kayışı: 687
 Gök gürültüsü: 929
 Gökkuşuğu: 916, 917, 918,
 919, 920
 Gökte yıldızlar: 861
 Gökyüzü: 866, 1381
 Gökyüzü ile yeryüzü: 868
 Gökyüzü ile yıldızlar:
 862,863
 Göl: 885
 Gölge: 931, 932, 933, 934,
 935, 936
 Göller: 1382
 Göl tuzu: 192
 Göz : 32
 Gözenek: 496
 Gözler: 33, 34
 Gözler ile burun: 37
 Gözler ile kirpikler: 35
 Gözler, kulaklar, ağız: 36
 Gözlükler: 394, 395
 Göztaş: 969
 Gözyaşı: 69
 Granit: 976
 Guguk kuşu: 1304, 1358,
 1359,
 Gübre: 117

- Güğüm: 344
 Gümüş ile savat: 988
 Gümüş kemer: 407
 Gümüş küpe: 446
 Gümüş para: 84
 Güneş: 848, 849, 850, 851,
 852, 1385, 1386
 Güneş ışığı: 853, 854
 Güneşin ışıkları: 855
 Gün, Gök, Yeryüzü,
 yıldızlar, Ay: 847
 Gün ile Ay: 846
 Güvelcen otu: 1078
 Güvercin: 1310, 1380
- H**
- Haber: 75
 Haftanın günleri: 955
 Halat: 715
 Halı: 404
 Hamam: 464
 Hamile kadın: 13
 Hamur teknesi: 149, 269
 Hapishane: 1415
 Hardal: 189
 Harfler, kağıt, okuyucu: 624
 Hasır şapka: 413
 Haşhaş: 1085
 Haşhaş ile gosuk otu: 1079
- Hava: 944, 945
 Havan: 751, 752
 Havanda taneler: 230
 Havaneli: 753
 Havlu: 390
 Havuç: 1096, 1142, 1143
 Hayat: 66
 Hayata: 1367
 Hela: 492
 Helva: 198, 199
 Heybe: 329
 Hırs: 1350
 Hırttılı otu: 1102
 Hoca: 1337
 Hoca cebi: 1338
 Horoz: 1280, 1281, 1282,
 1283, 1284
 Hurma: 1029
 Hütüt kuşu: 1298
- I**
- Ihlamur: 1033
 Ilıca: 884
 Irgat: 1348
 Irmak: 883
 Isırgan otu: 1094, 1095
 Istar tarağı: 263, 264, 265

İ

iğne: 273
 iğne ile beyaz iplik: 275
 iğne ile iplik: 274
 iğne ile siyah iplik: 276
 ihtiyar: 62, 63, 110
 ihtiyarın isimleri, Ata,
 akka, Yaşı, 121. Kadının
 isimleri, Ana, amma.
 Yaşı 101. Elindeki
 kab; kalak. Yemeğin
 adı, kak: 1446
 iki: 1425
 iki at, arabanın tekerlek-
 leri, sandığı: 677
 iki boynuzlu yaba: 776
 iki kısır kadın birbirinin
 oğluna varmışlar da,
 onların biri oğlundan
 doğanı oksamıştır: 1421
 iki kız kardeş oğlu ile ba-
 basına varmışlardı: 1423
 ilik: 172
 ilim: 605, 612
 ineğin memeleri ile kova:
 1175
 inek: 1174
 inek sağan: 102, 103

İngilizlik: 279
 Ingircek: 80
 insan adı: 3
 insan başı: 23
 insan, çocukluk, büyüklük,
 yaşlılık: 1
 insan, kollar, baş, ağız,
 gözler, kaşlar, alın,
 saç: 24
 ipekböceği: 1276, 1417
 ipekli şal: 417
 ipek şal: 416
 iplikli iğne: 277
 iplik yumağı: 389
 isim veren: 4
 iskemle: 324
 iş: 1378
 işleme iğnesi ile sim: 278
 it: 1210, 1211
 itburnu: 119, 1120, 1121
 itburnu ağacı: 1037
 it teknesi: 351

K

Kabak: 1145, 1146
 Kabir: 90, 91
 Kabirler: 89
 Kadın: 1409, 1410
 Kadın saçı: 48

Kak: 174	Karasavat katılan gümüş: 987
Kalay: 498, 995	Kara su: 881
Kalem: 628, 629, 635	Kardelen: 1070
Kalem ile kalem ucu: 634	Karga: 1311
Kalın elbise: 429	Kargalar 4, Kazızlar 3: 1430
Kama: 835	Karga tuzu: 316
Kamçı: 688	Karın: 28
Kamış: 1082, 1389	Karınca: 1262, 1394
Kanatlılar: 1295	Karınca göçü: 1264
Kanatlılara: 1390	Karıncalar: 1263
Kancık köpek, inek, keçi: 1176	Karışık bazlama: 266
Kangal: 1063	Kar ile buz : 941
Kantar ile kantar taşı: 748	Kar ile yer: 942
Kapı kolu: 486	Karpuz: 1159
Kaplan: 1220	Kartal: 1317
Kaplumbağa: 1271	Kartaneleri: 915
Kar: 937, 938, 939, 940, 1391	Kartopu meyvesi (Murtku):
Kara ardıç: 1123	1126
Karaböcek: 1268	Karyola: 303
Karabuğday: 1004	Kasağı: 254
Karaçay karyola: 302	Kaşık: 354
Kara gögen ağacı: 1038	Kaşık ile dil: 353
Kara hardal: 1074	Katır: 1178, 1387
Kara koyun: 1024	Katlama: 176
Kara at: 1083	Kav: 243
Kara saban: 790, 791	Kavak: 1026, 1027
Kara sabun: 311	Kaval: 654, 655
Kara sakız: 851	Kaval otu: 1099

- Kav ile çakmak taşı: 244,
245, 246
- Kavun: 1160
- Kavurma: 184
- Kaya: 892, 893
- Kaya kızı: 1392
- Kayık: 719
- Kayık bir keresinde iki
kişiyle dönmüştür: 1440
- Kayın ağacı: 1039
- Kayısı: 1134
- Kayısı ağacı: 1060
- Kayış: 713
- Kaymak: 179, 217, 218, 219
- Kaymak alıcı çömçe: 380
- Kaymak kepçesi: 352
- Kaz: 1287
- Kazan: 334
- Kazanın altındaki ates: 544
- Kazan karası: 1388
- Kazan kulpu: 335
- Kazan sopası: 286
- Kazayağı: 1089
- Kazık: 514, 515
- Kazma: 781, 805
- Keçe börk: 412
- Keçi: 1418
- Keçiboyunu: 1108
- Keçi kılı: 1196
- Keçinin boynuzu: 1195
- Keçi sağan: 1320
- Kedi: 1212, 1213, 1214,
1215, 1384
- Kedibaşı otu: 1077
- Kefen: 87
- Keklik: 1307, 1308
- Kelle şekeri: 209
- Kel otu: 1091
- Kemer: 451, 711
- Kemik eyer: 682
- Kepçe: 342, 343, 746
- Kepek: 60
- Kerpeten: 293, 294, 295, 743
- Kerpeten, yenir ot: 292
- Kerpiç: 497
- Kertenkele: 1246
- Keser: 734
- Keski: 735, 747
- Kestane kargası: 1314
- Kıkırdak: 183
- Kılıç: 812
- Kıl kopuz: 645
- Kına: 1395
- Kırağı: 943
- Kırık ayna: 358
- Kırım tavuğu: 1288

- Kırlangıç: 1313
 Kıрма tüfek: 814
 Kırmızı frenk üzümü ile kara
     frenk üzümü ağacı: 1042
 Kırmızı pancar: 1138
 Kırtlama şeker: 210
 Kıyma: 222
 Kıyma makinesi: 808
 Kız: 15, 16, 17
 Kızak: 675
 Kızgın demir: 990
 Kızıl ardıç: 1124
 Kızılçık: 1132
 Kızılçık ağacı: 1058
 Kibrit kutusu: 573, 574, 575
 Kibrit topu: 572
 Kiler: 472
 Kilit: 474
 Kilit ile anahtar: 475
 Kinin: 1067, 1068
 Kiraz: 1112
 Kireç: 980
 Kiriş ağacı: 280
 Kirişler ile döşeme: 465
 Kirişler ile mesnet: 466
 Kirmen: 317, 318, 319, 320,
     321, 322
 Kirpi: 1226, 1227, 1228
 Kitap: 613, 614
 Kitaplar: 615
 Koban nehri: 882
 Koçlar: 1183
 Koçu iğdiş edip yumurtala-
     rını kurutmuş yününü
     kırktırıp elbiseleri
     yaptırmıştır: 1441
 Kokulu sabun: 310
 Kollar ile ayaklar: 39
 Kollar ile parmaklar: 40, 41
 Kolye: 449
 Kolza: 1100
 Kom: 490
 Kopuz: 643, 644
 Kopuzun akordu: 646
 Kor: 569
 Korkuluk: 121, 510
 Kovalar: 370
 Kovalar ile saka sırtığı: 371
 Koyun: 1180, 1181, 1393
 Koyun ağzı: 142
 Koyun gübresi: 1182
 Koyun kesen taş: 516
 Koyun makası: 101
 Koyun sağan: 104
 Kozalak: 1028
 Koz börk: 638

- Köknar: 708
 Kömbe: 202
 Köpek: 1379
 Köpük: 1383
 Köprü: 704
 Köprü kulağı: 706
 Köprünün ayakları: 707
 Köstebek: 1265
 Köstek: 659
 Kulplu kazan: 337
 Kulüp: 462
 Kum: 894
 Kunduz: 1316
 Kurbağa: 1257
 Kurşun: 989
 Kurt: 1221, 1222, 1223, 1224
 Kurt zehiri: 131
 Kurum: 550
 Kurutma kağıdı: 633
 Kuru ot: 1084
 Kuru ot sırığı: 665
 Kuru otun yanması: 582, 583,
 584, 585, 586, 587, 588
 Kuskun: 689
 Kuş yavrusu: 1330
 Kuyruk ucu,dil,dös,ilic: 178
 Kuyu: 493
 Kuyu ve kapağı: 494
 Kuzgun: 1315
 Kuzucu kuşu: 1318
 Kuzu kulağı: 1086
 Kuzu kuyruğı: 1179
 Kükürt: 970
 Kül: 570
 Kül ile küllük: 580
 Kül küreğı: 581
 Külsuyu sabunu: 308
 Kümes: 495
 Kündüş: 1080
 Küpe: 456
 Küpeler: 457
 Kürdan: 297
 Kürek: 362, 779
 Küresi: 710
 Kütüğü yaran damat: 95
 Kütük ile odun: 576
 Kütüphâne: 461
 L
 Ladin ağacı: 1043
 Lahana: 1140, 1141
 Lamba: 595, 596
 Lamba fitili: 601, 602, 603
 Lavabo: 340
 Lavanta: 1069
 Loğ: 806, 807
 Lokomotif: 721

M

Mağara: 890

Makas: 290, 291

Mantar: 1109, 1110

Maral: 1209

Masa: 377, 403

Masa saati: 402

Maşa: 366

Matara: 367

Matkap: 775

Maya: 143, 220, 221, 223,

224, 234

Mektup: 619

Mektup zarfı: 620

Memeler: 55

Memeler ile çocuk: 56

Mercan taşı: 973

Merdiven: 512, 513

Mermer taşı: 974

Mermi: 816

Merteğin gölgesi: 468

Mertek: 467

Mertek ile giriş: 469

Meryemana otu: 1093

Mescit: 1341

Mest: 426

Meşe: 1061

Metre: 736

Meyve ağacı: 1040, 1041

Mezar: 88

Mezar taşı: 93

Mıknatıs: 991

Minglan: 1097

Mısır: 1007, 1008

Mısır dizisi: 1010

Mısır koçanı: 1009

Mısır tohumu: 180

Mısır unundan yapılmış

makarna: 196, 197

Mızrap: 647

Minare: 1342

Misafir: 18

Misafir odası: 477

Muhtelif madenler: 993

Musluk: 761, 762

Müezzin: 1335

Mürekkep: 630

Mürver ağacı: 1054

N

Nal: 693

Nallar: 134

Namazlık: 1344, 1345

Nargile: 240

Nasip: 1443

Nine: 11

0

Ocak: 520, 521, 524, 525
 Ocak çubuğu: 533
 Ocağın dumanı: 559
 Ocak ile ambar: 674
 Ocakta kıvılcım: 558
 Ocak, ocak taşı, kazan,
 kazan kapağı: 522
 Odunun kömürleri: 565
 Oklava: 346
 Okul: 625
 Okumak: 617, 1397
 Olta: 136
 Orak: 796
 Orakçı: 123
 Orak ile saban: 118
 Ot: 1081
 Ot böreği: 166
 Ot kayışı: 712
 Otobüs: 716
 Ot sincir: 529, 530, 531
 Otuz altı: 1432
 Otuzunda tilki, kırkında
 kurt, altmışında igdiş
 edilmiş at göndersin:
 1438
 Oyuncak bebek: 650, 651, 652
 Oyuncak tabanca: 657

Oyuncunun tekesi: 639

ö

öd: 1362
 öğrenci: 621
 öksürük otu: 1098
 öküz arabası: 661
 öküz arabasında öküzün
 koşulduğu yer: 667
 öküzler, Karaçay arabasının
 çarkları, arabacı: 666

ölüm: 85, 1361

önlük: 435

ördek: 1279

örümcek: 1249

p

Pamuk: 399

Pancar kömbesi: 204

Papak: 414

Para: 81

Parfüm: 312

Parmaklar, tırnaklar; 43, 44

Parmakta yüzük: 447

Pars: 1232

Patates: 1016, 1017, 1018

Patates başı: 1019

Patates çukuru: 491

Patika: 703

Patlamış mısır: 181, 182

Pazar: 82

Pencere gözleri: 481

Pencere, kapı, giriş: 482

Pense: 756

Perçem: 440

Perçem ile kız: 441

Petek: 128

Petrol: 975

Peynir böreği: 187

Peynirli börek: 203

Peynir pişiren: 152

Pide: 190

Pipo: 242

Pire: 1256

Pirinç: 1011

Pirinç tas ile bakır tas: 350

Planya: 738

Porsuk: 1225

Pranga: 810

Pulluk: 792

Pusula: 755

Qangıç: 789

Radyo: 757, 758, 759

Rahatlık: 68

Rakı: 231, 232

S

Saat: 400, 401

Saban ağacı: 794

Saban ağacı, saban izi,

öküzler: 793

Sabun: 306, 307

Saç: 47, 499

Saç örgüsü: 49

Saçtaki ak tel: 50

Sağlık: 1400

Saka sırığı: 305

Sakal, ağız, burun, gözler,
kaşlar, alın, saç: 25

Sakız: 250

Saksağan: 1325

Salağacı: 92

Salatalık: 1149

Salıncak: 648

Salyangoz: 1272, 1408

Sandık: 396

Sarı bakır kazan: 333

Sarı çalı: 1128

sarımsak: 1150

Sarmaşık: 1106

Satıcı: 99

Sehpa: 387

Sel: 947, 948

Semaver: 364, 365

- Senelik turp: 1136
 Sepet: 382, 504
 Serçe: 1331
 Sevgili: 1377
 Sıçan: 1277
 Sığır sineği: 1250
 Sıncır ile tütün: 532
 Sıra: 314
 Sibabxa: 837
 Sicim: 709
 Sigara: 248
 Sigara saran: 249
 Silah: 480, 815
 Silah atışı: 817
 Silah yemi: 119
 Simit: 175
 Sinir otu: 1075
 Sisli vadi: 909, 910
 Sivrisinek: 1273, 1274
 Soba ile araba: 519
 Soğan: 1151, 1152, 1153,
 1154, 1155, 1156, 1157, 1158
 Solucan: 1270, 1275
 Söğüt: 1047
 Sönmüş ateş: 555
 Söz: 73, 74, 1401
 Su: 880, 1402, 1403
 Su değirmeni: 773
 Su ile ateş: 879
 Su ile buz: 876
 Su kovası: 368, 369
 Su kurbası: 1240
 Su kuşu: 1319
 Su oyunu: 649
 Su ördeği: 1321
 Su tabancası: 653
 Su taşı: 977
 Su üzerindeki köprü: 705
 Suda: 1404
 Sudaki peynir: 216
 Sundurma: 489
 Surat: 64
 Suyun kıyıları: 877
 Sümük: 58
 Süpürge: 256, 257, 258
 Süt: 225
 Süt makinası: 799
 Süzgeç: 373, 797
 Süzme: 188
 Ş
 Şahin: 1309
 Şamdan: 589
 Şap: 963
 Şapka kütüğü: 268
 Şarap: 236
 Şeker: 208

- Şekillenmiş buz: 905
 Şelale: 385
 Şemsiye: 421, 427
 Şimşek: 604, 928, 930
 Şömine odunu: 526
- T
- Tabak: 341
 Tabaka: 247
 Tablet; 289
 Tahıl: 1006
 Tahta kurusu. 1207
 Takvim: 616, 618
 Tan ağarması: 959, 960
 Tan ışığı: 958
 Tank: 827
 Tarak: 260
 Tartar: 1322
 Tas: 374
 Taş: 978, 1405
 Taşkömürü: 979
 Tava: 315
 Tava çöreği: 167, 168, 169,
 170, 171
 Tava ve sapı: 347
 Tavşan: 1229, 1230, 1231
 Tavşan otu: 1087
 Tavuk: 1289, 1290, 1291
 Tavukla civcivleri: 1293
 Tavuklar: 1294
 Tavukla yumurta: 1292
 Tavus kuşu: 1297
 Tegene qırqıç: 375
 Telefon: 765
 Televizyon: 763, 764
 Teke: 1188, 1407, 1447
 Tekerlek gönleri ile
 parmakları: 669
 Tekerlek kasnağı ile
 parmakları: 670
 Tekerlek parmağı: 668
 Teneke ibrik: 355, 356, 357,
 358, 359
 Teneke soba: 523
 Tepecik: 891
 Tepsi: 330
 Ter: 70
 Terazî: 376
 Tergecız kuşu: 1303
 Teskere: 507
 Tezek: 579
 Tezek kalıbı: 798
 Tırmık: 780
 Tırpan: 784, 785, 1416
 Tırpan bileği taşı: 788
 Tırpan ile otlar: 787
 Tırpan sapı: 786

Tilki: 1233, 1234, 1235,
1236, 1414

Tohum: 122

Tohum kutusu:795

Toka: 405

Top: 656, 828

Topaç: 658

Toplu iğne: 433, 434

Tor: 137

Torba: 436

Toy kuşu: 1306

Töre: 1335

Törpü: 741

Traktör: 801, 802, 803

Traktörün izi: 120

Tras makinesi: 830

Tren: 720, 722, 723, 724

Tulum: 345

Tunç: 996

Tunç ibrik: 360

Turna: 1323, 1324

Turp: 1135

Tutkal: 313

Tuz: 191

Tuzak: 132, 135

Tuzlanmış paça: 226

Tuzlu çörek: 193

Tuzluk: 227

Tüfek: 813

Tüfegin ağızındaki kurşun:822
823, 824

Tükürük: 59

Tütün: 138, 237

Tütün kesesi: 239

Tüy yastık: 393

U

Uçak: 725, 726

Uçkur ipi: 448

Un: 229

Urgan: 100, 714

Ustura ile saç: 833

Ustura ile traş makinesi:
831, 832, 834

Uydu: 760

Uyku: 71, 1375

Ü

Üç: 1426

Ütü: 281

Üvey oğlu ile öz kızından
doğan: 1422

Üvez: 1127

Üvez ağacı: 1048

Üzengi: 685

Üzengiler: 686

Üzüm: 1118

V

Vahşi hayvan, balık: 1239
 Vazife: 98
 Vinçli kamyon: 745
 Vişne ağacı: 1025

Y

Yaban domuzu: 1204
 Yaban elması: 1111
 Yaban erkek domuzu: 1206
 Yaban keçisi: 1201, 1202
 Yaban kedisi: 1278
 Yaban mersini: 1117, 1034
 Yaban sarımsağı: 1101
 Yaban sığırısı: 1200
 Yağ çıkarma: 213
 Yağlı çıra: 591, 592
 Yağdanlık: 349
 Yağış,gök gürlemesi,yel: 924
 Yağmur: 921
 Yağmura: 1366
 Yağ tulumu: 348
 Yağmur, dolu: 922
 Yağmur, yer, yeşillik,
 insan: 109
 Yağmur, yeşillik, mal: 923
 Yakut-elmas: 992
 Yamçı: 418
 Yamçı kenarı: 450

Yangın: 552, 571
 Yanlış: 1365
 Yaprak: 1055
 Yapraklar: 1056
 Yarasa: 1301
 Yarı değirmi keski: 73
 Yarım ay: 842
 Yastık: 304, 332
 Yay: 826
 Yaya yolu. 699
 Yay bıçkı ile tomruk
 bıçkısı: 732
 Yayık: 212
 Yaz: 1364
 Yazı: 607, 608, 609, 610
 Yazı yazan: 611
 Yazın yatan: 1363
 Yaz ile kış: 961
 Yel: 925, 926, 1368
 Yel ve kuru ot: 927
 Yenilebilir kök: 1107
 Yer: 1369, 1370, 1371
 Yerdeki post: 270
 Yerdeki post ile insandaki
 post: 271
 Yer elması: 1020
 Yeryüzü: 869
 Yıl: 949

Yılan: 1244
 Yıl, aylar, haftalar: 950
 Yıl, aylar, günler, gece-
 gündüz: 951, 952
 Yıldızlar: 856, 857, 858,
 859, 860
 Yıldızlar ile Ay: 864
 Yiyecekler: 140
 Yiyecek sepeti: 331
 Yolculuk: 1372
 Yoksul oğlan: 1445
 Yol: 695, 696, 697, 698,
 1373, 1374
 Yolcular üç kişidirler;
 Nine, ninenin kızı, ninenin
 torunu: 1428
 Yonca: 1062
 Yonga: 578
 Yosun: 895
 Yufka: 194
 Yulaf: 1005
 Yulaf unu: 185, 186
 Yumak: 388
 Yumurta: 153, 154, 155, 156,
 157, 158, 159
 Yumurta akı ile sarısı: 160
 Yumurta sarısı: 161, 1357
 Yük ile yonga: 577

Yüklük: 272, 473
 Yün çorap: 419
 Yüntarağı: 261, 262
 Yürek: 5, 1376
 Yüz koyun, it, çoban,
 değnek: 1427
 Yüzük: 298, 300, 301
 Yüzük ile parmak: 299

Z

Zehirli yılan: 1245
 Zengin ile fakir: 1346
 Zırh: 811
 Zift: 972
 Zincir: 800
 Zindan: 1333

E

BİBLİYOGRAFYA

- 1.Arsal,Sadri Maksudi, Türk Tarihi ve Hukuk,Istanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları,Istanbul,1947.
- 2.Aytaç, Kemal, Karacay Lehçesi Sözlüğü, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991.
- 3.Baser, Sait, Gök Tanrı'nın Sıfatlarına Esmâül-Hüsna Açısından Bakış, İstanbul, 1991.
- 4.Başgöz, İlhan,Türk Bilmeceleeri,Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993.
- 5.Dilçin,Cem,Türk Şiir bilgisi,Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1992.
- 6.Doğan, İsmail, Karacay Türkçesi, Basılmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 1993.
- 7.———, ———, Mülteci Kamplarından Karacay - Malkar Türkçesi Mektupları, Karacay Kültür Derneği, Konya, 1992.
- 8.Elçin,Sükrü,Türk Bilmeceleeri,Kültür ve Turizm Yayınları Ankara, 1983.
- 9.E.M.E.Mustafayev-V.G. Cerbinin, Rusça-Türkçe Sözlük, Sosyal Yayınları (Tıpkı basım), İstanbul,1972.
- 10.E.P. Tenişev-X.i. Süyünc, Karacay-Malkar-Orus Sözlük, Russkiy Yazık, Moskva, 1989.
- 11.Ergun, Metin, Altay Türklerinin Bilmeceleeri, Prof. Dr. Saim Sakaoğlu'na 55. Yıl Armağanı, Kayseri, 1994.
- 12.Göde, Kemal, Türk-İslâm Kültür ve Medeniyet Tarihi, Kaysari, 1992.
- 13.İmlâ Kılavuzu, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1983.

14. Inan, Abdülkadir, Makaleler ve İncelemeler, Ankara, 1987.
15. Kalafat, Yaşar, Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri, Ankara, 1990.
16. Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, Kültür Bakanlığı Yayınları, I. Cilt, Ankara, 1991.
17. Kemal, Demiray, Resimli Temel Türkçe Sözlük, İnkılâp Kitabevi, Ankara, 1980.
18. Kurnaz, Cemal, Halk ve Divan Şiirinin Müsterekleri Üzerine Denemeler, Akçağ Yayınları, Ankara, 1990.
19. Seyidov, Nureddin, Azerbaycan Tabmacaları, Prof. Dr. Saim Sakaoğlu, Yrd. Doç. Dr. Ali Berat Alptekin, Yrd. Çoc. Dr. Esmâ Şimşek, Elazığ, 1992.
20. Soltan, Aliyhanı, Karacay Halkını El-bergen Comakla, Çerkessk, 1984.
21. Tanyu, Hikmet, Türklerin Dinî Tarihçesi, Türk Kültür Yayını, Beyazıt-İstanbul, 1978.
22. Tavkul, Ufuk, Kafkas Dağlarında Hayat ve Kültür, Ötüken, Ankara, 1993.
23. Thalhammer, Ingeborg, Bütün Türkler Arasında Ortak Bilmece Var mıdır? (Ter: Yrd. Doç. Dr. Nevzat Gözaydın) T.F.A. Ankara, 1981.
24. Tietze, Anreas, Çok Cevaplı Bir Türk Bilmecezinin Tahlili (Ter: Dr. Yıldırım) Prof. Dr. Saim Sakaoğlu'na 55. Yıl Armağanı, Kaysari, 1994.
25. Türk Dünyası El-Kitabı, I-II. Cilt, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1976.
26. Yeni Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Bilmece Maddesi.